

E3Y2914

ناصرالدین رشان الدین

بغوزی

قصص بغوزی

کتاب ۱

پیاز ووح

НОСИРУДДИН БУРҲОНУДДИН
РАБҒУЗИЙ

КИСАСИ РАБҒУЗИЙ

БИРИНЧИ КИТОБ

Тошкент
«ЕЗУВЧИ» нашриёти
1990

**ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ Х. СУЛАЙМОНОВ
НОМИДАГИ ҚҮЛЁЗМАЛАР ИНСТИТУТИ**

Нашрга тайёрловчилар:

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси мухбир аъзоси, филология фанлари доктори, профессор Эргаш Исмоилович Фозилов, филология фанлари номзодлари Абдулло Юнусов, Ҳамидулло Даабоев.

Оятлар, ҳадислар ва арабий шеърларни ҳозирги ўзбек тилига филология фанлари номзоди Юсуфхон Шокиров таржима қилган.

Масъул муҳаррир:

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси X. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти катта илмий ходими, филология фанлари номзоди Ноила Абдуфаттоҳовна Асилова.

НОСИРУДДИН РАБГУЗИЙ ВА УНИНГ «ҚИСАСИ РАБГУЗИЙ» АСАРИ

Туркий адабий тиллар, туркий тилда бунёд этилган ёзма манбалар шаклланиш ва ривожланишнинг мураккаб босқичларини босиб ўтган.

Маълумки, илк туркий ёзма ёдгорликлар рун, сүғд, манихей, браhma, уйгур ёзувларида битилган бўлиб (V—VIII), улар тошга (Ўрхун-Енисей битиклари), терига, ёғочга, максус қоғозга (Турфон текстлари) ва бошқа ашёларга ёзилган. Булар тарихнинг маълум бир босқичларида Ўрта Осиёда ҳуқм сурган турк, уйгур хоқониклари ва қирғиз давлати даврида дунёга келган тарихий ёдномалардир.

Мазкур бебаҳо миллий мероснинг катта қисми В. В. Радлов, В. Томсен, П. М. Мелиоранский, С. Е. Малов, В. А. Котвич, А. Фон, Габэн, Г. Рамстедт, А. Н. Кононов, П. Циме, Бесим Аталам, Э. Н. Нажиб, Раҳмати Арат сингари атоқли рус, совет ва хорижий туркийшунос олимлар томонидан тадқик этилган. VI—VIII асрлар мобайнида Ўрта Осиёнинг араблар томонидан забт этилиши ва ислом динининг қабул қилиниши ерли ҳалқлар ижтимоий, сиёсий ҳаётида, маданиятида янги босқични бошлаб берди.

Бу даврда Мовароуннаҳрда илоҳиёт, фан, фалсафада араб тили ҳуқмронлик қилди.

XI—XII асрларда Шарқий Туркистон, Еттисув, Шош, Фаргона, Афғонистон, Шимолий Эрон, Хоразм ерларини ўз тасарруфига олган жуда катта майдонда туркий қабилалар бирикувидан ташкил топган Қорахонийлар салтанати ҳуқмронлик қиласди.

Қорахонийлар даврида илм-маърифат, маданият ривожланди, қатор илмий, фалсафий асарлар яратилди. Бу асарлар асосан араб, форс ва туркий тилда битилди. Диний мактабларда талабалар илм олган. Олий мадрасаларда риёзиёт, математика, ҳандаса, (геометрия), жабру муқобил (алгебра), жуғрофия, илми нужум (астрономия) каби фанлар ўқитилган.

XI—XIII асрлар мобайнида Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луготит турк», Юсуф Хос Ҳожибининг «Қутадгу билиг», Аҳмад Юғнакийнинг «Ҳибат ул—ҳақойик», «Тафсир» каби асарлар яратилди. Бу обидалар тил хусусиятларига кўра эски ўзбек тилига яқин туради.

XIII—XIV асрлар туркий ҳалқлар ва туркий тиллар тарихида алоҳида ва мураккаб даврни ташкил этади. Бу даврда Ўрта Осиё ва Олтин Ўрда музофотларида тил хусусиятлари жиҳатидан бир-биридан фарқ қилувчи кўпгина асарлар юзага келди.

Ушбу асарларнинг бир-биридан фарқ қилишига уларнинг жуда катта майдонда ва турли жойларда бунёд этилганлиги сабаб бўлган.

Бу асарлар тил нуқтаи назаридан бир-биридан фарқ қилишидан ташқари, уларнинг барчасида туркий тилларнинг ўзуз-қипчок, қорлуқ-уйгур группаларига хос бўлган лексик, фонетик ва морфологик хусусиятлар ўз аксини топган. Бу ҳол XIII—XIV асрлардаги мураккаб тарихий шароит, маълум бир жойда турли туркий халқлар вакилларининг бирга яшаганлиги, манба муаллифи ёки нусха кўчирувчи шахснинг қайси туркий халқ вакили эканлиги сингари объектив ва субъектив сабаблар билан изоҳланади. Юқорида номлари зикр этилган манбалардан кўпчилиги эски ўзбек тилининг шакланишида муҳим замин вазифасини ўтади.

❖ Тил жиҳатидан «Тафсир», «Хусрав ва Ширин», «Наҷж ул-Фародис», «Сирож ул-қууб» обидаларига яқин туруувчи «Қисаси Рабғузий» Ўтра Осиёда яшовчи туркий халқлар орасида «Қисасул-анбиё» номи билан машҳур бўлиб, китобхонлар томонидан эъзозлаб ўқилувчи, баҳши ва оқинлар томонидан севиб кўйланувчи асарлардан бири ҳисобланади.

Асар муқаддимасида айтилишича, обида Хоразмда Работўгуз деган жойнинг қозиси Бурҳонуддин ўғли Носируддин томонидан мусулмон динини қабул қиласан эътиборли мўғул бекларидан ҳисобланган Носируддин Тўқбуғанинг илтимосига кўра ҳижрий 709 (милодий 1309—1310) йилда ёзилган: Аммо баъд, бу китобни тузган, тоъат йўлинда тизган, маъсият ёбонин кезган, оз озуклуғ, кўп ёзуқлуғ Работ ўгузининг қозиси Бурҳон ўғли Носируддин уруги, сатараллоҳу¹ алайҳи ас-саломата ва раҳима шиябаху андоғ айтур... Тож ул-умаро ва муҳиббул-уламо беклар уруги, йигитлар ариғи², улуғ отлиғ, қутлуғ зотлиғ, эзгу хуලклиғ, ислом ёриғлиқ, мўғул санилиғ, мусулмон динлиғ, одамийлар инончи, мўъминлар қувончи, ҳиммати адиз³, ақли тегиз бегимиз Носируддин Тўқбуға саббаталлоҳу ало динил-ислом ва саломуҳу⁴.

Асарнинг ёзилиши сабаби тўғрисида муқаддимада қуидатиҷа қисқача маълумот берилган: ...пайгамбарлар қиссаларинга гоят рагбатим бор. Текма ерда, текма ким эрсада бўлинур баъзиси мустақим бор, баъзиси номустақим. Бир анчаси мұқаррар ва бир анчаси мубаттар бор. Бир озининг сўзлари кесук бор, бир озининг мақсадлари ўксук. Эмди санинг зиммангандин чиқған, қаламунгдин оқған, китобатма санинг, иборатма санинг бўлуб «Қисас ул-анбиё» бўлса, ўқумоқға кераклик, ўғранмоқда яроғлиг бўлғай эрди, теб илтимос янглиғ ишорат бўлди эрса нечама ўзумни ул ишга лойик, ул амалга мувофиқ эрмасин теб, бу оғир ишга ўградимиз.⁵ Изи азза ва жалладан тамом бўлғуга тавғиқ⁶ тилаб китоб бошладимиз.

Муаллиф асардан кўзда тутилган мақсадни таърифлаб шундай дейди: «Мунда мақсад пайгамбарлар қиссани эрди. Валекин Одамдин¹ бурунроқ

¹ Оллоҳ таоло уни динни исломда мұқаррар қиласин ва унга саломлар бўлсин.

² Ариғ — соғ, тоза, покиза, бегубор.

³ Адиз — баланд, юқори, юксак.

⁴ Оллоҳ таоло унинг камчилликларини бекитсин ва унга раҳм қиласин.

⁵ Ўградимиз — киришдик, қўл урдик.

⁶ Тавғиқ — кўмак, ёрдам, мадад.

⁷ Одам — Одам Ато.

яратилған бор учун андин бошласамиз фойдаси ортуқроқ бўлғай, деб тартиб уза яратилғандардин оғоз қилдимиз.¹ Эртаклига ўнгай, истаклига тебрай бўлсин теб «Қисаси ар-Рабгузий» от бердимиз.»

Носируддин Рабгузий асарни деярли бир йиллик тинимсиз меҳнатдан сўнг ҳижрий 710 йилнинг хут (мелодий 1310 йил, 21 февраль — 21 март) ойида ниҳоясига етказади.

Рабгузийнинг ҳёти ва ижоди ҳақида маълумот жуда кам бўлишига қарамай, унинг замонасининг таниқли тарихчиси, етук шоири ва истеъододли таржимони эканлигига шубҳа қиласа ҳам бўлади. Бунинг далили сифатида Рабгузий қаламига мансуб қатор туркий шеърлар, арабчадан ўғирилган шеърий таржималарга асада катта ўрин берилганлигини эътироф этиш кифоядир.

Асар ҳамд, неът, муқаддима, қиссалар, лирик кечинмалар ва хотималардан иборат.²

Қиссалар, асосан, насрда, мадҳиялар, баъзи бир қиссаларнинг хуносалари, лирик кечинмалар ва китоб хотимаси назмда ёзилган.³

Пайғамбарлар ҳақида афсонавий қиссаларнинг асосий қисми диний характерда бўлиб, Рабгузий уларнинг аксариятини Қуръон ва ўзга диний манбалардаги мифологик сюжетлар асосида яратганлигига шубҳа йўқ. Китобда афсонавий пайғамбарлар билан бир қаторда пайғамбарлаштирилган шахслар (Довуд, Сулаймон, Мұхаммад, Искандар Зулқарнай) тўгрисидаги қисса ва ҳикматларга ҳам катта ўрин берилган.⁴

Туркий ва бошқа ҳалқларнинг айрим расм-руссум ва одатлари ҳам муаллиф назаридан четда қолмаган: Рум вилоятининг одати бор, тевалари чалиқлиқ² бурундуқлатмасалар янги тушган келинларни келтуруб ун тузуб йирлайтурлар. Тевалар уларнинг овозларига хушланиб ўзларининг кечерлар — иликка илинурлар.

Ёки: ҳалқ орасинда расм бор, дўст дўстга сафар қилиб ёнар бўлса, бир ҳадя, яъни бўлак ола борурлар.

Едгорликнинг инсонларни ўзаро тўғри муносабатларда бўлишга, бир-бирларига нисбатан жабр-зулм қиласликка, ноҳақ қон тўқмасликка, ҳаром-ҳариш ишларга берилмасликка, шарм-ҳаёни йўқотмасликка ундовчи ўғитлари бугунги кунда ҳам ўз моҳиятини йўқотгани йўқ: «...Маъсиятдин³ йигилинг, ҳалқ орасинда кўни ҳукм қилинг, куч қилманг, зино қилманг, қон тўқманг, хиёнат қилманг».

Тарихий муҳит, диний тафовутлар ҳалқлар ва миллатлар орасида низо солган, бемаъни уруш ва ихтилофларни вужудга келтирган бир шароитда Рабгузий турли эл ва юртларни иноқ ва ҳамжиҳат бўлиб яшашга ва ижод қилишга чорлайди.

«Қисаси Рабгузий»нинг турли даврларда кўчирилган бир неча қўлёзма нусхаси мавжуд бўлиб, улар дунёning турли кутубхона ва қўлёзма фонdlарида сақланмоқда.

Асарнинг энг қадимий қўлёзма нусхаси XV асрда кўчирилган бўлиб, у Британия музейида сақланиб келмоқда. Ушбу нусханинг факсимилеси

¹ Оғоз қилдимиз — бошладик, киришдик.

² Чалиқлиқ — бебош, шўх.

³ Маъсият — шариатга хилоф тарзда иш тутиш, гуноҳ.

машхур матншунос К. Гронбек томонидан 1948 йили Копенгагенда нашр қилинган. Ана шу факсимиле қўлингиздаги китобни тайёрловчилар томонидан асос қилиб олинди.

Иттифоқимизда мавжуд бўлган қўлёзма нусхалардан энг мўътабари СССР ФА Шарқшунослик институтининг Ленинград бўлимида С—245 инвентарь рақами билан сақланаётган нусхаси бўлиб, у XV ёки XVI асрда кўчирилган деб таҳмин қилинади.

Бу нусханинг бошланиши ва охирги бир неча саҳифаси йўқолган, кейинчалик бошқа нусхалар асосида тикланган.

«Қисаси Рабгузий»нинг бошқа нусхалари кейинги даврларда кўчирилган бўлиб, буларнинг лексикаси вақт тақозосига кўра ўзгариб борган.

XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошларида ёдгорлик Тошкент, Қозон шаҳарларида литография асосида бир неча марта нашр қилинган. Асарнинг тўла тексти илк марта рус туркийшунос олими Н. И. Ильминский томонидан 1859 йили Қозон шаҳрида эълон қилинган. Бу нашр нисбатан кейинроқ кўчирилган нусхага асосланган бўлиб, тил жиҳатдан асл нусхадан анча фарқ қиласди.

XIX аср охирлари ва XX аср бошларида «Қисаси Рабгузий»нинг айрим парчалари русча таржимаси, баъзи лингвистик шарҳлар билан П. М. Мелиоранский, С. Е. Малов, Н. Ф. Катанов, Н. Ф. Остроумов томонидан ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилинган.

«Қисаси Рабгузий»нинг тилига келганда шуни таъкидлаш лозимки, унинг тил хусусиятлари Ўрта Осиёдаги туркий тилларнинг барчаси учун баб-баробар илмий қийматга эга.

Асар тилининг ҳозирги замон ўзбек тилига муносабати тўғрисида гап кетганда шуни айтиш керакли, қисса тили билан бугунги ўзбек тили орасидаги салкам етти асрлик вақт ўтганига қарамасдан, бу асар ҳозирги замон ўзбек тили илк тараққиёт даврининг ёдгорликларидан бири сифатида қаралмоғи мақсадга мувофиқдир.

Табиийки, асар тилида мавжуд бўлган сўзларнинг айримлари бугунги китобхон учун тушунарсиз бўлиб қолган. Вақт ўтиши, турли ижтимоий-сиёсий воқеаларнинг содир бўлиши натижасида баъзи сўзлар ўз умрини яшаб бўлган ва истеъмолдан чиқиб кетган. Шу билан бир қаторда ҳёт синовларига бардош берган ва бугунги кунда ҳам тилимизда фаол қўлла-наётган жуда кўп сўзлар Рабгузий ёзib қолдирган бебаҳо дурдонанинг ҳар бир сатрида учрайди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Рабгузийнинг пайгамбарлар ҳакидаги қиссалари ҳам бадиййлик, ҳам тил нуқтаи назаридан катта зътиборга лойик ёзма ёдгорликдир.

Э. И. Фозилов.

Сонсиз ҳамду санолар, сақишиз телим ўгдулар, ул изи азза ва жалла қарим құдрати бирла бизларни одамий яратти, йилқи қора яратмади, ва лақад қаррамна бани Аадама.¹

Яратмишда кезин фазли қарами бирла эр яратти, хотун яратмади, алайхинна даражатун ва тақи бизларни ариғ йүлға күндерди. Ҳидоят бирла оғирлаб ёвуз йүлдин кузарди. *Ва инна хаза сироти мустақиман фаттабиъху.* Анда кезин қадим әхсони бирла биз заъифларға Мұхаммад Мустафо саллалоҳу алайҳи ва салламни пайғамбар изти, лақад жаақум расулун мин анфусикум, яъни мунглуғларни Мұхаммад Мустафоға уммат қилди. Азин умматлардин бизни ортуқ қилди. Күнтүм хайра умматин ухрижат линнас. Бу мунча қароматларда бизни кезин қамуғ танглиғлардин бизни күрклю яратти *ва сававаракум фа аҳсана суваракум ва ал-хамду лиллаҳи ала ма авла фа нима ар-раббу ва ниъма ал-мавла.* Дуруд ва таҳийёт, салавот ва салот ул күни сүзлук, құтлуғ юзлук, лаамрука тожлиғ, лав лока лама ҳалакту ал-афлак ҳавожлиғ, субҳана аллази асрар мөржилиғ. Ул ўзи мутиъ, зикри рафиъ, умматига шафиъ ви-лоҳу яъсимука минаң-нас ийизиғлиғ, ва иннака лаъ ала хулукин азимин қилиқлиғ *ва ла тамши фиал-арзи мараҳан йўриғлиғ ва иза саъалака ибади анни фа инни қариб хитоблиғ ва аммаас-саила фа ла танҳар итоблиғ, ма загаал-басару ва ма тағо ҳимматлиғ, фа қана қоба қавсайни ав ағна риғъатлиғ, ва ласавфа йўътика раббука фатарзо шафоъатлиғ, ат-та'ибұна вал-абиудуна вал-ҳамидуна умматлиғ ва мин ал-лайли фатаҳажжад биҳи нағилатан намозлиғ, фа авҳа ила абдиҳи ма авҳа розлиғ, ло уҳси сана'ан алайқа ниёзлиғ, құмал-лайла илла қалилан қабушлиғ, лиъилағи қурайшин қадашлиғ *ва жиъна бика ала ҳа'ула' и шаҳидан шаҳо-**

¹ «Қуръон»дан келтирилган оятларнинг таржимаси китобнинг сүнгидә берилмоқда — мұхаррір.

датлиғ, аса аң ябъасака раббука саодатлиғ, алайса-аллоҳу бикафин абдуху иноятылиғ, ва иннана латаҳди или сиратин мустақимин ҳидоятлиғ, шаҳру рамазон алази унзила фи-хиял-Кур' ану оятлиғ, иқтарарабатас-саъату ва-нишаққа ал-қамару ишоратлиғ, Иннаа арсалнана шаҳидан ва мубашши-ран башоратлиғ. Анибийлар қадаши, асфиёлар қидваси Мұхаммад Мустафо саллалоҳу алайҳи ва саллам.

Дин шариъат рўъти олий қилған Мустафо,
Куфру зулмат түгларин ерга чолған Мустафо.
Ул отаси онасини ортуруб уммат учун,
Ёлбориб ҳақдин шафоъат сотгун олған Мустафо.
Қавми орин кўтурмадин кўкка оғған Исо ул,
Умматига ул бўлушубон ерда қолған Мустафо.
Ул йигирми уч йил эмгаб кўрмадин тун кун уйқуси,
Осий уммат ёзуқин ҳақдин қилған Мустафо,
Ул қиёмат кунинда шафоъат қурин қуршаниб,
Ёлнаю турган ёлиндин осий бўлган Мустафо.
Инар эркан Мустафони зилиндан залтган Жаброил,
Йўқлаюра Жаброилни йўлда солған Мустафо.

Укуш итиғ саломлар тўрут эшинга, тўқуз хотунга, икки амминга, саййиди содот аҳл ул-жаннат ташрифлук ўғлон-ларунга ва саллиму таслиман касиран.

Аммо баъд, бу китобни тузган, тоъат йўлинда тизган, маъсият ёбонин кезган, оз озуқлуғ, кўп ёзуқлуғ Работ ўгузининг қозиси Бурҳон ўғли Носируддин уруги, сатараллоҳу алайҳи ассаломата ва раҳима шиябаҳу андоғ айтур. Ажалл ут-тоҷ-ул-умаро ва муҳиббул-уламо беклар уруги, йигитлар ариғи, улуғ отлиғ, қутлуғ зотлиғ, эзгу қулқалиғ, ислом ёриғлиқ, мўғул санилиғ, мусулмон динлиғ, одамийлар инончи, мўъминлар қувончи, ҳиммати адиз, ақли тегиз бегимиз Носируддин Тўқбуға саббаталлоҳу ало динил-ислом ва саломуҳу.

Фи мадҳи Носируддин Тўқбуғабек

Илҳоқ умул тузун қилиқ
Билиг ариғ ҳаддин чиқа
Кўқдин адизрак ҳиммати.
Мўриси беклик динида
Сўрар ани юлнуб яқо
Қизганчи уқбо милкati.
Асли мўғул эркан кўнуб
Ислом учун тутти яқо
Бўлди Расулнинг уммати.
Тоат қилур тун-кундузун
Олнур сабоқ мусҳафқа бақо
«Қуръон» ўқумоқ одати.
Тасбих эвурда хушланиб

Инжуланур ёши ақо
Эшилса «Құръон» ояты.
Әзарди явлоқ телим
Туз сүзлаюր сүзни уқо
Ортуғ яроғлиғ сийрати.
Рабдин ато бўлуб анга
Ҳақ бермиши қутлуғ бақо
Кўрклук сифатлиғ сурати.
Эзгу қилиқ бирла юруб
Дўст қизғанур душман бақо
Ортар қамуғдин ҳурмати.
Кундуз ўкур, тунда қўпар
Тоат қилур кирур суқо
Арслон менгизлик савлати.
Ёши кичик йўни улуғ
Зоти орғи бек Тўқбўға
Ул Носируддин куняти.
Эл ошасун, юз яшасун
Бўлуб мутиъ мавлосига
Мундин зиёда қурбати.

Тарих юз эллининг аввалида қосуд битилдиким, пайғамбарлар қиссаларинга гоят рағбатим бор. Текма ерда текма ким эрсада бўлинур баъзиси мустақим бор, баъзиси номустақим. Бир ончаси муқаррар ва бир ончаси мубаттар бор. Бир озининг сўзлари кесук бор, бир озининг мақсудлари ўксук. Эмди санунг зиммангдин чиқған, қаламунгдин оқған, китобатма санинг, иборатма санинг бўлуб бизга «Қисаси ул-анбиё» бўлса, ўқумоқға кераклик, ўгранмакга яроғлиғ бўлгай эрди, теб илтимос янглиғ ишорат бўлди эрса нечама ўзумни ул ишга лойик, ул амалга мувофиқ эрмасин билмиш эркан ўзумни оғирлаб нафс сақламиш бўлуб ўғур бўлсун теб бу оғир ишга ўғрадимиз. Изи азза ва жалладан тамом бўлғуға тавғиқ тилаб китоб бошладимиз. Мунда мақсуд пайғамбарлар қиссаси эрди валекин Одамдин бурунроқ яратилған бор учун андин бошласамиз фойдаси ортуқроқ бўлғай деб тартиб уза яратилғандардин оғоз қиลดимиз. Эртиклига ўнгай, истаклига тебрай бўлсун теб «Қисаси ар-Рабғузий» от бердимиз. Валлаҳу ал-муваффақу ал-итмама ва ҳува валийюл-инъам вал-икрам. Қола Расулуллоҳи салла-ллоҳу алайҳи ва саллам... кунту канзан хафийи-ин фа ҳалақтул ҳалқа. Муҳаммад Мустафо саллалаҳу алайҳи ва саллам айтур: Ҳақ субҳонҳу ва таъоло андоғ ёрлиқади: ман бир кизлану ганж эрдим, маним тенгрилиқимни билгучи ким эрса йўқ эрди, ҳалойик яраттим мандин асиғ олсунлар теб. Ман алардин асиғ олайин теб яратмадим,— теди.

Хабарда андоғ келур, изи азза ва жалла қамуғда ашну бир гавҳар яратти. Ул гавҳар яратди, ул гавҳарга ҳайбат назари қилди эрса ул гавҳар эруди. Сув бўлди эрса анда кезин елни яратди. Сув уза тушти эрса қум урди кўпукланди. Ул кўпукдин тутун оғди, ул тутундин кўкни яратди. Йавма та'ти ас-сама' у бидуханин мубинин. Ул сув мавло таълонинг ҳайбатиндин қайнаб куюкланди. Ул кўпикдин Каъба ўрнунча ер яратти. Анда кезин кўкни яратгали тегди. Сумма истава ила ас-сама'и фа саваҳунна сабъа самаватин. Кўкни яратмишда кезин ул яратилған ери машриқдин мағрибға теги ёзиб кенгу қўйрулқади. *Ва ал-арза баъда залика даҳаҳа.* Бу ерлар ва кўклар бир қат эрди қудрати бирла кўкни ердин айирди, текма бирлари етишар қат бўлди. Аллоҳу аллази халақа сабъа самаватин *ва мин ал-арзи мислаҳунна.* Бу етти ер сув уза яратилди эрса турланмади, иргану бошлади. Ани турландурмоқ учун тоғларни анинг уза қозуқ қилиб яратди. Алам нажъал ал-арза миҳадан. Яна изи азза ва жалла қамуғ оламни олти кунда яратди. *Ва лақағ халақна ас-самавати ва ал-арза ва ма байнаҳума фи сittati aйyamin.* Хабарда андоғ келур: Якшанба кун кўкларни яратти, душанба кун ойни, кунни, юлдузларни яратти, фалак ичинда туритти, сешанба кун олам халқинда қуш-қуртларни, фаришталарни яратти, чаҳорсанба кун сувларни яратти, елларни, булутларни чиқарди, йиғочларни, ўт-емларни яратти, ундуурди. Рўзиларни улаштурди. Панжшанба кун ужмоҳ, тамуғни, раҳмат ва азоб фаришталарини яратти, ҳурларни яратти. Азина кун Одамни яратти. Шанба кун нарса яратмади. Бу қамуғ нарсаларни тақи минг мунча нарсаларни кўз юмуб очғунча яратғу яроғи бор эрди.

Олти кунда анинг учун яратти, қуллариға таълим қилди, ман қодирлиқим бирла эв, эш қилмазман. Сизлар ожизлиқингиз бирла эвмадин, ошуқмадин ақрулуқ бирла эш қилинг теб. Қола Расулул-лоҳи (с): *ал-ажалату мин аш-шайтон ва atta'ani мин ар-Роҳман.*

Сифати ас-самовоти

Илк қат кўк яшил зумураддин турур, оти Рафиқ турур. Фаришталар уз суратлиғ улуғларининг оти Исмоил отлиғ. Икинчи қат кўк кумушдин турур, оти Руқъа турур. Фаришталари бургут суратлиғ, улуғларининг оти Рақбоил турур. Учунчи қат кўк ёқутдин турур, оти Қайдам турур. Фаришталари уй суратлиғ, улуғларининг оти Кўкбоил турур. Тўр-

тинчи қат урунг йинжудин турур, оти Мөүн турур. Фаришталари от суратлиғ турур. Улуғларининг оти Нубейил турур. Бешинчи қат кўк олтундин турур оти Ратқо, фаришталари ҳур суратлиғ, улуғларининг оти Сифтбоил турур. Олтинчи қат кўк, сариг ёқутдин турур оти Захо турур. Фаришталари вилдан суратлиғ, Улуғларининг оти Рағбоил турур. Еттинчи қат кўк нурдин турур, оти Арибо турур. Фаришталари одамий суратлиғ, улуғларининг оти Нурбоил турур.

Сифати ал-аразина

Илк қат ер бирининг оти Рамко турур. Ақим отлиғ ел уза етмиш минг бурундуқ бирла. Текма бир бурундуқи етмиш минг фаришта илкинда. Иккинчи қат ер оти Жулза турур; аниг ичинда тамуғ чаёнлари бор, қора тева менгизлик, қузуклари сунгу менгизлик. Текма бирида олти юз олтмиш орқа, текма бир орқасинда олти юз олтмиш бош, тегма бир бошда олти юз олтмиш оғулиғ олма. Ул сабуларда бирисин бу дунёға изса олам ҳалқи қамуғи ўлгайлар эрди. Учинчи қат ер Арқа турур. Аниг ичинда тамуғ урумлари текма бирлари Қоф тогиндин улуғроқ турур. Тўртинчи қат ер оти Харна турур. Аниг ичинда тамуғ йилонлари бор. Текма бир йилоннинг минг тиши бор. Текма бир тиши хурмо йиғочитеқ, текма бир тиши тубинда ўн секиз олма бор оғу бирла тўлуг. Бешинчи қат ер оти Малсо турур. Ичи тўлуг тамуғ тошлари бор. Олтунчи қат ер оти Сижжин турур. Аниг ичинда тамуғлуқларнинг жони турур. Етунчи қат ер оти Ажибо турур. Иблис анда турур. Текма йилда бир чиқа, яна киур. Текма бир куннинг қалинглиқи беш юз йиллик ердур орасима андуғлиқ. Яна қалинглиқима андағуқ, орасима андағуқ.

Билгил, Ал-қавлу фи ҳалқи ал-малақати ва ал-жинни ва ал-инси изи 'азза ва жалла фаришталарни ўтнунг ёруқ-луқидин яратти, париларни ўтнунг ёлинидин яратти. Асллари бирук турур, аммо уч нарса бирла тафовутлари бор. Бири ул турурким, фаришталар нурдин, парилар ёлиндин турур. Иккинчи, фаришталар малак атанди, парилар жин атанди. Учунчи, фаришталар ўрни адиз кўкда бўлди, парилар ерда бўлди.

Хабарда андоғ келур. Мавло жалла жалолуху тамуғ ичинда икки ҳалқ яратти бири эркак арслон суратлиғ, оти Жаблит, яна бири тиши бўри суратлиғ, оти Таблит. Жаблит қузуруқи йилон суратлиғ, Таблит қузуруқи чаён суратлиғ. Мавло жалла жалолуху ёрлиқи бирла ул икагу-нинг қузуруқи тамуғга тушти. Тамуғ ичинда на йилон бор эрса Жаблит қузуруқиндин турур ва на чаён бор эрса Таблит қузуруқиндин турур.

Жаброилға ёрлиғ бўлди, Таблитни никоҳ қилиб Жаблитга бергил теб. Қамуғ маҳлуқоти ичинда энг илк никоҳ ул эрди, андин бурун никоҳ йўқ эрди. Жаблит бирла Таблит икагу қўштилар эрса иккишар-иккишар ўғуллари туғди бир ўғул, бири қиз. Жаблит ул қизни бирга туғган ўғлонға берур эрди. Етгинчи қат ўғуллари туғди эрса ул ўғилға Ҳорис от берди. Бу Ҳорис ғоят маккор қўбти. Жаблит ул қизни Ҳорисга берайин теса изи азза ва жалладин ёрлиғ бўлди: «Эмдидин сўнг бирга туғган ўғулға бермагил. Ўнгдин тақи сўнгдин туғганға бергил». Ул ҳукмин изнатти. Жаблит Ҳорис бирла туғган қизни азин ўғулға берди, Ҳорис ўфкараб азин қизни унамади. Тамуғнинг бир мунгушинда ўлтурууб тоатқа мушғул бўлди. Телим йиллар тоат қилди эрса изима азза ва жалла тамуғдин бешинчи қат ерга чиқарди. Андама укуш тоат қилди эрса олтинчи қат ерга чиқарди. Мундагин текма бир ерда тоат қилмишинча оғдурууб бу дунёга чиқарди. Бу дунёда анча тенглик тоат қилдиким, машриқдин мағрибга теги Ҳорис сажда қилмаған бир қариш ер қолмади. Анда кезин мавло азза ва жалла Ҳорисни кўкка оғдуруди. Анда яма укуш тоат қилди эрса, иккинчи қат кўкка оғдуруди. Мундагин етинч қат кўкка оғди. Яна ужмоҳга кивурди эрса ужмоҳга эрклиқ бўлди, фаришталарга устод бўлди. Ҳорис отин кетардилар, Азозил от бердилар. Тиласа ужмоҳга кирап эрди, тиласа кўкка оғар эрди. Онадин туғмиши кундин беру уч минг йил кечурди. Амморий олимлари аймишлар: Азозил фаришталардин эрди. *Ва из қола раббука лимала-'шкати усжуудули Аадама фа сажаду илла иблис.* Бу хитобда Азозил дохил эрди. Яна амморий олимлари аймишлар: Азозил Жонн уруғиндин эрди. Ал-иблису каана мин ал-жини.

Анда кезин ер юзинда халқе яратди ўтдин Жонн отлиг. *Ва ал жаанна халакнаҳу мин каблу мин нари ас-самуми.*

Калбий ривоятинча, дунёни етмиш минг йил улар тутдилар. Абдуллоҳ ибн Аббос ривоятинча ўн саккиз минг йил тутдилар. Қачон мавлоға ёздилар эрса уларни кетарди. Жон ибн ал-Жон отлиғ ҳалойиқға берди. Ўн саккиз минг умр тутдилар. Яма осийлиқ қилдилар эрса уларни кивурди, фаришталарга берди. Етмииш минг йил фаришта инди. Азозил улар бирла эрди. Етти минг йил мулк тутдилар. Дунёга кўнгул боғладилар эрса мавло уларни тиламади. Мандин азинга кўнгул боғладингиз, сизларни маъзул қилурман, азин халқ яратурман, бу мулкни анларга берурман теб. Хитоб келди: инни жаъилун фиал-арзи халифатан.

Тақи хабарда *андоғ* келур, қачан мавло таъоло дунёни яратди эрса ер мулкини қушларға берди. Етти минг йил қушлар тутдилар. Анда кезин Жин ибн ал-Жонға берди, етти минг йил тақи улар тутдилар. Ёзуқ, маъсият укуш қил-

дилар, қон түктилар эрса, анлардин олиб фаришталарга берди. Етти минг йил тамом бўлди эрса анлардинма олғу вакт бўлуб ман ер юзинга халифа яратурман, теб хитоб қилди. *Инни жаъиулун фиал-арзи халифатан.*

Фаришталар бу хитобни эшилдилар эрса қазғулуғ бўлуб айтдилар: «Илоҳий, ер юзинда ўртоқ, эшликлар, қон тўккучилар яратурсен, биз тасбиҳ ва таҳдил ва тақаддус қилғанлардин олиб ер мулкини анларғаму берурсан?» Хитоб келди: «Ман билурман, сизлар билмазсиз». *Инни аъламу ма ла таъламун.*

САВОЛ: Фаришталар Одамни тақи ўғлонларини кўрмишлари йўқ эрди ва фасод қилғанларин, қон тўкканларин надин билдилар? **ЖАВОБ:** Одамни кўрмишлари йўқ эрди, аммо Жин ибн ал-Жонни кўрмиш эрдилар, маъсиятларин билур эрдилар. Анларға қиёс қилиб сўзладилар. **САВОЛ:** Мавло таоло не маъни учун айтдиким, инни аъламу ма ла таъламун.

ЖАВОБ ул турурким, ман билурманким Мұҳаммад Мустафо алайҳис-салом Одам ўғлонлариндин бўлғуси, бу жаҳонни, ул жаҳонни, ойни, кунни, қамуғ нарсаларни аниңг севуклуги учун яратдим. Дўст ким турур ман билурман, сиз муни билмазсиз. Жавоби дигар ул турурким, изи азза ва жалла ёрлиқлар инни аъламу анна ибадатақум машубун биал-ужби из култум нахну ва фасадуҳум машубун биал-узри ваал-фасаду биал-узри ахаббу илайха мин ал-ибадати маъал-ужби.

Маъниси ул турурким, сизинг ибодатингиз ужбга қотиғлик турур «Нахну» теб ўзунгузни ўгдунгуз. Аммо Одам ўғлонларининг фасоди узрга қотиғлик турур. Узрга қотиғлик фасод манинг ҳазратимда ужбга қотиғлик ибодатдин севукрак турур.

Қиссан Одам сафий алайҳис-салом.

Ул тупроқдин яратған, қудрат бирла тўритган, адиз кўкка оғған, ужмоҳ ичра кирган, ҳаввотек жуфт берилган, Иблис васвасасига илингган, ёруқ ужмоҳдин азрилған, қоронғу дунёга инган, уч юз йил раббана заламна анфусана теб йиғлаган, ва ла такраба ҳазихиаш-шажарата хитобин эшилган, суммаиж табаҳу раббуҳу тожин бошинға урган, инна-лоҳа истафа Аадама хильятин қизган, усжуду ли Аадама каромати бирла мукаррам бўлған ва аллама Аадама ал-асма'а куллаха ташрифин бўлған Одам сафий, ул халифаи вафий.

Ҳақ яратди тангсук Одамни тафиз ер кўркидин,
Ўзга сурат тузди андог ажун пчра илкидин.

Тахтини күтуруб фаришта ужмоқ ичра кивуруб.
Тезгинурда чикмадилар ҳаргиз анинг эркидин.
Чиқди Ҳавво бирла бўлуб хуш танаъум қилдилар,
Ичтилар ужмоқ шаробин, едилар эт эркидин.
Билди асмо илмини ул эту берди белгулук.
Барча тиллар бирла сўзлар този форсий туркидин.
Ўркади беш юз йил анда жуфти бирла овунуб.
Ичди шарбат сиғрақинда еди неъмат таркидин.
Мунди ужмоҳнинг буроқин кезди анинг теграсин.
Хулла кизди эгнига ҳам бошга урди бўркидин.
Озди Иблис макри бирла бирук эрди ёлгузин,
Икки буғдой еди чиқти секкиз ужмоқ мулкидин.

*Кола Расулуллоҳи саллалоҳу алайҳи ва саллам: ман арада
ан йанзура ажа'иба агадунйа фалианзур ила қиссати Аадама
алайҳис ас-салам.*

Қачон изи азза ва жалла Одамни яратмак тилади эрса Жаброилга хитоб келди: Борғил, ер юзиндин бир увуч тупроқ кетургил. Жаброил келиб олғалу ўғради эрса ер Жаброилга онт берди мандин тупроқ олмағил, теб. Жаброил онт оғирлаб тупроқ олмади. Исрофилни изди, ангама онт берди, улма тупроқ олмади. Кезин Мекоилни изди, ангама онт берди, улма тупроқ олмади. Кезин Азроилни изди, ангама онт берди. Азроил айди: «Санинг онтингдин манга мавло таоло ёрлиғи азиэрак турур». Қамруғ ер юзиндин бир увуч тупроқ олди. Машриқдин мағрибга теги қирқ қари ер Қур эрди. Ҳазратдин хитоб келди: «Эй Азроил, ғоят қаттиғ кўнгуллук эрмишсен. Тақдир андоқ қилдим, қамуғ танлиғларнинг жонин сенга олдурғайман».

Ул тупроқда суви тебиз, урунг, қора, сучук, ачиғ, сариф, яшил, қизил, кўк, қатиғ, юмшоқ ва ариғ, ариғсиз, тотлиғсиз — қамуғ бор эрди. Ул сабабдин Одам ўғлонлари бир-биринга менгзамазлар, кими ариғ, кими ариғсиз, кими иглик, кими игсиз, кими урунг, кими қора, кими сариф, кими қизил, кими эзгу, кими эссиз, кими сучук сўзлук, кими ачиғ сўзлук, кими қатиғ кўнгуллук, кими юмшоқ кўнгуллук. Азроил ул тупроқни маккили, тоифли орасинда Даҳно отлиғ ерда қўзди. Қирқ йил ул тупроқ уза ёғмур ёғди, ўтuz тў-қуз йил қазғу ёғмури ёғди, бир йил севунч ёғмури ёғди. Ул йўлдин Одамга севунчдин қазғу ортуқроқ бўлди. Қирқ йилда кезин тупроқни қудрати бирла суврат қилди, боши Тоиф сингар, азоқи Макка сингар. САВОЛ: Макка Тоифдин фозилроқ турур. Одам боши Тоиф таба, азоқи Макка сингар бўлмоқинга ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ: Изи азза ва жалла тилади, қачон Одам алайҳис-салом қўбса юзи Макка сингар бўлсун теб. **Масъала:** Шариъатда мунгар менгизлик бир масъала бор. Ул масъала бу туур: Бизнинг мазҳаблиғ қачон ётиб намоз қилур бўлса азоқини қибла сингар узатиб ётгай. Анинг учунким агар

намоз ичинда сиҳҳат бўлса ўлтуруб намоз қилғай, қўбса юзи қибла сингар бўлсун.

САВОЛ: Одамни тупроқдин яратмоқга ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ: Қачон мавло азза ва жалла Одамни яратурман теб хитоб қилди эрса барча нарсалар бош кўтуруб Одамни биздин яратғил теб тамаъ қилдилар. Тоғ айди: «Ман қуттулугмен», тенгиз айди: «Ман ҳайбатликман», олтун айди: «Ман азизман», кўк айди: «Ман адизман». Қамуғ нарсалар бош кўтуруб ўзларини ўга қувондилар. Ул ҳолда ер тавозуъ қилиб айди: «Ман қамуғдин заъифман, азоқ олтиндаман, манда қувонгу нарса йўқ», теб тавозуълик қилди эрса хитоб келди: «Ман Одамни тупроқдин яратурман», теб. Одамни тупроқдин яратди. *Хабарда андоқ келур*, бир кун Иблис етмиш минг фаришта бирла кўқдин Одам тупроқинга келди, илки бирла Одамнунг қорнини қоқди, ичини кавак кўрди. Фаришталарға айди: «Муни йўлдин чиқармоқ ўнгай бўлғай», теди. Яна айди: «Агар мавло азза ва жалла сизларга эрклик қиласа не қилғайсиз?» Қамуғи айдилар: «Бўюн сунгаймиз». Иблис айди: «*Валлоҳи лайн саллатаху лаасайтуҳу ва ин саллатани алаиҳи лааҳлактуҳу*».

Маъниси ул бўлур: мавло' азза ва жалла ани манга мусаллат қиласа бўюн сунмагайман, мани анинг уза мусаллат қиласа ўлтургаймен. Ул замон-ўқ кофир бўлди. Темишлилар: *Ва каана мин ал-кафирин*. Яна қирқ йилда кезин Одамнинг жонига ёрлиғ бўлдиким, Одамнинг танинга киргил теб. Жон Одамнунг боши уза тўруқти, киргали унамади. «Ман улвийман, сифлийга нетак кирайин», теди. Жаброил алайҳис-салом келди, айди: «Эй азиз жон, изи азза ва жалла оти бирла киргил». Жон изи отин эшиитти эрса кирди. Яна бир ривоятда келмиш, жон Одамнунг бошингға кириб икки юз йил тезгинди. Анда кезин кўзинга кирди эрса кўзлари тирилди, ўз юзини кўрди қора тупроқдин яратилмиш. Мавло қудратин кўрмаклик учун уза кўзин яратди. Бурниға келди эрса бир ахсурди. Жаброилға хитоб келди: «Одамнунг бурниндин чиқған фаҳорини амонат сақлағил», теб. Андин форимас эркан оғзинга келди. Илҳом етилди, айди: *Ал-ҳамду ли-лаҳу раббиал-аламина*. Изи азза ва жалла ёрлиқади: *Йарҳамука раббука ва лизалика халяктука*.

Маъниси ул бўлур: Изи санга раҳмат қилсун, ман сени мунинг учун яратдим. Анда кезин жон кўкузинга келди. Ошуқти кўпғали ўгради, қўпа билмади. Ул йўлдин мавло таъоло: *Ва хулика ал-инсану ажулан*. Анда кезин қорнинга келди эрса, қорни таъом тилади. Жон ичинда ёйилди. Сўнгук, эт, тери, томур, сингирлар билгурди. Тебрану бошлади. Одамнунг териси бағоят кўрклук эрди. Кун-кун ёруқ-луқи орта бошлади.

Қачон зиллат билгурди эрса ул териси суюлди ва тери билгурди. Ул терининг белгуси эрнаклар учунда қолди. Бу

тироқлар ул турур. САВОЛ: Жон киурда бир соатда кирди, чиқарда эмгак бирла чиқар, ҳикмат на турур? ЖАВОБ: Киурда изи азза ва жалладин «ярҳамка рабби» хитобин эшитти эрса ўнгай кирди. Чиқарда яна раҳмат севинчин эшитмагунча чиқмасман теюр. Кўрмасмусен кимнинг бахти бор эрса ва абширу билал-жаннатиал лати қўнтум туъадуна, башоратин эшитиб ўнгай чиқар, ким бадбаҳт эрса жони қаттиғлиғ бирла чиқар. Наузу биллоҳи мин золика.

Одами Сафий алайхис-салом етти кун анда ўлтурди. Анда кезин мавло азза ва жалла қизил олтундин яратилмиш бир тахт изди, гавҳар бирла мурассасъ қилмиш. Андағлуқ хильъатлар анга киздурди. Олтун тож бошинға урди. Ул тахт уза ўлтурди. Ул етти юз минг фаришталар изи азза ва жалла ёрлиги бирла келиб Одамнунг теграсинда туруб табугинда тўруктилар. Ул тахт «Масжид ул-Ҳаром» тенгинча эрди. Тахт уза бир курси эрди, Каъба тенгинча эрди. Ўн йиғочлиқ ер «Ҳарам» атанди. Мавло азза ва жалла Одамни қамуғ кўрклуклар бирла безади. Тишларииндин нур балқинур эрди, кўз нури менгизлик. Муҳаммад ал-Мустафонинг нури Одамнунг олдинда қўмиюр эрди тўлун ой менгизлик. Одам ул нурнинг ёруқлуқин кўруб, бу нурни ман бир кўрсам теб кўсади эрса изи азза ва жалла ёрлики бирла ул нур Одамнинг олнидин ўнг янгоқинға инди. Яна эгнига инди, андин Одам қўлинға. Илкини ул нурға кўтуру берди. Нур андин иниб шаҳодат эрнакининг учинда тўруқди. Одам эрнакин юқору кўтуруб, анинг кўркин кўруб тонглаб: «Ло илоҳа иллолоҳу Муҳаммадун расулуллоҳи», теди. Аввал эрнакни кўтуруб шаҳодат калимасин аймоқ Одам ўғлонлариға суннат қолди. Анда кезин ёрлиғ бўлди. Фаришталар Одамни кўкка оғдурдилар. Жаброил бир от келтурди Маймун отлиғ. Йипордин яратилмиш эрди. Одам мунди. Жаброил тизгин тутуб, Мекоил соғиндин, Исроифил сўлиндин бўлуб кўкларни кездурдилар. Фаришталар йўлукмишда Одам: «Ассалому алайка ё малоикаталлоҳи», теб салом қилур эрдилар. Фаришталар: «Алайкумус-салому ва раҳматуллоҳи ва баракотуҳу», теб алиқ олур эрдилар. Изи азза ва жалла хитоб қилди: «Бу сенинг таҳиятинг турур, тақи санинг мўъмин ўғлонларинг таҳияти турур қиёматга теги». Қачон Одамни ужмоҳга кивурдилар эрса неъматларин, хурларин, қусурларин кўрди, аммо ўзинга менгзаюр ким эрса йўқ учун кўнгли тўлонмадин кайктек бўлуб ужмоҳ ичинда юриюр эрди. Мавло таоло Одамға уйқу қўмишти. Узоғлик уйқули орасинда Одамнунг биқини аягусидин сўл ёниндин Ҳаввони яратди. САВОЛ: Ҳаввони Одамдин узоғли уйқули орасидан яратмоҳга на ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Одам узоғ бўлса аягуси оғриғай эрди. Ул сабабдин Ҳаввони душман тутғай эрди. Агар узиюр бўлса, ўзиндин яратилганин билмаса, ани севмагай эрди. Ҳар ойина ул севукрак бўлғай. Мавло азза ва жалла Ҳавво-

ни эгри сүнгүкдин яратди. Анинг учун «тишилар күнүлмас эгри сүнгүк турур» теб халқ орасында юмоқ бўлди. Одам Ҳаввони ўзиндин яратилғани кўрди эрса севуклуки Одам кўнглунга тушди. Ҳавво ғоят кўрклук эрди.

Хабарда андоғ келур, изи азза ва жалла кўркни юз улуш қилди. Тўқсон тўқузни Ҳаввога берди. Бир улушни қамуғ оламлигларға берди. Ул бир улушни оламлигларға берди. Одам ҳаввони ўзитек суратлиғ кўрди эрса рағбати бўлиб: «Манга ёвуқроқ келгил», теб унданди. Ҳавво айди: «Мани тилар эрсанг сан келгил» теди. Одам қўбти Ҳаввога келди. Агар бир соат сабр қиласа эрди Ҳавво келур эрди. Ул йўлдин эр хотинларга бормоқ суннат қолди. Аммо қачон ужмоҳга кирсалар хотунлар эрларинга келурлар. Қачон Одам Ҳаввога ўғради эрса Жаброил алайҳиссалом айди: «Эй Одам, Ҳавво санинг турур, никоҳ қилмагунча раво бўлмас». Мавло жалла жалолуҳу ўз ариғ зоти бирла Одам ва Ҳавво никоҳинга хутба қилди. Ул хутба ба турур:

Ал-ҳамду санаий аллоҳу исмий ар-раҳману мифтаҳу ҳазаиний ар-раҳим мифтаҳу тажавузий анил усати вал-музнибин ал-азамату изарий вал-кибриёу ригаий ал-иззу вал-жуғу баҳаий вал-жамалу вал-жалалу санаий вал-халқу куллухум абиидий ва имаъий вал-анбиёу вар-расулу анбиёй ва асфияй ва Мұхаммадун ҳабибий ва набийий ва умматуҳу ҳайрул-умами ва аҳиббани инни қағ завважту ал-ашиаа лиястадиллу биҳа ала вахданиятий ашҳиду малақатий ва ҳамалату арший ва суккану самаватий инни қағ завважту Ҳавваа амати Аадама багиа фитратий ва сунъа қудрати би садақи тасвиҳий ва таҳлилий ва била салла бани (Аадама) ё Аадаму уҳхул жаннатий ва кул мин самарати ва ла тақраба ҳазиҳиш-шажарата. Ассаламу алайкума ва раҳматий вал-ҳамду лиллаҳи рабби аламин.

Хабарда андоғ келур, Одамға сўрдилар: «Налук Одам атандинг?» Жавоб айдилар: «Лианни ҳуликту мин адимиаларзи аниңг учунким, ман ер сирриндим яратилди», теди. Араб тилинча анга адим таюрлар. САВОЛ қилдилар Ҳаввога: «Не учун Ҳавво атадилар?» ЖАВОБ айди: Лианнаҳи ҳулиқат мин ал-ҳаййн. Араб тилинча тирикка «ҳай» атаюрлар.

Баъзилар аймишлар Одам туфроқдин яратилди. Туфроқ турмушинча кўрклиқ бўлур. Яна Ҳавво этдин яратилди. Эт турмишинча сасир. Аниңг учун хотун қариса кўрксиз бўлур. Қачон Одам ва Ҳавво никоҳлиғ бўлдилар эрса хитоб келди. *Йа Аадама ускун анта ва завжукаал-жанната ва кула минха рағудан хайсу ши'тума вала тақраба ҳазиҳи ашшажарата фа тақуна мин аз-золимина.*

Маъниси ул бўлур: эй Одам, жуфтунг бирла ужмоҳга

киргил, неъматларин енг. Бу бир йиғочға ёвуманг — золим бўлгайсиз.

Дурустрак қавлда ул йиғоч буғдой йиғочи турур, аммо Ҳавво ер юзинданму яратилди ё ужмоҳдаму, уламолар орасинда ихтилоф бор. Ул ҳолда Азозил ужмоҳда эрклик эрди. Қамуғ фаришталарга илм ўгратур эрди. Бир кун «Лавхул-маҳрузда» кўрди, фаришталар бириси мальун бўлгай теб. Фаришталар ани билиб қамуғ қўрқдилар. Азозилға келиб айдилар: «Сен устодимизсен, биз фоят қўрқарбиз, дуо қилғил, азза ва жалла бизни лаънатдин кузарсин». Азозил дуо қилди, фаришталар «омин» тедилар. Изи азза ва жалла анинг дуоси бирла қамуғ фаришталарни лаънатдин кузарди, ўзи лаънатга кирди. Ёрлиғ келди: Одамни бир нурдин тахт уза уруб фаришталар эгинларига кўтурууб ужмоҳни кезаюр тедилар. Сабаб ул эрдиким, Одам яратилмазда ашну Одам ўғлонлари фасод қилғайлар, қон тўккайлар, теб гийбат қилдилар. Биз тасбих ва тақдис қилурмиз, теб ўзларин ариғладилар. Мавло улардин ул сўзни тиламади. Ҳукм қилди, Одамни сиз гийбат қилдингиз, савобларингиз ҳабта бўлди. Ул савоблар Одам ўғлонларига берилди. Ул гийбатнинг жазоси ул турур. Бу кун қамуғ фаришталар боринг, Одам тахтини бўйнунгизга кўтурууб табуғ тариқин киздурунг, теб ёрлиғ бўлди. Анда кезин мавло азза ва жалла «Асмо илми»ни Одамға ўграту берди. Қамуғ нарсаларни фаришталарга кўргузди. «Агар қўни сўзлук эрсангиз бу нарсаларинг оти не турур, манга айту беринг». *Ва аллама Аадама ал-асма'a куллача сумма аразаҳум ала ал-мала'икати фа қола анби'уни би'асма'и ҳа'ула' и ин кунтум содиқина.*

Фаришталар ожиз бўлуб айдилар: «Сан ўграту бергандин ўзга билмазмиз», тедилар. Қолу субҳанака ла илма лана илла ма алламтана.

Яна Одамға ёрлиғ бўлди: «Эй Одам, буларга айту бергил бу нарсалар отини». *Йа Аадаму анби'ҳум би' асмаиҳим.*

Одам отларин айту берди, бу йиғоч, бу тош, бу сув. Қамуғ нарсанинг отини бу идиш бу аёқга тегру қамуғ тиллар бирла баён қилди. Хитоб келди: «Эй фаришталар, сизларга аймадимму ман билганни сизлар билмазсиз», теб. Алам ақул лакум инни аъламу ма ла таъламуна. «Эмди сизга маълум бўлдиким, Одам олим турур, сиз обидсиз. Манинг ҳазратимда минг обиддин бир олим фозилроқ турур. Қайда обид эрса олимға хизмат қилмоқ керак. Ул маҳдум бўлсун, сизлар ходим бўлунг. Ул масжид бўлсун, сизлар сожид бўлунг, Одамға сажда қилинг. Усжуду ли Аадама. Жумла фаришталар сажда қилдилар. *Фа сажага ал-мала'икату куллуҳум ажмаъуна. САВОЛ:* Фасаждал — малоика ту» теди, «куллуҳум» төкор, яна «ажмаъин» төкор. Буларда на фойда бор? **ЖАВОБ:** Фойда ул турурким, «малоика» теб «куллуҳум» темаси эрди, бир анчаси фаришталар сажда

қилди, бир анчаси қылмадилар» темак бўлур эрди. «Фа сажда ал-малоикату куллуҳум» яъни фаришталар қамуғи сажда қилдилар. Фойдаси ул турур, «ажмаъин» темаси фаришталар ўнгли-сўнгли сажда қилмиш эҳтимоли бўлгай эрди. Фаришталар қамуғи бир йўли — ўқ сажда қилдилар, ёлғуз Азозил сажда қилмади. Илла иблица аба ва истакбара ва ка ана мин ал-кафири. Бўюн сунмади, улуғсиңди, кофирлар жумласиндин бўлди. «Ай сора минал-кофирин». Қачон фаришталар сажда қилдилар эрса Иблисни кўрдилар сажда қилмасдин туруб турур. Шукр теб севинмишда яна бир сажда келтурдилар. Бу кун намозда яна бир сажда икки бўлдуки аниг учун турур.

Хабарда *андоғ* келур, ужмоҳ ичинда ярим кун қолди. Ул жаҳоннинг бир куни бирла бу жаҳоннинг йили бирла беш юз йил бўлур. Тупроқдин яратилмишдин беру минг икки юз қирқ йил эрди ужмоҳга боргинча. Азозил қачон сажда қилмади эрса хитоб келди: «На учун сажда қилмадинг?», теб. *Ма манаъака*. Иблис айди: «Ман андин ортуқроқман», теди. *Халақтани мин нарин ва ҳалактаъу мин тин*. «Мани ўтдин яратдинг, ани қаро тупроқдин яратдинг». Қачон Азозил бу ҳужжатни қилди эрса Азозил отини кўтардилар, Иблис от бердилар. *Маъниси «навмид»* темак бўлур. Иблиси лаъин ўтни тупроқдин ортуқ теди. Билмадиким, тупроқ ўтдин ортиқ турур. Ул далил узаким ўт ўғри турур, қаю нарсани ўтга берса йўқ қилур, яна бермаз.

Аммо тупроқға бир овуч солсанг ўнни юз қилиб санга берур. **ФОЙДА:** Иблис алайиҳил-лаъна ўтга қуванди. Қавлуҳу таоло «халақтани мин норин» теб. Ложарам ёниши ўтга бўлди. Одам мавлоға қуванди, ложарам ёниши мавлоға ёвуқ бўлди. *Ман ифтахара бишайин уқиба биҳи*. Ким надин қуванур эрса аниг бирла қуванур теди. Иблис айди: «Илоҳий, юз минг йил тоат қилдим, аниг янутин манга бергил». *Хитоб келди:* «Не тилаюрсен?» Иблис узун ёш тилади қиёмат кунга теги. *Рабби фанзирни ила йавми йубъасуна*.

Муфассирлар айтурлар, ул бадбаҳт мавло ҳазратинға талбис қилди, қиёмат келгу кунга теги умр тилади. Мақсуд ул эрди, ўлуклар тирилгу кунга теги умр бўлсан манга азин ўлум бўлмагай теб. Мавло таоло аниг сиррини билиб жавоб айди: «*Файннака мин ал-мунзарина ила ваймиш вақтиал-маълуми*». «Биз санга умр бердук маълум кунига теги, сен тиламиш кунга теги бермадим». Тақи бир мўътабар тафсирда келтурмиш «ило ёвми юбъасуна» тедуги муроди ул эрди: бу кун tengri фаришталари қавий турур. Уларнинг бирла чиқишигү қудратим йўқ дурур. Ўлуклар тирилгу кунга теги умрум бўлса, анчада Жаброил, Исрофил, Азроил тақи азин фаришталар қамуғ ўлмиш бўлсалар тенгри ёлғиз қолмишда аниг бирла тўқушғайман теб нияти ул эрди. **САВОЛ:** Иблис малъун бўлмишда кезин ужмоҳга киргуга на йўл бор эрди? **ЖАВОБ:** Мавло ёрлиқади: санга

Одам ўғлонлари уза нусрат бердим. Күрмасмусен Расул-алайиҳис-салом ёрлиқар: *Иннааш-шайтона тажри фи бани Аадама кама тажри аг-даму*. Қон одамийнинг танинда нетак юруса, шайтон андоғ юриюр. САВОЛ: Одам ва Ҳаввони буғдой йигочидин йифмоқда не ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Мавло азза ва жалла Одам яратмазда ашну ер юзинда халифа яратурман инни жаъилун фиал-арзи халифатан. Буғдойдин еди тесалар чиқмоқға сабаб бўлғуси учун.

— Тақи жавоб: Изи азза ва жалла тақдир қилмиш эрди. Дунёда одамийнинг еми буғдой бўлғусини хитоб қилди. Қамуғ неъматлардин егил, буғдой емагил. Улуғлар таркинда узатмагини емак айб бўлур. САВОЛ: Одамни ужмоҳга киурмакка ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: Ужмоҳга киурди, ул кун Одам ўғлонлари Одамнинг ўнгурқасинда эрди. САВОЛ: Агар мӯъминлар ўз ўрунларини кўргали ужмоҳга кирдилар эрса кофиirlарма Одамнунг ўнгурқасинда эрдилар. Уларнинг кирмаки не ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Мӯъминлар ўрунларин кўрсунлар, дунёга келмишда янайинғу яробинға тоат ортурсунлар. Кофиirlар тамуғга бормишда ужмоҳдақи кўрган неъматлар учун ҳасратлари ортсун теб.

Ҳикмати *дигар*: Ужмоҳга киурмакда ҳикмат ул эрди: тенгри азза ва жалла азалда ҳукм қилмиш эрдиким, мӯъминларнинг танини, молини сотгин олиб ужмоҳ бергусини кўрулмаган нарсани байъ қилмоқ шариъатда раво бўлмаз теб ужмоҳга кивурдилар. Яна даллонни келтурдилар. Ужмоҳни кўргузди байъ ва иттифоқ дуруст бўлсун теб. *Инна-ллоҳа иштара мин ал-муминина анфусахум ва амвалахум бианна лаҳум ал-жаннати*.

Кама қола аш-шаъири:

*Нафсут туқа ал-муштара
Вал муштари раббул вара
Ва жинануху асмануху
Вал мустафа гилалуху
Лакин саккаҳу Таврату,
Инжилу, Забуру, Фуркануху.*

Сотған мавло азза ва жалла, олған мавло азза ва жалла, мубиъ мӯъмин. Анинг тани тақи моли баҳоси, даллоли Муҳаммад ал-Мустафо. Уламолар ихтилоф қилмишлар Одам зуррияти ўнгурқасиндин чиқарғани қайда эрди? Баъзилар аймишлар, Ужмоҳга кирмакта ашинў эрди. Баъзилар аймишлар ужмоҳда эрди, баъзилар аймишлар ужмоҳдин чиқмишда эрди. Изи азза ва жалла Одамнинг ўғлонларин одамий суратинча ўнгурқасиндин чиқарди қаринча менгизлик ушоқ. Қамуғи оқилма эрмаз, мӯъминма эрмаз, кофирма эрмаз. Мавлодин хитоб келди: Ман сизнинг тенгирингиз эрмасмумен? Алиstu бирашибикум. Қамуғлари жавоб айдилар: Эрурсен. Қолу бала. Қачон Одам ани кўрди эрса айди:

«Илоҳий, булар кимлар турур?» Хитоб қилди: Булар сенинг ўғлонларинг, уруғларинг турур, қиёматга теги. Одам үларни андоғ телим кўрди эрса айди: «Илоҳий, булар ер юзинда нетак сиғғайлар?» Хитоб келди: Эй Одам, буларни тўрт улуш қылғум турур. Бир улуши оталар ўнгурқасида, бир улуши оналар қорнинда, бир улуши ер юзинда, бир улуши ер қўйнунда. Одам уларга боқти кимни қарагу кўрди, кимни ахсоқ кўрди, кимни оғриқ кўрди, кимни ўлтурум кўрди. Айди: «Илоҳий, буларни не учун биртак яратмадинг?» Ёрлиғ келди: «Эй Одам, ушмоқ яратдим, анга киргувчиларима яратдим, тамуғ яратдим, анга киргувчиларима яратдим, манга шукр қилсунлар теб. Қарагу яратмаса эрдим, кўзлуклар шукр қилмагай эрди». Бир анчани ушмоқнинг ўнг қўлинда турғузди, бир анчани тамуғнинг сўл қўлинда турғузди. Хитоб қилди: Ҳа'ула'и филал-жаннати ва ла убали ва ха'ула'и фиан-нари ва ла убали.

Ва яна бир ривоятда келмиш: қамуғин дунёға изди, дунёни кўруб келинг теди. Келдилар, дунёни кўрдилар, анда қолдилар, азроқи ёниб келдилар. Хитоб келди: «ўзгалингиз қани», теб. Айдилар: «Дунёни кўрдилар, кўнгуллари дунёни тилади, анда қолдилар». Ёрлиғ келди: «Ужмоҳга боринг ужмоҳ нима кўрунг». Бордилар, ужмоҳни кўрдилар, уларнингма укушраки ужмоҳда қолдилар. Ёрлиғ келди: «Азинларингиз қани?» Айдилар: «Илоҳий, уларма ужмоҳни тиладилар, анда қолдилар».

Аймишлар, дунёда қолғанлар кофиirlар эрдилар, ужмоҳда қолғанлар мўъминларнинг омлари эрдилар. Ужмоҳни унамадин ҳазратга келганлари хос қуллар эрди. Ёрлиғ келди: «Дунёга кўнгил бермадингиз, ужмоҳни унамадингиз, эмди не тилаюрсиз?» Айдилар: «Илоҳий, бизга дунё керакмаз, уқбо керакмаз. Бизга сен кераксен». Ёрлиғ келди: «Ким мени тилади эрса манинг хазинам ичинда қаю бало улуғроқ эрса ул балони анга берурман». Айдилар: «Ул бало бермишда саҳ бизнинг бирла бўлғаймусен?» Айди: «Бўлурмен». Айдилар: «Илоҳий, бало тегмишда сен бизнинг бирла бўлсанг, ул онча балони бизга ҳавола қилсанг, қабул қилгаймиз», тедилар. Қавлуху алайҳис-салом инна ашагдаалбала'и алаал-анбийа'и сумма алаал-авлийа'и сумма алааламсал...

Хабарда андоғ келур, қачон Шайх Шиблий дунёдин борди эрса туш кўруб савол қилдилар «холинг нетак» теб. Жавоб айди: «Қачон мани дафн қилдилар эрса Мункар-Накир алайҳимас-салом келдилар, «тengrинг ким» теб сўрдилар. Жавоб айдим «менинг тенгрим ул турур: отамиз Одамни ужмоҳ ичра нурдин таҳт уза оғдуруб, кўк фаришталарин отамизнинг ўнгинда сажда қилдурди. Жаброил, Мекоил, Исрофил, Азроил бирга эрди. Сизма сажда қилдингиз ман қамуғ қариндошим бирла сизларга наззора қилиб турур эрдим». Улар бири биринга боқиб айдилар: «Бу қамуғнунг

сүзүн сўзлаюр, ёлғиз ўз сўзин сўзламаз, кеталинг, тедилар. *Лав ра'айтахума* кайфа йаҳрабани минни. Агар бир замон таваққуф қилсалар эрди анларни тутуб, «сизнинг тенгрингиз ким туур», теб сўрар эрдим. Неча жавоб айсалар ҳужжат бирла уларни тиндурмас эрдим. Яна мақсадга келдимиз. Қачон Иблис малъун бўлди эрса ужмоҳдин сурулди, ужмоҳга кири билмас бўлди. Одам ва Ҳаввонинг адовати кўнглунда барқиди. Васваса бирла ужмоҳдин чиқармоқға ўғради. Ул ўғурда йилон кўрклук суратлиғ теваға менгаюр эрди. Қизил, яшил, турлук безаклик қанитлари бор эрди. Ҳавво разияллоҳу анҳо йилоннинг кўрклук суратига булуб анинг бирла сўзлашур эрди. Иблис ани билиб йилондин тилади: «Мани ужмоҳга кивургил, Ҳавво бирлар сўзлашайн», теб. Йилон қўрқди, унамади. Иблис айди: «Оғзингни очғил, ман кирайин» теди. Йилон оғзини очди. Иблис йилонни тили олтинда яшунди, ужмоҳга кивурди. Йилон Одам ва Ҳаввонинг тахтинда ўтру келиб тўруқди, оғзининг тили олтинда Иблис сўзлади. Одам йилон сўзин тингламади эрса Ҳаввога увурди. «Тиши кўнгли юмшоқ бўлур», теб Ҳаввога сўзлади: «Ҳеч билурмисен, бу буғдой йиғочиндин сизни тенгри не учун йиғди?» Ҳавво айди: «Билмазман». Иблис айди: «Анинг учун йиғди ким ул йиғочдин еса ужмоҳда мангу қолур, ўлум кўрмаз тақи ужмоҳ мулкиндин арзилмас теб. Ҳал агуллукаж ала шажаратиал-хулуғи ва мулкин ла йабла. Ҳаввонинг ул сўзга кўнгли майли бўлди, қўбди. Ӯн манким йиғочинга тегди. Бир бутоқ сиди, Одам келтурди, айди: «Бу бутоғ totлиғ эрмиш, ман едим бош қилмади, санма егил», теди. Одам ул соатда аҳдни унудти. *Фа насиға ва лам нажиғ лаху азман*. Ул увунни оғзинға солди, чайнади, бўғзинға тиқилмишда ул аҳдни ангди. Ичкару киргали измади, ташқарума чиқару билмади. Кирмасун теб илки бирла бўғузин тутти. Ул увун бўғзинда юмроқ қолди. Ул сабабдин эранлар бўғузинда ул юмроқ бор, тишиларда йўқ. Қачон бу зиллат билгурди эрса тож бошлигиндин сужулди.

Ҳикмат. Яхё ибн Маоз-ал-Рози айтур: Ҳажға ўғрадим. Ёлғузун бодия ичинда тун қоронгқусинда инжиқға ўғрадим, овоз эшиздим. Овозни изардим эрса тикан аросинда бир абушқа кўрдум явлоқ йиглаюр. «На бўлдунг, на йиғларсен?», теб сўрдум. Айтур: «Нетак йиғламайин, фаришталарга муъаллим эрдим, ужмоҳга эрклиқ эрдим. Ерда, кўкда тоатлар телим қилдим. Охири лаънатга шойиста бўлдум», теди. Билдимким Иблис эрмиш. Айдим: «Бир сажда налук кетурмадинг?» Айди: «Манга сажда қил теди, қилмадим. Одамға буғдой ема теди, еди. Үқубат бўлса иккимизга керак, кечурса икимиздин кечурса керак эрди. Одамдин кечурди, узрин қабул қилди. *Фа насиға ва лам нажиғ лаху азман*. Мандин кечурмади фасиҳат қилди. Вастакбара ва каана мин ал-кафирин. САВОЛ қилдим: «Одамдин кечурди,

сендин кечурмади, ҳикмат не эрди?» ЖАВОБ айди: «Азалда Одам ҳаққында иноят бор эрди, ани узурди. Манинг ҳақимда инояти йүқ эрди, мани изирди». Нетакким аймишлар: *Инайатуал-азали* кифайатуал-абади. Ҳикмат: Қачон Ҳавво буғдой йиғочин еди эрса, ул йиғоч йиглади. Кон менгизлик нарса оқди эрса ул иллат Ҳаввода зохир бўлди. Қиёматга теки ҳайз тишиларда мерос қолди. САВОЛ: Ҳайз-нинг муддати ўн кун бўлди, ҳикмат на эрмиш? ЖАВОБ: Буғдой олғали бориб келгинча ўн манким мангди. Анинг учун ўн кун бўлди. САВОЛ: Укуши ўн кун, ози уч кун бўлди, ҳикмат не эрмиш? ЖАВОБ: Ул буғдой уч нарса бирла ҳосил бўлди. Азоқ бирла борди, илик бирла тутди, оғиз бирла еди. Анинг учун ози уч кун бўлди. САВОЛ: Истиҳоза на эрмиш? ЖАВОБ: Одам Ҳаввонинг тавбалари қабул бўлмишда ашнуки йиғлағанлари ҳайз бўлди. Тавбадин сўнг йиглади, йиғлағани истиҳоза бўлди-арифлиқ берди. САВОЛ: Нафос на эрмиш? ЖАВОБ: Ҳавво буғдой йиғочин олиб келгунча қирқ дам урди. Текма бир дам саю бир кун ифлос бўлди.

Яна келдимиз мақсадга. Қачон Одам ва Ҳавво зиллат билгурди эрса тождин, ҳулладин ялинг қолдилар. Иликлари бирла авратларин ўртуб йиғочдин йиғочга ябурғоқ тилаю югуру бошладилар. Қаю йиғочга борса ябурғоқ бермади. *Ва тафиқо йахсиғани алайҳа мин варақиал-жаннати.*

Одам югуриб боруда йиғданинг йиғочи сунуб Одам-нинг сочин тутди, «Қанда борурсен?» теди. «Қўзмазмен», теди. «Қўзсам мавлоға осий бўлурмэн», теди. Ул сабабдин Одам ўғлонлари йиғочлари тикканда йигда йиғочини сувдин айроқ тиқдилар, сувсуз қолсун теб. ҲИКМАТ. Қамуғ йиғочларда ўт бор. *Фи кули шажаратин нарун. Ваис тажмараҳу... вал гаффар.* Йиғоч сув ичмаса ўт ани қуритур. Изи азза ва жалла йиғданинг ўтини кетарди, қуrimасун теб. Анинг учун козирлар тўн тикмакка тўқмоқ андин қи́лурлар, тўн куймасун теб. Ҳукм келди: «Ё Одам мандинму қочарсен?» Айди: «Илоҳий уфтанишида сандин санга қочармен». Жаброил Одамнунг илкин тутуб ҳазратга келтурди. Ёрлиғ бўлди: «Эй Одам, сени тупрокдин яратмадимму, маърифат бирла оғирламадимму, кўрклук суврат бирла безамадимму, фаришталарга кўтартмадимму, ужмоҳга кивурмадимму, неъматларин кекрдаймадимму, Ҳаввони сенга жуфт қилмадимму, буғдой йиғочин еманг темадимму, шайтонни сизга душман теб аймадимму? *Иннааш-шайтона лакума адавун мубинун.* Налук буғдой единг?» Айди: «Илоҳий, ул ҳукмни ким қилди, ул қазони ким юритди?» Ёрлиғ келди: «Ман юритдим, ман қазо қилдим. Аммо манинг қазом, ҳукмум, тақдирим ғайб турур, буйруқум, фармоним очуқ турур. Зоҳирни қўюб ғойибга налук қотилдинг?» Айди: «Илоҳий, андоғ ҳукм қилдинг, қазо юритдинг, мандин андагуқ кечиргил, мени ёрлиқағил». Ёрлиғ келди: «Сани ёрлиқа-

дим, сандин кезин келикли ўғлонларингма мундоғ иқрор қылсалар уларнима ёрлиқағайман», теди. Эмди ужмоҳдин чиқғил, теди.

Хабарда андоғ келур, анжир йигочи Одам ва Ҳаввоға беш ябурғоқ берди, андомларин ўртуб чиқтилар. Тонг отмишдан кезин ул беш ябурғоқдан бирин кийик еди йипор бўлди, бирин сифир еди анбар бўлди, бирин ару еди асал бўлди, бирин қурт еди ипак бўлди, бирин Одам ерга тиқди юнг бўлди. Қиёматга теги ўғлонларина кафан бўлди.

НУКТА. Анжир йигочи Одамга ябурғоқ бермиши учун тенгри азза ва жалла базирлади. Қамуғ емиш уч турлук турур, кимининг тиши йинур олма, амурд менгизлик, кимининг ичи йинур тиши йинмаз янгоқ, бодом менгизлик, кимининг тошима йинмаз, ичима енмаз қағун, харбуз менгизлик. Аммо анжирнинг тоши ҳам йинур, ичи ҳам йинур. Ёслиг келди Одамға, Ҳаввоға, Иблиста, товусга, йилонга ужмоҳдин чиқинг теб. Кулнаиҳ биту минза жамиъян. Раббана золамна анфусана ва ин лам тағfir лана ва тарҳамна ланакунанна мин ал-хосиринा. Одам ва Ҳавво зорилиқ бирла яловури йиглаю чиқдилар.

Одам Ҳиндустонда Анжалус отлиғ ерда Сарандиб тогинға тушди. Ҳавво Жадда тогинға тушди. Иблис Басрага тушти, анинг учун исфаҳоний баҳил бўлур. Товус Мишонга тушди, қамуғларининг ҳоллари айнади. Одам, Ҳавво ёлинг қолдилар, Иблис малъун бўлди, йилоннинг кўрклук суврати айнади, бу янглиғ бағрин юриор бўлди, ачиғ туброқ егучи бўлди. Одам тушган ерида укуш йиглади. Юз йигочлик ерда кўзи ёшидин йиғочлар унди, йуллар, булоқлар билгурди. Одамнинг ёши томған ерда ўт-ем, ачиғ-сучук дорулар бўлди. Ҳаввонинг кўзи ёши томған ерда уд, қаранфул, сунбул, ҳино, ўсма унди. Қиёматга теги Одам ўғлонларинга мерос қолди. Анчада Иблис ер юзиндаги қуш-қуртларни йигиб айди: «Ер юзинга ким эрса келди сизларга менгзамаз. Сизларни уругингуз бирла ўлтургуси турур, таркин йигилиб ани ўлтурунг. Ўлтурмасангиз тинмагайсиз», теди. Қамуғ йигилиб келдилар. Илк бурун сича келиб Одамнунг бошинға кўнуб сочин юла бошлиди. Анинг учун Одам ўғлонлари сичани тутуб юнгини юлуб сўклиурлар. Одам қуш-қуртларни кўруб кўрқди, Ёслиг бўлди: «Эй Одам, буларда бирин узургил илкингни бошинға сиқагил». Одам итни узурди. Ит Одамға исинди, юзин қуш-қуртларға тобунди, қамугни қовди. Ул кундин беру ит Одам ўғлонлари бирла қолди. Азин озиғлилар бирла ёги бўлди. Яна ёслиг бўлди: «Эй Одам, санга ёрлиқанмоқ керак эрса Маккага борғил. Менинг учун бир эв қўборғил». Айди: «Илоҳий, ул ерни ман билмазман, қайда турур?» Мавло азза ва жалла бир қушни қуловуз иза берди. Оти араб тилинча Ахёл эрди, турк тилича кўк қарға. Ул учар эрди, Одам сўнгунча борур эрди. Хабарда келур, Расул алайҳис салом айди: Олти қушни ўлтурманг,

бири күк қарға, Одам қуловуз учун. Иккинч қўринжга Сулаймонға ўгут бермиш учун, Учунч қарлуғоч «Суратул-ҳашр» охирини ўқур учун, баъзилар аймешлар «байт ал-Муқаддас» харб бўлмишда бўлмишиға йигламиш учун. Анинг учун қорни урунг бўлди. Тўртунч худхуд Сулаймонга элчи бўлмиш учун, Бешинч сув бақаси Намурд ўтина су келтурмуш учун. Олтинч Асал ариси. Андин одамийга шифо бўлур учун. Одам Макка еринга келиб бир эв қўборди, адизлиги Суроҳ отлиғ, маъруфоғи «Байт ал-матъмур» отлиғ. Ул эвнинг теграсинга тавоғ қилди. Мавло Одамдин қабул қилди, зиллатин кечурди. Қачон Нуҳ тўғони бўлди эрса мавло таоло ёрлиқи бирла Жаброил ул эвни кўтурди, тўртунч қат кўкка ошурди. Яна Одам Ҳиндустонға ёниб борди, неъматлар укуш учун. Ҳаввонинг илкин тутуб икагу бордилар. Мавло таоло секиз қўй изди, еттиси соғлиқ, бири қўчқор. Ҳавво ул қўйлар юнгин игирди. Одам тўқиди. Икагу тўн қилиб киздилар. Ер юзида қўйдин қутлуғроқ азин танлиғ йўқ, темишлар.

Расул алайдис-салом айтур: Аш-шату баракатун ваашшатани баракатани ва саласу шийахин канзун, яъни бир қўй баракат, икки қўй икки баракат, уч қўй-ганж. Одамнинг қорни явлоқ очди. Жаброил мавло ёрлиқи бирла икки уй келтурди ужмоҳдин, бири қизил, бири қора. Жаброил ужмоҳдин уч увун буғдой келтурди, уч ҳисса қилди. Иккиси санга, бири Ҳаввога-теди. Текма бир увун юз минг сир эрди. Ул уйлар ужмоҳдин чиқмишинға йиглаштилар, кўзлари ёшиндик қўноқ бўлди. Илгарудин сидилар нахуд унди, кейниндин солған ёсмуқ унди. Жаброил уч увун буғдойни ушоқ синдуруди эрса телим Одам Ҳавво тариidlар. Одам тариган буғдой унди, Ҳавво тариган арпа унди. Ул соатда — ўқ унди. Одам айди: «Енму?» Жаброил айди: «Йўқ, тиксан», Тикди. «Енму?» Айди: «Ўргил». Ўрди.

Айди: «Енму?» Айди: «Янчғил». Янчди. Айди: «Енму?» Айди: «Совурғил». Совурди. Айди: «Енму?» Айди: «Угутгил». Угутди. Айди: «Енму?» Айди: «Йўғурғил», Йўғурди. Айди: «Енму?» Айди: «Пишурғил». Айди: «Енму?» Ёрлиғ келди: Эй Одам, куннунг икки улуши борди, бир улуши қолди. Сабр қилғил, кун ботсун. Бу кун рўза тутғил. Ул кун Ошур куни эрди. Ман санинг бирла уч иш қилайн, сендин күшинуд бўлайн, ёзуқингни ёрлиқайин, ужмоҳфа кивурайн. Қачон Одам ул кўмочин егалу ўғради эрса Жаброил келди. Ул кўмочни уч улуш қилдилар. Икки улушни Одамға берди, бир улушни Ҳаввога берди. Анинг учун эрга икки улуш, хотунға бир улуш тегди. Одам ўз улушин тугал еди, Ҳавво ярмини еди, ярмини қўйди. Жаброил келди, айди: «Эй Одам, сен емиштак Ҳавво тугал еса эрди, қиёматға теги ўғлонларинг қаҳатлиқ кўрмагай эрдилар». Одам ул кўмочни еюриди қорни оғриди. Жаброил Одам илкин тутиди, ёзига элтди. Одам ёзилади. Йизиг ел билгурди. Айди:

«Эй Жаброил, бу на ул?» Жаброил айди: «Ул санинг зиллатинг шумлуқи турур». Анда кезин Жаброил илкини Одам бошинға урди. Одамнинг боши етмиш қари камалди, андин бурун боши күкка тегар эрди. Ҳавво Жадда тоғинда қорни очса тенгиз қирогинда келиб балиқ тутуб қотиг уза қўюб сўклуб ер эрди. Одам икки юз йил йиглади. Икки юз йилда кезин Арафот еринда икагу қовуштилар. Одамдин юклук бўлди, юки юнгул ҳамалат ҳамлан ҳафиған. Қачон оғир бўлди эрса Фа ламма асқалат даъава-ллоҳа Иблис Ҳаввога келди, айди: «Қорнингда на бор?» Айди: «Билмазман». Иблис айди: «Қорнингдақи уй, йилқи бўлғайму?» Ҳавво бу сўзға қазғулуғ бўлди. Иблис айди: «Ман ариғ, муслиҳ киши-ман, мавло ҳазратинда азза ва жалла иззатим ва ҳурматим бор, дуо қиласин қорнингдақи ўғлон сентек ариғ одамий туғса манинг отимни атагаймусен?» Ҳавво айди: «Санинг отинг на турур?» Айди: «Манинг отим Ҳорис турур». Ул ўғлон туғди эрса отин Ҳорис атади. Ҳавво ул соат-ўқ ўлди.

Ривоят қилур, Шаъбий разияллоҳу анҳу, Иблис сингар кўзлук турур, сингар азоқинда наълини бор. Қачон пайғамбар алайҳис-салом вафоти бўлди эрса Али каррамаллоҳу важҳаҳу тахти уза қўюб ювғали ўғради эрса ҳаводин овоз келди йа Али ла тағсилу Мұҳаммадан фасиҳнаҳу тоҳиҷрун мутахаррун. Яъни Мұҳаммадни ювманг, Мұҳаммад ариғ турур. Али айтур: «Манинг хотирим азин бўлди, мундоғ керак эркан теб. Сўрдум: Сен кимсенким, Мұҳаммадни ювмоқни манъ қилурсен, ювмоқ суннани Мұҳаммад қўюб турур». Яна хотафдин овоз келди: «Ё Али, ул сўзлаган Иблис турур. Мұҳаммадға ҳасад қилур, сен ювғил». Али анга эзгу дуъо қилди. Жазака-ллоҳу ҳайран касиран, яъни изи азза ва жалла санга эзгу жазо берсун, манга Иблисдин хабар қилдинг. Сўрди: «Сен кимсен?» Айди: «Мен Хизрмен, Мұҳаммаднинг жанозасинға намоз қилғали келдим», теди. Хабарда келур: Ҳавво етмиш қорин ўғлон туғурди, иккишар-иккишар бир ўғул, бир қиз. Аммо Қобил уруғи етти минг эр-хотун бўлдилар, Ҳобил уруғи қирқ етти минг бўлдилар. Одам йил саю қурбон қилур эрди. Қаю қурбон қабул бўлса кўқдин ўт келиб ул қурбонни куйдурур эрди, қабул бўлмаса ўт келмаз эрди. Одам этмак еюр эрди, эт орзулади. Ёрлиғ келди: «борғил, қуш овлагил». Овлади бир қирқовул тутди, бир бургут тутди. Уларни бўғузлади, ўтта сўкулди. Қирғовул пишти, бургут пишмади. Одамнинг ўфкаси келди. Бургутни ўтга кўмди, тамом куйди. Одам қазғулуғ бўлди қирғовул манга таб келмас теди. Қирғовул Ҳавво отинға эрди, бургут Одам отинға эрди. Қирғовулни Ҳаввога берди, қазғулуғ бўлди. Жаброил келди, айди: «Эй Одам, қазғурмагил, бу қуш ўрнига азин қуш бергай. Бу қуш сенга тақи ўғлонларигга қиёматға теги ҳаром бўлди». Одам андағуқ қурбон қилур эрди, ўт келиб куйдурур эрди. Қамуғ пайғамбарлар шариъатинда ўтға куюрмак қурбонлари

эрди. Бизинг пайғамбар Мұҳаммад ал-Мустафоға тегди, бу шариъатда қурбонни куюрмак ҳаром бўлди, емак ҳалол бўлди.

САВОЛ: Қурбонни куюрмак бу шариъатда надин ҳаром бўлди? **ЖАВОБ:** Узоги умматларнинг қурбони қабул бўлса куяр эрди, қабул бўлмаса куймас эрди. Халқ аросинда фасиҳат бўлур эрди.

Эй Мұҳаммад, санинг шариъатингда қурбонни куюрмак ҳаром қилдим, умматларинг фасиҳат бўлмасун теб. Фойда. Бу кун бу дунёда Мұҳаммад умматини фасиҳат қилмоқни раво кўрмадум, ёрин қиёмат кун арасот еринда халқ аввалин охирин аросинда мўъминни фасиҳат қилмаса не ажаб бўлғай!

Фойдали дигар. Бу кун бу дунёда мўъминнинг қурбони куюрмакни ҳаром қилди. Ё раб, уқбода мўъминнинг танини тамуг ўтиға ҳаром қиласа ҳеч ажиб ва гариб бўлмағай. Аймишлар, Одам қўш суруб бугдой териюрда уйни бир урди. Уй юзин Одамга ўвурди, айди: «Эй Одам, мани налук урарсен? Ким ёзуқ қиласа ани ургу», теди. Одам билдиким, уй қайдин сўзлаюр. Айди: «Эй ажабо, тонг бирла фаришталарингга сажда қилур эрдилар. Кечалинг бу уй манинг бирла сўз талашур», теди. Одам телим йиғлади.

ҚИССАИ ҚОБИЛ ВА ҲОБИЛ

Ватлу алайҳим набаа ибнай Аадама из қарраба қурбанан фа туқуббила мин аҳадиҳима, яъни изи ёрлиқар: «Эй Мұҳаммад уларнинг уза Одамнинг икки ўғлонларининг сўзини ул ўғурдаким қурбон қилдилар. Бирининг қурбони қабул бўлди, бирининг қабул бўлмади. Энди мен сени ўлтутарман» теди. Ул айди: «Ким сақинуқ, қўрқар эрса анинг қурбонини қабул қилур» теди. Ул қисса бу туурур. Одамнунг сўнг туғған ўғлонларинда бир ўғлиға Абдулмуғис атади, қизга Амат ул-Муғиса атади. Бу икагу анчада туғдиларким Одамнунг уруғи қирқ минг банд бўлмиш эрди ваал-банду фиал-лугати... ашарату алфа ражулин. Қачон Қобил туғди эрса анинг бирла бир қиз туғди, ғоят кўрклук, Иқлимо отлиғ. Икки йилда кезин Ҳобил туғди. Анинг бирла туғған қиз ғоят кўрксуз эрди, Абудо отлиғ. Одам ўз шариъатинча Қобил бирла туғған қизни Ҳобилға берур бўлди. Ҳобил бирла туғған қизни Қобилға берур бўлди эрса Қобил унамади. «Манинг била туғған қизни олурман», теди. Одам айди: «Шариъат андоғ эрмаз». Қобил айди: «Бу манга қариндош бўлур эрса ул ҳам қариндош бўлур», теб талошди эрса Одам айди: «Андоғ эрса икагу қурбон қилинг, қаюнгузнинг қурбони қабул бўлса Иқлимони ул олсун», теди. Ҳобил қўй кузарур эрди, улуғ семиз қўй келтуруб азоқларини

боғлади, қурбон қилур ерда қўзди. Қўқдин ўт инди, Ҳобилнинг қурбонини куюрди, Қобилнинг теграсинга ёвумади. Иблис келиб Қобилға айди: «Ҳобилнинг қурбони аниг учун қабул қилиндики, мавло азза ва жалла ҳазратинда аниг иззати ва қурби бор. Отанг Одам ема ани севар тақи Одамнунг тилаги ул турур, бу ер халифалиги Ҳобилға берса», теб. Қобилнинг ўфкаси келди, айди: «Мен Ҳобилни ўлтурдайин. Қиз ема, халифалиқ ема манга қолсун», теб. Қобил Ҳобилни ўлтурмакка ўғради. Нетак ўлтургуни билмас эрди. Бир кун ёбонда Иблисни кўрди. Одам сурати уза бир қуш тутуб борур. Бир тош қўзди. Қушни тош табасинга қўзди, тақи яна бир тош бирла янчди. Қобил ани кўруб ўлтурмак ўгранди. Қобил Ҳобилға: «Ман сени ўлтурман», теди. Ҳобил айди: «Ман санга қатилмазман изи азза ва жалладин кўрқармен».

Лаин басатта илайя йағака литақтулани ма ана бибаситин йағийа илайка лиақтулака инни ахофу-ллоҳа рабба аламина. Ҳобил қум табасинда ётиб узиюр эрди, бир тош бирла уруб ўлтурди. Қиёматга теги киши ўлтурмак, қон тўкмак Қобил таълимидин қолди. Ҳабарда андоғ келур, пайғамбарларимиз Муҳаммад ал-Мустафо алайҳис-салом ман санна сунннатан ҳасанатан фа лаҳу ажруҳа ва ажру ман амила биҳа ила йавмиал-қийамати ва ман санна сунннатан саййиатан фалаҳу визруҳа ва визру ман амила биҳа ила йавмиал-қийамати Қобил Ҳобилни ўлтурмишда йигирми яшар эрди, қуш қуртлар Ҳобилни ўгради. Қобил Ҳобилни бир қопға суқуб орқасинға кўтуруб юрур эрдилар. Анчада тенгри фармони бирла икки қарға келди, бир бири бирла урушдилар, бир бирини ўлтурди. Тирик қолған қарға тумшуқи бирла ерни қазди, ул ўлук қарғани кўмди. Қобил ани кўрди, айтур: «Манинг қарға чоқлиғ ақлим ийӯқ эрмис», теб ўқунди. Тенгри азза ва жалла уч ҳолдан Муҳаммад Мустафо алайҳис-саломға хабар берди. Фа баъаса-ллоҳу ғуробан йабҳасу фиал-арзи лийурийаҳу кайфа йувари савъата аҳиҳи кола йа вайлата о'ажазту ан акуна мисла ҳазал ғуроби фа уварийа савъата аҳи фа асбаҳа мин ан-надимина.

Уламолар аймишлар: Қобилнинг ўқунчи Ҳобилни ўлтурмуш учун эрмаз эрди. Ўлтурмишинга ўқунса тавба қилғай эрди, коғир бўлмағай эрди. Ўқунчи ул эрди, ўлукни ерга кўмгусин билмас эрди. Орқасинға кўтурган учун ўқунди. Қачон Одам ҳажга борур бўлди эрса Ҳобилни кўкка тобшурди, ман келгинча сақлагил теб, қабул қилмади. Ерга арза қилди, қабул қилмади, тоғлар қабул қилмади. Қобил қабул қилди, амонатга хиёнат қилди, ўлтурди. Қийла золика инна араз-наал-аманата аллас-самавати ваал-арзи ваал-жибали... Қобил Ҳобилни ўлтурдиди эрса тун, кун ер тебранди. Ҳобилнинг қони ерга сув сингартек сингди. Яна ҳаждин ёниб келди эрса ўғлонлари қамуғ қаршу келдилар. Ҳобилни кўрмади, сўрди Ҳобил қайда, теб. Қобил айди: «Ҳобилнинг

қўйлари манинг ошлиқимга кирмиш эрди андин ўтру уфта-ниб келмас». Одам айди: «Сан мундоғ текорсан, аммо Ҳобил-нинг қони ерда инграну турур». Қобил айди: «ана қаталтуҳу». Одам айди: «Тангри лаънати ул ергаким, Ҳобилнинг қони тўкулди». Бу кун ташқару чиқармаса Ҳобил қони ер юзинга қайнаю чиқди. Ул кундин бору қон ерга сингмаз бўлди. Ул ерда оқ, тикан бирла юлғун унди, табиз бўлди. Ёбон қуш, қуртлар қочиб тогларға кирдилар, қариндош қа-риндош уза шафқат қолмади, теб. Одам бирла Ҳавво телим йигладилар. Одам таъзият тутуб бу шеърни айди. Ер юзин-да аввал шеър айған Одам эрди, ул шеър бу турур:

Тагайярат ул биладу ва ман алайха
Ва важхул арзи мугайириун Масиху
Фаажабаҳу иблис лаънатуллоҳи алайҳа
Тагайяра куллу зи-лавнин ва таъмин
Ва қад башаштил важҳил малиҳу
Би қатли Қобилин Ҳобилин ахаху
Фа ё асафа алал-важҳис-сабиҳи
Ва бадалатил-арзу аслан ва-ҳамтанд
Ва фил-фирдавси анҳарун сабиҳун
Фа ҳал ана мин ҳаётий мустариҳун
Ва ё асафа ала Ҳобилин иннани
Қатилан қад тазаманинаҳу аз-зариҳу
Танҳа алал-билади ва сакиниҳа
Фа фил-фирдавси зақа бика ал-fasihu
Ва қалбука мин азад-дунё муринҳун
Ва ажабаку Ҳаввоу разияллоҳу анҳа
Туннажи фа-иннака шайтанун лайнун
Яфизу ал-важҳу малъунун қабиҳун
Таваллу даҳри кунта лана адувван
Лайнан да ямуту фа тасмариҳу.

Ривоятда андоғ келур: Қобил Ҳобилин ўлтурди эрса, Иблис келиб Қобилға сўзлади: Мавло таоло не учун санинг қур-бонингни қабул қилмади? Анинг учунким, сан ўтға тобун-мазсен. Бутға тобунмазсен, хамр ичмазсен, ун ўткурмазсен. Қобил бу қамуғни ишлаб эрди. Анда кезин Қобил хамр ичди, бутға тобунди, ўтға тобунди, унлар ўткуру бошлади. Одам билди эрса Қобилин ул ишлардин йифмоқ учун қирқ минг эр изди. Келиб Қобилин кўрдилар, ул унлар эшилтилар қа-муғи муртад бўлди. Қобил бирла андағуқ қолдилар. Бу кун қамуғ маъсиятлар қиёматга теги Қобилдин қолди. Қачон қиёмат куни бўлса изи тамуғлуқларни тамуғга кивурса, ўз ҳолларин кўруб мавло азза ва жаллаға ёлвориб айғайлар: (Хабаран анхум) Раббана арина аллазайни азаллана мин алжинни ваал-инси нажъалҳума таҳта ақдимина лийакуна мин ал-асфалин. Мурод ул икагудин Иблис тақи Қобил турар. Ул ҳолда хитоб келгай: Эй Иблис, тамуғлуқ сани

истаюлар. Иблис айғай: Манма уларни тилаюрман. Мавло азза ва жалла тамуғ ичинде бир минбар урдурғай. Иблис ул минбарға оғғай, тақи айғай инни кафарту бима ашрактумуни мин қабул... тамуғлуқлар азин жавоб айту билмәгайлар, қамуғ навмид бўлғайлар. Аймишлар: қачон Қобил Ҳобилни ўлтурди эрса Иқлимонинг илкин тутуб Яман вилоятинға борди — ўтга табуну бошладилар. Одам ўғлонлариндин ким анда кечар бўлса бир тош отар эрди. Бир ўғли бўлди кўzsуз. Анинг ема бир ўғли бўлди Қобил қатига келдилар. Ул ўғлон кўzsуз отасинга айди: «Санинг қариндошинг бу ўлтурди», теб. Кўzsуз бир тош олиб Қобилни уруб ўлтурди. Ўғлон айди: «Отангни налук ўлтурдунг?», теди эрса ани ема бир янгоқлади. Ул ўғлон ема ўлди. Ани кўруб йиглаю бошлади.

Қобилнинг уруги укушраги бу тамаъ қатида ҳалок бўлдилар. Қамуғ фасод қилғанлар, ҳамр ичғанлар, ун ўткурғанлар, ўтга табунғанлар. Тақи хабарда андоғ келур: Одам мавлонин тиладиким, ер менинг эркимда бўлса. Ёрлиғ бўлди ерга, Одам нетак теса андоғ қилғил, теб. Одам айди: *Йа арзу хузихи*.

Эй ер, тутғил. Қобилни ашуқинға теги тутди. Қобил қўрқди, айди: «Эй ота, раҳм қилғил». Айди: «Сен қариндошингға раҳм қилмадинг, ман сенга нетак раҳм қилайин», теди. Яна айди: *Йа арзу хузуху*. Ер Қобилни тизинга теги тутди. Ёлворди, айди: «Эй ота, сен ужмоҳда ёздинг эрса ёлвординг, изи сендин кечурди. Тилагил мендинма кечурсун». Одам айди: «Ман увун буғдой едим, сен қон қилдинг, нетак кечуурп?» Яна айди: *Йа арзу хузихи*. Ер Қобилни белинга теги ютди. Айди: «Эй, ота, сен айтур эрдинг мавлонинг юз минг улуғ раҳмати бор, тўқсон тўқузни қамуғ оламдақи мўъминларга бергуси, бир улуш қамуғ танлиғларга бергуси. Тилагил манга ул бир улушдин берсун». Одам айди: «Сен қариндашингға раҳм қилмадинг, ул раҳматдин санга улуш йўқ, теди. Яна айди: *Йа арзу хузихи*. Ер Қобилни бўғзинға теги ютди. Қобил Одамдин умид кесди. Қобил айди: «Илоҳий, отамдин эшидим сенинг Раҳмон, Раҳим икки отинг бор. Ул раҳмонлиқинг бирла мени бу азобдин кутқарғил. Кутқармаз эрсанг Раҳмон отингни ўзунгдин кетарғил», теди. Овоз эшитилди: «Эй Қобил, ман телимларни азобдин кутқаргайман. Раҳмон отимни кетармагайман». Ерга хитоб келди, Қобилни қўзғил. Мавло ёрлиги бирла қўзди. Бир фаришта келди, тенгри фармони бирла Қобилнинг азоқин тутуб етти йўли машриқдин мағрибга теги ўвурди, чалиди, ҳалок бўлди.

Қобилда кезин юз ўтуз йил кечди, Шис туғурди. Шис сарбоний тилинча «ҳибатуллоҳ» темак бўлур, яъни тенгри атоси. «Ҳобилни олдим эрса анинг ўрнинга Шисни бердим», теди. Мустафонинг нури Одам элиндин Ҳавво раҳминга борди. Шис туғди эрса ул нур Шис элинга келди. Одам Шисни гоят севар эрди. Хитоб келди: «Эй Шис, бу нур ҳабибим Мұхаммад Мустафонинг нури туур. Васият қилғил ўғлонларингга жуфтларини никоқ қылсунлар. Севмак бирла қовишмасунлар». Изи азза ва жалла Одамға минг ҳирфа ўргатмиш эрди. Шисға бўзчилик ўграту берди, қамуғ ҳирфаларда унгай теб. «Эв ичинда кўлкада ўлтуруб ишлагил», теди. Унгин қариндошлари айдилар: «Шис эвда ўлтуруб иш ишлар, биз ёбонда қиш, ёй эмганурмиз. Биз ема бўзчилик ўграналинг», тедилар. Одам ани эшишиб дуо қилди. Айди: «Илоҳий, бўзчиликни булас кўнглинга душман қилу бергил», теб. Мавло азза ва жалла қамуғнунг кўнглинга душман қилди. Яна аймишлар: бўзчилик баракоти бўлмас. Анинг учун бўзчилар Замзам қузугинга бавл қилдилар. Яна аймишлар: амаллари юлғун учун баракотсиз туур.

Андоғ ҳикоят қилурлар. Бирагу Расул алайхис-саломға келди. Айди: «Ё Расулуллаҳ, манинг молим телим бўлди, явлоқ эмганурман, жаҳд қилурман кам бўлсун теб. Ким эрсага берурга кўнглум бўлмас нетак қилайин?» Расул алайхис-салом айди: «Борғил юлғун йифочидин таёқ тутғил». Андоғ қилди, моли туганди. Яна аймишлар: Марям она разияяллоҳу анҳо жуҳудлардин қочмишда бўзчилардин йўл сўрди. Ёвуз йўлға йўлчиладилар. Тиконлик ерга тушти, анларга қарғади. Яна аймишлар: теринг сувға йўл бошлидилар. Кечарда танини кўралинг теди. Марям дуо қилди: «Илоҳий, синоъатлариндин баракотни кетургил». Яна аймишлар: Солиҳ ялавоч инганини бўзчилар ўлтурдилар. Ва каана фи ал-масинати тисъату раҳтин. Яна аймишлар: Бўзчилик эзгу синоъат туур. Қамуғ ўлукка ва тирикка ярап. Хабарда келмиш: Расул алайхис-салом ёрлиқади: *Ниъма ал-амалу ал-газлу линиса'и уммати ва ниъма ал-амалу ал-хийатату лирижали уммати лав ла ал-қизбу фиҳим*. Яна аймишлар: бўзчида олти хислат бор: икки ул туур қамуғи сунъий бўлурлур, иккинчи жувонмард, учинчи гариф дўст бўлурлар, тўртунчи кўнгуллари кичик бўлурлар, бешинчи ўлук-тирик анларга муҳтоҷ бўлурлар, олтинчи қамуғ йўллуғ бўлур. Яна аймишлар: Балҳ мулкинда бир ариғ зоҳид олим бор эди. Шайх Шақиқ раҳматуллоҳи алайҳ ул бўзчини эшишиб эрса, кўргали борди. Шайхқа ўтру чиқди. Олим айди: «Эй шайх келмагинг бизга севинч бўлди». Шайх сўрди: «Нетак?» теб. Бўзчи олим айди: «Санинг келмагинг изи қазоси севук бўлур». Қачон Шайх

Шақиқ бўзчи эвинга кирди эрса қозуқ кўрди. «Бу на?» теб сўрди. Бўзчи айди: «Ватад ул истиқомат төюрлар». Инна алазина қолу раббуна-лаҳу сумма истақаму. Яна сўрди: «Бу на из туур?» Айди: «Бу «ҳаблуллоҳи» туур. Ва иътасиму би ҳабли-лаҳи жамиъан. Яна сўрди: «Бу бўз на бўз туур, ерга ёзиб туурсен?» Айди: «Бу тириклигим туур». Яна сўрди: «Бу на қамиш туур?» Айди: «Бу яқин туур, анинг бирла ўзумни дунёдин узотурман». Яна сўрди: «Бу на қуш туур?» Айди: «Бу манинг тоатим туур ва ҳайротим туур». Яна сўрди: «Бу на тирғоқ туур?» Айди: «Бу ихлос туур, амалимни беркитурман». Яна сўрди: «Бу бешик тўшунда инган ошған на туур?» Айди: «Бу тун-кун туур». Яна сўрди: «Бу азоқингдаги ясси на йиғоч туур?» «Бу хавфу ражо туур. Бир анча хавфга туланурман, бир анча ражоға инонурман». Яна сўрди: «Неча йил бўлди бу ишни қилурсан?» Айди: «Ўтуз йил бўлди». Шайх Шақиқ раҳматуллоҳи алайҳ айди: «Қатланғил, бу ишни қўзмагил, сени ужмоҳга йўлчилаор», теди.

ҲИКОЯТ

Умар Хаттоб разияллоҳу анҳу бир масжида кирди. Кўрар, бир қаба сақоллиғ боғдош қилиб ўлтуур. Умар разияллоҳу анҳу айди: «Қайдин келдинг?» теб. Айди: Ирак злиндин яъни Ироқдин келдим». Сўрди: «На синоъат билурсан?» Айди: «Ҳобикман». Араб тилинча бўзчи бўлур. Яна сўрди: «На ишларга келдинг?» Айди: Уграну келдим, яъни илм ўргангали келдим». Умар разияллоҳу анҳу қўлдошларинга юз эвурди, айди: «Расул алайҳис-саломдин эшиитмадинму, қачон бўзчи ўлтурса қочинг теб». Қамуғлари қаба сақолдин қочдилар.

ҲИКОЯТ

Имом Шайх Жуйбори раҳматуллоҳи алайҳ бир кун шогирдлари бирла ўлтуур эрди. Бир ким эрса қалуғ қоқди ҳайбатлик эрди. Бу ким эрса тўрт ким эрсадин холи эрмас: ё қаба сақол, ё бўзчи, ё муаллим, ё бир яроғсиз хабарга келган туур. Ҳақиқат кўрдилар андағуқ эрмиш.

Хабарда *анғоғ* келур: Одам Сафийнинг умри минг йил ваъдалиқ эрди. Мисоқ кунинда бир бўлак қавмини кўрди, бошларинда нур кумиょр эрди. Айди: «Ё раб, булар ким?» У айди: «Булар санинг ўғлонларинг аросиндақи ялавочлар туурлар». Уларнинг аросинда бирини кўрди, қамуғидин нури ортуқ эрди. Айди: «Илоҳий, бу ким?» Ул айди: «Довуд

ялавоч алайхис-салом турур». Айди: «Илохий, мунунг ёши неча турур?» Ёрлиғ келди: «Олтмиш йил», теб. Дуо қылди: «Изиё, мунунг умрини ортурғыл». Ёрлиғ келди: «Тақдирда андоғ қалам онча битилди». Одам айди: «Илохий, менинг умрум минг йил турур. Қирқ йилни Довудға бердим». Ерлиғ бўлди, бу сўзга хат тиладилар тануқ бирла. Қачон Азроил жон олгали келди эрса Одам айди: «Ошуқмагил, тақи қирқ йил умрумдин боқий турур». Азроил айтди: «Ул қирқ йилни Довудға бағишладинг». Одам ани унутмиш эрди, тонди. Мавло таоло ул битикни фаришталар тануқлуки бирла изу ёрлиқади. Довуднинг юз йил умри тамом бўлди. Одам дунёдин риҳлат қилди. Етти йилда кезин Ҳаввонинг вафоти бўлди. Букарчак битиклар қиёматга теги мерос қолди. Жаброил Одамға ужмоҳдин кафан келтурди. Шисга айди: «Отангни юргил», теди. Шис юви.

Кафанга йўргади, Жаброилга айди: «Намоз қилғил». Жаброил айди: «Сан намоз қилғил, халифа сансан». Уч тақбир бирла савоб ортуқ бўлсун теб, тўрт тақбир бирла намоз қилди. Анда кезин бу суннат қиёматга теги кафан сармоқ, намоз қилмоқ, гўрга кўммак суннат қолди. Одамда кезин қирқ беш йилда кезин Шисга ялавочлик тегди. Икки юз етмиш йил халқни даъват қилди. Анда кезин вафоти бўлди, андин сўнг халойиқ барча бутға тобунғучи бўлдилар.

Хабарда андоғ келур: Шис ўлмишда кезин ким эрса шариъат сўзин айғучи бўлмади. Жумла шариъатни кўзди-лар. Қамуғ жоҳил бўлдилар. Изига нетак ибодат қилғуни билмадилар. Бир кун бир масжида Одам суратини булдилар, анга тобину бошладилар. Тегма бир ким эрса тўштўшға бут қилдилар. Ким йиғочдин, ким тошдин, ким олтундин, ким кумушдин. Уч юз йил мундоғ кун кечурдилар. Анда кезин мавло азза ва жалла анларға Идрис ялавоч алайхис-саломни изурди. Ул қисса бу турур.

ҚИССАИ ИДРИС АЛАЙХИС-САЛОМ БУ ТУРУР

Идрис пайғамбар алайхис-салом ул умри укуш, дийдори кўшиш, Азроилга қотишған, ризвон бирла янашған, дунёдин қуштек учган, тамуғға кириб чиқған, Сиротдин яшинтек кечған, ужмоҳ қабуғин очған, ўзи азиз, иннаҳу кона сиддиқан набийян ва рафаъноҳу маконан алийян, ўрни адиз, ариғ зотлиғ Ахнуҳ отлиғ Идрис ялавоч.

Айтайнин Идрис ялавоч сўзларин,
Оқил эран ақлу хуш бирла аниким тинглаюр.
Илм ортуқ олим эрди ибодатда соний,
Фазли бирла улов олим илмни кез англаюр.

Илму фазлу зуҳду жудио дарсу амал,
Тоатинга барча олам бил муни-ю кез тонглаюр.
Ўзи билган илмини ҳеч ким эрса билмади,
Кўп ибодат қилғанин теб ҳалойиқ тинглаюр.

Ўлди, тирилди, тамуғга кирди, чиқди ул яна,
Уштумоқقا кирди, қолди бир кун анда, монглаюр.

Оти Ахнуҳ эрди, укуш дарс қилмиш учун атанди. Ўзи ҳаёт эрди, энг илк кўнглак кизган ул эрди, текма игна санчмишда тасбих айтур эрди. Анинг аҳдинда қамуғнунг тоати неча эрса анинг тоати онча эрди. Қамуғ фаришталар анинг тоатини тонглар эрдилар. Фаришталардан бири Идрисни кўяррга кусар эрди. Амморий олимлари аймишлар малакул-мавт эрди. Баъзилар аймишлар: Азин фаришта эрди. Изи азза ва жалладин дастур тилади Идрисни кўяррга. Идрисни келиб кўрди. Идрис рўза эрди. Оғиз очгу вақт бўлди эрса ужмоҳдин рўзи келди. Идрис айди: «Келгил, таом егалинг». Айди: «Емасмен». Фаришта эрдукин билмади. Тўрт кун Идрис бирла турди, нарса емади. Идрис айди: «Ёзиға чиқалинг, кўнглунг очилсун», теб, Ичкару чиқдилар, бир экин тиқдилар. Фаришта айди: «Бу экиндин егалинг». «Субҳонноллоҳи ҳалолға кел тедим келмадинг. Ҳаромга мани налук ўқирсан». Андин кечтилар. Бир бўрлоқ кўрдилар. Фаришта айди: «Узум олиб есамиз бўлғайму?» Идрис узоқи жавобни айди. Андин кечти бир сурук қўйға келдилар. Фаришта бояқи сўзни сўзлади. Идрис андагуқ жавоб айди. Идрис билди одам эрмас, айди: «Одаммусен, ё фариштаму?» Айди: «Фариштаман, сени кусар эрдим. Изи азза ва жалладин сани кўргали дастур қўлдум», теди. Идрис айди: «Бу кароматинг ҳурмати мани ўзунг бирла кўкка оғдурғил, андоқи ажойибларни кўрайин, тақи тоатим ортсун», теди. Фаришта айди: «Бу ишга эрким йўқ, изидин дастур қўлайин», теди. Дастур қўлди. Тўртунчи қат кўкка оғди. Азроилни анда кўрди, айди: «Эй малакул-мавт, жон бермак аччиғин эшишибман, манинг жонимни олғил, жон бермак аччиғин кўрайин анинг яроғинга тоат ортурайин», теди. Азроил айди: «Бу иш манинг илкимда эрмас. Изидин дастур тилайнин», теди. Дастур бўлди. Идрис жонин қабз қилди. Кезин изи азза ва жаллаға тазарруъ бирла яворди: «Манинг муҳаббатим учун Идрисни тиргузгил». Мавло азза ва жалла Идрисни тиргизди. Яна Азроилга айди: «Мани тамуғга кивурғил. Ул қаттиғ қўрқунч азобларни кўрайин», теди. Азроил айди: «Ул манинг илкимда эрмаз». Мавлодин дастур қилди, тамуғга кирди. Тамуғнунг уқубатларин кўрди. Яна айди: «Мани ужмоҳга кивурсанг, неъматларин кўрсам». Азроил айди: «Ул иш манинг илкимда эрмас». Мавлодин дастур қилди, ужмоҳ эшигинга тегдилар. Азроил айди: «Киргил, ул шарт узаким тарк чиқғил». Идрис қабул қилди, неъматларин

күрди эрса чиқарға унамади. Шарт мухолиф бўлмоқини му-вофиқ кўрмади. Ҳийла қилди. Азоқинда наълинни бир йиғоч тубинда қўзди. Анда кезин чиқди. Баъдаҳу оҳ урди, наълин унутмишман, теб. Фарёд қилиб қайра ёнди. Азроил бир соат, ики соат куйди, чиқмади. Азроил айди: «Налук чиқмазсен?» Идрис айди: «Чиқдим, сўзумга тиқдим, иккичи чиқмазман», теди. Бир йиғочни тутди, Азроил бирла сўз талаши. Яна бир фаришта келди, айди: «Эй Идрис киргу вақт бўлмайин турур». Идрис айди: «Манга вақт бўлуб турур, анинг учунким Куллу нафсин зоиқату ал-мавти. Ман ўлум топдим ва ин минкум илла варидуҳа манма кирдим». Яна ёрлиқлар. Тақи азин ерда ёрлиқар: Ва ма ҳўм минҳа бимухражин. Айди: «Кирдим, чиқмазмен». Ужмоҳ ҳавосиндин ун эшитилди: Сагақа абди халлу байни ва байнаҳу фи ал-жаннати, яъни менинг қулим кўни сўзлади. Қотилманг, ужмоҳда қолсун. Менинг ёрлиқим бирла кирди. Бу кун Идрис ужмоҳда турур. Амморий олимлари аймишлар: тўртунч қат кўкда турур. Хабарда андоғ келур: Тўрт пайғамбар тирик турур. Иккиси кўкда — Исо ва Идрис. Иккиси ерда — Хизир ва Илёс алайҳимус-салом. Аммо бу тўртда учи ўлгай, Идрис ўлмагай. Анинг учунким бир ўлди ужмоҳда қолди. Лиман ал-мулку ал-йавма ли-лаҳи ал-ваҳиди ал-қаҳҳари тегу кунга теги. Тақи аймишлар: ужмоҳ халқига ўлум йўқ, мундагуқ тамуғ халқига ўлум йўқ. Ончаси борким, тағайюр ва даҳшатлари бўлгай. Ул вақтда анинг учун ужмоҳ халқинга савоб йўқ. Тамуғ халқинга азоб йўқ. Ҳурларга тақи Идрис тағайюр ва даҳшат бўлмагай. Воллоҳу аъламу.

Қобилнинг кўзсуз ўғли бор эрди. Ул ўғулунинг бир ёш ўғли бор эрди. Ул ема кўзсуз эрди. Отаси илкин тутуб юрурда Қобил ўтру келди. Ўғлон отасинга сўзлади: «Бу киши манинг аммумни ўлтурган турур». Кўзсуз тош кўтурди, Қобилни урди. Қобил ўлди. Ўғлон яна айди: «Отангни налук ўлтурдунг?» теди эрса бир тош кўтурди. Тош бирла уруб ўғлонни ўлтурди. Ул ҳолда фаришталар айдилар: «Илоҳий, биз Одамни яратмаздан ашну аймадимузмуким, Одам ўғлонлари Жин ибн ал-Жон(н) менгизлик қон тўккайлар», теб. Фармон келди: «Одам ўғлонларин айб қилманг. Сиз ер юзинда бўлсангиз эрди уларда яратилған сизларда бўлса сизма андоғ қиласай эрдингиз». Айдилар: «Маозаллоҳ, биз андоғ қиласаймиз», тедилар. Фармон келди: «Эй фаришталар, сизларда қаюнгиз олимроқ, зоҳидроқ эрса ани келтуунг». Уч фариштани ихтиёр қилдилар. Бир Уззо отлиғ, иккинчи Узоё отлиғ, учунчи Азосил отлиғ. Мавло жалла жалолуҳу шаҳватни анларда марқаб қилди эрса изи азза ва жалла шаҳватни андин кўтарди, аввалки ҳолинға ёнди. Бу икагу ерда қилдилар. Фармон бўлди: Дунёга боринг, манга тоат қилинг, маъсиятдин йигилинг, халқ орасинда кўни ҳукм қилинг.

Куч қилманг, зино қилманг, қон тўкманг, хамр ичманг, хиёнат қилманг. Кундуз бу ишлар бирла турунг, кеча

хиёнат қилманг. Кундуз бу ишлар бирла туринг, кече бўлса кўкка ошинг. Тонг отғинча манга тоат қилинг теб айди. Иликларинда юзук бор эрди. Бир кун бир хотун эри бирла тортишу Уззоға келдилар. Уззо ул хотунни кўрди эрса кўркли. Ул хотунга майл қилди, айди: «Эй хотун, сен йўлсузсан, манинг бирла бўғил. Ман санинг кўнглунгча ҳукм қилайин», теди. Хотун ема бўлсун теди. Эри андоғ қилурин билди эрса Узоёға бордилар. Узоё андоғуқ теди. Хотун ема ваъда қилди. Қўшғу ерга келдилар эрса ваъда қилғанлар яшурмадилар, бири биринга айту бердилар. Қачон хотунга ўғрадилар эрса хотун айди: «Уч ишда бирин қилмагинча сизга бўюнсунмазмен», теди. Ё хасмум ўлтурмагинча, ё хамр ичмагинча, ё бутга сажда қилмагунча, ё элингиздаги юзукни манга бермагунча. Улар кенгащдилар, юзук берсамиз, кўкка оша билмагаймиз, киши ўлтурмақдин улуғ ёзуқ йўқ, хамр ичмак саҳлрак теб хамр ичтилар. Исурдилар. Эрнима ўлтурдилар, зинома қилдилар, хотун юзук олди, кўкка ошди. Фармон бўлди фаришталарга, ўл хотунни урдилар, масх бўлди. Араб тилинча оти Зухра эрди, форсий тилинча оти Ноҳид эрди, ибрий тилинча оти Бидухт, турк тилинча оти Сақит. Фармон бўлди фаришталарға кўк қапуғин очтилар, айди: «Олим ва зоҳидракларингизга боқинг», теб. Қамуғ тавба қилдилар. Айдилар: «Илоҳий, сан биздин билганраксен», тедилар. Уззо ва Узоё хамрдин айилди эрса иликларинда қон кўрдилар, зино қилмишлар, хамр ичмишлар. Юзук иликларидин учмиш. Үқунуб йиғлаштилар, ҳазратда юзимиз суви қолмайди, теб. Мавло азза ва жалла бизни беш нарсадин йиғмиш эрди: қон тўқмақдин, ришват олмоқдин, зино қилмоқдин, куч тегурмақдин, хамр ичмақдин, бу қамуғни қилдимиз теб, Одам ўғлонларинға истиғфор қилу бошлади. Аллазина йаҳмилуна ал-арша ва ман ҳавлаҳу йўсаббиҳуна биҳамди раббиҳум ва йу'минуна биҳи ва йастағфируна лиллазина оману. Ашну истиғфор қилмас эрдилар. Айдилар: «Биз кўкда эркан, ер юзиндин бир қулнунг тоатин кўкка оғдурур эрдилар. Қамуғ ер халқи тоатлари бирла тонг келур эрди. Ул ким бўлғай?» теб сўрдилар. Ул Идрис пайғамбар алайҳис-саломни булдилар. Анга бордилар, айдилар: «Бизни шафоат қилғил, бизни изи азза ва жалла ёрлиқасун», тедилар. Идрис дуо қилди. Фармон келди: «Эй Идрис, уларга айғил дунёнинг азобинму ихтиёри қилурсиз ё уқбо азобинму?» Идрис бу сўзни айди эрса айдилар: «Эй Идрис, қамуғ азобин ихтиёр қилалинг, айту бергил». Идрис айди: «Уқбо жовидона турур, дунё азобин ихтиёр қилалинг». Жаброил уларни келиб Бобил қузуғинга элтди. Қил бирла табон осди. Икиндуқ намозиндин сўнг шафақ ғойиб бўлғунча қийнаюрлар. Баъзилар аймишлар, тонг отгунча мужоҳада кўрар. Ул ерда аларни кўрдум. Кузуғ ичинда табон осилмишлар. Ер юзиндаги қамуғариғсиз, сасиғ йизлиғлар тутун бўлуб бурунларинга кирур.

Яна ривоятда Иброҳим ан-Нафафий икиндук намозини кечрак ўтаюр эрди. Сўрдилар эрса, уларға азоб енгулрак бўлмоқ учун, теди. Таки аймишлар, бир йил ичинда уларнинг зино қилмиши вақт бўлса, жодулуқ ўгранур кўнгуллук киши бир қоронғу тунла анда туарар. Уларнинг тилларинча сўзлар кечар. Улар айтурлар: «Муни ўгранмак ёзук турур, ишлатмак куфр турур». Қабул қилмаса айтурлар: «Борғил ёзига кўрмишингни айти бергил». Бориб ёзиға ўлтуруб йирланур. Бир урунг кўгарчкун оғизлариндин чиқар. Келиб уларга сўзлаю берур.

Айтурлар: «Урунг күгарчкун санинг имонинг эрди, сендин азрилди, эмди ўгранурсен», теюрлар. Маълум бўлдиким, жодулуқ ўгранса, тақи анинг бирла амал қилса, мавло азза ва жаллага кофир бўлур эрмиш. Анда кезин фаришталик отин андин кетардилар, Хорут ва Морут от бердилар.

ҚИССАИ НУҲ НАБИЙ АЛАЙХИС-САЛОМ

Ул: «Инни лакум назиран мубинун», теб қавминга панд берган, «Фа қулту истағфиру раббикүм иннаху каана ғаффаран», теб муноҗот қылған. Коғирлар илкинда ариғ сунгуклар сабабиндин «Рабби ла тазар ала ал-арзи мин ал-кафирина дайёран», теб дуъо қылған, фа анжайнаху ва ман маңаҳу фи ал-фулки ташрифи бўлған, Йа Нуҳу ихбит бисаламин минна хилъатини олған, саламун ало Нуҳин фи ал-аламина ёрлиқни эшитган Нуҳ набий алайҳис-салом. Шеър:

Күн түгардин күн ботарға Нұх ялавоч дағывати,
Эллик үксүк минг йил эрди ул рисолат мұддати.
Кечә-кундуз ўзи ёлғуз қазғу, әмғак юкланиб,
Сүз әшитмаз коғир аро күнда ортди захмати.
Ҳаққа «рабби лотазар» теб ялбориб қылды дуо,
Бу ижобатда дуодың қырқ йил эрди мұхлати.
Дин учун күп қын тортиб юриту ҳақ ёрлиқни,
Бизга сүкунч әмгәк ичра қолмади ҳеч тоқати.
«Васнаң ал-фулка» амри бирла йүнди уч кат
бір кемі,

Ани мунди етди эрса халққа түфен ҳайбати.
Яғди яғмур, эсди еллар, остун-устун олти ой,
Күрса мундоғ мундин ортуқ мавломизнинг құдрати
Ўзи қолди уч ўғул ҳам уч келинлар етагу,
Барча ўлди юб туганды күфру зулмат бидъати.

Нүх ибн Малик Манусалх ибн Идрис. Онаси оти Шамхобинти Ануурш эрди. Нүхдин Одамға теги ўн ота эрдилар, қамуғлари мусулмон эрдилар. Оти Яшкир эрди, навҳа бирла йигламиш учун Нүх атанди. Аймишлар навҳасинга сабаб ул эрдиким, күнлардан бир күн Иблисга айди: «Ё Нүх, манинг

жақимда эш қылдинг. Агар эшларим, құлдошларим, черигим ийғилу келса бу ерда билмаз әрдилар». Нұх айди: «Ул қаю әрди?» Иблис айди: «Сен дуо қылдинг қавмунг ҳалок бұлды. Қамуғлари тамуғ ичинде манга құлдош бўлдилар. Сабр қилсанг бирагу имон келтуруб санга ул фозилроқ әрди». Нұх алайхис-салом тун-кун навҳа қылди. Айди: «Эй кошкі, сабр қылса әрдим бирагу мұымин бўлғай әрди, манга бу қатиғлиқ, тегмагай әрди». Нұх машриқдин мағрибға теги қамуғ ҳалойиқға пайғамбар әрди. Бир қариш ер ҳалойиқдин холи йўқ әрди. Бир кесак ердин уч юз юк буғдой чиқар әрди, юз ботмон буғдой бир йиллик озуқ бўлур әрди.

Ҳикоят қулурлар. Машриқдин мағрибға теги тутуш томдин эвлар әрди, томдин томға машриқдин мағрибға теги юриса бўлур әрди. Ер юзинда ошлиқ, тарифу ер қолмади. Йилқи қорага туфроқ юклаб адиз тоғлар бошинға сочиб ошлиқ териюр әрдилар.

Ҳикоятта *андоғ* келур: машриқдин мағрибға қаю ерда таёқ ташласа киши бошиға тушар әрди. Тақи аймишлар, мушук томдин томға ошиб юриса юз йигоч ер юрир әрди. Мундоғ обдон эркан бирагу тенгрини бирлагучи бўлмади. Нұх вақтинга обдонлиқ қиёматға теги бўлмағай. Аймишлар: анчада Жаброил пайғамбарлик келтурди. Нұх айди: «Олам ғоят кенг турад, кофирлар телим. Ман қаю ерга бориб сенинг бирликинг тегурайин», теди. Хитоб келди: «Эй Нұх, сендин аймоқ, мендин эшитдурмак». Нұх имонға даъват қылди. Ел Нұхнунг сўзин машриқдин мағрибға теги залтур әрди: «Кунда чиқиб имон келтурунг, мавлони бирланг, манинг пайғамбарликимға иқрор қилинг», тевор әрди. Кофирлар Нұхни уру бошладилар. Онча янглиғ урдилар, сўнгуклари синди. Живол ичинде бузтак қахшаса сўнгуклари териси ичинде андоғ қақшаюр әрди. Такя қылса тунла мавло азза ва жалла шифо берур әрди. Кун саю Жаброил келиб ёрлиқ тегуурур әрди: «Эй Нұх, борғил, кофирларга айғил, Ла илоҳа иллаллаҳу Нұхун расууллаҳи» тесунлар». Бориб айтур әрди, андағуқ ураг әрдилар. Нұх айди: «Илоҳий, тун-кун санунг фармонинг тегурдим, тингламадилар, очуқ айдим, эшитмадилар. Сир ичинде панд бердим, қабул қилмадилар Рабби инни даъавту қавми лайлан ва наҳаран фалам ғазиҳхўм дұъаий илла фиранан». Эллик ўксук минг ийл даъват қылди, сексон киши мусулмон бўлдилар, имон келтурдилар. Ярими эр, ярими хотунлардин ўзга ҳеч киши мусулмон бўлмади. Кун саю эмгаки ортуқроқ бўлди. Нұхнунг эвлуки кофир әрди. Бир кун бир қари абушқа бир ўғлонни бошлаб Нұхға келди. Нұхнунг юзунга туфкурди, тили бирла сўқди. Ул ўғлонға айди: «Бу Нұх телва турур. Оталаримиз мунунг сўзин эшитмадилар. Бугун мен нетак қилдим эрса сен ема мандин сўнг мундоғ қилғайсан», теб ул ўғлонға васият қылди. Нұх ани кўрди, анинг сўзин эшитди, ўзиндин умид кесди. Умасға тегди, дуо қылди, айди: «Изиё,

эвлук кофирни ер юзинда тирик құзмағил». Рабби ла тазар ала ал-арзи ал-кафирина дайыран. Мавло жалла жалолуқу қирқ үйл жағмур бермади, ердин набот ундумади, хотун үғул-қызы туғурмади. Йилқи қора қамуғ ҳалок бўлди, йуллари қуруди.

Хабарда андоғ келур: Авж ибн Унуқ тўфонда ҳалок бўлмади. Анинг учунким дайёр жумласиндин эрмас эрди. Дайёр — эвлук — барқилиғ темак бўлур. Авжнинг эви — барқи йўқ эрди, тенгизлар атоғинда турур эрди. Тўфон суйи тизинга ошмади. Анчада Нуҳға хитоб келди: «Дуонгни ижобат қилдим, борғил чинор йигочи тиккил». Терак йигочима темишлар. Нуҳ йигоч тикди. Қирқ йилда уч йигоч улғарди. Йигочни кесди, ким эрса кетуру билмади. Авжни ундалилар. Ул йигочни судраю келтурдилар. Жаброил Нуҳға таълим берди. Йигочни ёргу бирла ёрдилар. Сув уза ўрдак юрганин кўргузу берди. Анга ўхшаю кеми йўна бошладилар. Кофирлар ани кўруб кулар эрдилар. Сирта нажжаран баъса ма кунта набийшан. «Эмдига теги пайғамбар эрдинг, эмди йигоччиму бўлдунг? Муни не қилурсен», теб сўрсалар, «Кеми қилурман, тебасинга миниб сув уза юурман». Кофирлар айдилар: «Ингирчоқму йўнарсен, бурун эшкак олғил», теб кулар эрдилар. Мавло азза ва жалла ёрлиқар. Ва куллама марра алаїҳи мала'ун мин қавмиҳи сахиҳу минҳу. Нуҳ жавоб айтур эрди: «Сиз бизни фусус қилурсиз, ёрин азоб келмишда биз сени фусус қилгаймиз», теб. Қола ин тасхару минна фа инна насхару минкўм камо тасхаруна фа савфа таъламуна. Нуҳ айди: «Тўфон ваъдаси қачон бўлур?» Фармон келди: «Қачон санинг тануринг ичинда сув билгурса ул азоб изғум турур». Кеми уч қат эрди, олдида йилқи қоралар эрди, ўртасида Нуҳ қавми бирла, устунда күш-күртлар эрди. Нуҳ ўғли Сом ва Хом ва Ёфас ва Кањён ўғли тўрт эрди. Кеми йўндила, узуни уч юз қари, эни икки юз қари эрди. Баъзилар аймишлар, узуни минг икки юз қари, эни олти юз қари, адизлиги олти юз қари эрди. Юз минг йигирми тўрт минг темур боғлар қилдилар. Текма боғ уза бир пайғамбар оти битиклик эрди. «Мұҳаммадун расууллаҳи» оти битилган темур боғни Иблис ўғурлади. Нуҳ неча истади, тобмади. Жаброил келиб хабар берди. Нуҳқа бергил теса, олмадим теб онт ичди. Жаброилнинг ўғаси келди. Бир кеми йигочин олиб бошинға урди. Боши, кўзи қонға булғанди. Қўрқмишда берди. Кеми тамом бўлди эрса Нуҳнунг кофир эвлуги танурда этмак пишурурда танур ичинда сув чиқди. Келиб Нуҳға хабар берди. Нуҳ ул сексан киши мўъмин бирла кемига кирди. Тўрт ўғли бор эрди. Сом ва Хом ва Ёфас мусулмон эрдилар. Кањён кофир эрди. Фармон келди: «Текма бир танлиғдан бир эр жуфт олиб кемига кивургил. Уруғлари кесилмасун, бир эркак, бир тиши. Фа услугук фиҳа мин қулли завжайни иснайни ва аҳлака. Тақи ўғлонларинг кивургил». Нуҳ айди: «Илоҳий, учар, югуур танлиғларни нетак тутайин», теди.

«Илоҳий, учар, югуур танлиғларни нетак тутайин», теди. Сув юзинда қамуф танлиғлар йигилдилар. Текма бириндин бир эркак, бир тиши тутуб кемига кивурдилар. Үғли Кањонни кивурайн теса ёриғ келди: «Кивурмагил кофир турур». Айди: Илоҳий, аҳдингни кивур, теб сен айдинг». Ёриғ келди: «Ул сенинг аҳлинг эрмас». Нуҳ айди: «Эй Кањон, мусулмон бўл, кемига киргиш, тўфон суви ҳалок қилмасун», теди. Кањон айди: «Ман адиз тоғларға сифингайман. Тоғ мани сувдин кузазгай, теди. Қола са'ави ила жабалин йаъсимиуни мин ал-ма'u. Нуҳ айди: «Бу кун ким эрсани азобдин сақлағучи йўқ, изидин ўзга». Қола ла асима ал-йавма мин амири-ллоҳи илла ман раҳима. Бу сўзда эрдилар сув келди. Кањонни ҳалок қилғутек бўлди эрса қочди, тоғ тебасинга ошди. Сув келди, ошуқинга тегди. Үғли бор эрди, ани аёқи остинга олиб тебасинга ошди. Үглон ўлди, ўзи ема гарқ бўлди, имонсиз борди. Баъзилар аймишлар, энг илик кемига кирган қаринча эрди, сўнг кирган эшкак эрди. Эшкакни судрадилар, кемага кирмади, анинг учун ким Иблис эшкак қўзруқин тутуб тортар эрди. Бўлмаса Нуҳ айди: «Киргил, нечама шайтон сенинг бирла эрса». Баъзилар аймишлар: Нуҳ кўнгли турукмишда эшкакка айди: «Киргил, эй маълун», теди эрса, Иблис маълун эшкак қўзруқи бирла тутуб кемига кирди. Нуҳ Иблисни кеми ичинда кўрди эрса айди: «Эй маълун, кимунг фармони бирла кирдинг?» Иблис айди: «Сенинг сўзунг, фармонинг бирла кирдим». Нуҳ: «Қачон айдим санга киргил теб?» Иблис айди: «Киргил, эй маълун, теб айдинг. Малъун ман зерумен, эшкак эрмас», теди. Молик ибн Сулаймон ал-Хиравий раҳматуллоҳи алайҳи айтур: Нуҳ пайғамбар йilonни, чизонни кемага измади, Одамға сиздин зарар тегар теб. Айдилар: «Ким сенинг отингни ўқиса, ул ким эрсага зарар тегурмагайбиз». Аймишлар, йilon чизондин кўркса Саламун ала Нуҳин фи ал-аламина инна казалика ал-муҳсинина иннаҳу мин ибадина ал-му'mинани ўқиб ётсун. Нуҳ айди: «Илоҳий, арслон уй бирла, бўри қўй бирла, мушукни кўгарчкун бирла душман турурлар, нетак қилайин?» теди. Фармон келди: «Ул душманлиқни улар орасинда ким билгуртди?» Айди: «Сендин ёриғ келди, ёғилиқ, душманлиқ билгуртган мувофиқликма бергай». Қамуф нарсаларни кивурди. Яна ёриғ бўлди: «Одамнунг сўнгукин кетургил, кемига кивургил, азоб суви тегмасун», теди. Одамнунг колбатин келтурди кемига қўзди. Бир сингаринда эранлар эрди, бир сингаринда хотунлар эрди. Одам колбати орада ҳижоб бўлди.

Яна бир ривоятда Жади тоғинда қўзди теюрлар, аммо эти, териси Сарандиба туур, сўнгуклари Жадида туур. Қачон сув кеми қироқинга келди эрса Нуҳ, неча қатигланди кеми юримади. Жаброил айди: «Эй Нуҳ, тўрут бўлунинда тўрут айнни оти бирла қўзғил, Қўзди эрса кеми юрди. Аймишлар, бир айнни Отиқ эрди, иккинчи айнни Умар эрди,

учунчи айнни Усмон эрди, түртүнчи айнни Али эрди. Тажри биаъйуна жаза'ан ли ман қона куфира. Ироқдин мунди Маккага борди, етти йўли тавоф қилди. Андин Мағрибга борди, андин Машриғға борди. Ражаб ойининг ўнунчи куни кемига кирди. Олти ой кемида эрди, қирқ тун-кун ёғин ёғди, ердин сув чиқди. *Фа фатаҳна авваба ас-сама'u би ма'a'ин мунҳамири* ва фажжарно ал-арза уйунан. Хабарда келур, Нуҳқа рисолат келмишда юз ёшар эрди. Тўқуз юз эллик йил даъват қилди. Яна бир ривоятда тўрт юз ёшар эрди. Тўфонда кезин уч юз эллик йил тирилди. Қамуғи минг етти юз йил бўлур. Аймишлар, қирқ тун-кун ёғин ёғди. Текма бир қатраси тегирмон тоши чоқлиғ эрди. Дунёда қаю тоғ адиз эрса анинг устунда қирқ қари сув эрди. Кемидаги сексан кишидан азин олам ичинда ҳеч ким эрса қолмади, қамуғ ўлдилар. Хабарда андоғ келтурмешлар, уч нарса йўқ эрди. Кемада, дарё ичинда бўлди. Бирин мушук, иккинчи сичғон, учунчи тўнғуз. Сичғон пайдо бўлди, кемини талашлади. Ёрлиғ бўлди, Нуҳ илкин арслон бошинға сифади. Бурниндин икки мушук чиқди. Ул сичғонни едилар. Яна аймишлар: сичғон кемини тилмишда одамиларға гарқ бўлғу қўрқунчи бўлди эрса, сув ичиндаги тешукни тираб булмадилар. Нуҳ айди: «Ким бу тешукни беркитса, не тилаги бўлса бергаймен», теди. Йилон айди: «Ман буларин беркитайин, сув кирмасун. Кирган сувларни чиқарсунлар». Яна йилон айди: «Манга не бергайсан?» Нуҳ айди: «Не тилайсен?» Йилон айди: «Қаю эт totлиғ бўлса, ани бергил». Нуҳ қабул қилди. Йилон сувға кириб тешукни булди, анда қивулуб ётди, сув кирмас бўлди. Ичиндаги сувни ташқару солдилар. Сув қўрқунчи қолмади. Кемидин чиқмишда кезин йилон келиб Нуҳдин ул этни қўлди. Нуҳ айди: «Қамуғ танлиғлар чиқди, ёйилдилар, этни қайда булалинг». Йилон кўп сақинди эрса Нуҳ алайҳис-салом сингакни изти. «Борғил, ер юзиндаги этларни тотғил, йилонга бералинг», теди. Сингак борди, кеч қолди. Йилон тақозо қилди. Нуҳ ўётлиқ бўлуб сингакни тилаю қарлуғочни изди. Қарлуғоч келиб сингакни булди. «Налук кеч қолдинг?» теди эрса сингак айди: «Ер юзи кенг эрмиш, тезгину кеч қолдим», теди. Қарлуғоч айди: «Этларни тотдингму? Қаю эт totлиғ туурур?» Сингак айди: «Қамуғ этлардин одамий эти totлиғ туурур.» Қарлуғоч айди: «Ул этнинг totиги оғзингда бор бўлғай. Оғзингни очғил йизлайин», теди. Сингак оғзини очди, қарлуғоч сингак оғзин йизлайур бўлуб тумшуқи бирла сингак тилин кесиб солди. Ул кундин беру сингак тилсиз қолди. Икагу Нуҳ пайғамбарға келдилар. Сингакка неча сўрсалар сўзлаюмас. Яргисиз ун қилур. Қарлуғочға сўрди: «Налук сўзламас?» теб. Қарлуғоч айди: «Менинг бирла сўзлашдин қамуғ этларда сув бақасининг эти totлиғ теб айди. Кеч қолмиш учун қўркуб сўзлаюмас», теди. Нуҳ алайҳис-салом бақа этини йилонға берди. Агар қарлуғоч ул кун онча

эзгулик қилмаса эрди, биз қамуғ одамийлар йилонға ем бүлғай эрдилар.

Яна мақсуддға келдимиз. Нуҳ алайхис-салом кемидагилар-га аймиш эрди: «Жуфтларингизга ёвуманг, ўғлон-ушоқ бўлса кемига сифмагайлар», теб. Ким эрса жуфтига ёвумас эрди. Бир мушук итни кўрди, жуфтига қовушмиш. Келиб Нуҳ айди. Итга сўради эрса тонди, қовушмадим, теб. Мушук тануқ булмади, уфтанди. Яна бир анчада итни кўрди, яна қовушмиш. Мушук изига яловорди: «Илоҳий, бу ит сенинг ялавочингга ялғон сўзлаюр, яна тонар. Қудратинг била муни бир ҳол уза туттил, мен бориб Нуҳга хабар қи-лайнин, ўзи келиб кўрсун», теди. Мавло анинг дуъосини ижобат қилди. Ит ул ҳол уза қолди Нуҳ келиб кўргин-ча, Нуҳ келиб кўрди, ит фоят ўётлиғ бўлди. Бу кунга теги итга ул иш мерос қолди. Ит ема duo қилди: «Мани Нуҳга фасиҳат қилди. Изиё, анима расво қылғил», теди. Мавло азза ва жалла итнинг тилакин раво қилмади. Қачон мушуклар жуфтига ҳожатлиғ бўлса онча янглиғ ун чўчи қилур. Қамуғи ҳалқлар билур. Маълум бўлдиким, кимнунг айбин очса ул яна ул айға мубтало бўлур эрмишлар. Одамийларнинг, йилқи қораларнинг нажосатлари кемида телим бўлинди. Фоят эмгатди эрса ёрлиғ бўлди: «Нуҳ алайхис-салом инганнинг орқасинға илик сифасун». Сифади эрса инган қуйруқин тебратди, сўнгундин тўнгуз чиқди. Нажо-сатларни қамуғ еди. «Бу кун тўнгузнунг эти ҳаром бўлган сабаб ул турур», темишилар. Қачон олти ой тамом бўлди эрса Авжқа айди: «Кемини суйрагил». Кемининг қуйруқин тутғуға ким эрсанинг қуввати етмас эрди. Авжни ани тут-моқ учун кивурди. Мавло таоло ҳалок қилмади. Анда кезин ёрлиғ бўлди: *Ва қила йа арзу иблаъи ма'аки ва йа сама'у ақлиъи*. «Сувларингиз ютғил». Кўкка ёрлиғ бўлди: *Ва иста-ват ала ал-жудей*. «Азин ёғмағил ер уза». Сувларин олди, кўк ёғмади. Сувлар ер юзинда қуруди. Ернинг ҳайъати қури турур, яъни юмғоқ турур, теграсинда тоғи турур. Сув қуради эрса тоғ тебасинда қузи ўгради. Тўрт сингардин Коф тоғинга тўқиди эрса туруқди. Ернинг теграси Муҳит дарёси бўлди. Муҳитдин муҳитга уланған сувлар тенгизлар бўлди. Олам ичинда, еринда, тоғлар, чуқурлар, кўллар қа-муғ тўфон суви бирла иниб йўл қилған турурким, тенгиз-ларнинг ачиғма, сасигма ул тўфонда ўлганлардин турур. Хитоб келди тоғларга: «Ман Нуҳ кемисин тоғларда тулан-дуурман», теб. Қамуғ тоғлар бош кўтурдилар, кеми бизга тулангай, теб. Жади тоғи қамуғ тоғлардин ашоқ турур. Тавозуълиғ қилди: «Манга бу каромат қайдин бўлғай», теб. Мавло ани узурди. Кеми анга туланмак бирла оғирлади. Нуҳ алайхис-салом айди: «Ким бориб хабар кетурса сув ер юзинда на миқдор қолмиш, ер очилмушму?!» Қора қарға айди: «Мен борайин». Нуҳ айди: «Ким эрсани кафил бер-гил». Эркак товуқ кафил бўлди. Қарға борди, ўлуклар телим

бўлди. Ани егуга бўлуб кеч қолди. Эркак товуқ ўffa кирмиш учун кемига кириб, кеми томинга ошиб қанит тўкиб чорлаю бошлади. Қарға андин ёнмади. Нуҳ алайҳис-салом товуқни олиб қолди. Ул сабабдин товуқ учмас бўлуб одамийлар бирла қолди, темишлар, Ал-кафалату аввалуҳа маламатун ва авсатуҳа нағаматун ва ахируҳа ғараматтун фа ман лам йўсағдиқ фал йўужарриб, кафолатнинг боши маломат туурур, ўртаси ўқунч туурур, охири таввон туурур. Ким эрса инонмаса синау кўрсун. Нуҳ алайҳис-салом қарғага дуо қилди. Мавло азза ва жалласинда қатиғлик эмгакда, кўрқинчда умри охир бўлди.

Ул йўлдин қўнмишда ўнгунда, сўнгунда боқар темишлиар. Анда кезин Нуҳ алайҳис-салом кўгарчкунни изди, тарқ хабар келтургил, теб. Борди сой ер булди, суви сингмиш. Ул ерда қўнди — азоқи балчиқ бўлди. Ул балчиқ аёқи уза туйлук бўлди. Бу кун азоқи туйлуклар анинг уруғи туурурлар. Таки бир ривоятда: Кўгарчкун келиб сув қурмиш ерда қўнди. Азоб суви сассиқ учун азоқи қизил бўлди, теюрлар. Зайтун йиғочининг ябурғоқини тумшуқинда олиб келди, Нуҳга кўргузди. Нуҳ анга эзгу дуо қилди. «Одамийлар санга бағирсоқ бўлуб эвлардин ўрун берсунлар», теди. Кўгарчкун аиди: «Таки тамаъим бор». Нуҳ дуо қилди. Мавло таоло бағринга бир тавқ каромат қилди. Қачон Нуҳга кемидин чиқғил теб ёрлиғ бўлди. Йа Нуҳу иқбит би саламин миннаа, Нуҳ кемидин чиқди. Ул кун сексон беш одамий — қирқ эр, қирқ хотун Шом вилоятинда тенгиз қирогинда бир кенд қўбордилар. Анга «Қарят ус-самонина» атадилар. Олти ой сув ичинда туруб ел тўқимади. Онгсизин чиқиб ел тўқиди эрса ярашмади. Заиф бўлдилар. Қамуғ ўлдилар, магар етти киши қолдилар. Таки Нуҳ ўғуллари, уч келин. Олам ичинда бу етти киши қолди, азин ким эрса қолмади. Бу кун мунча халойиқ ёвуз, яхши, мўъмин, кофир Нуҳ ўғлонлариндин туғдилар. Улуғ ўғли Сом, ўртансаси Ҳом, учунчиси Ёфас. Бир кун Нуҳ алайҳис-салом узиор эрди, ел эсанди. Нуҳ этагин кўтурди, увут андоми очилди. Ҳом ани кўруб кулди. Сом Ҳомга маломат қилди. Ёфас ани кўруб тўни бирла ўртди. Мавло таоло анинг шумлақиндин Ҳомнинг ўнгурқасиндағи нутфани қора қилди. Үғлонлари қора бўлди. Уялмишда эвлуки илкин олди. Тенгиз қирогинда атоғға кирди, қамиш бирла эв қилди. Андағуқ уруғлари ҳиндулар, ҳабашийлар, зангилар қамуғи анинг уруғи туурурлар. Аммо араб ва ажамнинг отаси Сом туурур, Ҳомни Хиндустанға изди. Сомни араб ва ажам вилоятинга изди. Ёфасни Туркистон вилоятига изди. Қамуғ турклар Ёфас уруғи туурур. Ул йўлдин турклар азиз ва мукаррам бўлдилар. Бу сўзлар Абу Исҳоқ Нишопурий жамъ қилған «Қиссаси ал-анбиё» ичинда битиклик туурур. Аморий олимлари аймишлар: Яъжуж ва Маъжуж Ёфас уруғидин

турур. **Қаъб ривоят қилур:** Одам узиор эрди туш кўрди. Нутфаси ерга томди, туфроқға йўғрулди. Мавло таоло ул сувдин Яъжуж ва Маъжужни яратди. Бизга ота сингирдин қотилурлар, қариндош бўлурлар. Ҳавво сингирдин қотилмаз, ўгай бўлурлар. Абдуллоҳ ибн Аббос айтур разияллоқу анҳу. Одам ўғлонлари ўн улуш турур, тўқузи Яъжуж ва Маъжуж турур, бир улуши қамуғ одамийлар темишлар. **ҲИКОЯТ.** Нуҳунг бир қизи бор эрди. Бирағу қўлғалу келди, берайин теди. Яна бирағу қўлди, ангама берайин теди. Яна бирағу қўлди, ангама берайин теди. Тўртунчи келди, қўлди, ангама берайин теди. Қамуғлари қиз олғалу келдилар. Нуҳ алайҳис-салом қазгулуғ бўлдилар. Эвинга кирди. Эвинда бир қанжиқ ити бор эрди.

Бир харж эшкаки бар эрди. Мавло таоло қудрати бирла иккаласи қиз бўлди. Ужмоҳдин бир ҳур изи берди. Бу тўрт қизни тўртта куга берди. Қамуғи бир суратлиғ эрди. Ўз қизини танию билмади. Қач кун келмишда кезин нарса олиб қизлар кўргалу келди. Бир кузакусинга айди: «Жуфтунг бирла нетаксан?» Айди: «Яхши турур, анчasi бор, нарса емас, ичмас». Нуҳ билдиким, ул ҳур турур. Иккинчи кузакусинга айди: «Жуфтунг бирла нетаксан?» Айди: «Қанжиқ турур». Нуҳ билдиким ит турур. Учунчига борди, айди: «Жуфтунг бирла нетаксан?» Айди: «Ер, иchar, эшқақдек ётур», теди. Нуҳ билдиким ул харжи турур. Тўртунчига айди: «Жуфтунг билан нетаксан?» теди: «Мен андин хушнудмен, пайғамбарлар уруғи турур». Нуҳ алайҳис-салом билдиким, ўз қизи турур. Олиб турган ҳадясини анга берди.

Хабарда келур, бир кун Жаброил келди. Нуҳ умри охир бўлмишда айди: «Эй Нуҳ, пайғамбарлардин сенинг умрунг узууроқ бўлди. Дунёни нетак будунг!» Нуҳ айди: «Дунёни бир, икки қабуғлуг саройтак будум. Бир қабуғдин кирдим, бир қабуғдин чиқа турурман», теди. Аймишлар, Нуҳ юз ёшарда ялавочлик келди. Эллик ўқсук минг йил даъват қилди. Тўфонда кезин уч юз эллик яшади. Тақи аймишлар, Одамдин тўфонга теги икки минг икки юз йил эрди. Анда кезин Нуҳунг вафот бўлди. Уч юз йил халойик Нуҳ шариатинга турдилар. Укушраки коғир бўлдилар. Шариат баён қилгучи қолмади. Уч юз йилда кезин Худ ялавочни халойикға изди.

Қиссаи Авж Ибн Унуқ.

Унуқ Одам қизи эрди. Авж ибн Унуқунг ўғли эрди. Узун бўйлуғ эрди. Тўфонда сувға гарқ бўлмади, анинг учунким тўфон суви тизинга етмади. Тоғлар уза ўлтуруб тенгиззага илкин суную балиқни олиб кунга қаршу тутуб сўклуб еюр эрди. Ҳамиятлик эрди. Явлоқ кўничи эрди. Улуғ ёшлиғ хотун олди. Бир кичик ёшлиғ қиз олди. Бир

адиз улуғ тош уза одамий күрмас, қаш-қурт тегмас ерда қўзди. Қачон улғарди эрса Авж андин ғойиб бўлди. Тоғнинг бир қироқига келди. Қизнинг кўзи бир йигитга тушди, ангар ошиқ бўлди. Йигитма анга ошиқ бўлди. Қовушмоқға ҳийла булмадилар. Йигит бир қуртга бориб мунгин аиди. Қуртга аиди: «Бир йигочига сен киргунча сандуқ йўндириғил. Оғзини қуфл бирла беркитсан. Сан анга киргил». Ким эрса ул сандуқни кўтуруб ул тоғнинг тубинда қўзди. Қуртга сандуқ ёнинда ўлтурди. Авж келди эрса қуртга йиглаю қўпти. Айтур: «Эй ўғлум, сандуқ ичинда киши амонати бор, санда қўзайин. Азинларга эътимод қилмасман», теди. Авж ани олиб эвлуги қатинда қўзди. Ғойиб бўлди. Хотун сандуқнинг қуфлин очди. Йигитни чиқарди. Неча кун бирга бўлдилар. Анчада Авж ёниб келди. Кўрди ким эрса ерга туфкурмиш. Сўрди: «Муним ким солди?» теб. Эвлуги аиди: «Ман солдим», теди. Авж аиди: «Эмди яна согил», теди. Солди эрса анга менгзамаз. Авж аиди: «Бугун кўнилиқдин азин нарса сени қуртқармас». Хотун қурқмишда кўнисин аиди. Авж ани сандуқдин чиқарди, эвлуки бирла қўзди. Қуртқани тилаю борди. Булди, кетурди, ерга чалди, ўлтурди. Тебасинга ёзилади эрса нажосат олтинда қолиб ўлди.

Ривоят қилмишлар: қаю элдин ўфкаласа бир азоқин кендинг бир кирасинга қўзар эрди, яна бир азоқин ул сингар қўзар эрди. Кенд тебасинга ёзилаб қамуғ халқни нажосати бирла ҳалок қилур эрди.

ҲИКОЯТ Авж Мусо Калим вақтинга теги тирик эрди. Мусонинг черикини кўрдиким, тўрт йигоч ер тутуб турурлар. Анчада черикка тенглоя бир тоғни боши уза кўтуруб черик тебасинга ургали ўғради эрса мавло таоло ҳудҳуд қушға илҳом берди. Келиб Авжнинг боши тўшинда ул тоғни тилди. Боши тоғға кирди, бўйнинг халқа бўлди. Анда кеzin Мусоға ёрлиғ бўлди «ургил», теб. Мусо бирла тўқушу билмади. Мусонинг бўйи ўн икки қари эрди. Таёқи ема онча эрди. Ул олиб ўн икки қари яна секриди, урди ошуқинга тегди. Авж ерга тушди. Мусо қавми янча-янча ўлтурдилар. Бир аягусини олдилар. Узуни тўрт йигочлиқ ер эрди. Тенгизга кўпрук қилдилар, теб аймишлар.

ҚИССАИ ҲУД АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ҳуд ибн Абдуллоҳ ибн Риёҳ ибн ал-Жулуд ибн Од ибн Аваз ибн Ирам ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис-салом. Аймишлар: Беш пайғамбар арабдин турур: Ҳуд ва Солиҳ ва Шис ва Исмоил ва Муҳаммад алайҳимис-салом. Ул ва ила аасин аҳаҳум Ҳудан хилъатин кийган, Йа қавми уъбуду аллаҳа, теб фармон тегурган. Йа Ҳуду ма жи'тана бибайинатин ҳужжатин эшитган, Фа и'тина бима таъидуна сўзин тингла-

ган, *Ва убаллигукум ма урсилту биҳи, теб сўзлаган, Ва лакинни арокум қавман тажҳалуна жавобин берган Ҳуд алайҳис-салом.*

Нуҳда кезин Ҳуд ялавоч бўлди уч юз йил кечиб,
Юрир эрди кўп ҳалойиқдин, шариъатдин қочиб,
Тунла-кундуз Ҳуд тегурди тенгри мизнинг ёрлигин,
«Сакиз ужмоқда келинг», теб ҳақни ботиадин сижиб.
Рабқа ёзиб, йўлдин озиб, сунмадин динга бўюн,
Ҳақға тониб, халқға ёниб, бутта сигниб, хамр ичиб,
Олмадилар Ҳуд сўзин битмадилар мавлога,
Ҳеч ким эрса аймаган сўз айдилар явлоқ ажиб.
Айди: «Ё қавми уъбадуллоҳа» андин ўзга тенгри йўқ,
Сигинган ҳақ ҳазратинға йиғлади ёшин сочиб.
Умасга тегди эрса ун кетурди ёлвориб,
Айди инグラб: «Анта рабби қодирун ҳаййун мужиб».
Етти тун, секкиз кун ичра йўқ бўзун қилди угон,
Йигна юртугинча елдин одийларға йўл очиб.
Ҳуд пайғамбар алайҳис-салом тўқуз яшаорда одий бўзуни келди
Ва ила Аадин аахаёт Ҳудан.

«Од-маликларининг оти», темишлар. «Ҳам ул қавмнинг оти», темишлар. «Ҳам ул элнинг оти», темишлар. Од ибн Иваз ибн Эрам ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис-салом турғу ерлари Аҳноқ қавмдин теблар бўлур. Ҳуд ул тебаларға оғиб уларни имонға, исломга даъват қилур эрди. Улар Ҳудни тебадин қузи солиб: «Сан бизни тенгриларимиздин айирғалиму келдинг?» тедилар. *А жи'тана лита'фикана ан олиҳатана. Қамуғ узун бўйлуг эрдилар.* Тўрт юз қари бўзлари бош уза секриб азокларин тессалар тизларинга теги кўмулур эрди. Кучларинга, бўзларинга ярашу бутлар қилдилар, кучларинга кувандилар. «Бизтак кучлук борму?» тедилар. *Ман ашадду минна қувватан.* Бутлар қилдилар, уч юз қари, қамуғ олтундин, кумушдин. Ҳуд уларға айди: *Иа қавми-уъбуду ллаҳа ма лакум мин илоҳин гайруҳу, қабул қилмадилар.* Айдилар, кўни сўзлук эрса азоб келтургил, кўралинг. Ҳуд айди: «Азоб келгусин мавло билур. Иннама ал-илму индаллаҳи. Изтурғайман, сўзумни сизларга тегурурман. Убаллигукум ма урсилту биҳи анчаси бор, сизларни англамас бўзун кўрарман. *Ва лакинни аракум қаўман тажҳалуна.* Қамуғ ҳалойиқдин буйнағроқ бўлар эрди. Улуғ ҳисорлар қўбордилар, тамошо учун адиз ерларда саройлар қилдилар. Заиф ушоқ бўзунлугларни кулмак учун тўландилар. Уларға анингчун одийлар атадилар, араб тилинча ўта кечгучи темак бўлур. Булар яна беш нарса бирла қамуғ ҳалойиқдин ортуқ эрдилар қувват, қомат, неъмат, муҳлат, маъсият. Ҳуд айди: «Қўрқунг, тавба қилинг, йўқ эрса сизларни ҳалок қилғай». Айдилар: «Сени тенгринг бизни не бирла ҳалок қилғай».

ғай?» Худ алайхис-салом тилинда юриди: «У сизга ел теб келгай, қамуғингизни ел бирла ҳалок қылғай». Худнинг ул нафаси зойиб бўлмади. Ўғлонлари ёшға тегдилар эрса соғулари бўлди. Қирқ етти йил давлат қилди, тингламадилар. «Биз сенинг сўзунг бирла тенгриларимизни қўзмазмиз», тедилар. Йигилдилар, кенгаштилар. «Бизга ел келур эрмиш яроғин қиласлинг», теб ёриқларин киздилар, яшиқ бошинга уриндилар. Ўгул қизларин, йилқи қораларин тоғларға кивурдилар. Уларнинг одати ул эрди, қачон мунингтек қазғуға мубтало бўлсалар Маккага киши изиб қурбон қилур эрдилар, тилакларин тилар эрдилар. Учагуни отлиғ кишилардин чиқардилар бири Мозид иби Саъд, иккинчи Луқмон иби Од, ул ҳаким Луқмон эрмас, учунчи Қайл иби Умар. Азин қўлдошлар бирла Маккага етдилар. Бу Мазид, Луқмон икагу ичинда мусулмон эрдилар. Маккада уларнинг қардошлари бор эрди, Муовия атлиғ. Моллиғ, жувонмард эрди. Анга қўнуқ бўлдилар. Бир ой егу, ичкуга бўлуб, хамр ичib тамошо бирла, мутриблар бирла машғул бўлдилар. Худ пайғамбар дуоси бирла мавло азза ва жалла уларга уч йил ёғин измади, ожиз бўлдилар. Учагу қурбонлар қилиб ёғин тилаю бормиш эрдилар. Кеч қолдилар эрса Муовияма бу қўнуқлардин ялқиб ики мутриба қорабошларинга айди: «Сизлар ичку аросинда қўбсаб, симоъ қилурда ёғин тилаю келганларин, кеч қолганлариндин айту беринг. Ани англаб эвларинга ёнғайлар», теди. Қорабошлар қўбсаю бу шеърни айдилар. Шеър бу турур.

Улар муни эшитиб келган эшларин соқиндилар. Каъбага келиб қурбон қилди. Қайл айди: Аллаҳумма ин кона Худун садиқан фа исқина. Изи азза ва жалла уч турлук булат изди урунг, қизил, қора. Ун эшитилди: «Эй Қайл, бу булатлардин изди урунг, қизил, қора. Ун эшитилди: «Эй Қайл, бу булатлардин бирини ихтиёр қилғил». Қайл булатларга боқди. «Урунг булатда нарса йўқ, қизил булатда не борин билмазмен», теди. Қора булат ёғинлик бўлур теб ани қўлди. Ул кэнду азоб булати эрмиш. Ун эшитилди. Ихтарту рамадан. Маъниси ул бўлур: Қора кулни узурдунг Одда бирагуни тирик қўймагай, ота ўгул қолмагай. Бану Лудия теб, магар уруғи қолса уларға қолғай. Булар Од аввалидин эрмазлар. Од охиридин темишлар. Мазид иби Саъд айди: «Илоҳий, мен уларнинг дини уза эрмазман. Ўз дининг уза тутғил». Луқмон иби Од айди: «Илоҳий, манга узун ёш бергил». Ун эшитилди: «Неча ёш тилаюрсен?» Айди: «Каркас умри керак». Текма каркас уч юз яшаюлар. Луқмон бир каркас боласин олиб эктулади қариб ўлғинча, яна бирни андагуқ еттини эктулади. Лубид отлиғ қаринчга улашти. Луқмон айтур эрди: «Қачон ўлуми ёвушти эрса тог тебасинга элтти, азин каркаслар аросинда қўзди, уларнинг орасинда бирла учғай, теб. Азинлар учтилар, Лабуд қолди, ул ерда — ўқ ўлди. Луқмонға жон берди. Ул қора булатга

етмиш минг бурундуқ урмуш эрдилар. Текма бир бурундуқ етмиш икки фаришта илкинда эрди. Ҳазрамавт еринга келтурди. Эң илк бир құртға күрді Миз отлиғ. Аннинг учун ул етти тун, секиз кунлари «Айёми ажуз» атаюлар. Жаброил изи ёриғи бирла елга әрклик бўлған фариштага айди: «Ел қабугин очғил». Айди: «Неча очайин?» Жаброил айди: «Сигир бурнундин чиқғунча». Фаришта айди: «Ул миқдор очсам ер юзинде туфроқ тақи тоғлар, йиғочлар, тенгизлар қолмағай». «Бир кичик юзукча очғил». Фаришта андағұх жавоб айди: «Йигна юргугунча очғил». Очди эрса ел ортуқроқ чиқди. *Ва амма Огун фа ұхлику би риҳин сарсарин атийатин*. Араб тилинча одий ўта кечган бўлур, яъни фаришталар сўзиндин ўти кечди. Амолиқа ўти заҳмат тегурмади.

Андин кечиб қатиғроқ бўлди Худ теграсида бир хат тортди. Ҳудға заҳмат бермади. Ончада ел етиб келди, айдилар. Ҳарракатна *риҳу* Худ яъни Худнинг ели бизни тебрату бошлади. Анда кезин ул қарим ичинга кирдилар. Азоқларин тизларинга теги ерга тошга беркитдилар. Ел келди, азоқлари олтинга кирди, туброқларни ўнгди. Аввал ёрлиқларин сўйди, этларин ариту олди. Қуруғ сўнгуклари қолди. Анда кезин тўнларин сучулди. Бир анчалари тоғ унгурларинга кириб яшундилар. Ел анда кириб тортиб чиқару, эв томларинга тўқио ҳалок қилди. Анда кезин сўнгукларин қарим тубинга кўмишди. Ул туброқларни узаларинга босурди. Туброқ ол тинда қолдилар. Ул Халчон отлиғ кучлук ким эрса бор эрди. Ул айди: «Ман борайин елни беркитайин, қамуғни қутқарайин», теб келди. Ел чиқған йўлни икки илки бирла тутди. Илкин тирсакига теги тошға беркитди. Кўксини елга берди. Қаттиғ ун бирла чорлаб айди: *Лам йабқа илло Халхан*. Ел ани ул тош бирла кўтурди. Ҳавоға ошурди, тошға тўқио ҳалок қилди. Уларнинг орасинда кўмишди. Анда кезин қум, туброқларни узаларинга тиқди. Ул ел чаҳоршанба кун етилди. Етти тун, секиз кун Яна чаҳоршанба кун охшом тинди. Ул етти тун, секиз кунга «Айёми ажуз» атадилар. *Ва амма Адун фа ұхлику би риҳин сарсарин атийатин саххараҳо алайҳим сабъа лайолин ва самонийата айломин ҳусуман*. Худ алайҳис-салом унгурдин чиқиб уларға келди. Туброқ олтинда қамуғлари тирик йиғлаю, инграю биринг унин эшишиб бу фулон, бу фулон турур, теюр эрдилар. Ул ҳолдин Изи азза ва жалла хабар берур. *Қа'ан-нахўм аъжазу нахлин ҳавијатин*, қирқ тун-кун туфроқ олтинда инграну қийнандилар. Анда кезин Од хабарин уларға ким эрса айту берди. Мазид, Луқмон икагу мавлоға шукур қилдилар. Қайл ани эшишиб қазгулуғ бўлди, айди: «Эй кўк тенгриси, агар бу сўз рост эрса менима ҳалок қилғил», теди. Ел келди, Қайлни кўтурди, ҳавоға ошурди, қайра ерга чалиб ҳалок қилди. Анда кезин эллик йил тирилди.

ҚИССАИ СОЛИХ ЯЛАВОЧ АЛАЙХИС-САЛОМ

Ва ила Самуда ахохум Солиҳан, хилъатин кийган, Фастагфириүхү сумма тубу илайҳи, теб қавминга ўгут берган, Атанҳана ан наъбуда ма йаъбуду обо'уна жавобини эшитган, фа қола лаҳум расулу-ллоҳи нақоталлоҳи ва сүкьюҳа ташрифин булған, тошдин дуъо қилиб инган чиқарған, «Рабби қарибун мүжибун», теб ҳақ динға ундалан Солиҳ пайғамбар алайхис-салом.

Ақл ануб келгил, эшит, Солиҳ ялавоч қиссасин,
Булгулук бошдин оёқға айтайн мен жумласин.
Ҳақ рисолат берди эрса туз тегурди қавмиға,
Юриди тун, кундузин олди Самуднинг зумрасин.
Қилди имон даъватини, қўлдилар бир мұъжиза,
Қўлди ҳақдин, чиқди инган ёрди тоғнинг саҳросин.
Бўта туғди барча тузун ани тингла кўрдилар,
Кун кезиклаб сув улашди ичти кэнду ҳиссасин.
Тондилар ҳақдин қамуғи, қилдилар кўп маъсият,
Уқмадин Солиҳ сўзин ҳам ушбу инган қиссасин.
Келди югуруб икки бўзчи бир азоқин кестилар,
Бўтаси инграб қайитти остилар уч саҳбасин,
Кудрати бирла уғон қодир емурди барчасин,

Солиҳ ибн Убай ибн Асаф ибн Фосиҳ ибн Ҳом ибн Самуд ибн Од ибн Эрам ибн Сом ибн Нуҳ алайхис-салом. Од, Самуд икки маликлар эрдилар. Сом ибн Нуҳ ўғлонлардин бу икагудин телим ўғлонлар бўлди. Од қабиласи, Самуд Нуҳ ўғлонлардин бу икагудин телим ўғлонлар бўлди. Од қабиласи, Самуд қабиласи атадилар. Ҳуд қавми Од аввали турур. Самуд қавми Од охири турур. Од бўзуни Самуд бўзунидин укушрак эрдилар. Жаҳд еринда ўлтурур эрдилар. Сомли, ҳижозли орасинда. Самуд бўзуни Од бўзунитеқ узун бўйлуғлар эрдилар. Тоғлар ичинда тошлар унгуб эвлар қўбордилар. Ва кону йаттахизуна мин алжибали буйутан оминин. Бир буюк тоғ тубинда уларнинг суви бор эрди, уларға таб бўлғучча қамуғ бутларға топинур эрдилар. Мавло таоло Солиҳни уларға изди. Ва ила самуда аҳдухум Салиҳан. Солиҳ уларнинг уруғиндин учун «ахохўм» тено ёрлиқади. Солиҳ уларни мусулмонлиқға ундади. Солиҳға пайғамбарлиқ келмасдин бурун бизинг бирга бутға топунгил төюр эрдилар. Солиҳ унамаса, кичик турур билмас, улуғроқ бўлса йўлға киргай төюр эрдилар. «Нубувват келмишда кезин мусулмон бўлунг, бутға топунманг», теди. Айдилар: «Эй Солиҳ, биз сени динимизга киргай теб умид тутар эрдук. Йа Салиҳу қағ кунта фино маржувван қабла ҳозо. Энди бизга оталаримиз динини қўзуб азин дингаму ундаюрсан? А танҳоно ан наъбуда мо йаъбуду

аоба'уна. Биз бу сўзга битмазмиз, тедилар. (Ва иннано) лафи шаккин миммо тадъунана илайҳи мурибин. Яна баъзи қиссаларда Ваҳаб ибн ал-Яманий ривоят қилурлар: Нуҳ бўзуни тўфонда ҳалок бўлмишда кезин Нуҳнинг уч ўғли қолди. Нуҳ алайҳис-салом ўларинда ўғлонларингга васият қилди. Жаҳоннинг ўртасин Сомга берди. Ҳомни Магрибга изди, Ёфасни Машриқға изди.

Аймишлар, турклар Ёфас уруғиндин турурлар, азинлар Сом уруғиндин турурлар. Сом Муқаддаса еринда эрди. Самуд Ҳижоз еринда эрди. Текма қабиланинг маликлари бор эрди. Бу Самуд бўзуни маккалик бирла мутаассиб эрдилар. Маккада Муовия ибн Бакр отлиғ уч юз минг эр черики бирла эрди. Ҳижоз ериндаги улууглар йигилиб кенгаштилар. Бизга бир малик керак бу душман бирла тўқушса. Ҳандаъ ибн Умар отлиғ эрни ўзларинга малик тутундилар. Малик анга мусаллам бўлди эрса, ўзинга бир бут қилди: қизил олтундин икки кўзлари ёқутдин. Бу бутга тўрт юз қилдуруди. Бири одамий суратлиғ, бири арслон суратлиғ, бири қуш суратлиғ, бири от суратлиғ. Бу бутга бир эв қўборди. Икки юз қари адизлиги, юз қари эни. Томлари жазаъдин, ақиқдин. Бу эвга юз қабуғ урди. Уд йиғочиндин бир тахт қилдуруди, қизил олтун, гавҳар бирла мурассаъ. Бир тахтга тўрт азок қилдуруди: бири зумраддин, бири жазаъдин, бири ақиқдин, бири биллурдин. Турлук-турлук тўнлар кизурди. Ул тахт уза ўлтурди, анга сажда қилди. Қамуғ қабилаға киши изди. Қамуғ маликларнинг черики бирла йиғдуруди. Айди: «Бу манинг тенгрим турур, мунга сажда қилинг», теди. Маликлар ул тўрт юз қабуғдин кирдилар. Ул бутга сажда қилдилар. Бири ул бутнинг оғзинға кириб «Мен сиздин хушнудмен», теб ун қилди. Қамуғлари севинуб бош кўтурдилар. Ҳандаъ ибн Умар айди: «Текма йилда бир йўли келиб мунга сажда қилдинг», теди. Ул Самуд бўзуни ул эвдин чиқиб сўзлаштилар. Бир анчаси айди: «Бизинг тегримизнинг юзи бизнинг сингар эрди», тедилар. Сўз талаشتilar, санчиштилар, етмиш минг эр ўлди. Бу хабар Ҳандаъ ибн Умарга тегди. Отланиб келди, уларга айди: «Қаю ёғи бу ишни қилғайким ўзунгузга қилдингиз?» Улар айди: «Эй Малик, бизга бу тенгри керакмаз. Бизни тўқушга кўмишти. Азин тенгри тутунурмиз бизни тўқуштурмажай», теб.

Қарраъ отлиғ тоғға киши издилар, бут тутунмоға тош тиладилар. Иблис алайҳил-лаъна бурунроқ бу Қарраъ тоғинға келди. Кўрклук, ариқ оқ тошни кесиб қўзди. Улар келиб ани кўрдилар элтиб бир бут қилдилар. Қирқ қари узуунлуқи, секиз қари эни. Боши олтундин, кўзлари ёқутдин, тишлари йинжудин. Турлук тўнлар кизуруб ул тахт уза ўлтуртди. Анга Абҳар этадилар. Айдилар: «Эй малик, бир эр бу бутга ходимлик қилса». Ҳандаъ боқди эрса Косур ибн Убайдо отлиғ эрни кўрди. «Бу ярагайму?» тедилар. Рози бўлдилар. Косурни ул бутга ходим қилдилар. Қирқ йил хид-

мат қилди. Бир күн Иблис фаришталардин эшидиким, бу Косур уруғиндин бир пайғамбар бўлғай Солиҳ отлиғ. Бу кофирилар аниңг илкинда. Ул қавмнинг қамуғлари ул бутға йиғилдилар. Иблис алайҳил-лаъна келиб ул бутнинг оғзинга кирди. Қаттиқ ун бирла айди: «Эй менинг қулларим, бу Косур манинг табугимга ярамаз, ани зинданға солинг», Зинданға кўмиштилар эрса яна бирагуни бутға ходим қилдилар. Косур қирқ йил зинданда қолди. Қирқ йилда кезин Жаброилға ёрлиғ бўлди. «Косурни зиндандин чиқарғил», теб. Жаброил бир қанит бирла урди. Зинданни икки пора қилди. Айди: «Эй Косур, чиқғил». Косур зиндандин чиқди. Қўнглинда сақинди: «Қирқ йил Абҳарқа хизмат қилдим. Қирқ йил зинданда қолдим. Энди қуртулдум. Бу ердин кетайин», теб қўпти. Торға ўгради. Торға ичинда бир унгур йўлуқди. Ормиш эрди, узууди. Қирқ йил узуқуда қолди. Мавло таоло бир фариштага ани сақлатди. Косурнинг эвинда Заум отлиғ эвлуги бор эрди. Аймишлар, Сохур отлиғ эрди. Бир анча рўзгор кечмишда бу хотун телва бўлди. Югруб чорлаюр эрди. Ўзи явлоқ кўрклук эрди. Халқ анга раҳм қилди. Бир кеча саройинда бир қуш келди, қарқа суратлиғ. Айди: «Эй Заум, Косурни кўргу кўнглунг бор эрса, мани изарғил». Заум-изару борди. Ул унгурга келдилар. Қуш айди: «Эрингни ундагил». Заум қаттиғ ун бирла Косурни ундади. Ул унгур ёрилди. Косур ун берди: «Кирғил», теди. Сохур кирди, Косурни кўрди, Айди: «Эй Косур, мунда эрмишсен мунча йил бўлди. Менга налук келмадинг?» Косур айди: «Абҳар зинданидин қуртулдум, бир кеча мунда ётурман». Заум айди: «Бир юз иигирма йил бўлди сен мандин гойибсен». Бу сўзларни сўзлашурда Косурнинг эвлукинга рағбати бўлди. Икагу қовуштилар. Заум Солиҳ пайғамбарға юклук бўлди. Ул соатда Косур ўлди. Келди Заум қазгулуг. Ул қуш айди: «Бу унгурдин чиқғил», теди. Заум чиқди. Ул унгур белгусиз бўлди. Яна бу қуш айди: «Эй Заум, сўнгукингдаги ўғлонни қандин олдинг, теб сўрсалар, тануқ тиласалар уларни бу унгурга келтурғил. Тенгри таоло уларнинг шарриндин кузазгай». Заум айди: «Сен не қуш туурсан?» Заум айди: «Мен қузгунман». Сўрди: «Бошинг налук оқарди?» Айди: «Қобил Ҳобил ўлтурмакинг ман сабаб эрдим. Мавло таоло манга не жазо бергуси, андин қўрқуб бошим оқарди». Айди: «Тумшуқинг налук сариг туурў?» Айди: «Ужмоҳдаги заъфарондин ёдим», теди. Яна айди: «Аёқларинг налук яшил туурў?» Айди: Минг йил Тубо йиғочинда қўндум». Яна айди: «Қорнинг налук қора туурў?» Айди: «Бир кун тамуғ узасиндин кечар эрдим, ўт иссиғи мундоғ қилди». Тақи кўрунмас бўлди. Сохур эвига келди. Тўқуз ойда кезин муҳаррам ойинда душанба кун кечаси Солиҳ пайғамбар онадин туғди. Онаси Солиҳни қўндақлаб ўз элига олиб борди. Малик сўрди: «Бу ўғлонни қайдинг олдинг?» Сохур мажарони айту берди. Малик тонглади.

Айди: «Эй малик, манга ионмас эрсанг келгил сенга күргүзайин», теди.

Малик ул унгурга борди. Заум қаттиғ ун бирла Косурни ундаdi. Унгур очилди. Икагу кирдилар. Мавло таоло Косурни тургуди. Айди: «Эй Ханда, бу ўғыл манинг туур», теди. Тақи ўлди, кул бўлди. Малик тонглади, айди: «Мен ўз кўзун кўрдум, аммо азинлар ионмағайлар. Сен бу ўғлонни менинг қабугимда қўйғул. Кишилар келиб асрамоқقا қўлғайлар. Ончада сен асрамоқға олғил», теди. Заум андоғ қилди. Кишилар йигилиб келдилар, асрамоқға олур бўлдилар. Соҳур айди: «Ўғлон қабугимда туур, менга ҳакроқ туур, ман олурман», теди. Солиҳни олди, асрари. Ўн икки ёшади, кўркланди. Ким эрса анинг кўркинга етмас бўлди. Аймишлар, ким эрса Солиҳ пайғамбарни, Муҳаммад расулуллоҳни кўрса танумагай эрдилар. Солиҳ онасининг қўйларини сақлар эди. Маккадан Муовия ибн Бакр уч минг эр бирла келди. Ҳижозни эгирди. Ёриндасима Солиҳ Муовияни кўргани чиқди. Измас бўлдилар. Солиҳ текма бирининг илкин тутуб бир сингар ташлар эрдилар. Улардан бир қач отлиғлар келиб булаҳни тутғутак бўлдилар эрса, Солиҳ бир қаттиғ ун қилди. Жаброил ва Азроил ва Мекоил бир ун қилдилар. Қамуғлари тушуб ўлдилар. Маликка хабар қилдилар. Отланиб келди, ажойибни кўрди эрса бир от миндурди, бир тўн киздурди. Бошиндақи олтун тожин Солиҳфа берди. Олам ичинда энг илк ўз тўнин қиздурган Жандай ибн Умар эрди. Черикинга фармон тегурди эрса, кунда Солиҳга саломға келганилар қаҷон малик борғу еринга ўлтурур бўлса, Солиҳни бирга олиб ўлтурур эрди. Бир кун Солиҳ эв қабуғинда ўлтурур эрди. Маликка саломға борғали Жаброил алайҳис-салом бир кўрклик йигит суратинча Солиҳга келди. Салом қилди. Солиҳ не эрдукин билмади. Жаброил айди: «Эй Солиҳ, эвга киргил». Солиҳ эвга кирди. Жаброил алайҳис-салом пайғамбарлиқ тегурди. Айди: «Борғил, маликка айғил, айсун Оллоҳ бир туур, Солиҳ анинг ялавочи туур».

Солиҳфа айди: «Бу хатолар тўнин қўзғил». Қўзди. Бир калим, тўн кизди. Ўлгинча Солиҳ пайғамбар ул калим, тўн ичинда эрди. Маликка теб келиб айди: «Эй кофир, айғил: *Лаила ҳаллаҳу ва инни Солиҳун расулу-иллоҳи*». Малик айди: «Эй Солиҳ ман санга қилған эзгулукнунг янити буму туурп?» Солиҳ жавоб этайн теса Жаброил унамади. «Қўб, элдин чиқғил», теди. Солиҳ ул элдин чиқди. Қаръ тоғинга борди. Етти йиғочлиқ ер эрди. Солиҳ анда фаришталарни кўрди. Айдилар: «Эй Солиҳ, бу кеча мунда бир эв қўборғил». Жаброил тақи азин фаришталар Солиҳфа ёри бердилар. Бир эв қўбордилар узуни уч юз қари, эни қирқ қари. Эв ўнгинга очуқ ерларни оштурди. Соғинда, сўлинда йиғочлар тиқдилар. Кўки кумушдин, бузи олтундин, будоқлари кумушдин бир қандил қилди. Анинг ёруқлуқиндин галаба қилур эрди.

Ёриндаси кун ул қавм келиб ул эвни күрдилар, тонглаштилар. Кундуз ул қавмни имонға ундаюр эрди. Тунла бу эвга келур эрди. Ул элда уч юз кишидин ортуқ мусулмон бўлмадилар. Солиҳ айди: «Изиё, ман булардин умид кесдим». Жаброил келди, айди: «Эй Солиҳ, булар уч юз йил бўлди кофирилкда туурлар, бу бир қач кунда кўнмагайлар». Солиҳ айди: «Эй қавм, манинг кишига борғу ишим бор», теб чиқди. Қаръ тогинға борди, анда меҳроб қилди. Ибодатга машғул бўлди. Бошин саждага урди. Мавло таоло Солиҳға узқу кўмишди. Қирқ йил узиди. Ул мусулмонларда уч юз киши ўлдилар. Қаю бири ўлса анинг отин бу эшикка битур эрдилар, бир кун Солиҳ пайғамбар келмишда мусулмонлиқ уза борганимиз билсун, теб. Ер юзинда «лоилоҳа иллаллоҳ» тегучи қолмади. Бирагу Солиҳ узқудин уйғонди эрса қамуғини ўлмиш кўрди. Қирқ йил узқуда эрди. Тўрт йил Самуд бўзуни орасинда эрди. Солиҳ ул қабиладин мавло таоло бу қавмға пайғамбар изса улардин-ўқ изиругр эрди, илло Лут пайғамбар гариб эрди. Қавми орасинда Солиҳ уларни имонға ундади, азобдин қўрқутди.

Ужмоҳга умид берди, эзгулик бирла ўгут берди, эрклик бирла сўзлади, қабул қилмадилар. Солиҳни унамас бўлдилар. Қамуғлари кенгаштилар. «Солиҳни ўзумиздан умидсиз қиладинг», тедилар. Бу биздан улугроқ туурлар ҳасаб ва насаб ичинда. Муни ўлтурса бўлмаз. Айдилар: «Бир нарса қилалинг, ул ишни қилумаса уфтаниғай, биздин кетгай», тедилар. Айдилар: «Эй Солиҳ, сан бизга на теюрсан?» Солиҳ айди: «Изи азза ва жалла бирлигинга бутунг. Яратқан, неъмат берган ул туур. Од бўзуни бутмади, на балолар тегди. Худ қавми имон келтурмади, не балолар берди». Айдилар: «Эй Солиҳ, бизни оталаримиз тобунған тенгриларимиздин йигиб азин тенгридинму қўрқутурсан? Сўзунг кўни эрса бизга бир бурҳон кўргузгил». Солиҳ айди: «Не тилаюрсиз?» Айдилар: «Биз ийдимизга чиқалинг, сен ул тенгрингдин қўлғил, биз ўз тенгримиздин қўлалинг. Қаюси теркрак борур эрмиш кўралинг», тедилар. Ёриндаси қамуғ чиқдилар, Солиҳма борди. Уларнинг қатинда бир ўт қуруғ тоғ бор эрди. Айдилар: «Бу тоғдин бизга бир қизил тулук инган чиқарғил. Бизнинг илакимизда бўталасун, бизга сут берсун, биз ичалинг». Ул тоғда бир қўл бор эрди, Кайна отлиғ. Сувлари андин келур эрди. Буларнинг оталари Самуд бир кун қўлда бир тошдин ун эшитилди: Самуд бўзуни бу тошдин ҳалок бўлғуси. Айдилар: «Ушбу тошдин бир инган чиқарғил, қизил тулук, тили қора, бўйни йўғун, алини тулук, елини етилмиш». Солиҳ дуо қилди: «Изиё, сен билурсан, мандин на қўларлар». Ёрлиғ келди: «Эй Солиҳ, билур эрдук сенинг қавминг бу мульжизани қўлғайлар. Биз ани бу тош ичинда ануқлаб туурп-

биз. Сен дуо қылғил, биз бералинг». Солиҳ дуо қылди. Ул тош играну бошлади. Бир инган чиқди, улар тиламиш-тек. Бир ончада инган бўталади. Инган бўтаси бирла қўбди, ўтлаю бошлади. Айдилар: *Ма асҳарака йа Солиҳу*, явлоқ жарда эрмишсан, теб имон келтурмадилар. Аймишлар, бир анчаси имон келтурдилар, бир анчаси имон келтурмадилар. Уларнинг бир қузуғлари бор эрди. Уларга етгуча инган бўта бирла келиб уларнинг қамуғ сувларин ичди. Ул кун улар сувсиз қолдилар. Солиҳга айдилар: «Бу тева бизга керакмаз». Ёрлиғ келди: «Эй Солиҳ булар орасинда кезик қылғил. Бу сув бир кун тевага бўлсун, бир кун буларга». *Ва набби'хум анна алма'а қисматун байнахум*. Ани қабул қылдилар. Солиҳ айди: «Ёрлиғ ул турур, бу тевага қотилманг, эмгатманг, урманг, ўлтурманг. Бу ишларда бирин қылсангиз, сизларга азоб келгай». Улар қабул қылдилар. Инган уларнинг орасинда ўттуз ийл турди. Уларнинг кезики бўлмиш кун тева бўтаси бирла тогларда ўтлар эрди. Теванинг кезики бўлмиш кун сув қузуғ тебасинда оғар эрди. Тева бўтаси бирла ичар эрдилар. Сув яна ўрнунга инар эрди. Улар тевани соғиб, кублар тўлдуруб минг етти юз эвлук кишиси ичиб қамуғинға етар эрди. Аммо қўйлари, ийлқи қоралари тевадин қўрқуб уркар эрдилар, ўтламас эрдилар. Булар бу тевани тиламас бўлдилар. Айдилар: «Биз бу тевани ўлтурмагинча мундин кутулмасбиз».

Ривоятга келур, Солиҳ пайғамбар алайҳис-салом аймиш эрди: «Сизларда бир қизил юзлук, сориғ сочлиғ, чақир кўзлук ким эрса бу тевани ўлтургай», теб. Ул кишилар бу сифатлиғ ўғлон туғса отаси, онаси билдурмадин ул ўғлонни ўлтурур эрдилар. Тўқуз ўғлон туғди. Қамуғин ўлтурдилар. Ул ўғлонлари Солиҳ пайғамбарни ўлтургали ўградилар. *Ва каана фи ал-мадинати тисъату раҳтин йуғсиудуна фи ал-арзи ва ла йуслихуна*. Яна бир ўғлон туғди, Солиҳ айған сифатлиғ, аммо улуғларининг ўғли эрди. Қамуғлари йигилиб ани ўлтургани келдилар. Отаси айди: «Бу сўз ёлғон турур, Солиҳ сизни фусус тутар», теди. Сўзлари ўтмади. Анда кезин ўғлон ўлтурмак қолди. Ул ўғулға Қазор атадилар. Отасининг оти Солиғ эрди.

Йигирми яшади эрса Солиҳ айди: «Одам ўғлонларинда мундин шумроқ ким эрса йўқ», теди. *Из инбаъаса ашқоҳа*. Ривоятда келмиш, ул тўқуз киши бўзчи эрдилар. Улуғлари Қазор ибн Солиғ ва Мастаҳ ибн Даҳр эрди. Аймишлар, улар бирла ики ариғсиз тишилар бор эрди, бири Абира отлиғ, бири Судуқ. Абира қуртға эрди, аммо икки кўрклук қизлари бор эрди. Яна икки эр бор эрди, ёвуз, бири Мусдиъ отлиғ, бири Қазар ибн Солиғ. Ул икки хотунни булар севар эрдилар. Кеча уларга келдилар, таом тиладилар. Судуқ айди: «Бу кун кезики теванинг турур. Сувумиз йўқ ош этмакка», теди. Абира айди: «Бизинг кучумиз етса бу тевани ўлтурғай эрдук. Бизнинг орамизда эр йўқ, эр бўлса бу тевани

ўлтургайлар эрди». Қазор ибн Солиф айди: «Ман ул тевани ўлтурсам не бергайсан?» Судук айди: «Қани ўзумни санга бергайман», теб юзини оча берди. Явлоқ күрклук эрди, Қазор ошиқ бўлди. Яна Абира айди. Мусдиъға айди: «Ман бу қизларимда бирин сенга бергайман», теди. Хамр келтурдилар. Бу икагуга бердилар, эсрутдилар. Кўлдошлар силоҳлар олдилар. Теванинг келур йўлинда бусуб ўлтурдилар. Тева келди эрса Қазор ўтру чиқди, қилич бирла янчукин чопди. Тева юмалану тушди. Мусдиъ бошини ўқ бирла ўткурў отди. Тева йиқилди. Қазор ибн Солиф тевани ўлтурди. Тўрт сингардин халойиқ йигилдилар. Этини пора қилиб улаштилар. *Фа кассабуху фа ақаруҳа*. Яна Қазор бўтасини ўлтургали ўгради эрса, бўта тог сингар ўгради. Уч йўли қаттиғ ун қилди. Ул онаси чиқған тогфа яна кирди. Солиҳ пайғамбар алайҳис-салом тутун кўруб келди. Ул кишиларни кўруб «Бўта қани?» тею сўрди эрса, «Уч йўли ун қилиб борди», тедилар. Солиҳ айди: «Уч йўли ун қилғани уч аломат белгиси турур. Уч кунда азоб келур». Айдилар: «Ул азоб нишони не турур?» Айди: «Аввалки кун юзларингиз сарғарғай, иккинчи кунда қизаргай, учунчи кун қорағай — азоб етилгай». Қачон Солиҳ андоғ теди эрса тева ўлтурганлар айдилар: «Тевани кэнду ўлтурдумиз Солиҳнима ўлтуралинг, бизга азоб тегмасдин бурун. Сўзи кўни бўлса биздан бурун ўлмиш бўлғай, ёлғон бўлса ул ўлгай, биз қолғаймиз», теб. Ул кеча Солиҳни писиб ўлтурмакка ўрадилар. Тақасаму биллаҳи ланубайитаннаҳу ва аҳлаҳу. Бордилар, тош тубинда ётдилар. Мавло ёрлиғи бирла ул тош емрулди, қамуғин ҳалок қилди. Ва макару макран ва макарна макран ва хўм ла йашъурун. Фанзур кайфа кона ақибату макриҳум анна даммарнаҳум ва қавмаҳум ажмаъина. Яна бир ривоятда тунла келиб Солиҳ қабуғиндин кечада бўлуб Солиҳни ўлтурғали ўрадилар эрса, изи азза ва жалла фаришталарни изди. Тош бирла қамуғини ура ҳалок қилди. Ва хўм ла йашъурун. Ёриндаси улар келмади эрса Самуд бўзуни келиб Солиҳға айдилар: «Уларни сен ўлтуруб туурсан», теб Солиҳға тобундилар. Солиҳ кишиларима силоҳ олиб уларга тобундилар. Айдилар: «Солиҳ сизни эмгатмади, сизга азоб ваъдаси берди. Уч кунда ул азоб сизга келмаса не қилсангиз сизнинг», тедилар. Бу сўз бирла улар ёндилар. Ва кона фи ал-магинати тисъату раҳтин ўуфсидуна фи ал-арзи ва ла йуслиҳуна. Ёриндаси қўлдилар, қамуғларининг юзлари сарғармиш. Билдиларким азоб етиамиш. «Солиҳини ўлтуралинг», теб тилаю бошладилар. Солиҳ улардин қочди. Бир Сақил отлиғ Абул Ваҳҳоб кунятилик ким эрсанинг эвинга келди. Ул кофир эркан, Солиҳни яшурди. Неча тиладилар аймади. Солиҳ кишиларин уру бошладилар. «Солиҳни бизга кўргузу беринг», тедилар. Мисраъ ибн Харам отлиғ киши айтуда берди. «Абул-Ваҳҳоб эвинда турур», теди. Абул-Ваҳ-

хобга бориб сүрдилар: «Солиҳ сенинг эвингда борму», теди-лар. «Бор», теди. «Валекин сизга бермасман», теди.

Улар ёндилар. Үз ишларинга машгул бўлдилар. Ёриндаси юзлари қизарди. Учунч кун қорарди. Якшанба кун Солиҳга имон келтурганлар эвинга келди. Уларнинг юзлари ема қорармиш кўрдилар эрса, бир анчаси қўптилар, ўзларинга гўр қазидилар, кафанларин киздилар, гўрларинга кирдилар, ўлтурдилар. Мавло таоло Жаброилга ёрлиғ тегурди. Тева ўлтурған ерга келиб бир қаттиғ ун қилди. Қамуғларининг юраклари ёрилиб ўлдилар, тамуғга уландилар. Ёлғуз Зурайта отлиғ қорабош қолди, қочиб чиқди. Тошдақиларга хабар қилди. Сув қўлди, бердилар. Сув ичди ул ерда — ўқ тошиби ўлди. Солиҳ улардин кўнгул кесди, айди: «Изиё, манга дастур бергил, берайин. Оlam ичинда бир эзгу қул тилайн. Кўксумдаги мунгларимни анга аяйин». «Борғил», теб ёрлиғ бўлди. Солиҳ ким эрса тилаю Обу жаҳонни кезди, рўзгорда кезин бирагуни булди. Намоз қилиб турур. Анга келуб салом қилди. Айди: «На бўлди ёлғузун тенгриға топинур-сен?» Айди: «Бу ерда бир улуғ шаҳар бор эрди. Аниңг ҳалқи қамуғ ҳалқдин ариғсизроқ, қатуғ кўнгуллук эрди. Мавло таоло бу шаҳарни халойиқи бирла ер қузи изди. Мандин азин тенгрини бирлаган ким эрса йўқ эрди. Менга најот берди. Мунда мавлоға шукр қилиб тоат қилурман», теди. Солиҳ андин кечди. Бир улуғ тоғға тегди. Бирагуни кўрди намоз қилур. Солиҳ салом қилди хабар сўрди. Айди: «Бир анча ҳалқ бирла кемига кирдук. Бир тенгиз қирогинда халойик бор эрди, явлоқ йўлсуз, кофир. Мавло таоло қамуғини гарқ қилди. Ман ёлғуз қолдим. Эмди ҳақ таолоға шукр қилурмен», теди. Андин кечди. Яна бир тенгиз қирогинда шаҳарга тегди. Ҳалқи қамуғ кофир, магар икки қариндошлар эрдилар, мусулмон. Хурма ябургоқиндин салалар ўруб, ани сотиб бир анчани ўз яроғларинға харж қилиб қолғанини дарвишларга берур эрдилар. Солиҳ уларға тегди. Қатиғ ун эшилди. «Бу на турур?» тею сўрди. Айдилар: «Бу ерда бир сазан йилон бор, тенгиздин чиқар. Охшом ўғуринда кимни бўлса еюр». Солиҳ айди: «Ани ўлтурсам бу халойиқ манга не бергайлар?» Бу ики қариндош ул шаҳар ҳалқинга айдилар: «Бирагу келиб мундоғ сўзлаюлар. Ани ўлтурса яrim молимизни анга бергаймиз», тедилар. Солиҳ кўпди, икки ракъят намоз қилди тақи дуо қилди. Ул йилон ёрилиб ўлди. Улар яrim молларин бердилар. Келтуруб Солиҳга берди, Солиҳ олмади. Ул икки қариндошларга берди. Улар унамадилар. Солиҳ ул молни изаларинга бердилар. Бошин саждага уруб мавлоға шукр қилди. «Сенга топунға уч кишини буладум», теди. Мавло таоло хитоб қилди: «Ё Солиҳ, ер юзинда манинг қулларим борким, жаҳон уларнинг бирла азоқин турур». Мақотил айтур: Солиҳ бўзунинда етмиш киши имонлиғ бўлдилар, Хуг бўзунингама андағ-ўқ. Қачон Худ ва Солиҳ

дунёдин риҳлат қилдилар эрса, улар ер юзинде терилдилар. Бир анчаси Жобилқа тушдилар, бир анчаси Жобилиса тушдилар. Бу Жобилқа ва Жобилиса иккى шаҳар бири машриқда, бири мағрибда қамуғ коғирлар. Бу мўъминлар анда бўлмаса мавло таоло ул коғирларни ҳалок қилғай эрди. Улар Барс ибн Ёфас ибн Нуҳ алайҳис-салом уруғиндин туурулар. Укушраги Яъжуҷ ва Маъжуж турурлар. Қамуғ тамуғлуғлар турур. Бу ики шаҳарнинг дарвозаси бор. Текма дарвозадин яна бир дарвозага бир йиғочлиқ ер эрди. Текма бир қапуғда кечак етмиш минг эр соқчи ётур эрди. Тирик боринча уларга азин кезик тегмас. Аймишлар, Худ ва Солихда кезин бари мулк талашди. Арабда энг илки тугал оламни тутған Намруд ибн Кањон эрди.

Аймишлар, қачон Жаброил Солиҳ қавмиға ун қилди эрса, қамуғ ўлдилар. Азоқларин остиндан ўт чиқди. Қамуғини куюрди. Инно арсал но алайҳим саъҳатан воҳидатан фа кону каҳашими ал-муҳтазири. Аймишлар, арабнинг одати бор ёзида тевага, қўйға қўтон этарлар. Жарабни, қуруғ ўт-емни қўтон ичида тўшаюрлар. Ийлқи қора анинг уза ётурлар. Азоқ олтинда ушанур бўзун бўлур. Тенгри азза ва жалло Самуд бўзунини анга ўхшатиб Фа кону каҳашими ал-муҳтазири теб ёрлиқар. Тақи бир ривоятда қилур Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анхумо: Ҳақ таоло ики бўзунни бир азоб бирла ҳалок қилмади, илло Солиҳ қавмини, тақи Шуайб қавмини ўт бирла ҳалок қилди. Анчаси бор. Солиҳ бўзунига ўт азоқлари олтинда чиқди. Шуайб бўзунига кўқдин инди. Анда кезин Солиҳ Шом вилоятинга борди, анда ўрнади. Ўн саккиз йил тирилди. Яна бир ривоятда, қирқ йил. Солиҳда кезин Иброҳим пайғамбарга теги ҳеч пайғамбар ийқ эрди.

ҚИССАИ ИБРОҲИМ АЛАЙҲИС-САЛОМ МАА НАМРУД АЛАЙҲИЛ-ЛАЪНА

Ул Намруд мардуд балосинга илинган, ҳарриқуҳу вансуру олихатакум оғусини тотған, Ҳасби ан су'али илмуҳу биҳали муножотини қилған, молдин, ўғул-қиздин кечиб, асламту ли рабби ал-ъоламина теган, ва иттаҳаза-лаҳу Иброҳима ҳалилан тариғлук, Йа нару куни бардан ва саламан ала Ибраҳима ташрифлик.

Иброҳим пайғамбар алайҳис-салом.

Эвда түғған, эрнак эмган, тоғда турған Иброҳим,

Юлдуз англаб, ойни тонглаб, кўкка инған Иброҳим.

Айди бир кун: «Эй она, айғил манинг тенгрим ким ул»,

Айди: «Манман» кул «сенинг ким?» тею сўрган Иброҳим.

«Ўш отанг ул», теди. Айтур: «Ким отамнинг тенгриси»,

Айди: «Намруд тенгриси ким», тею сўрган Иброҳим.

Етти ер-кўкнинг ҳижобин очди мавломиз анга,
Остин-устун Арш, Сарога тегру кўрган Иброҳим.
Уй, тева, қўйлар бўгузлаб то қиёматга теги,
Бу қўнуқ тутмоқ тўрасин халққа қўзған Иброҳим.
Ўғлини қурбон қилурда кўкда ўтлаб семирган,
Куч фидосин Жаброилдин ерда булған Иброҳим.
Болта кўтруб тилку сийган бутни сўйған очтуруб,
Эт едурган, от чиқарған, ўт ўчурған Иброҳим.

Иброҳим ибн Торих ибн Соруҳ ибн Аргус ибн Фолиҳ ибн Обир ибн Солиҳ ибн Артус ибн Сом ибн Нуҳ алай-ҳис-салом. Иброҳим ва Абраҳом. Бу қамуғ луғатлар дуруст турур яъни Абун раҳимун-багирсоқ ота темак бўлур. Иброҳим Намруд ибн Кавс ибн Кањон ибн Нуҳ вақтинда эрди. Намруд қамуғ дунёга эрклик эрди. Аймишлар, қамуғ дунёни тўрт ким эрса тутдилар икки мусулмон, икки кофир. Мусулмон Сулаймон ялавоч тақи Зулқарнайн, кофир Намруд, тақи Бухтнаср. Намруд туш кўрди. Бир қўч-кор келиб тахтини сусуб ахтару колур. Тонгдаси кўрумчи мунахжимларни, коҳиналарни йигиб сўрди. Айдилар: «Бу йил ичинда бир ўғул туғар, санинг мулкунг анинг илкинда ҳалок бўлур», теб айдилар. Ани эшиитти эрса юклук хотунларни сақлаб қаю хотун ўғлон туғурса ўлтурди, қиз туғсан-кўзди. Намруднинг бир бут ўйнугучи иноғи бор эрди. Озар отлиғ. Оти Торих эрди. Бутға қаттиғ топинур учун Озар атадилар. Озарнинг хотуни Иброҳимга юклук бўлди эрса кишилардин яшуруб юрди. Ойи, куни етилмиш ағлоқ ерга кириб ёшурун ўғул туғурди. Иброҳим атади. Намруддин қўрқимишда элтиб тоғ унгуринда кизлади, туёқ сут берди. «Ўнгузумда ўлдургинча ман кўрмадин қушқурт есун», теди. Мавло таоло Жаброилни изди, айди. Келиб Иброҳимнинг эрнакини оғзинга сукти. Эрнаки ичинда сут яратди, ани эмар эрди. Азин ўғлонлар неча бир ойда улғарса Иброҳим кунда онча улғарур эрди. Онаси қач кунда келиб сут бериб борур эрди. Қачон етти яшади эрса отаси бориб эвинга келтурди. Бир кун онасинга сўради: «Ман йўқ эрдим бор бўлдум. Менинг тенгрим ким ул?» Онаси айди: «Манман». Яна сўрди: «Санинг тенгринг ким ул?» Айди: «Отанг». «Нетак?» теса «Анинг учунким, ул мандин бийикроқ», теди. Яна сўрди: «Отамнинг тенграси ким ул?» Айди: «Намруд». «Нетак?», теса «Анинг учунким отангдин ул бийикрак», теди. Яна сўрди: «Намруд тенгриси ким ул?» Онаси қатиғ ун бирла айди: «Тек турғил, андоғ темагил. Намруд қамуғнунг тенгриси турур», теди. Бу сўзни онаси отасинга айту берди. Отаси айди: «Ани мундин кетаргил, бояқи тоғда-ўқ қўзғил. Бизга бир бало келтурмасун», теди. Онаси бояқи унгурга яна элтиб қўзди. Иброҳим соқинур эрди. «Мани яратған тангри мундоғ иясиз, тобуғсиз теб яратмади бўлғай. Кимга топуғ қилғу,

нетак топуг қылғу билмасман», теб соқинч бирла кун кечурда, охшом бўлди. Унгурдан чиқди. Зухра юлдузини кўрди ғоят ёруқ. Манинг тенгрим мундоғму эркан, буму эркан? Фа ламма жанна алаиҳи ал-лайлу ра'a қавкабан қола ҳаза рабби. Йаъни а мислу ҳаза рабби ала важҳи ал-истиҳзаи. Қачон ул Зухра юлдузи ботди эрса, туған, ботған, изнаган тенгрилиқға ярамаз. Мундоғларни севмазман, теди. Ла үҳиббу алафилина. Бир ончада ой туғди ул юлдуздин улуғроқ эди. «Манинг тангрим буму эркан?» Қачон ой ботди эрса, «Бу ема туғар, ботар эрмиш. Агар тенгрим мани кўни йўлға кўндумраса йўлсузлардин бўлғай эрдим» теди.

Лаин лам ҳаҳдини рабби лаакунанна мин ал-қавми аз-золлина. Ул кечани бу соқинч бирла кечурди. Тонг отди эрса айди: «Қоронғу кетди, олам ёруди, кейин тун туғди юлдуздин, ойдин ёруқроқ. «Тенгрим мундоғму эркан, бу улуғроқ турур». Фа ламма ра'a аш-шамса бозигатан қола ҳозо рабби ҳаза акбару. Кун ўртаға теги ул соқинч бирла турди. Қачон кун эврулди эрса, ашоққа тушди. Аймишлар, кунга топунғанларин кўрди. Ман мундоғлардин ироқмен». Инни барциун мимма тушрикуна. Айдилар: «Буларға топунмазсан, кимга топунурсан?» Айди: «Юз эвурдим ул ким эрсаларгаким етти қат ер, етти қат кўкни ул яратди. Кўни йўллуг мусулмонман, ўртоқ теганлардин эрмасман». Инни важжаҳту важҳийа лиллази фатара ас-самовоти ва ал-арза ҳанифян. Қачон ёшади эрса онасиға келди. Отаси эвинга кирди, отаси бут тутар эрди. Иброҳимга айди: «Бу бутни бозорға залтиб сотғил». Иброҳим бутни отаси қатиндин чиқариб бўйининг йиб боғлаб сувға солиб туброқға булғаб бозорға кивурди. Айди: «Ким олур муниким, кўрмаз, эшигмаз, ким эрсага асиф қиласман», теб айди. Аймишлар, кунларда бир кун бир бутни олиб борурда ёзиланмоқға ҳожатлиғ бўлди. Бутни ерда қўзуб борди. Келгинча тилку келиб ул бутнинг табасинга кўп сиймиш, булғатмиш. Иброҳим ани кўруб севинмишда қаттиғ ун бирла айди:

*А раббун йабулу ас-аълабани а айнун бира'сиҳи
Лақағ залла ман балат алаиҳи саъалибу
Бари'ту мин аз-золли ва аш-ширки куљлиҳи
Ва оманту биллоҳи аллази ҳува ғолибу*

*Тенгриму бўлур бошинға тилку сийса бир соғин,
Кўзлари кўрмас қоронғу ҳам тили анинг оғин.
Ман булардин куля йироқмен, қулман оллоҳ мавлоға,
Куршаниб қуллук қурини берк тутарман ёрлиқин.*

Иброҳим алаиҳис-саломни етти йил отаси бутга соқчи қўзди. Иброҳим ул топунғанларға айди: «Сиз буларға не учун топунурсиз?» Отасига айту бердилар, отаси Иброҳимға

маломат қилди. Иброҳим отасинға айди: «Бу кўрмас, эшит-
мас нарсага налук топинурсан? Яна айди: «Эй, ота, манга
илеме берилди, сенга берилмади. Сан манинг сўзумни эшит-
гил, ман сени кўни йўлға йўлчилайин», теди. Йа абати инни
қаг жо'ани ал-имми мо лам йа'тика фаттабиъни. Айди:
«Эй ота, шайтонға қул бўлмағил. Бу шайтон раҳмонға ёзган
ёзуқулуғ турур», теб. Йа абати ла таъбудаш-шайтона инна
аш-шайтона кона лирраҳмони асийян. Отаси айди: «Эй
Иброҳим, сен менинг тенгрilаримға бутмасмусен? Бу
ишдин йифилмадинг эрса сани ташлағайман. Бир онча ман-
дин йироқ кетгил, теди. Лайн лам тантажи лааржуманинка
ваҳжурни малийян. Иброҳим айди: «Салом сенга эй ота,
ман кетдим эрса тарк рўзгорда сени изидин ёрлиқату қўл-
гайман. Ман анинг учун ким изи азза ва жалла манинг
ҳолимни биликли турур». Қола саламун алайка саастағ-
фири лака рабби иннаҳу кона би ҳафийян. Иброҳим кенди-
дин чиқти, ёбонға етди. Мавло таолоға қуллук қилди. Отаси
ўлди, бутлар отаси қариндоши Хозарға қолди. Хозар Лут
пайғамбар отаси эрди. Иброҳим улаш айтур эрди: «Ҳар
ойина ман бу бутларға бир қайд қилғум турур». Лаакиданна
асномакум баъса ан туваллу. Ул ўғурға тегиким, уларнинг
ийдлари бўлди. Улар ош, бўғузлар қилиб бутларинга кел-
туруб ўнгинда қўзар эрдилар. Ийдоҳга чиқуб кун ўртага,
теги туруб ёниб келсалар ул ошларни кўтуруб бутларимиз
баркоти бу ишларға тегди теб, элтиб ўғул-қизлари бирла
еюр эрдилар. Ийдлари бўлди эрса Иброҳимға айдилар:
«Бирга чиқалинг», теб. Иброҳим айди: «Ман нужум илминда
боқдим, манга оғриғ келуртак турур, чиқа билмазман» теди.
Ул рўзгорда нужум илми явлоқ ғолиб эрди, эътиқод тутар
эрдилар. Иброҳимни қўзуб бордилар. Иброҳим бир болта
олди, бутхонаға кирди. Бутларнинг бошин, қўлларин кесиб
пора-пора қилди, ушатди. Бир улуғ бут бор эрди, болтани
кўтуруб эгнинга ортарў солди. Фусус тутуб бутға айди:
«Ўнгунгуздаги ошни налук емазсиз?» Яна сўрди: «Налук
сўзламассиз?» Қола ало та'кулuna, мо лакум ла тантиқуна.
Кун ўрта бўлди. Кофирлар ёниб келдилар, кўрдилар бутлар-
нинг қўли, бути синуқ, бошлари кесук. Намруд бўзуни бирла
бутхонаға кирди. Айдилар: «Бизинг тенгрilаримиз бирла бу
ишни ким қилди?» Қолу ман фаъала ҳозо биолиҳатина иннаҳу
ламин аз-золимина. Айдилар: «Бир йигит бор Иброҳим
отлиғ, ул қилди бўлғай». Фа'ту биҳи ала аъйнуни ан-наси
лаъаллаҳум йашҳадуна. Фойида. Намруд кофир эркан,
улам сўз бирла Иброҳим уза ҳукм қилмади эрса анинг
мулкига завол бўлмади. Аймишлар: «Адл қилған кофир
бирла мулк боқий қолур, зулм қилған кофир бирла мулк
боқий қолур, зулм қилған мўъмин бирла мулк боқий қол-
мас. Қамо қила: Ал-мулку йабқо би ал-агли маъа ал-куфри
ва ло йабқо биал-жури маъа ал-имани.

Намруд кофирилиқи бирла улам сўз эшитмади. «Эл йигил-

сун, тануқлуқ берсалар туталинг», теди. Бу күн ким эрса ёлқон сүз бирла ким эрса уза ҳукм қылса Намруддин баттар бўлур. Иброҳимни келтурдилар. «Бизнинг тенгриларимиз бирла бу ишни санму қилдинг?» тедилар. А анта фаъалта ҳозо биолиҳатино йа Иброҳиму. Иброҳим айди: «Бу ўқ қилди, улуғлари бу туурур. Сўрунг, ким қилғанин айту берсан, агар сўзлаю билса». Уламолар «бал фаалаҳу» бу ерда вақф «қайдиҳим хозо» сүз бошлиғу Иброҳим вақф қилмади. Сўз маъниси уларга ўртди. Улар маънини англамадилар. «Улуғлари қилди» тею сандилар. «Анга — ўқ сўрунг сўзлаюр эрса, айту бергай», теди. *Фас'алхум ин* кону йантиқуна. Айдилар: «Бу бутлар сўзламас, биз анга нетак сўралинг!» Иброҳим айди: «Булар сўзламас эрмиш не тею топунурсиз асигсиз нарсага». А *фа таъбудуна мин дуни-лаҳи мо ло йанфаъукум шайъ ан ва ла йазуррукум*. Билдиларким Иброҳимдин ўзга ким эрса қилмади. Иброҳимни қийнамоқға кенгаштилар. Иброҳимма пайғамбарлиқ ошкора қилди! Айди: «Бир тенгрига бутунг, бутға топунманг, мани тенгрининг расули тенг». Айдилар: «Бизни оталаримиз дининдин чиқариб азин дингаму кивуурурсан?» Иброҳим айди: «Оталарингиз қамуғ ботил дин уза эрдилар, ман сизни кўни йўлға ундаюрман». Аймишлар ул рўзгорда қамуғ элларда очлиғ бўлди. Ошлиқ топулмади. Намруд қамуғ халқларға ошлиқ сотар эрди. Бир күн Иброҳим ошлиқ олғали Намрудга келди. Намруд айди: «Манга сажда қилғил, ошлиғ берайин», теди. Иброҳим айди: «Мен ул тенгрига сажда қилурманким, ўлукни тиргузур, тирикни ўлтурур», теди. *Из қола Иброҳиму раббийа аллази йўҳии ва ўумиту*. Намруд айди: «Манма ўлукни тиргузурман, тирикни ўлтурурман», теди. Қола ана уҳии ва умиту. Иброҳим айди: «Нетак тиргузурсан?» Намруд зиндондин икки ёзуқлукни чиқарди. Бирини ўлтурди, бирини қўзди. Айди: «Ўш ўлукни тиргуздум, тирикни ўлтурдум», теди. Иброҳим билдиким кофир аҳмоҳ туур. Айди: «Ёзуқлугни измог, тиргузмак бўлмаз». Керак эрдиким, бу ўлтурганингни тиргузгил теса, аҳмоқ кофир бирла ҳужжатлашмакни хуш кўрмади. Бир сўз бирла тиндумайн, теб айди: Манинг тенгрим ул туурким, кун саю кўқдаги кунни машриқдин туғурур. Сен бир кун мағрибдин туғурғил». *Фа инна-лоҳа йа'ти би аш-шамси мин ал-машриқи фа'ти биҳа мин ал-мағриби*. Бу сўзни Намруд эшилти эрса мутаҳаййир бўлди. *Фа буҳита аллази кафара*. Иброҳимнинг муъжизаси ул туур. Тенгрига азза ва жалла охир замонда кунни мағрибдин туғурмагинча қиёмат бўлмағай. Иброҳимдин бу сўзлар эшилдилар телим кофирлар кўнглуга кирди, бу бутлар ботил туурулар, асиглари йўқ. Иброҳим кўни сўзлаюр биз йўлсизларбиз, теб. *Фа ражаъу ила анфусиҳим фи қолу иннакум антуму аз-золимуна*. Намруд алайҳил-лана ул бўзуннинг соқинчини билди эрса қўрқдиким, мандин тониб Иброҳим

таба эврүлсалар теб. Муни тутунг, ўтға кўмишинг, тенгрила-риннга нусрат қилинг. Қолу ҳарриқұху вансуру алиҳатакум. Иброҳимни ўтға отғуға кенгаштилар. Намруд айди: «Иброҳим, манинг тенгримнинг тамуғи бор. Ўт бирла қийнатур. Манма буқун ўт бирла қийнатайин, ким қутғарур эрмиш кўрайин», теди. Қамуғ черикка тўрт ой ўтин йиғдурди. Қаю кўлукка юкласалар кўтурмади. Тевага юкладилар ётти, қўпмади. Эшкак, от қабул қилмадилар. Қачирға юкладилар қабул қилди. Иброҳим ани кўруб турур эрди қачирға лаънат қилди. Ул йўлдин уругламас тедилар. Буқун қачирға юқ юкласалар урмагинча, сўкмагинча турмас. Тул қурғаларға чиқир иғиртиб, тунлар узутмадиз кундуз бозорда сотиб ўтун солур эрдилар. Намруд биздин хушнуд бўлсун, теб. Аймишлар, бир йиғочлиқ ер ўтун йиғдилар, теграсинга адимдин том ёптилар, тева бирла гугурд сувадилар. Анда кезин ўт ёқдилар. Икки йилдин бурун Иброҳимни оғир кишин бирла боғлаб эв ичинда тутар эрдилар. Ўн тун-кун ўт куйди, кучланди. Айдилар: «Бор Иброҳимни эмди ўтқа отинг». Ўтнинг адизлиги уларнинг қариси бирла йигирми қари эрди. Ўт келтуруб ёқған Иброҳимнинг отаси қариндоши Ҳозар эрди. Лут пайғамбар анинг ўғли эрди. Қарлуғоч тумшуғи бирла сув келтуруб ул ўтға қуяр эрди. Иброҳим айди: «Эй қарлуғоч, санинг тумшуқунгдаги сув бу ўтға нетак билгургай». Иброҳим анга эзгу дуо қилди. Калаз келиб ўтни урар эрди. Иброҳим анга лаънат қилди. Қирқ тун-кун куйди. Тўрт йиғоч ердан киши ёвумас бўлди. Қаю қуш ҳавода учса қанитлари куюб тушар эрди. Намруд бир манора қўборди темурдин бақирдин, анга оғди. Айдилар: «Иброҳимни нетак қалиб ўтға оталинг», теб ожиз бўлдилар. Шайтон келиб манжаниқ этмакни ўгратди. Андин бурун олам ичинда манжаниқ йўқ эрди. Иброҳимнинг илкин, азоқин етмиш ботмон темур бирла боғлаб манжаниқға урдилар. Айдилар: «Эй Иброҳим, қўрқмасмусен?» Иброҳим айди: *Ман ана фи қалбиҳи нару ал — ҳаққи фи қайфа йахоғиғи мин нари ал-ҳалқи*: Кимунг ичинда ҳақ ўти бўлса, халқ ўтиндин нетак қўрқар». Айдилар, улуғ ўт ёқуб нафт тақи гугурд бирла томларин сувадилар. Иброҳим айди: «Ан-нару фи қалби ашадду мин нариқўм лианна фи қалби нару ал-мавла ва нарукум нару *ag-dунйа*: Манинг ичимдаги ўт сизинг ўтунгуздин иссиғроқ турур. Анинг учунким манинг ўтум мавло ўти турур, сенинг ўтунг дунё ўти турур». Яна айдилар: «Тенгрингдин қўлғил, сени қутғарсун». Айди: «Манинг нимани қутғарсун?» Айдилар: «Нафсунгни». Айди: «Нафс ёвуз ишлиқ, маъюб турур. Маъюб ўтға-ўқ яраюр». Айдилар: «Жонингни қўлғил». Айди: «Жон орият турур. Орият изасинга ёнар бўлур». Айдилар: «Кўнглунгни қўлғил». Айди: «Кўнгул тенгрининг турур. Тангри нетак тиласа андоғ қилғай», теди. Анда кезин манжаниқға урдилар. Неча телим халқ йигилиб манжаниқни торта

билмадилар. Аниң учунким фаришталар келиб манжаниқни босиб турур эрдилар. Кофиirlар фусус тариқин айдилар: «Эй Иброҳим, қанча борурсан?» Айди: «Яратған изимға борурман, манга йўл бергай». Инни заҳибун ила рабби сайаҳдини. Шайтон билдиким фаришталар манжаниқ босиб турурлар. Бир ариғ, пок киши бўлуб келди. Кофиirlарга айди: «Сиз муни тута билмассиз, аммо мунунг бир ҳийласида бор. Ёвуз бўлған хотунларни келтургу. Эранлар уларнинг бирла фоҳиша қилсалар анча манжаниқ қўпар», теди. Ул ишни қилдилр эрса фаришталар тарилди. Анда кезин манжаниқни тортиб Иброҳимни ҳавога отдилаr. САВОБ: Шайтон манжаниқ қилмоқни қайдин билди? ЖАВОБ: Шайтон манжаниқни тамуѓда кўрмиш эрди. Ёзуқлуғларни тамуѓда чуқур ўтға отарлар. Ул чуқурнинг азоби етмиш йўли тамуғ азобиндин қатигроқ турур. Хабарда келур, Расул алайхис-салом айди: «Манинг умматларимдин олти турлук кишиларни қиёмат кун тамуғ ичинда ул чуқурға солғайлар. Бириси, сultonлар илакинда бу киши мундоғ йўллуғ турур теганини, иккинчи, ўтсуз бўлуб ўтсус молин эрклик бўлуб еганни. Учунчи, золимлар ишин битирғанларни. Тўртунчи, оталар оналаринга ёмон тилин сўзлаганларни, бешинчи, муханнасларким, ариғсиз ишлар қилурлар. Олтинчи, тенгрилиқ йўлдин мол қазғаниб азин йўлда харж қилурлар». Наъзуу биллаҳи мин залика.

Қачон Иброҳими ҳаводан кўмиштилар эрса айди: «Хасбуна-ллоҳу ва ниъмаал-вакилу. Фа ниъма ал-мавла ва ниъма ан-насиру. Етти қат кўк фаришталари қамуғ ун қўбордилар. Айдилар: «Илоҳий, бу кун ер юзинда сани бирлаган, борлаған ёлғуз Иброҳим турур. Ани тақиму ўтға отарсан? Изиё, дўстларинг бирла мӯъомалатунг мундоғму турур?» Хитоб келди: «Эй фаришталар, сиз наззора қилиб турунг. Бу ишда манинг сиррим бор, сиз билмазсиз».

Ул ҳолда Жаброил етиб келди. Ҳавода ўт тўшинда туруб айди: «Иа Иброҳиму алака ҳажатун: Ҳеч ҳожатинг борму?» ФОЙДА. Ҳожатим йўқ теса ҳожатсизман темак бўлур эрди. Қул ҳожатсиз бўлмас. Ҳожатим бор теса Жаброилга бор демак бўлғай эрди. ЖАВОБ айди: «Ва амма илайка фа ла; санга бори йўқ». Жаброил айди: «Манга ҳожатинг бўлмаса мавлоға бўлғай, қўлғил», теди. Иброҳим айди: Хасби ан су'али илмуҳу биҳали: «Эй Жаброил манинг тилагимга аниң билмаклиги етар, тиламак на ҳожат турур?» Иброҳим алайхис-салом изи азза ва жаллаға кўнгул боғлади эрса хитоб келди: «Эй ўт совуғил, саломат турғил Иброҳим уза». Иа нару куни бардан ва саламан ала Иброҳима. Уламолар аймишлар, раҳимаҳумуллоҳ «бардан» теб «саломан» темаса эрди ўт Иброҳимни совуқи бирла ҳалок қилғай эрди. Қиёматга теги ҳеч ким эрса ўтда пишған ошни кўрмагай эрди. Маъниси ул бўлур: Совуқ бўлғил, Иброҳим уза-ўқ турғил. Азинларга фойда. Муҳаққиқлар аймишлар, Иброҳим кўк-

синда изи муҳаббатининг ўти бор эрди. Ул ҳолда муҳаббат ўти тебрашди, Намруд ўтини куюргали ўгради. Хитоб келди, Муҳаббат ўтинга совуғил, Иброҳим уза саломат турғил темаса на Намрудни қўяр эрди, на Намруднинг ўтини. Қамуғни куюрур эрди. Яна ёрлиғ келди. *Йа Жибрилу асрик абди*. Жаброил борди, ужмоҳдин бир мусалло келтурди ўтнинг ўртасинда түшади. Иброҳим ул мусалло уза ўлтурди. Ўт Иброҳимнинг боғларин куюрди. Иброҳим мусалло уза намозга тўруқди. Аймишлар, Намруд Ламканга айди: «Бу манора оғғил, Иброҳимни кўргил, нетак куймиш, кул бўлмиш». Айди: «Эй малик, бу ўт ичинда қамуғ дунё тоғлари бўлса куйгай эрди, Иброҳимнуму қўяр», теди. Анда кезин манорага оғиб яна айди: «Эй малик, учагу ўнгунда ўлтурурлар теграсинда йигирми шар тиким ёз чечаклари очилмиш, чашмалар оқа турур. Хурмо йигочи унмиш». Ламкан манорадин иниб бу ҳолни Намрудга айти берди. Намруд тонглади ўзи манорага оғди, андагуҳ кўрди, айди: «Эй Иброҳим, сан ёлғуз эрдинг, булар кимлар турур». Мавло аззи ва жалла ёрлиғи бирла ўт тилга кирди. Айди: «Эй Намруд, бири манман. Суратимни эвурдум, Иброҳимға санинг аҳмақлигинг узрин қўларман». Айтур: «Эй Иброҳим, ул ким эрсаки ким изди?» «Изи азза ва жалла кўзайур. Намруд анга не қилғу яроғи бор». Ани эшишиб қаттиғ қўрқди. Қазгулуғ бўлуб етти тун-кун ер титради, зилзила бўлди. Намруд билгаларни, ҳакимларни йиғдурди. «Бу не зилзила». теб сўрди. Айдилар: «Бу ўтнинг қизигиндин ер тебранур», тедилар, Намруд айди: «Ўтни сўндурадунг». Сув ташию бошладилар. Ўтга қўйдилар. Телим халойиқ Иброҳимни кўралинг теб келдилар. Мавло ёрлиғи бирла ел ул кулларни юзларинг урди. Ул халойиқ қамуғ ёндилар. Кеча бўлди эрса Иброҳим ўтдин чиқди. Эвга борди. Аймишлар, Намруднинг ўн икки минг анбори бор эрди. Тўрт минги қамуғ ун эрди, қизлиқ бўлса сотмоқ учун. Иброҳим дуо қилди. Ул вилоятларда қўллар, унгурлар ун тўлди. Иброҳим мунодий қилдурди, келинг, ун олинг теб. Қамуғ вилоятларда тўқлуқ бўлди. Намруд ошлиқинға боқғучи бўлмади. Бир кун Иброҳим Намрудга келди. Айди: «Эй Намруд, келгил, мусулмон бўлғил. Ла илаҳа иллаллоҳу ва иннака Иброҳиму расулу-ллоҳи, Намруд айди: «Замон бергил, кенгашайнин». Замон берди. Намруд кенгашти. «Ман Иброҳим бирла ярашурман, сиз не теюрсиз?» Иноғлари, беклари соқиндилар. «Агар Иброҳим бирла ярашса, Иброҳим анинг уза эрклиқ бўлғай, бизнинг иззатимиз, ҳурматимиз қолмагай, Иброҳимға қул бўлғаймиз», тедилар. Намрудга сўзладилар: «Мунча йилдин беру тенгриман тединг, эмди қулманму, теюрсан. Иброҳимға қулму бўлурсан, бизларни анга қулму қилурсан», тедилар. Намруд айди: «Ул нарсаким ман андин кўрдум, улуғ ишлар турур, анинг тенгриси бирла ярашмоқ керак», теди. Айди: «Ани ўт налук

куюрмади билмасмусан? Анинг учунким бизнинг отала-
римиз ўтқа топинур эрдилар, улма бизнинг уругумиз туур. Ут бизни тақи бизинг уругимизни куюрмас», теди. Бу қисса ичинда фойдалар бор. Ул фойда бу туур: қачир ўтун кетурди уруғи кесилди. Сичак чўп ташиди-қамуғ ўғлонлар ани тутуб юнгин юлуб ўтга сўклуб еюрлар. Калаз ўтни урди, булған ерда ўлтурурлар. Қарлуғоч сув ташиди омон бўлди. Уларнинг ўти бирла Намруд ўти ўтмади, аммо душманлиқ билгуртдилар. Қарлуғоч суви бирла ўт ўчмади, аммо дўстлик билгуртди. Қиёматга теги эзгу оти қолди. Эзгулук янут бўлди. Яна Намруд Ҳозарга келиб айди: «Биз нетак қилиб Иброҳимдин қуртуалинг?» Ҳозар ҳалқни йигиб айди: «Бу тун қотланғил, бир чуқур қазалинг. Ул чуқур ичинда тутун қиласлинг? Тутунг одийни ҳалок қилур», теди. Намруд: «Ўш мол неча керак эрса олғил, бу ишни сен биткарғил». Ҳозар ҳалқни йигиб ул ўт ёқған ерда чуқур қазиди. Теринг, туби тор, оғзи кенг. Ани сомон бирла, ариғсиз нарса бирла тўлтурди. Қамуғ ҳалқ наззораға турдилар. Ҳозар ўт келтурди, ул сомонға кўмишди. Мавло ёрлиги бирла ел келди. Ул ўтдин бир кесакни кетурди Ҳозарнинг бошинға солди. Ҳозар йиқилди, куя бошлади. Ҳалқ айди: «Эй Ҳозар, ўт бизни куйдурмас, темасму эрдинг?» Ҳозар ҳеч сўзлаю билмади. Ул соатда-ўқ куйди, кул бўлди. Яна ел борди. Намруд ёқған ўтдин кул келтурди.

Ул ҳалойиқнинг тақи ўтун ташиғанларнинг кўзинга тиқти. Қамуғ қарагу бўлдилар. Иброҳим саломат қолди. Боқий қолғанлар қочдилар. Анчада Сора разияллоҳу анҳо Иброҳим қотига келди. Сора Ҳозар қизи эрди. Баъзилар аймишлар, Намруд қотинда бир улуғ бекнинг қизи эрди. Сора айди: «Эй Иброҳим, санинг тенгринг явлоқ кучлук туур, манима безорлагайму». Айди: «Санима эзгу йўлға кўндургай, ўрнунгни ужмоҳда қилғай». Сора явлоқ кўрклук эрди, айди: «Эй Иброҳим, ман ул шарт бирла мусулмон бўлурманким, мани олсанг». Иброҳим айди: «Манинг молим йўқким, санга қалинг берсам». Сора айди: «Манинг қалиним ул туур. Ман шариатда бор жумла ишларда не тесам сан ани қилғил». Иброҳим қабул қилди. Сорани қўлди. Тақи бир ривоятда келмиш, Намруд манорадин Иброҳимни кўрди, ўт ичинда чечаклар очилмиш. Ўт қизил чечак бўлмиш яшил, сариф. Ўт ўртасинда йул чиқмиш, хурмо йиғочи унмиш. Намруд айди: «Эй Иброҳим, ўт сани куюрмасму?» Айди: «Йўқ». Яна айди: «Бу ўтни санинг уза ким совутди?» Айди: «Ул ким эрсаким ўтга кивурди». Намруд айди: «Ема яхши тенгри туур санинг тенгринг», теб мусулмон бўлғуга кўнгулсинди. Қотиндақилар унамадилар. Анда кезин тутун бирла ҳалок қиласлинг, теюштилар. Лут алайхис — салом келиб Иброҳимга хабар қилди, кендин тунда қаронғуда қочиб чиқдилар. Намруд йўлда соқчилар қўзуб туур эрди. Иброний тиллик ким эрса йўлуқса тутунг, теб. Ул тунла қамуғ тиллар мавло

Құдрати бирла булғашди, тиллар айнади. Аймишлар, етмиш ики турлук тил бўлди. Ўн секиз тил Ҳом уруғи ҳиндулар олдилар, ўн секиз Сом уруғи араб ва ажам олдилар. Ўтуз олти тил Ефас уруғи турклар олдилар. Иброҳим бирла Лут йўл соқчилариндин ўттилар. Кечарда сўрдилар: «Кимларсиз», теб. Айдилар: «Биз Иброҳим тақи Лут икагумиз». Аналар ўфқаладилар. «Уларни сақлаб турurmиз, сиз бизни фусус тутиб Иброҳим, Лут теюрсиз» тедилар. Мавло таоло улардин сақлади. Азин вилоятга бориб ўрнадилар. Қачон Намруднинг ўфкаси учди эрса мавлодин ёрлиғ бўлди: Эй Иброҳим, борғил Намрудни имонға унданғил. Иброҳим Намрудга келди, айди: «Эй Намруд, бутға тобунмагил, имон келтургил. Мавлони бир тегил, мани аниң ялавочи билгил». Намруд андин айди: «Мандин азин тенгриму бор?» Айди: «Бор». «Ул ким?» «Сени яратди, санга мулк берди, ер, кўк тенгриси ул турур». Айди: «Эмдига теги тенг эрдим. Санчишгай эрдим. Тенгри бирла санчишайин», теб яроғ қилу бошлади.

НАМРУДНИНГ КЎККА OFFАН СЎЗЛАРИ

Қора қушлар болаларин эктуладилар. Улғарди эрса кезин бир сандуқ йўндуурди, икки қапуғлук-бири устун, бири остин. Секиз азоқлиғ тўрти устун, тўрти остин. Устунги азоқларинға қора қушларни боғлатди. Ўзи ёриқи, яшиқи бирла ўқ олиб бир иноги бирла сандуққа кирди. Қушлар устун этни кўрдилар эрса ани олғали учтилар, сандуқни ҳавоға кўтардилар. Бир тун-кун бордилар. Намруд айди: «Устун қапуғни очғил на кўтарсан». Очти, айди: «Бояқидек кўтарман». Айди: «Остин қапуғини очғил на кўтарсан?» Очти, айди: «Ер юзини қамуғ кесак кўтарман». Яна бир кун-тун бордилар. Айди: «Устун қапуғни очғил не кўтарсан?» Очти, айди: «Ер кўк нетак кўрунса андагуқ кўрунур», теди. Тақи керак, теб яна бир тун-кун бордилар. Устун қапуғни очтурди. «На кўрунур?» теса, «Қамуғ бус кўрунур», теди. «Азин борса кўрунмас», теди. Остун қапуқни очтурди. «Не кўрунур?» теса, «Ема бус кўрунур», теди. Намруд айди: «Эмди тегдимиз». Ўқин олиб отти. Ёрлиғ бўлди Жаброилга, ўқин олиб балиқға санчиб, қонға булғаб сандуқға сола бергил. Аниң учун балиқ бўғузланмас темишлар. Тақи ҳавода бир қуш бор эрди. Анда-ўқ ўқни аниң қонинга булғаб солди. Баъзилар аймишлар, ўқ инди, Намруд табасинга тегди. Қонға булғанди. Ани қўлдошиндин яшурди. Кўк тенгрисини ўлтурдим теб устун этларни остин боғлади. Инарда сандуқ ичинға ел кирди қаттиғ ўн қилди. Қамуғ халойик ул ундин қўрқдилар, нетакким мавло ёрлиқади. Қаг макару макраҳум ва инда-

аллоҳи макруҳум. Айдилар: «Кўк тенгрисини ўлтурдумиз», тедилар. Аймишлар, Намруднинг қавминда юз минг эр ўврулуб Иброҳим ялавочга кўнгуллук эрдилар. Намруд келиб кўк тенгрисин ўлтурдум теб қонлиғ ўқни кўргузса ул сўзни қўнига тутуб яна кофир бўлдилар. *Йузилу ман йаша'у ва йаҳди ман йаша'у*. Иброҳимга ёслиғ бўлди: «Борғил, Намрудга айғил, санчишур кўнгуллук бор эрса черик анутиқил», теб. Иброҳим келиб ёслиғ тегурди. Намруд элларинга киши изди. Черик йигилди сони-сақиши йўқ. Қамуғи бошдин азоқға теги темур қолоғлиғ. Мавло азза ва жалладин чибин черикинга ёслиғ бўлди. Қамуғ чибинлар чиқиб келдилар, онча тенглиkkим, куннинг юзуни тутдилар. Намруд черикинга ёбушдилар. Ул силоҳдарин, тўнларин, отларин сўнгукларин тамом тутату едилар, кес-кес қилдилар. Намруд лаъин қочди. Саройга кирди. Саройнинг адизлиғи беш юз қари эди. Томининг теграси уч минг беш юз қари эрди. Анга кирди, қапуғларин бер-китди, тунглукларин тиқди. Ўзи тани чиқғуға бир тишук қўзди. Мавло таоло бир заиф сингар азоқли, сингар қанитлиғ, сингар кўзлук ахсоқ чибинга илҳом берди. Ул тешукдин кириб келди. Намруднинг янғоқинға қўнди. Янғоқиндин сўрди, оғзи теграсидин учар бўлуб бурнунга кирди,ミニсинга тегди. Минисин ею бошлади. Қирқ тун-кун еди. Каъбул Аҳбор ривоятинча, мавло таоло Намруд лаъинга тўрт юз йил мулк берди. Анда кезин бурнинға кирди, яна тўрт юз йил анда турди. Ким қотинға кирса тўқ қилиб ани урдурур эрди. Анинг бирла тинмаса юрмуқ била урдурур эрди. Энгсалаю бошладилар.

Ҳикмат. Намруд ул қинлар анинг учун эрди, ким тўрт юз йил тенгрилиқ даъво қилди. Халқларга сажда қилдурди. Қамуғ халойиқға маълум бўлсинким, мунча тенглик, юмруқлар энгсаларинга еган ким эрса тенгрилиқға нетак яраюр теб. Анинг бирла оғриғи тинмади. Тўпузлар уру бошладилар. Заиф бўлди, оғриғи тақи ортди. Эли куни эмгакка тушдилар. Бир улуғ иноғиға тўпуз уруғи қизиқи келди. Айди: «Ман ёрин борайин, қамуғни қутқарайин», теди. Тонгласи кун бориб тўлуз бирла урурда илкин устунрак кўтурди, қаттиғ урди. Намруднинг боши ёрилди. Ул чибин кўгарчкун чоқлиғ бўлмиш эрди, учуб чиқди. Жаброил алайҳис — салом қанит бирла ул саройни кўтуруб ерга чалди, остини устун бўлди. *Фа ата-ллоҳу бунйанаҳум мин ал-қаваъиши фа ҳарра алайҳим ас-сақғу*. Намруд тамуғга уланди. Яна бир Зул-арш отлиғ малик анинг ўрнунда ўлтурди.

ҚИССАИ ИБРОҲИМ АЛАЙҲИС-САЛОМ МАА ЗУЛ-АРШ АЛ-МАЛИК

Иброҳим алайҳис-салом Намруднунг қамуғ анборларин олтун-кумушларин, мол-товарларин дарвишларга садқа берди. Ул вилоятдин кетдилар. Иброҳим эрди тақи лут эрди, Сора тақи икки мусулмон бирга эрдилар. Иброҳим алайҳис-салом муножот қилди, айди: «Илоҳий қанча борайин?» Ёслиг бўлди: «Қаю сингар кўнглунг тиласа борғил». Бу Зул-арш малик йигит эрди, хотунларга явлоқ рағбатлиғ. Қайда бир жамоллиғ хотун бўлса ўзунга келтурур эрди. Бу Зул-арш ибн Садук ал-Ҳамирий йўлда соқчилар қўзуб ўнда бирисин олур эрди. Ўн беш киши Иброҳимга йўлукдилар ушр қўлдилар. Иброҳим айди: «Бизда ушру қўлғутақ мол йўқ. Ўғлонларимиз бор, неча тилассанг олғил». Ўғлонларин санадилар тўқуз чиқди, айдилар: «Ўн бўлса бирин олғай эрдимиз. Бу тўқуздин бизға нарса тегмас аммо бу сандуқ ичинда на бор кўралинг», тедилар. Сандуқда Сора бор эрди. Хабарда келмиш Расулдин, алайҳис-салом. *Ar'pasag шарру халифатин (фи ал-арзи)* маъниси ул бўлур: тенгри азза ва жалла яратмиш нарсаларда йўл сақлаб нарса олғанлардин ёвузоқ йўқ. Неча жаҳд қилдилар бўлмадилар. Сандуқни очдилар. Сорани кўрдилар, явлоқ кўрклук. Айдилар: «Бизнинг маликимиз мундоғларни тилаор, сан муни қанча қочуруб борурсан», теб Иброҳимни кендан кивуруб тушурдилар. Маликка бориб сўзин айдилар. Малик Сорани кўрмадин эшитмак бирла кўнгуллук бўлди. Ҳожибқа айди: «Тарқ ул эрни манга кетургил», теб айди. Ҳожиб борди, Иброҳимни маликка олиб келди. Малик Иброҳимни кўрди, кўрклук, жамоллуғ. Оғирлади, ёнинда ўрун берди, «Оting на?» теб сўрди. Айди: «Отим Абдуллоҳ», теди. Малик айди: «Сандуқ ичинда на бор?» Иброҳим қўрқти. Манинг эвлугум тесам анга тамаълиғ бўлур, мани ўлтургайлар теб, манинг қариндошим турур, теди. Ул маъни уза айдиким мӯъмин мӯъминнинг қариндоши бўлур. *Иннама ал-му'минуна ихватун*. Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, бу кун ман Миср маликиман, молим, товарим телим. Қариндошингни манга берсанг», теди. «Сени мулк ичинда ўртоқ қилурман», теди. Иброҳим қазгулув бўлди. Бошин қузи кўмишди. Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, налук сўзламассан?» Айди: «Манинг қариндошим болиға турур. Даастур андин қўлмоқ керак». Малик айди: «Сан борғил даастур қўлғил». Иброҳим қўбти, қазгулув бўлуб Сораға келди. Сора айди: «На бўлди санга, қазгулувсан», теса бу сўзларни қамуғ айтиу берди. Сора йиғлаю бошлади, айди: «Эй Иброҳим, налук кўни сўзламадинг, ўзунгни, манима балоға солдинг». Анча сўзлашгинча малик ошуқуб ики юз эр бирла ҳожибни изди. «Борғил ул эрни сингли бирла манга келтургил», теб. Иброҳимни Сора бирла

келтүртди. Сора бошинға каттон чодир ўртунуб кирди. Малик Иброҳимга тахт уза ўрун берди. Сора ема Иброҳим қатинда ўлтурди. Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, манинг молим, мулкүмнинг ниҳояти йўқ, ёрдисини санга берайин», теди. «Қариндошингни манга бергил», теди. Иброҳим айди: «Манинг қариндошим ўлтуруб турур, сўзласун», теди. Малик Сорага айди: «Манинг минг қорабошим бор, султон уруғи турурлар. Қамуғин санга берайин тақи аканғга топуг қиласунлар, сан манга бўлғил», теди. Сора йиглади, ҳеч сўзламади. Маликнинг ўфкаси келди, айди: «Эй Абдуллоҳ, сандин уялиб сўзламас», теб Иброҳимнунг илкин тутуб чиқарди. Бир том тубинда ўлтуртдилар. Иброҳим явлоқ кўнчилик кўнгли Сорага машгул бўлди эрса, Жаброил келди қанити бирла Иброҳимни Сорани азоқиларин кетарди. Иброҳим Сорани кўрди, кўнгли тўланди. Малик Сорага неча сўзласа жавоб бермади, илкини юзига ўртуб йиглар эрди. Маликнинг сабри қолмади. Кўбти, Сора қатинға келди, юзин теб илик сунди. Иброҳим айди: «Илоҳий қудратингни бу кофирға кўргузгил», теб. Маликнинг икки илки бўйнунга теги қуруди. Малик айди: «Эй Сора, дуо қилғил иликлирам ўнгалсун, ман санга дастур берайин», теди. Сора дуо қилди, икки илки ўнгалди. Яна қасд қилди икки илки қуруди. Яна дуо қилди эрса яна ўнгалди. Уч йўли қуруди. Ер тебради, зилзила кўпди. Малик айди: «Бу на бало турурким, сандин манга тегди». Сора айди: «Мендин эрмаз, сани кофирилиқингдин, тақи куч тегурганингдин турур». Малик айди: «Ман санга куч тегурмадим». Сора айди: «Манга куч қилмадинг, vale тангри ялавочига куч қилдинг». Малик айди: Қаю ялавочға куч тегурдум?» Сора айди: «Иброҳим ялавочға куч тегурдунгким, Намруд анинг илкинда ҳалок бўлди». Малик айди: «Ман Иброҳимни ҳаргиз кўрмиш им йўқ, нетак куч тегурдум», теди. Сора айди: «Бу Иброҳим манинг эрим турур, мани андин азирдинг, санга бу бало, эмгак ул сабабдин тегди». Малик айди: «Бу эмгак санга, тақи манга андин тегдиким, сани қариндошим теди, хотунум теса қатилмаз эрдим», теди, Сора айди: «Санинг зулмунг, кучунг, кофирилиқинг сабабидин айти билмади. Эвлугум теса ани ўлтургай эрдунг». Малик айди: «Ман ҳеч ким эрсадин куч бирла нарса олмиш им йўқ». Ҳожибға айди: «Борғил, ул эрни келтургил». Иброҳимни келтурди эрса малик кўпди, Иброҳимнинг азоқинга тушди, айди: «Сан ул Иброҳиммусанким, Намруд анинг илкинда ҳалок бўлди?» Иброҳим айди: «Манман». Малик айди: «Тенгрингни сифат қилғил». Иброҳим айди: «Манинг тенгрим етти қат кўкни, етти қат ерни яратған, мунтаҳийдин устун азамати, сародин остин қудрати бор. Улаш бор эрди. Улаш бўлғуси эши, қўлдоши, тенги-тўши, ўртоқи йўқ. Ким эрсадин тутгмади, ким эрса андин туғмади. Махлуқға менгзамаз. Не тиласа қилди, тақи не тиласа қилур. Тирикни

ўлтуур. Үлукни тиргузур. Үзи ўлмаз. Қамуғ анинг қудратинда турур, қамуғ нарсага мавло турур». Йүхий ва ўумиту ва ҳува ҳаййун ло йамуту би ыадиши алхайру ва ҳува ала кулли шай'ин қодириун. Зул-арш айди: «Етмиш ыйл бўлди ман Зухра юлдузга топунурман. Авлоси бу соқинчдаман. Бу адиз кўкни тиргуксиз тутар, яғиз ерни сув уза сақлаб, юлдузларни ким тушурур, ким ботуур, кундузни ким ийлатур, тунни ким келтурур. Бу ишларини қамуғ санинг тенгринг қилур эрмиш. Манинг илким, бўйнум қуриди, нетак қилайн», теди. Жаброил келди, ёрлиғ тегурди: Зул-арш айғил қамуғ молин товарин, олтунин, кумушин санга берсун. Ман илкин ўнгалтайин, теди. Иброҳим алайҳис-салом мавло ёрлуғин тегурди эрса Зул-аршнинг Ҳожар отлиғ қорабоши бор эрди. Мағриб маликининг қизи эрди. Солиҳ ялавочнинг ургуиндин эрди. Анинг отасин ўлтуруб ани булуң келтиришиб эрди. Қамуғ қорабошларға ани эрклиқ қилмиш эрди. Молин, товарин, хазина калидларин Иброҳимға бергил. Қамуғин берди. Иброҳим дуо қилди, Маликнинг илки тақи бўйни ўзақитак саломат бўлди. Зул-арш дарҳол имон келтурди.

Ашҳаду ан ла илаҳа илла-ллоҳу ва ашҳаду аннака Иброҳиму расууллоро, теб мусулмон бўлди. Иброҳим айди: «Эй малиқ, бу молким манга бердинг, ман қабул қилдим яна санга бағишлидим», теб. Ҳожар қамуғин олиб берди. Иброҳим етти кун малик Ҳаззон элинда турди. Имон ва ислом ўгратди. Сакизинч кун Жаброил келди, ёрлиғ тегурди: «Эй Иброҳим мавло ёрлиқар, бу ер санинг эрмаз мундин кетгил» теб. «Манга фармон келди», теб маликка хабар айди. Малик айди: «Манинг бирла турғил. Миср подшоҳлиқини санга берайин, тақи санга қул бўлайин». Иброҳим айди: «Манга дунё мулки керакмаз». Малик Ҳожарға айди: «Хазинадин бир тож бирла бир олтун қур тақи юз минг олтун келтургил». Келтурдилар. Иброҳим ўнгинда қўзди. Айди: «Қабул қилғил». Жаброил келди айди: «Қабул қилғил». Яна юз минг тева, юз минг от, юз минг уй, юз минг инак, юз минг қўй, тўрт юз қарабош. Қамуғи олтун бирла қоплоглиғ берди. Малик айди: «Эй Сора, бу тож Мисрнинг етти йиллик хирожи турур. Бу санга лойик турур». Жаброил келди. Иброҳимға айди: «Сораға айғил қабул қилсин». Малик айди: «Бу тўрт юз қорабош қамуғ маликлар қизи турур, санга бердим қабул қилғил». Сора айди: «Кэнду мавло азза ва жалланинг бир заиф кунги турурман. Яна қорабош манга нега керак, аммо ёлғуз Ҳожарни манга бергил». Малик буюрди, ўн минг олтун тақи минг қўй, икки юз тева, икки юз уй келтурди. Ҳожар бирла қамуғини Сораға бердилар. Жаброил келди, айди: «Эй Иброҳим, Сораға айғил қабул қилсан». Сора қабул қилди. Анда кезин Иброҳим алайҳис-салом мол товарларни олиб Сора бирла Ахzon вилоятинға бордилар. Қаю ерда тушсалар бир йигочлиқ ийл-

қи қора тутар эрди. Иброҳим урдун еринга келди. Олти минг қора кўрди, қамуғи йилқи қоралиглар. Иброҳим Лутға айди: «Мунда тушгил». Тушди. Қора эв тиқди. Иброҳим бир қузуғ қаздурди. Тотлиғ сув чиқди. Ул кишилар айдилар: «Бу эр телим йилқи қора бирла бизнинг ўтлоғимизни қувартур, муни чиқаралинг. Бу қузуғ бизга қолсун». Мундоғ сўзлашурда Зул-арш малик черики бирла Мисрға борур бўлуб ул ерга тушди эрса, уч киши бориб Иброҳимни маликка келтурдилар. Малик Иброҳимни кўрди эрса ура қўпди. Тахтдин иниб ўтру борғали ўғради эрса Иброҳим айди: «Ўлтурғил», теб илики бирла ишорат қилди. Малик ўлтурди. Ул кишилар юкунуб маликка айдилар: «Тун-кун йилқи қораси бирла келиб ўтлоғимизни, сувлогимизни қувартур, мундин чиқсун», тедилар. Малик айди: «Сен не теюрсан?» Иброҳим айди: «Ман ғарибни кетгил теса кетайин», теди. Малик айди: «Сизнинг аро ман бир ҳукм қилсан бўлғайму?» «Бўлғай», тедилар. Малик айди: «Сиз ўн қўй келтурунг тедилар, пишурунг биз егалин. Иброҳимма ўн қўй келтурсун, пишурсун. Анима егалинг қаюнгузунг оши бирла тўярмиз, кўралинг, ўлган қўйларни тиргузунг. Ким тургуса бу ер сув анга бўлсун». Ул кишилар бу сўзга қазгулуғ бўлдилар. Ўни оруқ қўй келтуруб бўғузладилар. Ош қилиб эвга кивурдилар. Малик черики бирла ани едилар. Текма биринга бир кесак эт тегди. Анда кезин Иброҳим ўз ошин келтурди. Уч минг эр ани едилар. Қамуғ тўйдилар. Ул қўй оши андагуқ қолди. Иброҳим қўпди. Қўйларнинг терисини уларға-ўқ қўмишти. Дуо қилди, қамуғ қўйлар тирилди. Малик ер, сувни Иброҳимқа ҳукм қилди ўзи узр қўлуб отланди. Иброҳим анда қолди. Ул кишилар Иброҳимға ҳasad қилиб бир тунда ўлук итни келтуруб қузуғга солдилар. Иброҳим Лутқа айди: «Кеталинг». Иброҳимнинг ўн икки сурук қўйи бор эрди. Текма бир суруқда бир олтун тублуғ ити бор эрди. Муқаддаса еринга тўрт йиғочлиғ ер бор эрди. Анда бориб ўринадилар. Бир кун Иброҳимға Сора айди: «Ман қарибим, санга хизмат қилғу кучум қолмади. Манинг учун телим эмгаклар кўрдунг. Бу Ҳожарни санга бағишлидим, санга бўлсун», теди. Аймишлар, Ҳожар оти анинг учун берилдиким, Сора айди: «Манинг учун кўп эмгандинг муни олғил, санга янут бўлсин», теб. Араб тилинча «Ҳо ужрака» теди, Ҳожар атанди. Сора Ҳожарни Иброҳимга берди. Ҳожар Солиҳ ялавоч уругиндин эрди.

ҚИССАИ ИСМОИЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ул йа абати ифъал ма ту'мару сатажишуни ин ша'a-ллоҳу мин ассобирина, теб ёрлиғға бўюнсунған, Ва фадайнаҳу биз биҳин азимин хилъатин кийган, Иннаҳу каана содиқа ал-ваъди ва каана расулан набиийан зикри бирла маъруф

бүлған, мавло ёрлиқінға инқиёд қилиб азиз жондин кечиб ўзини қурбон қылған Иброҳим алайхис-салом. Софий Исмоил ялавоч күнгли тұлуғ қад сафо.

Содиқ ул-ваъд атанибон ваъдасин қилди вафо,
Тепти ерга икки азоқин, тоғти ерда бир құзуг,
Булди замзамнинг сувини, бұлди иллатға шифо.
Каъбанинг тошин ташиб қурбон қылған ул Забих,
Теграсинда тог тануқлар Марва эрди ҳам Сафо.
Халқ аро ортуқ бағирсоқ эрди мавлоға мутіш,
Үзгаларга воғий эркан, үзиге тегди жафо.
Тұғмадуқ эрди онадин тұғди ёлғуз бир үғул.
Тұғмади андин ялавоч ёлғуз эрди Мустафо.

Сора разияллоқу анҳо түқсон яшамиш эрди. Үғул-қизи бўлмади. Иброҳим алинда Муҳаммад Мустафонинг нури бор эрди. Сораға ваъда қилмиш эрди: «Бу нур сандин бўлған ўғлонға теггай», теб. Қачон Иброҳим Ҳожарға қовушти эрса ул нур Ҳожар раҳминға борди. Сора кўрди ул нур Иброҳимдин кетмиш. Үфкаси келди. Ул нурдин умидсиз қолмишинга қаттиғ кунилаб Иброҳимнинг яқосин тутди. Эрнинг яқосин энг илк Сора тутди. Одамдин тоғоят ҳеч зиллат тутмиш йўқ эрди. Жаброил келди, айди: «Эй Иброҳим, Сораға айғил сабр қилсун». Сора айди: «Нетак сабр қилайин, сексон йил бўлди мени бу умид уза тутар эрдинг. Бу кун ул ваъданг манинг қорабошимға тегди». Иброҳимнинг Сора бирла тириклиги инади. Сора онт ичти, Ҳожарнинг уч андомини маъюб қилғайман, теб. Бир кун, Ҳожар инак согарда келиб Ҳожарнинг бурнин, қулоқин кескали ўгради эрса Ҳожар фарёд қилди. Жаброил келди Иброҳимқа айди: «Айғил Сора Ҳожарға куч қилмасун. Тенгри азза ва жалла куч қилғанларини севмаз». Сора айди: «Нетак қилайин мен уч нарсасин кесгайман теб онт ичибман». Жаброил айди: «Айғил Сораға икки қулоқин тилсун тақи уят андомини хатна қилсун, тақи ондин чиқсун». Сора икки қулоқин тилмади, маъюб бўлғай теб, хатна қилди, эрга ярамағай, теб. Жаброилға ёрлиғ бўлди. Үчмоғдин икки олтун исирға келтурди. Ҳожарнинг қулоғинға сукди. Кўрки ортуқроқ бўлди. Хатна қилди эрса эрга тақи севукрак бўлди. Авратларга хатна қилмоқ Ҳожардин қолди.

Баъзи ривоятларда келимиш, Исмоил Ҳожардин мундагуқ тұғди. Яна азин ривоятда андоғ келурким, қачон Ҳожарнинг ойи-куни ёвшиди эрса Сора азин сабр қилумади. Иброҳимқа айди: «Ҳожарни мундин кетаргил, мен кўрмайин», теди. Жаброил келди. «Кетаргил», теди. Иброҳим икки тева келтурди. Биринга Ҳожарни мундурди, бирина ўзи мунди. Тебрадилар. Сора Иброҳимқа андоғ айди: «Манинг кабиним ул турур, уч иш қилғил. Бир улким Ҳожарни

эл йўқ, киши йўқ ерда қўзғил, иккинчи, тевадин инмагил, учунчи, кеча қўнмагил». Бу уч ишга онт берди. Иброҳим онт ичти. Муқаддаса ериндин чиқди. Муқаддасадин Маккага теги бир ойлиғ ер туур. Мавло таоло ернинг тамурин тортдурди. Бир кунда етдилар. Кишисиз ўт, сувсиз ерда қўзи. Нетакким мавло таоло ёрлиқар. Раббана инни асканту мин зурриййати бивасин гайри зи заръян инда байтика ал-муҳаррам. Ончада Макка йўқ эрди. Байт ул-маъмур бор эрди. Иброҳим Ҳожарни қўзуб ёнди. Бир анча озуқ, ичку сув қўзуб кетди. Қач кунда кезин Ҳожар ўғул топди, ой, кундин кўрклукрак. Мустафонинг нури элнинда. Ҳожарнинг суви туганди. Ўгулни қўндақлақ тикиб қўзи. Сафо тогиндин ун эшиитди. «Ўш сув», теб, Марва тогиндин ун эшиитди, «ўш сув», теб. Анда борди сув кўрмади, мунда келди сув кўрмади. Етти йўли мундоғ ун келди. Сафодин Марвага, Марвадин Сафога югурди, сув булмади, ожиз бўлди. Ул югурмак бу кун ҳожиларга суннат қолди. Ул ҳолда Ҳожар тенгрига Исмаъ яй илу тею муножот қилди. Ил сурёний тилинча тенгрининг оти туур. «Изиё эшиитги», темак бўлур. Ул йўлдин Исмоил от берилди. Исмоил йиглаюр туур эрди. Унин эшиитди, етиб келди. Кўрар, Исмоил эврулуб юзин тушмиш. Икки азоқин ерга тепар. Тепган ерда Жаброил қанити бирла уруб ерни ўнгди, сув чиқарди. Бу кун Замзам қузуғи ул туур. Ул сув оқиб чиқар эрди. Ҳожар келиб сув оқарин кўруб севунмишда сув туганмасун теб тош, қумни теграсинға йигди. Ул кун Ҳожар сув йигмаса эрди бу кун Маккада бир ариқ сув бўлғай эрди. Исмоил баракотинда бир кун мұнтафикот ериндин Бану Жарҳам отлиғ арқиши Шом вилоятинга Макка ериндин кечар бўлдилар. Учар, югуур қурт, қушлар кўрдилар эрса из изару бордилар. Исмоилни кўрдилар, явлоқ кўрклук онаси бирла ўлтуур. Тақи сув кўрдилар. Ҳожарға сўрдилар: «Бу қузуғ кимунг туур?» «Бу ўғлоннинг туур?». «Ўғлон кимунг туур?» Айди: «Иброҳимнинг». Айдилар: «Иброҳим ким бўлур?» Айди: «Улким Намруд анинг илкинда ҳалок бўлди». Булар бири биринга айдилар: «Бизнинг ер, юртимиз яроғсиз, кишиларимиз ариғсиз туур. Кўчуб бу ерга келалинг», темишлар. Ҳожарға айдилар: «Сен мунда ёлғузсан, Исмоилма ёлғуз туур, тиласанг биз мунда келалинг». «Йил саю йилқи қорадин, мол товардин ўнда бири бу ўғлонга бералинг», тедилар. Ҳожарма қабул қилди. Бу сўзга чакки битик қилдилар. Анда кезин эвларин, элларин кўчуруб келдилар. Маликларининг оти Ханифа ибн Суманда ал-Хуҳумий эрди. Уч минг беш юз эвлук киши келиб Маккада ўрнадилар. Эв бино қилдилар, бозор қўпордилар. Йил туганди эрса мол товарнинг ўнда бирин чиқардилар. Ики минг қўй, уч минг тева, етти минг уй бўлди. Қамуғин Исмоилға бердилар. Йил саю мундоғ қилур эрдилар. Исмоилнинг йилқи қораси укуш бўлди. Йигирма бир яшади эрса Аммора отлиғ қиз бердилар.

Бир кун Исмоил овға бормиш эрди. Иброҳим Исмоилни кўра келди. Сора Иброҳимға онт берди тевадин инмагил теб. Иброҳим келиб Исмоилнинг эвин сўрди, айту бердилар. Қапуғинга келди ундали. Келин ўлтуур. «Исмоил қайда?» теса «Овға борди», теди. «Қачон келур», теса «Нима кўб сўзлук киши эрмасму», теди. Иброҳим айди: «Исмоил келса мундоғ сифатлиғ киши келмиш эрди санга салом айди тегил. Тақи қалуғунг эшиги яроғиз туур, азин эшик урсун теди тегайсан», теб борди. Исмоил келмишда бу сўзларни айту берди. Исмоил айди: «Ул отам туур, сан ани оғирламамишсан. Эвунг эшигин кетаргил тедиги сени аймиш. Эмди сан манга ҳожат эрмазсан», теб талоқ берди. Бир йилда кезин бану Ҳарим улуғининг қизи Сайида бинт Массос ал-Хурхумий қизини қўлди. Исмоил фоят овға ўч эрди. Яна овга чиқмишда Иброҳим келди яна Сайидаға сўрди. «Овға борур», теди. «Келгинча тушунг ош бўғуз қилайн», теди. Иброҳим айди: «Манинг ондим бор, туша билмазман» теди. «Пишиғ ош борму», теса оқ тева арёни чиқару берди. Иброҳим ичди, тақи айди: «Тенгри йилки қораларингизға баракот берсун», теб дуо қилди. Ул вилоятда тева телим бўлур. Расул ёрлиқади: ул кун Исмоил эвлуки этмак бермиш бўлса эрди, Иброҳим дуоси баракотинда бу кун Маккада ошлиқ учуз бўлгай эрди. Яна айди: «Тевадин тушунг соч сақолингизни юву берайин», теди. Иброҳим айди: «Тевадин иниб бўлмас онт ичибман», теди. Ул ерда бир улуғ тош бор эрди. Айди: «Сингар азоқингизни бу тош уза қўзунг, соч сақолингизни ювайин» теди. Иброҳим соғ азоқин тош уза қўзди, сўл азоқин тева узасинда тошға ошиб бир сингар соч сақолин ювди. Яна бир азоқин қўйди ани ҳам ювди. Анда кезин Иброҳим айди: «Исмоил келса айғил Иброҳим санга кўп салом айди, тақи бу эшикни берк тутғил деб айди тегил». Исмоил келмишда Сайида салом тегурди. Тақи қамуғ сўзларни айту берди. Исмоил айди: «Ул манинг отам туур. Ул эшик тею сани аймиш».

ҚИССАИ ЗАБИҲИ ИСМОИЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Уламолар аросинда ихтилоф бор. Забиҳ Исмоилму ё Исҳоқму? Араб қамуғи айтур забиҳи Исмоил туур. Араб қамуғи Исмоил уруғи туур. Жуҳудлар Тавротда хабар берурларким забиҳи Исҳоқ туур. Анинг учунким жуҳудлар, тарсолар Исҳоқ уруғиндин туурлар. Баъзилар аймишлар иккиси забиҳ туурлар. Бир йўли Исмоил эрди, бир йўли Исҳоқ тамассук қилурлар. Бу ҳадисга Расул ёрлиқади: Ана ибну забиҳайни. Маъниси ул бўлур, ики бўғузланмишнинг ўғлимани. Мундин мурод Исмоил, тақи Исҳоқ туур

темишлар: САВОЛ: Мустафо алайҳис-салом Исмоилдин турур, Исҳоқдин эрмаз.. Ики бўғузланмишнинг ўғлиман темак нетак бўлур? ЖАВОБ: Арабнинг одати бор. Аммани ота теюрлар. Уламоларда бириси айтур: агар Исмоил забиҳ эрди теб уч талоқ онт ичса эвлуги талоқ бўлмағай, аниг учунким оллоҳ таоло Қуръон ичинда Исмоил қурбон қилинмиш қиссасин тамом қилинмишда хабар берур, ёрлиқар: *Ва башшарнаҳу би Исҳака набийан мин ас-солихина.* Аммо дурустрак қавл ул турурким ана ибну забихайни дин мурод бири Исмоил турур, яна бири отаси Абдуллоҳ турур. Хабарда келур, Мустафо алайҳис-саломнинг улуғ отаси Абдул Муталлиб вақтинда Замзам қузуги қуруди. Тенгри азза ва жалла бирла назр қилди: «Тенгри азза ва, жалла сув берса бир ўғлумни қурбон қилгайман», теди. Аммо уламолар аймишлар, Абдул Муталлиб назр қилди. «Изи азза ва жалла манга ўн ўғул берса қамуғ соз, силаҳ олиб тўқуш куни манинг ўнгумда турсалар. Ани кўрсан бирин қурбон қилгайман», теди. Ул кун Абдул Муталлибинг тўққуз ўғли бор эрди. Хорис, Абу Лаҳаб, Аббос, Ҳизор, Ҳамза, Муқаддам, Ҷаҳл, Зубайр, Абу Толиб. Қамуғлари бир онадин. Ўнунчи Абдуллоҳ туғди азин онадин. Қамуғдин Абдуллоҳни ортуғроқ севар эрди. Қуръа солдурди, қаюнгиз отинга чиқса ани қурбон қилайн таб. Қуръа Абдуллоҳ отинга чиқди. Абдул Муталлиб пичоқ элди, қурбон қилғали Абдуллоҳфа ўғради. Абдуллоҳнинг онаси қариндоши бор эрди Темур маҳзум отлиғ. Уларнинг сўзлари Маккада юрир эрди. Шом вилоятинда бир фол очқучи бор эрди. «Анга киши иза беринг, улма ҳукм берса аниг сўзинча қилинг», тедилар. Бориб сўрдилар эрса Абдуллоҳни турғузунг, тақи ўн тева турғузунг қуръа солинг. Тева отинга чиқса тевани қурбон қилинг, Абдуллоҳ қолсун. Абдуллоҳ отинга чиқса яна ўн тева ортурунг, қуръа солинг. Бу тариқ бирла ўнар-ўнар ортурунг, қуръа солинг. Тева отинга чиқғунча андоқ қилдилар. Тева юзга тегди эрса ончада тева отинга чиқди юз тевани қурбон қилдилар. Абдуллоҳ қолди. Бу кун шариъатда эр баҳоси юз тева андин қолди. Расул алайҳис-саломнинг «инни ибну забихайни» темиши бу турур.

Ривоят қулурлар: Иброҳим туш кўрмишда айдилар: «Кўпқил, қурбон қилғил». Иброҳим тонг бирла қўпди юз қўй келтурди қурбон қилди. Иккинчи кечада яна туш кўрди. Йа Иброҳиму қум ва қарриб ал-қурбана Иброҳим тонг бирла қўпди юз тева қурбон қилди. Учунчи кечада яна туш кўрди. Кум ва қарриб ал-қурбана. Иброҳим айди: «Манинг қурбоним на турур? Нани қурбон қилайин?» Айдилар: «Биздин азин кимни севдунг эрса ани қурбон қилғил». Избаҳ валадака. Билдиқим Исмоилни қурбон қилғу. Ёриндаси Ҳожарға айди: «Бир азиз дўстум бор, бу ўғулни тиллаю турур келтургил кўрайин, таб. Эмди Исмоилни бошини, сочини ювғил, анда элтайин» теди. Ҳожар Исмоилни ювди,

сочини таради. Ариғ түнлар киздурди эрса Исмоил ғоят күркүлкүләнди. Онаси Исмоилнинг юзинга боқди, айди. Ойтак юзин, кунтак күркин, қаламтек кўзин, ўқтак кирпукин, ақиқтак эринларин, йинжутак тишларин, пистатак оғзин, қизил менгизин, силиғ юзин, бўйнин қучуб, ўпуб айди: Байт:

Эй кўнглум овунчаси ўғраб йироқға бормагил,
Ярлиққа ёлгуз онангни багрини ўртамагил.
Ушбу кетмагидин ўлмакимни тилар эрсанг сана,
Ман ўнгунгда ўлайин сан ичимни ёндурмагил.

Иброҳим йил олди, пичоқ бирла енгинга сукди, тоғға бору бошлади. Ҳожар айди: «Қўйға борурман төйорсан йипни тақи пичноқни не қилурсан?» Иброҳим айди: «Қўй олиб келурман ё келмазман», теди. Тенгри таоло тилинда қўй юрутди эрса ужмоҳдин қўй келди. Исмоил қуртулди. Иброҳим юриди. Исмоилға айди: «Сўнгумча келгил», теди. Исмоил Иброҳимнинг сўнгидин бору бошлади. Иблиснинг сабри қолмади, ўзини одамийтек қилиб Исмоилға келди, айди: «Отанг сени қанча элтур билурмусен?» Айди: «Дўстунга элта турур». Иблис айди. «Сани қурбон қилмоқға элта турур». Исмоил айди: «Қаю ота ўғлини қурбон қилмиши бор?» Айди: «Тенгри ёрлиги бирла қурбон қилурман, теюр.» Исмоил айди: «Тенгри ёрлиги бўлмиш бўлса минг жоним бўлса фидо қилдим», теб ризо берди. Иблис айди: «Бу ўғлонни эга билмадим. Ҳожарға борайин», теб борди. Байт:

Сувда турған от боласи неча бўлса ул кичик,
Кенг тенгизнинг суви ани элату-мас.

Авратлар заифроқ бўлур теб Ҳожарға келди. Иброҳим Исмоилни қанча элтур билурмусан? Айди: «Дўстинга элтур». Иблис айди: «Қурбон қилгали элтур». Ҳожар айди: «Қаю ота ўғулни қурбон қилмиши бор?» Иблис айди: «Тенгри фармонлади». Ҳожар айди: «Эй аҳмоқ, тенгри ёрлиги бўлса ҳазор жон фидо бўлсун», теди, Иблис навмид бўлуб яна Исмоил таба келди, васваса қилу бошлади. Исмоил отасини ундади айди: «Бир пир келиб мани фусус тутур». Иброҳим айди: «Ул шайтон турур, тош ташлагил кетсун», теди. Исмоил етти тош олиб отди. Ул ерда тош отмоқ ҳожийларға суннат қолди. Иброҳим етти тош олиб отди. Бошига ошди. Пичноқни тошға чалди, йиглаю оғоз қилди! Исмоил айди: «Налук йиглаюрсен?» Иброҳим айди: «Эй ўғлум сени тушумда бўғузлаю кўраман». Йа унайя инни аро фи ал-манами анни азбаҳука фанзур маза таро. Исмоил айди: «Эй ота, мавло дўстлуқин даъво қилурсан. Мавло дўстлуқин даъволи қилур киши узирму бўлур! Узимасанг бу тушни кўрмагай эрдинг». Яна айди: *А ма самиъта ма*

авxa-ллоx таъала ила баъзи анбийа'иҳи кайфа ман илдаша маҳаббати иза жаннаҳу ал-лайлу танаму айнаҳу.

Севук севдунг эрса узог тур мудом,
Севук севган эрга узимоқ ҳаром.
Эр эрсанг узун тун тилагил тамом,
Телимлар тилак тунла топди тамом.

Исмоил айди: «Изи ёрлиғи нетак эрса андоғ қилғил. Сан ўғлиндин кечдинг эрса, манма жонимдин кечдим ишга буюргил», теди. Йа абати ифъал ма ту'mар.

Иброҳим айди: «Эй ўглум, нетак сабр қилғайсан? Изи азза ва жалла тиласа мани собирлардин қилғай. Сатажидуни инишашлоҳу мин ас-собирина». Яна айди: «Эй ота, эвда налук манга хабар қилмадинг. Онамнинг азоқиниға тушуб, узр қилуб, севук дийдорин кўруб қолғай эрдим. Аммо уч васиятим турур, бири улким, манинг илким, азоқимни берк боғлагил, пичоқ оғригинда талпунуб тўнунгузга қон тегмасун. Иккинчи, юзумни қузи қилғайсан. Юзумни кўруб оталиқ шафқати тебрашиб пичоқ тутмоқда тақсир бўлмасун. Учунчи кўнглаким бирла сочимни онамга қумартғу ола беринг». Анда кезин Иброҳим Исмоилнинг илкин, азоқин боғлади, юзин тупроқға кўмишти. Фа ламма аслама ва таллаҳу лилжабини. Пичноқни бўғузинға урди, кучи боринча тортди, кесмади. Неча ҳийла қилди, кесмади. Баъзилар аймишлар, Исмоилни Иброҳим боғлаюр эрди пичноқни тортарда Исмоил кулди, Иброҳим айди: «Не учун куларсен», теса пичноқ уза «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» битиклик кўрарман. Эй ота, севунч санга пичноқ уза тенгри оти битиклик бўлса бўгузум нетак кесар», теди. Баъзилар аймишлар: «Пичноқни Исмоил бўғузинга урмасдин бурун Жаброилға фармон бўлди: Адрик абди. Тарқ этгил, пичноқнинг юзин эвурғил. Сидрадин қанит тўқиб иниб эвурди. Етти йўли пичноқни тортди, ўтмади. Қаҳр қилиб пичноқни ерга чалди. Пичноқдин ун келди: «Эй Халил, сен кесгил теюрсан, Жалил кесма теюр. Мундагуқ қачон қиёмат куни бўлса «Оманно биҳи ва саддақно» Муҳаммат умматини тамуғга кивурмазлар. Тамуғ ўти уларни куормагай. Молик айғай: «Налук куормассан?» Ўт айғай: «Эй молик сан куюр теюрсан, аммо маликул-мулук айтур куормагил». Ул ҳолда етти қат кўк қабуғлари очилди. Фаришталар наззорага тўруктилар тақи йиглаштилар, арш бирла кўк ирганди. Тақи бир ривоятда андоғ келур: фаришталар муножот қилдилар, айдилар: «Илоҳий лавҳул маҳфузда кўрамиз охируз-замон пайғамбари Исмоил уругиндин бўлғай теб. Ул Муҳаммаднинг ҳаққи ҳурмати бу ота ўлуғга фараҳ бергил». Ҳаводин ун эшитилди: «Эй Иброҳим, тушунг кунига чиқардинг. Ва надайнаҳу ан йа Иброҳиму қағ садгақта ар-ру'я. Сан сўзунга еттинг, бизма янутин бердимиз. Инна казалика

нажзи ал-муҳсинина. Ул жазо бу турур. Бу қўчи олғил, қурбон қилғил. Ўғлунг саломат қолсун!» Ва фадайнаҳу бизибҳин азимин. Жаброиддин ун эшитилди: «Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбару.» Иброҳим юқору боқди, Жаброил кўрди бир қўч олиб келур. Севинмишда айди: «Ла илаҳа илло-аллоҳу Аллоҳу акбару.» Исмоилқа айтди: «Кўргил мавло азза ва жалла мени ва сени бу эмгакдин қутқарди». Исмоил боқди, қўчни кўрди, айди: «Аллоҳу акбару ва ли-лаҳи ал-ҳамду». Хабарда келур ким ийд куни бу такбирни айса Жаброил аминнинг, Иброҳим халилнинг, Исмоил забиҳнинг шафоатин рўзи қилгай. Аймишлар: ул қўчкор Ҳобил қурбони эрди, ужмоҳда семуз турур эрди. Исмоил учун. САВОЛ: Отаму жувонмард, ўғулуму? Баъзилар аймишлар, «Ота жувонмард, анинг учунким, ўғул ачиги қаттиғ турур». Баъзилар аймишлар: «Ўғул жувонмард, анинг учунки, ота ўғулдин кечди, ўғул жондин кечди. Жон аёлдин азизроқ турур». Тақи аймишлар: «Исмоил қурбон қилинса мавлоға уланур эрди, аммо Иброҳим ўлгинча анинг фироқинда бўлур эрди». Тақи аймишлар, «Иброҳим жувонмард анинг учунким, қурбон хитоби Иброҳимга келди, Исмоилга келмади». Тақи аймишлар: «Исмоил қурбон қилинса қиёматка теги бу суннат мўъминларга вожиб бўлғай эрди. Исмоил бўгузланмади эрса мўъминларга раҳмат бўлди». САВОЛ: «Пичоқ Исмоилга эрди Иброҳим налук йиглади?» ЖАВОБ: «Иброҳим фоний дўстдин азрилур эрди. Исмоил фоний дўстдин азрилиб боқий дўстга уланур эрди». Жавоби дигар: «Исмоилни қурбон қилурда мавло таоло нурларда бир нурни Исмоилқа кўргузди. Ул нури хушлуқинда пи-чиқ оғригин билмади. Нетакким Миср хотунлари Юсуф жамолининг нури хушлуқинда иликларин кесди, туймадилар. Мўъминлар ема андагуқ. Улар ул ҳолда маърифат нурини кўргузуб ўз саломин изгай. Анинг хушлуқинда мўъминлар ўнгайлик бирла жон бергайлар».

Ин шаллоҳу таоло, Оллоҳумма ҳаввин айлайно-сакрати-мавти.

ҚИССАИ БИНОИ КАЪБА

Ул Каъба еринда Одами сафий Байт ул-маъмурни бино қилди. Нуҳ пайғамбар рўзгоринга теги турди. Анга зиёрат қилур эрдилар. Қачон тўғон вақти бўлди эрса, азоб суви тегмасун теб мавло ёрлиғи бирла Жаброил Байт ул-маъмурни кўтурди. Тўртунч қат кўқда ўрнатди. Ул эв андоҳасинча тоғ Шом вилоятиндин келтуруб Байт ул-маъмур ўрнинда кўзди. Иброҳим асринга теги турур эрди. Ёрлиғ бўлди Иброҳимга, Байт ул-маъмур ўрнинда Каъба бино

қылғыл, теб. Айди: «Илохий ул ер қаю турур билмасмен».. Аймишлар: Ул тоғ үрниндин құпди. Жаброил айди: «Үш бино қылғыл». Тақи аймишлар, тенгри таоло Каъба үрнинча бир кесак булат изди. Ул ерга күлка қылди, ул күлкага тенглаю Каъба қылди. Нұх пайғамбар кемисининг тахтаси бирла сақфина ўртди. Баъзилар аймишлар: Бир йилон келиб ул ерда қуврулуб ётди. Ул андоза бирла Каъбани бино қылди. Тақи аймишлар, Үн эшитилди: «Эй Иброҳим, беш тоғдан тош келтуруб аниң бирла бино қылғыл. Тур Сино, Тур Зино, Хиро, Лубонон, Жадий». САВОЛ: Маккада тош телим эрди. Беш тоғдан тош келтурмакда не ҳикмат бор эрди? ЖАВОБ: Мавло таоло ёрлиқар, ким бу звга юз звуруб беш намоз қылса ёхуд мунга тавоф қылса бу беш улуғ тоглар оғирлиғинча ёзуқи бўлса қамуғин ёрлиқагайман, қамуғ айбларини кечургайман. Жаброил тош кесди, фаришталар ёри берди, йўнушдилар. Исмоил тешди. Тошни кесгач, Жаброил Исмоилни фармон бирла тош уза қўзар эрди. Тош йўрга отдек елиб Иброҳимқа келур эрди. Қаю тош ирик бўлуб яроғсиз бўлса Иброҳим илки етгач рухомтек бўлур эрди. Тўрт бўлукда тўрт калима этиб тошни қўзди. Аввалида: «Субханаллоҳи», теди. Иккинчи мунгушинда:

Валҳамду лиллаҳи», теди. Учунчида: «Ва ло илоҳа иллаллаҳу», теди. Тўртунчи: «Аллаҳу акбар», теди. Расул алайҳиссалом ёрлиқади. Калиматани хафиғатани ала ал-миссани сақилатани фи ал-мизани инда ал-малики ар-раҳмани ва тилка ал-калимагу субҳана- ллоҳи ва биҳамдиҳи субҳана- ллоҳи ал-азим. Зийадату ағ-дунйа нуқсану ал-ахирати ва нуқсану ағ-дунйа зийадату ал-ахирати.

Маъниси ул бўлур: икки сўз бор тил уза юнгул, қиёмат кунинда тарозуга оғир, мавло ҳазратинда севуклук. Ул иккиси бу турур. САВОЛ: Тилға юнгуллукни нетак турур? Тарозуга оғирлиқи нетак турур? ЖАВОБ: Дунё ҳоли охират ҳолига менгзамаз. Дунё ортуқлуқи охират ўқсуклуги турур.

Мундағуқ дунё оғирлиқи охират юнгуллукни, дунё юнгуллукни охират оғирлиқи. Бу кун тила юнгуллук берди, замонда тасбих ва таҳдил этсанг кўз юмуб очгунча Аршға оғар- ўш тил юнгуллукни. Яна дунё оғирлиқини қадамға берди. Узун кун юрсанг ики йиғочдин ортуқ юрмассен, ўш қадам оғирлиқи. Аммо ёрини ишлар татру бўлур. Қадам оғирлиқни тилға берурлар, тил юнгуллукни қадамға берурлар. Кўз юмуб очгунча уч минг йиллик сиротдин кечар. Ё қадам оғирлиқин тилға берурлар. Мўъминнинг тоатини тарозунинг бир палласина урулғай, ёзуқлари ортуқ келгай. Етти қат кўкни, етти қат ерни тоат палласинга ургайлар, ёзуқлари ортуқ келгай. Ул ҳолда ҳаводин бир кесак коғаз уча келгай. Тоат палласинга қўнғай. Ул қамуғ тоатлардин етти қат кўкдин етти қат ердин бу коғаз ортуқ келгай. Ул коғазни очиб кўрсалар бу калима битиклик бўлғай «Суб-

ҳана-ллоҳи ва биҳамдиҳи, субҳана-ллоҳи ал-азим». Ўш қадам оғирлиқи тилга берилгани бу турур. Қачон Каъба тамом бўлди эрса Иброҳим айди: «Изиё, биздин қабул қилғил эшитикли сансан, биликли сенсен». Раббана тақаббал минна иннака анта ассамиъу ал-алим. Яна дуо қилди: «Бизнинг ўғлонларимиздин бир ялавоч чиқарғил. Санинг каломунгни уларга ўқисун, китобунгни, ҳикмат-унгни уларга ўғратсун. Эзуқларин ариту берсун, азизсен, ҳакимсен». Қавлуҳу таоло. Раббана вабъас фиҳум расулан минҳум ўатлу алайҳим айатика ва ўўъаллимуҳум ал-китаба ва ал-ҳикматса ва ўузаккиҳум иннака анта ал-азизу ал-ҳакиму. Хабарда келур, Муҳаммад Мустафо алайҳис-салом. Ана даъвату аби Иброҳима ва башарату Биса ва ру'ия умми Амина. Жаброил келди ёрлик тегурди: «Эй Иброҳим, халқни ҳажқа ўқигил». Ва аззин фи ан-наси билҳажжи. Иброҳим айди: «Илоҳий қаю бирисин ўқойин, халойиқ кўп, ман заиф». Ёрлиғ келди: «Сандин ўқимоқ мандин эшиттурмоқ». Иброҳим Бу Қубайс тогинға оғди, ун қилди. Йа аййуҳаннас инна-ллоҳа таъала бана лакум байтан ва амаракум ан таҳужжуҳу фа ҳажжуҳу. Халоиклар ота ўнгурқасиндин она раҳминдин мӯъминина мӯъминот жавоб айдилар. Лаббайка-ллоҳумма лаббайка лаббайка ла шариқа лака лаббайка инна ал-ҳамда ва ан-ниъматва ал-мулка лака ла шариқа лака:

Ким ул кун жавоб айди эрса, кечама чиғой эрса ҳаж ўтагай. Тақи ким жавоб аймади эрса нечама кучлук бўлсун ҳаж ўтамагай.

ҚИССАИ ВАЛОДАТИ ИСҲОҚ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Сора юз ўтуз яшамишда кезин Жаброил башорат келтурди. Ва башшарнаҳу би Исҳоқа набиййан ташрифин булған, ва башшарнаҳа би-Исҳақа ва мин вараи Исҳақа Йаъқуба, хилъатин кизган, ва ваҳабна лаҳу Исҳақа ва Яъқуба нафилатан ва куллан жаълан солиҳина хитоби бирла мушарраф бўлған Исҳоқ ялавоч Иброҳимнинг ўғли эрди.

Исҳоқ ялавоч мавло совчиси,
Минг ялавоч туғди андин барчанинг ул бошчиси.
Хаққа доий, халққа роий ҳам баширу ҳам назир,
Дин шариат ўгратикли ужмоҳнинг ҳам йўлчиси.
Ул уминч кесмишда сўнг бўлуб мубашир Жаброил,
Хак башорат бирла берган Соранинг ўғлончаси.
Ул Забиҳуллоҳ иниси эгиз ўғлонға ота,
Секиз ўғлон орасинда санасанг иккиланчиси.
Дин шариат тутсунуни отланиб кўндургуга,
Мавло бермиш эрди илкинда рисолат қамчиси.

Сора юз яшаб ўгулдин уминчсиз кўнгул кесмиш эрди. Жаброил Лут бўзунини ҳалок қилғалу келмишда Иброҳим ялавочқа кўнуқ бўлуб Сорадин Исҳоқ отлиғ ўғлунг бўлур теб башорат берди. Фа башшарнаҳу бигуламин ҳалимин. Ул сўзлар сўнгра Лут қиссасинда келгай. Жаброил башорат бермишдин етти кундин сўнг Сора сўнгукинда Исҳоқ билгурди. Тўкуз ойда кезин Исҳоқ туғди. Ул кеча минг юлдуз кўқдин иниб Иброҳимнинг эви теграсинда йигилди. Иброҳим муножот қилди: «Изиё бу не аломат турур?» Ёрлиғ келди: «Эй Иброҳим, бу Исҳоқ отлиғ ўғлунгдин минг ялавоч бўлгуси».

Севинмишда изига шукр қилди, яна айди: «Исҳоқга бу каромат бердинг, Исмоилға не берурсан?» Ёрлиғ келди: «Эй Иброҳим, Исмоилни менга топшурғил. Орқасиндин бир ялавоч изгайман Мұхаммад расууллоҳ отлиғ. Агар ул ялавоч бўлмаса юз минг йигирми тўрт минг ялавочлар, санма бўлмагай эрдинг. Қамуғини анинг севуқлуғи учун яратдим». Иброҳим севунди. Ҳожарға хабар берди. Сора шод бўлди, изига шукр қилдилар. Телим моллар бердилар, садақа қилдилар. Иброҳим минг қўй, юз уй, юз тева қурбон қилди. Исҳоқ улғарди эрса Илёс ўғли Батвилнинг Руқъя отлиғ қизини қўлди. Бу Руқъадин икки ўғул бўлди, эгиз. Улуғи Ияз отлиғ, кичиги Яъқуб отлиғ. Бу Яъқуб Иязнинг азоқи ўқчасин тута туғди. Анинг учун Яъқуб атадилар. Исҳоқ ялавочнинг кўзлари кўрмас эрди. Ияз улғарди эрса овчилик қилур эрди. Отаси Иязни ортуқ севар эрди. Кунларда бир кун отаси Иязга айди: «Кизикнинг сўклунжин кўнглум тилар. Қачон келтурсанг емишда кезин санга ялавочлик дуосин қиласин», теди. Ияз овға борди. Аймешлар, жумланинг дуоси мустажоб эрди. Ул дуони хос ўғлонлари ҳақинда қилур эрди. Яъқубнинг онаси ортуқроқ севар эрди. Ул сўзни эшилди, бир қўй бўғузлади. Терисин Яъқубга киздурди. Анинг учунким Ияз явлоқ туклук эрди. Сени отанг англамасун, борғил, сўклунжи элатгили, есун. Тақи айғил ул дуони қўла келдим тегил. Яъқуб қўй терисин ўртунуб кирди, айди: «Эй ота, кизик эти ўш келтурдум», теди. Исҳоқ ул этини еди. Яъқуб айди: «Ул дуони қўла келдим», теди. Исҳоқ Яъқубнинг илкин тутди. Терига тикиди эрса айди: Ал-жилду жилду Бис ва ас-савту Яқуба: Эт Иязнинг турур, аммо ун Яъқубнинг дуосин қилди. Уруғунг ялавочлар бўлсунлар, эзгу солиҳ кўпсунлар. Мавло таоло Исҳоқ дуосин Яъқуб ҳақинда ижобат қилди. Анда кезин Ияз овдин келди, эт келтурди. Ул дуони қўлди. Исҳоқ айди: «Сен келдинг, санга дуо қилдим». Ияз айди: «Ман келмадим». Исҳоқ айди: «Эй Ияз, сенга бу макрни Яъқуб қилди». Онаси бирла анда кезин Иязга эзгу дуо қилди. Ялавочлик дуосини қиласиди. Бу йўлдин Иязли Яъқубли аро адоват бўлди. Исҳоқ уларнинг адоватиндин қўрқуб Иязни Рум вилоятинга изди. Рум ҳалқи қамуғ Иязнинг уруғиндин

турурлар. Яъқуб ялавоч уруги Исҳоқ ялавоч дуоси бара-
котинда қамуғ ялавоч қўпдилар.

ИБРОҲИМ ИЛКИНДА ТИРИЛГАН ҚУШЛАР СЎЗИ

Кунларда бир кун Иброҳим алайҳис-салом йўлдин кечар-
да ўлук тева кўрди, эти, сўнглуклари торилмиш. Намруд-
нинг: «Ана уҳий ва умиту», теган сўзи кўнглинга кирди.
Айди: «Мундօғ нарсаларни ул малъун нетак яратур», теб.
Айди: «зиё, кўргузгил ўлукни нетак тиргузурсан», теди.
Рабби арини кайфа тухий ал-мавта. Хитоб келди: Кер-
тунмасмусан? А ва лам ту'мин. Айди: «Илоҳий кертунур-
ман, анчаси бор кўнглум амрулсун». Бала ва лакин лийат-
мма'инка қалби. Аймишлар изи азза ва жалла Иброҳимга
хуллат бергай теб ваъда қилмиш эрди. Иброҳим айди:
«Изиё, ул ваъда қачон вафо бўлгай?» Ёрлиғ келди: «Қачон
сенинг илкингда ўлук тирилса сангҳа хуллат ташрифи ончада
бўлгай», теб. Ул кечикди эрса сабри қолмади. Рабби арини
кайфа тухий ал-мавта. Хитоб келди: А ва лам ту'мин. Айди:
«Кертунурман, анчаси бор мани дўстлуққа қабул қилми-
шинг билайн, кўнглум тинсун», теди. Бала Ва лакин лийат-
мма'инна қалби. Баъзилар аймишлар, Иброҳимнинг бир дўсти
бор эрди. Қалб отлиғ. Айди: «Ман кэнду кертунуб туурман
анчаси бор. Бу қалб кўрсун кўнгли тинсун», теди. Хитоб
келди: «Тўрт қушни тутгил, бўғузлагил. Тусин юлғил, этин
тўграфил, тусларин елга совурғил, сўнгукларин туггил.
Қамугини бири-бирига қотғил. Яна тўрт улуш қилғил, тўрт
тоғ тебасинга қўзғил» Сумма ижъал ала кулли жабалин
минҳунна жуз'an. Аймишлар, тўрт қушларда бири товус,
бири қарға, бири ўрдак, бири товуқ. Саддий Муфассир
айди: «Раҳматуллоҳи алаайҳ бу тўрт қушни бўғущлағуға
ёрлиғ бўлди. Кўни юриган қуш ўлмасун, жиноят қилған
қушлар ўлсун. Анинг учун бу тўрт қуш ўлдилар». СА-
ВОЛ: Товуснинг жинояти на эрди? ЖАВОБ: Товус уж-
моҳ ичинда Одам ва Ҳаввоға жиноят қилди. Иблисга тақи
йилонға Ҳавво сингар далолат қилди. Азоқи бору келу
қорарди. САВОЛ: Қарға не жиноят қилди? ЖАВОБ: Қар-
ға Нуҳ алайҳис—салом тўфонинда кезин бер кўргали из-
ди. Мурдор, телим кўрди егали қолди, келмади. Қиёматга
теги мурдорхўр бўлди. САВОЛ: Товуқ на жиноят қилди?
ЖАВОБ: Товуқ азин товуқ бирла Илёс ялавоч тўнин ол-
дилар. Бири-биринга адоватлиғ бўлдилар. САВОЛ: Ўрдак
на жиноят қилди? ЖАВОБ: қачон Юнус балиқдин чиқди
эрса эти, тани заиф бўлмиш эрди. Сингак қўнуб эмгатсан
теб қабоқ йиғочин ундуурди, кўлика бўлди. Ўрдак сув ол-
ғали келиб борғинча қабоқ йиғочининг юлдуурин кесди,
қуворди. Ёрлиғ бўлди: бу тўрт ёзуқ қушларни ўлтурунг,

ёзүқсизлар ўлмасун. Яна аймишлар, бу тўрт қуш ўлмакинга ҳикмат на эрди? Товус жумла қушлардин кўрклук туур, одамийға ўхшар. *Лақағ* халақна ал-инсана фи аҳсанни тақвимин. Товуқ фаришталарга менгзар улашу, зикр ва тасбих бирла бўлур. Тақи қамуғ қушлардин товуқ зо-кирроқ туур. Қарға шайтонға менгзар кўрмакка ҳур тақи ёши узун. Ўрдак париларга менгзар ариғсиз туур тақи совуқ туур. Бирорда кўрунуб, бирорда кўрунмас. Фойда, эй Ҳалил, товусни ўлтурдуң эрса одаймийларинг ўлурин соқингил. Товуқни ўлтурдуң эрса, фаришталар ўлганин соқингил. Үрдакни ўлтурдуң эрса париларнинг ўлмакин соқингил. Қарғани ўлтурдуң эрса шайтонни ўлмакин соқингил. Бу тўрт қушни тиргуздум эрса, бу тўрт халоиқни ўлтуруб яна тиргузгумни соқингил. Билғайсан, тиргузмакка құдратим бор. Мұҳаққиқлар аймишлар бу тўрт қушни ўлтурмакка.

Ҳикоят. Товуснинг безаги бор, дунёга менгзар, товуқнинг шаҳвати бор, ўрдакнинг суклуки бор. Қарғанинг узун соқинчи бор. Ишорат ул туурким мужоҳада қиличи бирла табиат андоминда шариат ҳукми бирла бу тўрт сифатни бўғузласа мангу тириклик бўлғай. *Ва ла таҳсабанна аллазина қутулу фи сабили-лаҳи амватаң бал аҳйау.* Ёслиг бўлди: Бу тўрт қушлар ўлтурғил, бошларин илкинга олғил, қолганин бир идишга элиб тўғрағил, янчигил бири биринга қотилсун. Тўрт улуш қылғил, тўрт тоғ бошинда қўзғил. Анда кезин ундагил, санга келгай. Сумма уదъуҳунна йа'тинақа саъян. Иброҳим қамуғ дуқди, янчди. Тўрт улушни тўрт бошинға қўзди. Бошларин илкига олиб берк тутуб ундаиди, тенгри ёслиги бирла у тоғ бошиндин учдилар. Ҳавода тегма бирининг сўнгуки сўнгукиндин, эти этиндин, туки тукиндин азрилди, ўз ўрунларинга келди. Бошларинга улашдилар. Келиб Иброҳим алайхис-саломнинг тўшинда, ло илоҳа иллалоҳу Мұҳаммад ар-расулуллоҳи, теб уча бошладилар. Ёслиг келди: эй Иброҳим, билгил, мавло азиз туур, ҳаким туур. *Ваълам анна-лоҳи азизун ҳакимун.* Иброҳимға ўлук тиргузмакни қушларда кургузди. Яна Узайрга ўз танинда кўргузди, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Иброҳим тазаррӯй бирла яқин бирла савол қилди: изиё, манга кўргузгил, ўлукни нетак тиргузурсен теб. Қола рағби арини кайфа туҳий ал-мавта. Узайр таажжуб тақи шак бирла сўрди, «Айди: «Мундоғ нарсани, ўлмиш, тирилмишда кезин қайдин тиргузур!» теб.

ҚИССАИ ВАФОТИ ИБРОҲИМ ВА СОРА САЛАВОТУЛЛОҲИ АЛАЙҲИ

Сора юз ўтuz яшади анда кезин вафоти бўлди. Иброҳим ани Канъон ҳаддинда Фаластин еринда дағи қилдилар. Сора тирик эркинча анинг ҳаққин сақлади. Азин киши

олмади. Сора ўлмишда кезин Юфтуронинг Футур отлиғ қизин олди. Андин олти ўгул булди: Явшан, Вошиқ, Замз, Мадян, Мудун, Шух. Улууглари Исмоил ва Исҳоқ алайҳис-салом азин оналиглар эрдилар.

Бу секиз ўғулдин уруғ ёзилди, олам тўлди, кими мусулмон, кими кофир. Нетакким мавло таоло ёрлиқар: *Ва баракна алаайҳи ва ала Исҳака ва мин зуррийатиҳума муҳсинун ва золимун линағсиҳи мубинун*. Баъзи уламолар аймишлар: Сорада кезин Иброҳимнинг икки ярим йилда вафот қилди. Исҳоқ туғмишда кезин йигирми уч йил тирилди, йигирми беш кун оғирди. Муҳаррам ойинда панжшанба кун икиндук намози вактинда вафот қилди, юз йигирми тўқуз ёшаб. Аймишлар: Иброҳим мавло азза ва жалладин қўлмиш эрди: «Манинг ажалимдин бир йил бурун манга хабар бергил, ман ўлум ярогин қиласин», теб. Мавло таоло ижобат қилмиш эрди. Қачон Азроил жон олғалу келди эрса Иброҳим айди: «Таки вақт бўлмиши йўқ». Азроил айди: «Вақт бўлмаса эрди, манга ёрлиғ келмагай эрди». Хитоб келди: «Эй Иброҳим, сақолингга урунг қачон кирди?» Айди: «Илоҳий, бир йил бўлди». «Эй Иброҳим, ул сақол урунглуги ўлум элчиси турур». Иброҳимдин бурун ким эрсанинг сақолинга урунг кирмиш йўқ эрди. Иброҳим ани билди эрса айди: эй Азроил, *Хаъ ра'айта халилан ўақбизу руҳа халихи: маъниси ул бўлур, дўст дўстнинг жонин олурму бўлур. Ул ҳолда Жаброил келди, айди: «Мавло таоло хитоб қилур, дўст дўстга уланмоқни унамазму бўлур?»*. Иброҳим айди: «Андоғ эрса жоним оғил». Жонин олди кўкка оғдурди, қамуғ ялавочлар жони ўтру юрудилар. Савол қилдилар: «Жон бермак қаттиғлиқи нетак турур?» Иброҳим жони айди: «Ким эрсани минг йўли уноқ бирла ўттара ёрсалар, тақи минг йўли қайнар сувни тебасинга қўйсалар, тақи минг йўли қилич бирла чопсалар, неча тенглик эмганса, манга андоғ эрди». Айдилар, жон берма ўнғайлиқи бу эрса қаттиғлиқи нетак бўлғай? Исҳоқни Шом вилоятинда халифа қилди, Исмоилни Ҳижоз еринда халифа қўзди. Исмоил Иброҳимда кезин қирқ яшади. Исҳоқ эллик икки яшади. Иброҳимни Исҳоқ ювди. Намоз қилдилар, Сора бирла қўша қўйдилар.

ҚИССАИ ЛУТ АН-НАБИЙ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Из қола лаҳум аҳуҳум Лутун ташрифин булған, ули'тина би азаби-лаҳи ин кунта мин ас-содиқина, теб кофирлардин жавоб эшитган ва ал-му"тафиқати ататҳум русулуҳум билбайинати хилъатин кизган, а иннакум лата'т на ар-рижала ва тақтағи на ас-сабил, тею кофирлар бирла мужодала қилган, ва мо ас'алукум алаайҳи мин ажрин ин (ажрийа илла ала рабби ал-оламина) теган теб қўнуқ оғирлаған, иттақу ва ла түҳзўни ҳа'ул'а菲 банағи ҳинна атҳару лакум

тею ўгут берган, ав ави ила рукнин шадидин ҳисоринга сиғинған, А лайса ас-субху би-қарибин ваъдасин эшитган Лут ибн Ҳозар алайҳис-салом.

Иброҳимнинг ҳақ қардоши Ҳозар ўғли эрди Лут,
Ёрлиғ кўп телим йиллар кувониб ўзи бирла турди Лут.
Жаброил келди ялавочлик тегурди мавлодин,
Ёрлиғ эшитиб куч кетурди эв таркрак борди Лут.
Таб қилинг, бутга табунманг, бот келинг имонга теб,
Қирқ йил эмгаб тўнг, ариғсиз коғир аро турди Лут.
Анча тенглиг бўйнагунинг бири йўлга кирмади,
Қазгулук бўлуб умид кесди улардин эрди Лут.
Бир яратган ҳақга ёнди ёлбориб, қилди дуо,
Жаброил қанит тўқинди, қирди оллоҳ, кўрди Лут.

Лут ибн Ҳозар ибн Бориҳ ибн Ҳорон. Бу Лут ялавоч Иброҳим отаси қариндоши, ўғли эрди. Иброҳим ялавоч вақтинда эрди, Ўрдун еринда. Иброҳим Фаластин еринда. Мұътафиқот ораси бир тун-күнлик ер эрди. Лут эвлуки коғира эрди. Воҳила отлиғ. Бу Ўрдун еринда беш улуғ шаҳар бор эрди: Додумо, Омуро, Севам, Садум, Суъар. Ўн беш ийғочлик ер эрди. Бу вилоятда боғ, бўрлоқ, неъмат воғир эрди. Дунё неъмати жумла анда эрди. Уларда бир турлук бўзун бор эрди. Мавло азза ва жалла уларни Қуръон ичинда мұътафиқот тею ёрлиқади. Мұътафиқот маъниси макриён темак бўлур. Маликларининг оти Садум ибн Мушдам эрди. Вазирининг оти Курмуз. Қамуғ бутга топнур эрдилар. Тўрт бутлари бор эрди: Яbd, Масхур, Қуб, Қут. Идрис ялавоч вақтиндин ул кунга теги ул тўрт бутдин силиғроқ бут ийӯқ эрди. Қамуғ оламда онча неъмат бор эрса ёлғуз Мұътафиқотда онча неъмат эрди. Йил саю неъматлар етилса Саҳрадин, Чину Мочиндин, Батҳо, Қалхар, Дарланд, Хирзон вилоятиндин қамуғ халойиқ ўз боғларинга боруртек анда келур эрдилар.

Турлук неъматлар ийғиб қиши бўлса эвларинга ёнар эрдилар. Бир йил мавло таоло совуқ изди, неъмат бўлмади. Ёз бўлди эрса халоиқ андағуқ келу бошладилар. Улар айдилар: «Бу йил неъмат бўлмади, сизлар ёнинг эсанда яна йил сизга ортуқ бергаймиз», теб айдилар. Улар ёнмадилар, уларма буларни ёндура билмадилар. Садум маликка келиб айдилар. Уларнинг Зевол отлиғ улуғ бутлари бор эрди. Малик айди: «Зеволға боринг, юқунунг, ёлборинг, бўлғай-ким сизни қутқарғай ё кэнду бир ийӯл кўргузгай». Иблис бир Хасхос отлиғ девни изди. Келуб ул Зевол отлиғ бутнинг оғзинға кирди, айди: «Эй менинг қулларим, анча йилдин бери менинг сўзум тутса эрдингиз сизларга эмгак, бало етмагай эрди. Айди: «Яроғ ул туурким, мундин чиқинг, ул кишиларни тутунг, эранларини эвга солинг, уларнинг бирласиз иш қилинг. Улар ўзлари қочгайлар», теб. Ул бўзун Зевол

қатиндин чиқдилар. Ул кишиларни истаю бошладилар. Бир Боҳил отлиғ эр чиқди. Иблис одамий суратлиғ қилиб кўргуди. Кўрклук юзлук йигит сочини безади, кўркланмиш. Боҳил ани кўруб Иблис илкин тутуб эвга кивурди. Бир эв ичинда ётмишлар Иблис бирла фоҳиша иш қилдилар. Ҳикоят. Маъмун халифа раҳматуллоҳи алайҳ айтур: Одам алайҳис-саломким қамуғ маҳлуқотнинг еграги эрди анга сажда қилмадинг. Яна Лут ялавоч бўзунинг муханнас бўлдунг. Ривоятда келмиш: Иблис бирағунинг боғинга ўғри бўлуб кирди, ўғлон менгизлик. Бог эзаси тутуб урди. Икинчи кирди, урди, Учунчида кўрди эрса қўрқитур бўлуб фоҳиша иш қилди. Иблис мундоғин уларни бу фоҳиша ишга кивурди. Ул иш қамуғларинга хуш келди. Қамуғ бутни кўрсалар бири-биринга келинг ундашур эрдилар. Азин ерларда манзарлар қўпордилар гарибларни сақлаю бошладилар. Аймишлар, уларда ўн яроғсиз иш бор эрди: ёй бирла тош отмоқ, сабкина отлиғ ўюн, ич тўн боғларин кенг қилмоқ, тўннунг ўнгин, ортин ёрмоқ, сақиз чайнамоқ, эрнак бирла тош тузаға солмоқ, чанг урмоқ, қўчқор уруштурмоқ, ли-вотат қилмоқ. Бу ўн турлук ёвуз ишлар улардин билгурди эрса хотунларинга боқмас бўлдилар. Иблис ўзини бир ариғ қуртға-тек бўлуб уларнинг хотунларинга келди. Қач кун улар бирла турди. Ул хотунлар Иблисга мунглану бошладилар. «Бу бизнинг эранларимиз ариғ йигитлар бирла қовушурлар, бизга боқмазлар нетак қиласинг», тедилар. Иблис аиди: «Мени сизларга ўграту берайин», теди. Эрнинг ўт андомитак бир йифоч йўнди анга ёриғ бирла созлади, ўз белинга боғлади. Ул тишилар бирла эрантек ётур бўлди. Тишиларга ул иш хуш келди эрса бири-биринга қовушу бошладилар. Эр эр бирла, тиши тиши бирла ётур бўлдилар. Телим иллар кечди. Ул ўғурда Лут алайҳис-салом Муқаддаса еринда қўш уй олиб ошлиқ тери-юр эрди. Бир кун Жаброил йигирми яшар йигиттак бўлуб Лутга келди, салом қилди. Лут алайҳа ас-салом зан анта. «Сен кимсан?» тею сўрди. Аиди: Ана Жабро'илу ал-амину. Лут қўш сурмакни қўзди. Аиди: «Эй Жаброил на келтурдунг», теди. Аиди: «Аллоҳу йакра'ука ас-салама. Мавло санга салом ёрлиқади, муътакифот бўзунинг борғил, айғил ливотат қилмасунлар, соч-сақол юлитмасунлар, ич тўн боғин кенг қилмасунлар, тишиларма бири биринга қовушмасунлар, айсунлар Ла илаҳа илла-ллоҳу ва иннака Лутун расулу-ллоҳи, бутға топумасунлар». Лут аиди: Ниъма ал-мавла ва ниъма ан-наср. Анда кезин юзи сарғариб Иброҳим ялавочга елди. Аиди: «Эй амму, Жаброил келди, ялавочлиғ тегурди, қамуғдин ёвуздроқ халқ уза». Иброҳим аиди: «Улар қаю бўзун туурлар?» аиди; «Муътрафикот бўзуни». Иброҳим аиди: «Тенгри ёрлиқинга бўюнсунғил, ёрлиғ тутғил». Лут теве келтурди. Лутнинг эвлуки бор эрди Войла, Роҳила отлиғ. Уч қизи бор эрди: Зуъула, Ирсама, Бақто. Бир теваси бор эрди. Раъда

стиг. Бир ити бор эрди. Дина отлиг. Лут күч юклади, тебради. Иброҳим беш йиғоч ер күндуруу борди. Айди: «Илоҳий, сен билурсан манга уувунча қўлдош эрди, гоят севар эрдим, санга эсбарладим, эсон саломат манга қовуштурғил», тебёнди. Лут борди Омуро еринга етди. Беш йиғочлиқ ерда тушди. Мұнтафикот бўзуни отланиб йигитларни тилаю юрур ерда Лутни кўрдилар. Силиг эр икки тиши бирла. «Лут келди», теб хабар бердилар. Жаброил ёслиг тегурди. «Омуронинг қироғинда игланғил», теб. Лут анда бориб тушди. Чодир тикиди, кириб ўлтурди. Омуро халқи Лутга тақи ики қўлдошларига тамаъ қилдилар. Келиб Лутни кўрдилар, тутғалу ўғрадилар. Лут тевага тақи итга айди: «Буларни мандин кетарғил». Тева, ит уларға тебундилар, илик бирла урдилар, тиш бирла тишладилар, кўтуруб ерга тўқию ўлтурдилар. Юз минг эр бор эрди қамуғини ёндурууб элга кивурдилар. Яна ёниб Лутга келдилар. Ул бўзунлар маликка хабар қилдилар. Бир кўрклук юзлук эр келди. Бир тева, бир ит бирла юз минг эрни кимини ўлтурди, кимини қочурди. Эй малик, злинг кунунг ўртағутек турур. Малик Карму отлиғ вазирга айди: «Борғил, ул эрни кўргил, сўзлашгиш яна манга хабар бергил».

Вазир беш юз эр бирла келди. Лутни кўрди. «Отинг не» теб сўрди. «Отим Абдуллоҳ», теди. Айди: «Не ишга келдинг». Айди: «ялавочликға келдим». Кармуз ёнди, маликка айди: «Ялавочман теб айттур», теди. Ончада Жаброил ёслиг тегурди: «Борғил, қулем Садумға айғил, имон келтурсун, мани бирласун, сени менинг ялавочим билсун». Лут тебради, ит илгару тева сўнгдиндин. Ким йўлуқса ит, тева таби нур эрди. Лут малик саройинға келди тева ўнг қўлинда, ит сўл қўлинда, малик ўтрусинда турди. «Отин не?» теб сўрди. «Отим Абдуллоҳ», теб айди. Абдуллоҳ на темак бўлур? Айди: «Тенгри қулиман темак бўлур». Айди: «Сен кимсен?» Айди: «Тенгрининг расулиман». Яна сўрди: «Расул не темак бўлур?» Айди: «Расул ул бўлурким сенга келиб айттурман: Оллоҳ бир турур, ман аниг ялавочиман». Малик айди: «Бу сўзга тануқунг борму?» Лут айди: «Тануқум ушбу тева турур». Малик айди: «Тева нетак тануқлук берар?» Лут айди: «Тева тануқлуги мавло қудрати бирла бўлур. Малик айди: «Айғил тануқлук берсун». Лут айди: Эй Раъда, тануқлукунг борму?» Мавло азза ва жалла тевага тил берди. Айди: «Ло илаҳа иллаллоҳу ва иннака Лутун расууллаллоҳи». Малик айди: «Яна бир тануқунг қаниким тануқлук берсун». Лут айди: «Эй Дина айт». Айди: «Лаббайка ё расууллаллоҳи». Лут айди: «На тануқлукунг бор?» Ит айди: «Ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Лутан расууллаллоҳи». Малик айди: «Ман ҳеч мундоғ эшитиб кўрмишим йўқ». Бекларинга айди: «Сиз на теюрсиз? Айдилар: «Эй Малик, бу эр жоду турур». Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, сан бу сўзни мол учун айтур эрсанг анга тенглик мол берайин-

ким қамуғ улуғунга етсун». Лут айди: «Ман сиздин нарса құлмазман, манга савоб берикли тенгри турур. Эран бирла қовушурсиз қамуғ йүлсузларсиз». *Ва ма ас'алукум алайи мин ажрин ин ажрий илла ала рабби ал-оламина.* А та'тұна аз-зукрана мин алоламина ва тазаруна ма халақа лакум лаббукум мин азважикум бал антум қавмун одун. Улар айдилар: «Эй Лут, бу сүздин ёнсанг ёндінг, йўқ эрса сени бу элдин чиқарғаймиз». Лут бўзунинг айди: *Лаин лам тантаги йа Луту латакунанна мин ал-мухражин.*

«Бу фоҳишаким сиз қилурсиз, сиздин бурунқилар олам ичинда қилмиши йўқ». *Ва Лутан из қола лиқавмиҳи иннакүм лата'туна ал-фаҳишата ма сабақакум биҳа мин аҳадин мин ал-оламина.* Яна айди: «Сиз эранләрни олурсиз, йўл кесарсиз, арқишини уруб молларин олурсиз, анжумандада ўлтурууб халқни қўш қилурсиз». *Қола а иннакум лата'туна ар-рижала ва тақтаъуна ас-сабил.*

Жавоб айдилар: «Тангри азоби теюрсан, келтурғил ул азобни бир кўралинг агар сўзунг кўни эрса». *Фа ма кана жаваба қавмиҳи илло ан қолу и тина би азаби-ллаҳи ин кунта мин ас-содиқина.* Лут дуо қилди изиё, кўргузгил ул қудратингни бу ўртоқ, эшлик бўзун уза *Рабби унсурни ала ал-қавми ал-муфсиғина.* Яна айди: «Илоҳий, булар кирмазлар неча ундаин». Жаброил келди: «Тақи йил ундағил». Қирқ йил ундади бирагу имон келтурмади. Азоб вақти бўлди ёвушди эрса Лут маликка келди айди: «Кўрқғил тенгридин, мусулмон бўлғил. Айғил; *Ла* илаҳа илла-ллоҳу Лутун расулу-ллоҳи: «Айдилар: «Эй Лут, бу сүздин дағи эрмадингму?» Лут айди: «Ман ўз кўнглумча келмадим, тенгри ёрлиғи бирла келдим. Ёрлиғ бўлмаса ман келмагай эрдим». Дуо қилди: «Изиё, қутқарғил мени бу золим бўзунлардин». Рабби нажжини мин ал-қавми азх-золимина. Камуғи йигилиб айдилар: «Лутни эви барқи бирла элдин чиқаринг. Булар ариғсизлиқ қилур учун бизни маломат қилурлар, бизга сўзлагучи қолмасун», теб. Ахрижу Аала Лутин мин қараитикум иннаҳум унасун йататашҳаруна. Лут эвлуки коғир эрди. Иброҳим алайҳис-салом бир кечат туш кўрди. Лутнунг бир ким эрса бирла сўзи софий бўлди теб. Ёриндаси йўл бошинда ўлтурууб хабар сўрди, билмади, кўнгли машғул бўлди. Ул кун кўнуқ тилаю билмади. Иброҳимқа кўнуқ истамак фариза эрди. Кўнуқсуз рўза очмас эрди. Кўнуқ тилади, булмади. Ёриндаси ема булмади. Ўн кун кўнуқ келмади, ғоят қазғурди. Ул ўн кун ичинда Лут хабарин булмади, кўнуқма келмади. Ўн биринчи кун муножот қилди: «Изиё, қаю ёзук бирла мани қийнаюрсан, кўнуқ измассен». Жаброил келди, айди: «Эй Иброҳим, мавло ёрлиқар Лутни сақлаған ман эрмасму эрдим. Сен Лут учун кўнуқ изламакни қўздуңг». Иброҳим айди: «Изиё, тавба қилдим». Ўн бирични кун ўн икки киши-кўрклук юзлук, кичик ёшлиғ йигитлар чодирға кириб келдилар. Нетакким

мавло ёрлиқар, ҳар атака ҳадису зайди *Иброҳима алмұкрамина из дахалу алаіхұ фә қолу саламан қола саламун қавмун мұнкарұн*. Иброҳимға айдилар: «Нетаксен құнуқ бирла?» Иброҳим айди: «Үн күн бұлды рўза очмишим йўқ». Құнуқ келмишинга севунди. Ики ярим ёшлиғ қизил қашқа, тўрт азоқи сўгул бузагуси бор эрди, ани явлоқ севар эрди. Ани келтурди, бўгузлади. Сўкулма қилиб қўнукларга келтурди, ўнгларинда қўйди, *Фа рога ила ахлиҳи фә жа'а би ижлиң самияин фә қаррабаҳу илаихим қола ала та'кулуна, узи ташға чиқди*. Иброҳимнинг одати ул эрди құнуқ хижобсиз таом есин теб чиқар эрди. Сора эшиқдин қўнуклар таом емасин кўруб Иброҳимга хабар қилди. Иброҳим кирди. «Налук емассис?» теди. Айдилар: «Баҳоси билмадин, емасмиз», тедилар. Иброҳим айди: «Баҳоси ул турур, емазда ашну «бисмиллоҳи» тенгиз, таом қилишда «Ал-ҳамду лиллоҳ» тенгиз». Айдилар: «Биз таомга муҳтоҷ эрмазмиз». Иброҳим қўрқди, құнуқ ош ошамаса эв изасининг қўнгли машғул бўлур теб. *Фа авжаса минҳум хифатан қолу ла тахаф*. Айдилар: «Кўрқмагил, биз фаришталарбиз, сенга севунч келтурдук, Сорадин ўғлунг бўлур», теб. *Ва башшаруҳу би ғуламин алимин*. Исҳоқ ўғлининг оти Яъқуб бўлсун. *Фа башшарнаҳа би Исҳақа*. Сора ани эшитиб уфтанди, илги бирла янғоқин урди, айди: «Ман ёшға етмиш қариман манга ўғул-қиз қайдин келур». *А алису ва ана ъажузун ва ҳаза баъли шайхан*. «Эмдига теги ўғул тутурмадим, Иброҳимма улгарди ўғул нетак бўлур». Жаброил айди: «Мавло қудратидин тонгму кўрарсан» *А таъжабина мин амриллахи*.

Жаброил бир қуруғ йиғоч Сора илкинга берди. Қуруқ йиғоч Сора илкинда ёшарди, ябурғоқлади. Жаброил айди: «Эй Сора, ул тенгриким қуруғ йиғочни санинг илкингда ёшарди санға қарилигда ўғул берса не ажаб бўлғай». Иброҳим айди: «Сизлар кимларсиз?» Айди: «Ман Жаброилман, бу Мекоил турур тақи ўн фаришталар турур». Иброҳим айди: «Не ишга келдингиз?» *Фа ма ҳатбукум аййуҳа ал-мурсалуна*. Айдилар: «Лут қавм ариғсизларни ҳалок қилғалу келдимиз». *Инно урсилно илло қавмин мұжримина*. Ёлғуз

Лутнинг эвиндагилар қуртулурлар, хотунидин ўзга. Илло бало Лутин инна ламунажжуҳум ажмаъина илло имра'аташу. Иброҳим айди: «Уларда юз киши мусулмон йўқмуш?» Жаброил айди: «Уларда юз киши мусулмон бўлса эрди мавло таоло бу балони измагай эрди». Иброҳим айди: «Тақи ўн киши мусулмон йўқмуш?» Жаброил айди: «Үн киши мусулмон бўлса бу бало келмагай эрди». Иброҳим айди: «Бир киши тақи мусулмон йўқмуш эрди?» Жаброил айди: «Бир мусулмон бўлса эрди ҳалок бўлмагай эрдилар». Иброҳим йиғлаю бошлади. Фаришталар айдилар: «Ул вилоят ичинда бир эвлукдин азин мусулмон булмадимиз. Ул эв Лут ялавоч эви турур». *Фа ма важадна фиҳа ғайра байтин*

мин ал-муслимина. Иброҳим айди: «Эй Жаброил, сизлар анда тегмишда ман Лутни кўрмазман», теди. Жаброил Мекоил тақи ўн фаришталар чодирдин чиқдилар. Бир мангим бирла Лут бўзунига тегдилар. Иброҳимдин Лутга теги на ҳижоб бор эрса қамуғи очилди, Иброҳим қамуғини кўрди. Туннунг учда бири кечмиш эрди, Жаброил, Мекоил тақи ўн фаришталар йигитлар суратинча Лутнинг қабуғинга келдилар. *Ва ламма жа'ат русулуна Лутан си'a биҳим ва зақа биҳим заръан.* Жаброил қабуғ қоқди, Лут чиқди. Кўрклук, силиғ, ариғ йигитлар кўрди. Кўрқди, керакмазким бу бўзунлар қўнуқларға заҳмат тегурсалар теб. Билмадиким фаришталар туурур. Жаброил айди: «Эй Лут қўнуқлар бирла нетаксан?» Лут уларни эвга кивурди, қизларинга: «Таом ануқланг», теди. «Қўнуқлар есунлар, тонг отмаздан бурун элдин чиқсунлар бу ёвузлар туймасунлар», теди. Қизлар иш қиласинча Лут эвлуки Воила алайҳиллаъна қўнуқ келса тунла эв илакинда ошиб ўлтутурур эрди. Кофирлар қўнуқ келмишин билсунлар теб ўт ёқти. Баъзилар аймишлар, эвдин эвга юриди, кофирларга хабар қилди, кўрклук йигитлар, қўнуқ келиб туурур теб. Бир замонда Лут саройи кофирлар бирла тўлди. *Ва жа'a қавмуҳу ўуҳраъуна илайҳи.* Лут ўтру юриди айди: «Сизларга менинг қизларим ариғроқ туурур. Қизларимни олинг, қўнуқларимға қотилманг, теди, Ҳа'ула'и бинати ҳунна атҳару лакум. Ҳа'ула Ӯ бинати ин кунтум фаъилина.

Ул келган кофирларда икки улуғи бор эрди. Лут ул икагуга айди: «Бу ики қизларимни жуфтлуқ берайин», теди. Буларни дафъ қилинг. Ул шариатда мўъмина никоҳи кофир бирла раво эрди. Айдилар: «Сен билурсан, санинг қизларингда бизнинг ҳаққимиз йўқ, бизга не керакин билурсан». Қолу лақад алимта ма лана фи банатика мин ҳаққин ва иннанка латаъламу ма нуриду. Лут айди: «Қўрқунг tengridin, мени қўнуқлар орасинда расво қилманг. Сизинг орангизда бир мусулмон йўқму?» Фаттақу-ллоҳа ва ла тухзуни фи зайди алаиса минкум ражулун рашидун. Айдилар: «Эй Лут сўз узатмагил, қўнуқларингни бизга бергил. Агар бермасанг биз кириб тортиб чиқарумиз», тедилар. Йиглаю эвга кирди. Жаброил айди: «Налук йиглаюсан?» Лут ул сўзни аймоқға уфтанди, қўрқди. Жаброил айди: «Қўрқмагил. Биз тенгри азза ва жалла фаришталари туурмиз. Сени бу ариғсизларин қуттарғали келдимиз». *Йа Луту инна русулу раббика лан йасилу илайка.* Жаброил қўпти. Қапуғин сидилар, эвга кирдилар, фаришталарни кўрдилар, тутгали ўградилар эрса Жаброил бир овуч тупроқ олди, юзларинга сочди. Тўрт юз эр қамуғи қарагу бўлдилар. «Эй Лут, сан жодуларни келтурмишсан бизни мунда қарагу қилдилар. Ошуқмағил, қўнуқларинг кетсун биз санга не иш қилурмиз, кўргайсан», теб. Ончада элга хабар ёзилди «Лут жодулар келтирмиш», теб. Favғо тақи ортуқроқ бўл-

ди. Лут қўрқди. Жаброилға айди: «Бу ишнинг сўнги не бўлур?» Жаброил айди: «Биз келдимиз буларни ҳалок қилиб сани қутқармоқ учун». Лут айди: «Қачон ҳалок қилурсан?» Жаброил айди: «Тонг отарда». Инна мавъидаҳум ас-субҳу. Лут тонг отарга эвди. «Тонг қачон отар», теди. Жаброил: «Тонг ёвуқ турур», теди. А лайса ал-субҳу би қарибин. Жаброил айди: «Эй Лут, сен бу элдин чиқғил». Лут ул мусулмон эвлуки бирла тевага мундурди. Икки қизини, тевасини, итини Мекоил қанити бирла кўтурууб кўз юмуб очгунча ўн йиғочлиқ ерга элтиб қўзди. Ёрлиғ бўлди Жаброилга, бир кичик қанитин ёзди, Лутни қанитларининг устига суқди. Ерни сувга теги уйди ҳавоға теги оғдурди. Жаброил кўкка теги оғдурди. Товуқлар унин фаришталар эшилтилар. Ёрлиғ бўлди: Эй Жаброил, ул ерни зўргил сен остиндин чиқғил». Ерни зўурди, ўзи остин чиқди. Эр тиши бирла ётурда узқудин уйғонмадилар, ўғлонлар бешикдин азрилмадилар. Сув идишлари табан бўлдилар, қатра сув тўкулмади. Хитоб келди: «Эй Жаброил, буларни кўтарган сенмусен ё менмум?» Жаброил саждага борди, айди: «Илоҳий, тавба қилдим». Кўк кўрартек бир қаттиқ ун қилди уларнинг остиндақи товуқлари, йилқи қоралари мавло ёрлиқи бирла остиндин чиқдилар. Ончада тонг ўрқади. Ёрлик келди: «Эй Жаброил, ул тунда инган ерни бир тепгил». Жаброил тепди эрса қайра сувга теги инди. Тош ташлади. Энг илки отган тош Воила бошинга тегди, тебаси ёрилди, ўлди, тамуғга уланди. Ул элларнинг текма биринда юз минг санчишур киши бор эрди, тўкулдилар, остиnlари устун бўлди. Жаъална олийаҳа сафилаҳа ва амтарна алаиҳа ҳижаратан мин сижжилин манзудин мусовваматан инга раббика вамахийа мин аз-золимина би баъид. Текма бирининг отинға бир тош эрди тепасинға урур эрди. Мавло ёрлиғи бирла бориб аниг тебасинға ўткура урар эрди. Қамуғи кун ёруғинча ҳалок бўлди. Йўқ бўлдилар изи қудрати бирла.

ҚИССАИ ЯЪҚУБ АЛАЙХИС-САЛОМ.

Вабйаззат айнаҳу мин ал-ҳузни фа ҳува казимун сурмасин кўзига тортиб, Қола иннама ашку басси ва ҳузни илаллоҳи муножотини қилған, Йа банийиа изҳабу фа таҳассасу мин Юсуфа ва ахижи ва тайасу мин равҳи-ллаҳи, теб ўғлонларин изған, Изҳабу би қамиси ҳаза фа алқуҳу ала важҳи аби йа ту башоратини булған Яъқуб ан-набий алайхис-салом.

Совчи Исҳоқ ўғли теб бу отни олған Яъқуб ул,
Олти хотундин ўн икки ўғлон булған Яъқуб ул.

Мунча ўғлон орасинда онгсизин ул ўниқа,
Үн биринчи ўғлиң ўлтуруб ўлю турған Яъқуб ул.
Кеч аёлинг кеч ўғурда йигилу кириб йиглашу,
Бўри еди, теса ўзин ерга чалған Яъқуб ул.
Байт ул-аҳзон ичра кириб тунла кундуз инграю,
Юзи кўрклук Юсуфни ҳақдан қўлған Яъқуб ул.
Тошға чиқған, куни туғған, кўрк учун кўз олдурууб,
Кўкси куйган ўтда ёнған, бағри ўлған Яъқуб ул.
Ўзи мунглуг, кез юракли мавлонинг мурсал қули,
Ул чечактак энгги кўсаб, менгзи сўлған Яъқуб ул.
Етти яшаб ёш ўгулни йиртубон ёши оқиб,
Ани сексон йилда кезин қайра бўлған Яъқуб ул.

Яъқуб Истроилуллоҳ ибн Исҳоқ Сафиюллоҳ ибн Иброҳим Халиуллоҳ, Яъқуб ялавоч явлоқ қавий кўрклук, алп юраклик кучунга куванур эрди. Мавло азза ва жалла ул ужбни андин кетарди. Ривоятда келмиш, бир кеча йилки қорасин, қўй қўзисин ёзига чиқарди. Ўз ҳожатига машғул бўлди. Йилки қародин сўнг қолди. Мавло таоло бир фариштани иза берди, одам суратинча ўғритек бўлуб келди. Яъқуб анинг бирла тутушди. Фаришта Яъқубни кўтуруб ерга чалди. Яъқубнинг уйлуқ томури оғриди. Узун тун ингранди. Назр қилди, агар мавло таоло бу оғриғдин шифо берса қаю ем ичим манга севук турур ани ўзумга ҳаром қилдим. Мавло таоло шифо берди. Яъқуб емларда тева эти севук эрди, ичимларда тева сути. Бу иккени ўзунга ҳаром қилди. Яъқубда кезин яъқубийларга ул суннат бирла емас бўлдилар. Айдилар: «Бу нарсалар қамуғ ялавочларға Одамдин бу кунга теги ҳаром эрди. Тавротда мундоғ эрди», тедилар. Мавло таоло уларнинг сўзини ёлғонға чиқару ёрлиқади. Қамуғ таомлар Яъқуб ялавоч ўғлонларинга ҳалол эрди, аммо Яъқуб ўзинга ўзи ҳаром қилди. Куллу ат-таъами кана ҳиллан либани Истроила илла ва ҳаррама Исаилу ала нафсиҳи мин қабли ан туназзала ат-тавроту. САВОЛ: Яъқуб ялавоч надин Истроил атанди? ЖАВОБ ул турур: «Иср» маъниси булун бўлур, шайтонни бир вақтда булнамиш эрди. Анинг учун Истроил атанди. Ҳикоятда келмиш: Яъқуб Байт ул-муқаддасда хизмат қилур эрди. Чироғларин ёқар эрди. Шайтон алайҳил-лаъна текма кеча келиб чироғларни ўчурур эрди. Аймишлар, олти юз чироғ ёқилур эрди. Яъқуб бир тунла сақлади. Шайтон келиб чироғин ўчуруурда Яъқуб секриди шайтонни тутуб, бўйинни занжирлади, бир тиргукка берк тикиди. Анинг учун Истроил атанди. Яна бир жавоб ул турур: Иср булун бўлур эл тенгрининг оти турур И smoил тенгрининг қули темақдур. Яъқубнинг ўн икки ўғли бор эрди, қизлари ема. Маликларда бир коғир Яъқубнинг қизини қўлғалу киши изди. Яъқуб унамади. Ул малик айди: «Қизингни манга бермадинг эрса қатиғ санчишурман», теди. Маликнинг черики

телим эрди. Ёрлө келди: «Кофиirlарни ҳалок қилмоқни тиласанг ҳалок қилайин, сани уларға мусаллат қилайин. Йүк эрса ўз элинг бирла ҳалок қилғи!». Яъқуб ўғлонларынға айди: «Қаюсун тилаюрсиз», теб. Кенгашди, ўғлонлари айди: «Бизни мусаллат қылсун», тедилар. Яъқуб ани унамади дуо қилди. Мавло таоло қамугини ер қузи изди, ҳалок бўлдилар. Яна бир малик қиз қўлғалу ўғради. Яъқуб айди: «Манинг шариатимда бир суннатим бор. Ул суннатимни сен черикинг бирла битурдинг эрса қизимни бергайман», теди. Малик айди: «Ул суннат қаю турур?» Яъқуб айди: «Ул суннат хатна қилмоқ турур». Малик ўзуни хатна қилди, қамуғ черикинма хатна қилдуруди. Яъқуб ўғлонлари бирла қилич тортиб келдилар. Малик черики бирла хатна қилдуруб оғриғ ётурда ўғлонлари бирла келиб қамугини қирдилар. Яна баъзи уломолар аймишлар, Однинг Шаддот отлиғ ўғли бор эрди. Ул ким дунёда ужмоҳ қилдуруди кирмакка тегмади. Ул Шаддоднинг Имлоқ отлиғ ўғли бор эрди. Яъқуб рўзгоринда минг бек бор эрди. Бу минг бекни ундади, айди: «Манга бир кенг туз ёзи соғ тупроқлиқ ер ҳосил қилинг». Ул минг беклар андоғ ер ҳосил қилдилар. Имлоқ келиб ул ерни ўлчади эрса ўн ики йиғочалиқ ернинг теграсин қаздурди, сувға тегурдилар, сув юзиндин ер юзинга теги тош бирла оғдурдилар. Анда кезин ул тош тебасинда архом тоҷдин том қўпордилар. Уларнинг қариси бирла қириқ қари, том адизлиги томнинг энинча. Ўн отлиғ эр қуршаб юригутак ўн минг вазири бор эрди. Текма вазирининг ўн минг санчишур эр бор эрди. Бу томқа Қутрум шаристони атадилар. Ўртасинда бир сарой қўпордилар. Икки йиғочалиқ бир кирпич олтундин, бир кирпич кумушдин. Том адизлиги қирқ қари, бўстонлар, бозорлар қилдилар. Бу сарой ўртасинда ўзинга тамоша қилғутак ер қилдуруди. Адизлиги ики юз аршун. Ул шаристонға тўрт қабуг қилди. Булардин адизлиги йигирми тўрт аршун. Қачон тамом бўлди эрса кўч кўтаруб анга борди, таҳтға ошиб ўрнинга ўлтурди. Йилларда бир йил Кањонда қаҳатлиқ бўлди. Қутрум шаристонида ошлиқ сотарлар теб хабар келди. Кањондин Қутрумға ўн кўнлук йўл эрди. Яъқуб ўғлонлари ошлиқ олғали ўғрадилар. Қутрумға келдилар. Имлоқи лайн ул адиз манзарға оғиб боқарда йироқдин Яъқуб ўғлонларин тева бирла келурин кўрди. Бошларинда урунг булат қалқонтек бўлуб кўлика қилур. Имлоқ ул булат кўруб боқди. *Ла илаҳа илла-ллоҳу Мұхаммаду н расулуллоҳу битиклик кўрди.* Вазирларин изди. Бориб манга йигитларни келтурунг. Вазир келиб айди: «Малик сизларни ундаюр», теса Яҳудо айди: «Биз тенгри ялавочининг ишин тамом қилмагинча келмазмиз», тедилар. Вазир борди, бу сўзни маликка тегурди. Тамом бўлмишда кезин келдилар. Имлоқ ўн йигитни кўрди, бўйлари, кўриклиари биртак, тонглаб оғирлади. «Сизлар кимларсиз?» теб

сүрди. Яҳудо айди: «Биз ўнагу бир қариндошимиз, Яъқуб ялавоч ўғлонларимиз. Отамиз Исҳоқ тақи улуф отамиз Иброҳим. Биз Кањондин ошлик олгалу келдимиз». Малик сўрди: «Азин қариндошингиз борму?» Айдилар: «Яна икки қариндошимиз бор, бири Юсуф отлиғ бири, Ибн Ямин отлиғ». Малик айди: «Ман эр қариндош сўрмасмен, қиз қариндош сўрармен». Айдилар: «Бир қиз қариндошимиз бор». Малик айди: «Қиз қариндошингизни манга беринг отангизни тақи сизларни ман мол бирла азиз қилайин, қамуғдин ортуқ бўлғайсиз». Яҳудо қариндошларинга боқти: «Сиз не теюрсиз?» Шамъун, Рубил ачиғландилар. Яъқуб ўғлонлари ачиғлансалар вилоятни «ароб қилмағунча ачиғлари ўчмас эрди. Магар Иброҳим ялавоч уруғиндин ким эрса илкин орқасинга силаса ачиғи ўчар эрди. Яҳудо кўрдиким икагу ачиғландилар. Айди: «Керакмаз Қутрум шаристонини хароб қилсалар бизга эмгак текса», теб Рубил орқасинга илик силади. Ачиғлари ўчти. Айди: «Эй малик, санинг ўғлунг сандин кенгашсиз қизингни ким эрсага бергайму?» Айди: «Йўқ», Яҳудо айди: «Бизнингма отамиз бор. Биз бориб сенинг сўзунг тегуралинг, отамиз на бергай», тедилар. Малик ул сўзга севунди. Ўн тева юки буғдой, ўн тева ун, минг кумуш, ўн ботмон йипор, ўн ботмон анбар, ўн ботмон кофур келтуруб буларға бердилар. Яна тақи бир мунчани оталаринга иза берди. Тақи айди: «Бу нарсаларни отангизга беринг, тақи манинг сўзумни тегурунг: «Ман сани оталиқға қабул қилдим санма мани ўгуллукға қабул қилғил. Манинг сўзум еттач Яъқуб ялавоч кун кўтаруб манга қелсун, қизин манга берсун теб сўзумни текурунг», теди. Яъқуб ўғлонлари ёндилар. Бу сўзни оталаринга айдилар: «Малик бизга мунча мол берди тақи бир мунчани санга йиборди», теб ўтрусинда қўздилар. Яъқуб ул сўзга йиглади, айди: «Мандин бурун ҳеч ялавоч қизини кофирға бермади». Ўғлонлари айди: «Сан билгил», тедилар. Бу сўзга бир ой кечмишда кезин Имлоқ Яъқубга битик изди. Ул битикда бу эрди: «Бу битик имлоқ имлоқидин, маликлар маликидин, ҳиборлар ҳибори улуғ мулклук, улуғ чериқлик Имлоқдин ул залил, ҳақир, фақир Яъқубга тегсун. Бу битик тегса қизини манга яроғлаб қўйисун. Агар қизини бермаз эрса ман бориб эл кунин бузарман. Сани ўғлонларинг бирла ўлтутурман, қизингни тортиб олурман. Сангама ялавочлиқ асиф қилмас. Ер тенгриси манман, теди, оғзинға туфроқ, Кўк тенгриси санинг, манинг бирла на иши бор». Нома Яъқубга тегди. Ўн ўғлонларин йигиб ўқитди. Ўғлонлари турукдилар, айдилар: «Эй ота, ўзунгга, бизга куч қилмагил, Кањон шаҳрин бузмагил, қизингни бу маликка бергил», тедилар. Яъқуб ўғлонларинга бушуқди. Яҳудоға айди: «Нома жавобин битгил. Бисмиллоҳир-раҳмонир раҳим. Мен Яъқуб Исройуллоҳ ибн Исҳоқ Сафиюллоҳ ўғли Иброҳим Халиуллоҳдин

Имлоқи лайн шақиод дунё вал охирақа. Билгилкин ҳеч ялавоч қизини кофирға бермади, манма бермасман. «Ло илоҳа иллоллоҳу ва инни Яъқубу расууллоҳи тесанг вассалому ало ман иттабаъал-худо». Номани битилди, муҳр қилди Имлоқға изди. Имлоқ номани олди, менгизи сарғорди. Үн икки минг бекларинг боқди. Улар айдилар: «Эй малик, черикинг, кучунг бор. Ёрлиғ бўлса биз бориб қизни тортиб келтуралинг». Малик черик йигди үн икки минг, беклари үн икки эр отландилар. Имлоқ явлоқ семуз эрди. Текма от, қачир кўтурмаз эрди. Яғанға мундурудилар. Черилик бошлаб Кањонға келди. Жаброилга ёрлиғ бўлди қанити бирла яғанинг тепасинга урди. Яған бир кўкради. Яъқуб эли бирла эшитдилар. Яъқуб ўғлонлари ёзидин келдилар, кўп черик келмиш кўрдилар. Оталари менгизи сарғормиш. Айдилар: «Нетак қиласинг?» Яъқуб йиглади, тенгри азза ва жаллага ёлворди. Жаброил етилди, айди: «Эй Яъқуб, тенгри таоло салом изди, салом бирла таҳийят изди. Айди: «Ўғлонларинга айғил қўрқмасунлар, ман сизларга носирман. Эй Яъқуб, ул қизинг манинг ҳазратимда азиз туур, душманға бермагайман, кофирни ялавоч уза эрклик қиласағайман. Үн ўғлонларинга айғил, ёрин кофирға ўтру чиқсунлар, турушсунлар. Ман қудратимни кўргузайин».

Яъқуб шод бўлди, ўғлонларинга чиқинг, теди. Ўғлонлари айдилар: «Эй ота, биз ўнағумиз кофиirlар телим туур, нетак турушалинг». Яъқуб айди: «Ман сизга силоҳ берайин. Ким ул силоҳ бирла тўкуш қиласа тенгри душманлари уза зафар топғай». Ўғлонлари айдилар: «Сан эркликсан чиқалинг», тедилар. Яъқуб сандуқ очди, Одам сафий тўнин Шамъунға берди, Шис тўнин Рубилға берди. Иброҳим қўчининг мунгузин Яғарға берди. Мусо асосин Яҳудоға берди. Тўқуз ўғлинга Яҳудони улуғ қилди. Ой кунтак бўлуб ўғлонлари чиқдилар. Малик таҳт уза турарда йироқдин Яъқуб ўғлонларин кўрди. Бекларинга айди: «Яъқуб ўғлонлари не ишга келмиш, кўрунг», теди. Улар келди эрса қатилманг, санчишга келдилар эрса боринг ўнучасининг бошин кесиб манга келтурунг. Үн минг эр бирла бордилар. Айдилар: «На ишга келдингиз?» теб сўрдилар. Яҳудо айди: «Санчишқа келдук». Вазири қутқура келди. Яҳудо қариндошларинга айди: «Ўтру турунг». Ўзи илгару кирди, таёқин боши уза чевурди, ҳавоқа солди, яна тутди. Олам ичинда йигочни ҳавоға ташлаб яна тұтмак Яҳудодин қолди. Анда кезин бир ун қилди, ул тўқузи ҳам ун қилдилар, фаришталарма кўқдин ун қилдилар. Ул унлар кўрқунчидин үн икки минг эрнинг юраклари ёрилиб ўлдилар. Малик айди: «На бўлди черик уни келмас бўлдилар». Айдилар: «Эй малик, ул ўнағу ун қилдилар. Ул ундин үн икки минг эр қамуғи ўлдилар». Малик яна бекларинга боқди. Йигирми тўрт минг эр бирла отланиб

келдилар. Яҳудо айди: «Эй Шамъун, кезик санга келди». Шамъун ўтру чиқди, айди: «Этиңг Ла илаҳа илла-ллоу Яъқуб расулу-ллоҳи». Чериқ Шамъунға тепундилар. Шамъун ун қилди кофиirlар жумла ҳалок бўлдилар, сана-дилар. Ўт келиб йигирми тўрт минг эрни куйурди. Маликка хабар бўлди, малик яғанға мунди. Ун икки минг беклар отлануб келдилар. Яҳудо қариндошларинга айди: «Келинг, бир йўли такбир қиласинг». Изи азза ва жалла тўрт саф фаришта изди, текма саф қирқ минг фаришга эрди. Яҳудо қариндошлари бирла такбир қилдилар, фариш-таларма такбир қилдилар. Яъқуб ўғлонлари тепиниб кирди-лар. Булар ерда, фаришталар кўкда. Кофиirlар қўркуб қочдилар. Қутрумға бордилар. Имлоқдин азин ҳеч ким эрса қолмади. Қамуғ ўлдилар. Имлоқ таҳтга оғиб ўлтурди. «Мен бири куртулдум», теди. Анчада кейин Яъқуб ўғлонлари етиб келдилар. Шаристонни қапуғларини берклик кўрди-лар. Шамъун айди: «Қамуғ йигилиб орқа бир қилиб томни йиқалинг». Бу ўнағу экин бирла томни тебратдилар. Шамъун ун қилди. Ул ун еттан ерга теги томлар қамуғ емрулди, кирдилар. Маликни саройда булдилар, таҳт уза ўлтурур. Яҳудо айди: «Эй малъун, тенгри қудратин кўрдунг, айғил Ла илаҳа илла-ллоҳу Яъқубу расулу-лло-ҳи». Имлоқ ун қилди. Шамъун илик сунди, сақолин тутди таҳтдин қузи торти. Яъқубга келтурди. Яъқуб Имлоқни кўрди, айғил: *Ла илаҳа илла-ллоҳу Яъқубу расулу-ллоҳи*. Имлоқ айди: «Эй Яъқуб, ман бу куни санинг илкингда булунман. На тиласанг қилгил. Манга сандин тақи сани тенгрингдин душманроқ ким эрса йўқ». Яъқуб айди: «Эй Имлоқ, имон келтурсанг оллоҳ таоло ики онча мулк бер-гай тақи ёрин ужмоҳда ўрун бергай». Имлоқ айди: «Манга замон бергил эвумга борайин, санинг тангринг манғга мулк берурму кўрайин. Агар берса имон келту-раюн», теди. Жаброил келди айди: «Эй Яъқуб (тенгри) ёрлиқар неча тиласа замон бергил». Яъқуб айди: «Неча замон керак?» Айди: «Ўн йил». Яъқуб Имлоқни қўзди. Имлоқ ўз ўрининга ўлтурди. Мавло таоло бу ўн йил ичинда анга анча тенглик мулк бердиким йигирма тўрт минг сар-ҳанглари бўлди. Текма сарҳанг бирла йигирми тўрт минг эр бўлди. Ун йил тамом бўлди эрса Жаброил келди айди: «Эй Яъқуб, тенгри таоло сенга салом ёрлиқади, салом бир-ла дуруд изди. Тақи айди: Яҳудони Имлоқға изғил имон келтурсун». Яҳудо келди, Қутрум шаристонига кирди, айди: «Эй малъун, отам берган ваъда ўн йил тамом бўлди. Изи қудратин кўрдунг тақи мулк ҳам берди. Эмди айғил *Ла илаҳа илла-ллоҳу Яъқубу расулу-ллоҳи*». Малик айди: «Эй Яҳудо, сен элчисан, элчини ўлтурмак малик-ларга ор бўлур. Йўқ эрса бошингни кесиб сўнгукингни яғанлар азоқи олтинда солғай эрдим. Тақи отангға айғил кечмиш бормишни қўзсан, қизипи яраштуруб манга изсун.

Йўқ эрса ануқ бўлуб турсун, оғир черик бирла келурман, тенгринг манга не қилгай. Бу ерга келдинг эрса жодулуқунг не асиғ қилгай. Ўғлонларингни ўлтургайман, элинг кунунг от азоқи олтинда ҳалок бўлгай. Тақи қизингни тортиб келтургайман. Кўрайин қаю тенгринг санга илик тутар эрмиш». Яҳудо келди отасинга хабар берди. Яъқуб ялавоч изиқа ёлборди, Жаброил келди айди: «Яъқуб, изи азза ва жалла санга салом изди, салом бирла дуруд изди. Айди: «Ман ҳалимман, ошуқмазман. Яҳудоға айғил яна борсун, Имлоқға айсун, ман бирман сан манинг ялавочимсан». Яҳудо яна келди айди: «Эй малъун, оллоҳ бир туур, отам Яъқуб ялавоч туур».

Имлоқ ачиғланди, черик йиғди. Йигирми тўрт йўли йигирми тўрт минг эр отланди. Ўзи яғанга мунди. Кањонга икки йиғочлиқ ерда келиб тушди. Яъқуб ялавочға хабар бўлди, мавло азза ва жаллаقا ёлборди. Жаброил келди айди: «Эй Яъқуб, тенгри санга салом изди, салом бирла дуруд изди. Тақи айди: Бу кеча санга ул малъундин нажот берайин». Кеча бўлди эрса елга ёрлиғ бўлди, эсгил теб. Тонгдаси кун маликма қолмади. Хайлу ҳашами ер қузи бордилар. Жаброил мавло ёрлиғи бирла келиб Қутрум шаристонини ери бирла юғдуб остинни устун қилиди. Жаброил келди: «Эй Яъқуб, мавло ёрлиқар, Имлоқнинг молин товарин, олтун, кумушин олғил. Азинларин ўтқа ёқғил, куйсун. Яъқуб ўғлонлари бирла бордилар. Имлоқнинг молин товарин, олтун кумушин олдилар. Азинларин ўтқа ёқтилар, куйдурдилар. Кањонға келиб ўлтурдилар.

ҚИССАИ ЮСУФ СИДДИҚ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ул Йа абати инни ра'айту аҳада ашара кавкабан ва аш-шамас ва ал-қамара ра'айтуҳум ли сажидин тушин айған ул, отасиндин Йа бунайя ла тақсус ру'йака ала ихватика фа йакиду лака кайдан насиҳатин эшиятган ул, қариндош жафосинга илиниб қузуг'ка тушган ул, қузуғдин чиқиб ўн секис бадал ярмоқға сотилған, ул. Ва жъални ала ха занни ал-арзи инни ҳафизуз алимун теб ўзини ўпган ул, Миср тишилари балосинга мубтало бўлуб Рабби ас-сижну аҳаббу илайҳа мимма йағъунани илайҳи зинданини ихтиёр қилған, охир вақтинда Таваффани муслиман ва ал-ҳиқни би ас-салиҳина теб мавлоға ёлворған Юсуф ялавоч алайҳис-салом.

Чин ўн икки эрди Яъқуб совчининг болалари,
Кўрса анинг биртак эрди бўйлари бололари.
Ўн биринчи Юсуф эрди суврати явлоқ бадиз,

Лаъл ичинда гулчирар кўп луълуъи лолалари.
Кўрк қилиқ зийнат малоҳат ҳам нубувват, ҳам карам,
Боша азокға тегру жумла мавлонинг ололари.
Ота севган, отасинға туш кўруб йўрдургучи,
Не ҳасад қилди, кўр, анга ул ўғай оғалари.
Ул Миср мулки ичинда маликлар хотунларин,
Қул қилған ул қамуғни зулфининг лолалари.
Қул сотилди эл ичинда қайра олди қул қилиб,
Волий бўлди Миср ичинда бўлдилар мавлолари.

Уғон изимиз китоби қадим, Қуръони азим мунаввари
карим ичинда хабар берур, ёрлиқар *Наҳну нақуссу алайка*
аҳсанал-қасаси, *Маъниси* ул бўлур: Эй Муҳаммад, хабар
бералинг санга. Хабар бермоққа ергаги бу узун аҳсани
қисса қач қисқа бўлмасун, теб қач ҳарф фойдалар бу
қисса аввалинда ёд қилинди. САВОЛ: «Аҳсан» темакда
ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: «Ул турурким, Қуръон ичин-
даги қамуғ қиссалардин телимрак, фойдаси укушрак Юсуф
қиссаси туур. Ул йўлдин «Аҳсан ул-қасас», теди. Ик-
кинчи жавоб: «Бу қисса аввалиндин охиринға теги баъзи
қавлинча қирқ йил, баъзи қавлинча сексон йил кечди,
анинг учун «Аҳсан ул-қасас» темак бўлур». Учунчи жавоб:
«Азин қиссаларда, азин оётларда келмиш, аммо Юсуф
қиссаси тугангингча бу сурада келди. Анинг учун «Аҳсан
ул-қасас» теди. Тўртунчи жавоб: «Азин қиссаларда ёт
кишилар орасинда эрди, аммо Юсуф қиссаси ота-она тақи
ўғлонлари орасинда эрди. Анинг учун «Аҳсан ул-қасас»,
деди. Бешинчи жавоб: «Бу қиссада уч ҳол бор роҳатда,
эмгакда, мавло тоатинда, ҳалойиклар орасинда эзгу муомала
қилмоқ, кенглиқда, торликда очук тутмок». Олтинчи жавоб:
«Юсуф қариндошлари бирла эзгу муомалат қилдуқи тақи
уларнинг жафосинга сабр қилдуқи учун». Еттинчи жавоб:
«Бу қиссанинг аввали туш, ўртаси туш, охiri туш эрди.
Анинг учун «Аҳсан ул-қасас», теди. Саккизинчи жавоб:
«Бу қисса ишқ бирла тамом бўлди. Анинг учун «Аҳсан
улқасас», теди. Тўққузунчи жавоб: «Расул алайҳис-салом
ёрлиқади, ким эрса ўн турлук балога илинса ўн сурани
ўқусун, ким эрса навсибослиқ мандин кетсун теса «Ал-
ҳамду» сурасин ўқусун, ким эрса ўғрилардин қуртулайин
теса «Сурат ул-бақара»ни ўқусун, ким эрса чигойлиқдин
қуртулайин теса «Ол имронни» ўқусун, ким эрса қазғу
кўнглумдин чиқсин теса «Сурат ул-анъом»ни ўқусун, ким
эрса нифоқ кўнглумдин чиқсун теса «Сурат ул-анфол»ни
ўқусун, ким эрса ўфкам ўчсун теса «Сурат ул-аср»ни
ўқусун, ким эрса қазғу манга ҳаром бўлсун теса «Аlam
нашраҳ»ни ўқусун, ким эрса куфр ва ширк мандин кетсун
теса «Сурат ул-ихлос»ни ўқусун, ким эрса жодлукдин омон
тиласа «Сурат ул-муъавизатайин»ни ўқусун, ким эрса бу
ўн турлук қазғу мандин кетсун теса «Юсуф» сурасин

ўқусун. Анинг учун қамуғ балолар Юсуф қиссасинда бор.

Аймишлар, Яъқуб ялавочнинг олти хотуни бор эрди. Текма хотундин икки ўғул бўлди-ўн икки ўғул бўлур. Латифа. Улвий ола ичинда ўн икки буржлар бор. Табарака аллази жаъала фи ас-сама'и буружан. *Ва ас-сама'и зати ал-буружы*. Ул буржлар бу турур: *کўзи* (ҳамал), *ўй* (савр) аранданд¹, *Жавзо*, *Кучик* (саратон), *Жур арслон* (асад), буғдой боши, *(сунбула)*, тулкар, чизан (ақраб), *Ўёй* (қавс), ўғлоқ (жадий), *Кўннак* (далв), *Балиқ* (хут). Бу ўн икки буржда етти юлдуз бўлур. *Фа ла уқсиму би ал-хуннаси ал-жавари ал-хуннаси*. Ул юлдузлар қаю турур теса айғил: сакандир, ўнгай, куруд, яшиқ, сақит, орзу, ялчиқ. Бу юлдузларда қарор қилмайин юриюлар.

БАЙТ

Ўн икки уқак етти ақрон қислиқ,
Энг илки қўзи, уй, аранданд, қучик.
Кур арслонма буғдой боши улкар аро,
Чаён ҳам ёй, ўғлоқ, кўннак ҳам балиқ.
Яна етти юлдуз буларда юриюр,
Сакандир, ўнгай ул куруд ҳам яшиқ.
Сақит, орзу, ялчиқ ёғитеқ бўлур,
Тўқушдин ўсанма кизибон ёриқ.

Бу ўн икки буржларда бу етти юлдузлар туғар. Яна бир олами сифлийда етти бурждин ўн икки юлдуз туғди. Етти бурж қаю тесанг: Яъқуб ялавоч, Шавша, Заъура, Сунбула, Қамар, Ҳабиба, Раҳил. Яъқуб олти хотунлари бирла етагу. Ўн икки юлдузлар қаю тесанг ўн икки ўглонлари турур: Рубил, Ловий, Шамъун, Яҳудо, Жода, Дон, Яғсар, Ястохир, Заботук, Қозур, Юсуф, Ибн Ямин.

Юсуф ўн биринчи ўғул эрди. Мавло таоло анга ўн нарса каромат қилди: кўрк, қилиқ, кечурмак, ялавочлик, туш таъбири, кўни сўз, уз, авоқибат, умур, таъвили сухуф. Иброҳим. Бу ҳам Юсуфтек кўрклук оламда назири йўқ эрди. Ривоят қиласишиндаги Миср ҳалқи етти йил қаҳатлиқ бирла мубтало бўлдилар. Молин, товарин, мулкин, асбобин, қулин, кўнглини Юсуфга сотиб ошлиқ олдилар. Анборда ошлиғ қолмади. Янги ошлиғ бўлурга тўрт ой қолди. Юсуф алайҳис-салом Миср ҳалқинга ниқоб кўтурди, юзин кўргузди. Юсуфнинг жамики мушоҳадаси бирла тўрт ой таом емадилар, Юсуфнинг кўркини бирла кун кечурдилар. Ҳабарда келмиш, Расул алайҳис-салом ёрлиқар: Меъроҳ тунинда изидин манга ёрлиғ бўлди: Эй Муҳаммад, ужмоҳдаги ҳурларнинг кўркини дунёда икагуга бердим. Бир онанг Ҳаввоға, иккинчи Юсуф Сиддиқга. Тақи аймишлар: Мавло кўркни минг улуш қилди, тўқуз юз тўқсон тўқузни Юсуфга берди, бир улушни тугал оламларга берди. Қачон

Юсуф эвдин чиқса ой кун нури қолмас эрди. Олам халқы билур эрди Юсуф чиқмиш теб. Ким эрса Юсуфға бокса күзгуда күрартек ўзин юзин күрар эрди. Қачон таомни ҳал қилиб ютса бўғзиндин кечкинча кўрунур эрди. Коронгу тун кунтек бўлур эрди. Янгоқлари нуриндик «Шақойиў ан-ниъмон» отлиғ чечак уфтанир эрди. Юсуф тақи Ибн Ямин Роҳилдин эрдилар. Юсуф кичик эркан Роҳил вафот қилди. Юсуф, Ибн Ямин кичик қолдила теб Яъқуб буларни шафқат қилур эрди онасиз теб, аммо Юсуфни қаттиғ севар эрди. Юсуфсиз юрумаз эрди. Етти ёшади эрса бир тунда туш кўрди иничилари бирла таёғларин ёзида тиқдилар, қамуғлари кўкарди, аммо узамади. Юсуф таёқи чечакланди, илк қат кўкка теги узади. Тақи азин таёқлар узагулига қилди. Баъзилар аймишлар, иничиларининг таёқлари Юсуф таёқинга сажда қилдилар. Юсуф келиб ул тушни иничиларинга айту берди, иничилари бири биринга айдилар: «Кўрмасмусен бу Роҳил ўғли отамизға севуклукрак бўлайин теб сақинур». Туш кўнгулларинга ёқмади. Иккинчи кеча яна туш кўрди ўн бир юлдуз, кун ой бирла иниб Юсуфға сажда қилурлар. Юсуф бу сўзларни отаси Яъқубға айту берди. Аймишлар: Бўстон отлиғ жуҳуд ялавочимиз Мұхаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва салламға савол қилди: «Юсуфға сажда қилган ўн бир юлдузнинг оти на туурур?» Расул айди: «Ул юлдузларнинг отини айту берсам имон келтургаймусан?» Жуҳуд айди: «Анда кезин». Расул ёрлиқади ул юлдузлар оти чизон, ториқ, қойис, хандуҳ файлак, мусаббиҳ, вассоб, раййол, бир ривоятда зайд, зулумудон, зулфараъ, зулкитфон. Бу ўн бир юлдузлар ой кун бирла кўк этагинда Юсуф сажда қилдилар. Яна бир ривоятда кўқдан иниб сажда қилдилар. Жуҳуд айди: «Воолоҳким Таврот ичинда мундағүк ўқидим», теб имон келтурди. Яна айди: «Эй Юсуф, тушларинг явлоқ кўрклук туур, қариндошларингга аймагил санга ёвуз санағайлар. Шайтон одамзот учун очуқ душман туур. Ай бунайиа ла тақсус ру'йака ала ихватика фа йаки су лака кайдан инна аш-шайтона ли ал-инсани адуувун мубинун». Бу сўзни Рубил онаси Қамар эшилти. Бориб Рубилға сўзлади. Рубил қариндошларинга сўзлади. Қачон Яъқуб ўғлонлари бу сўзни эшилтилар эрса Интафахат авдажуҳум ва иқшаъаррат жулудуҳум ва избаррат шуъруҳум қамуғлари ўфкаладилар, бўюн томирлари керилди, туйлари ирикланди ура қўпди. Қамуғлари айдилар: «Бу Роҳил ўғлинга таб эрмасмумизким отамиз ани ортуқ, севуб, ортуқ тутар. Тақи ўзин ортуқ севудурайин теб туш кўрдум тею ёлғон айтур. Биз тун-кун ёзида йилқи қора, қўй-қўзи бирла эмганиб юриюрмиз» Из қолу лайусуфу ва аҳуҳу аҳаббу ила абина минна ва наҳну усбатун инна абана лафи золалин мубинин. Қамуғи кенгашдилар. Юсуфни ўлтуралинг ё кэнду йироқ ерга солалинг. Ота-

миз севуклуги хос бизга бўлгай теб. Уқтулу Юсуфа ав итраҳуҳ арзан деган ким эрди?» Жавоб: Аймишлар, қариндошлари бири биринга сўзлашур эрди. Тақи бир жавоб ул турурким, шайтон эрди, бир абушға одамийтек бўлуб келди, уларға айди: «Юсуф сизларни қулланғутек турур». Сўрдилар: «Нетак қиласинг?» Шайтон айди: «Ўлтурунг, ё кэнду йироқ ерга кўмишиング. Андағўқ қущ қурт егай, отангиз севуки сизга қолгай». Улар айдилар: «Юсуфни ўлтурсан миз отамизга ёзиб изи азза ва жаллага осий бўлгаймиз». Шайтон айди: «Ул иш қилмишда кезин тавба қилгайсизлар, солиҳлар жумласиндин бўлгайсиз». Ва такуну мин баъдиҳи қавман солиҳина. Бу сўзни шайтон сўзлаб гойиб бўлди. Уларни бу тадбир уза қўзди. Яна бириси айди: «Бу ишни қилур бўлсангиз Юсуфни ўлтурманг, элтиб бир теранг қузуғға кўмишиング, йўлдин кечганлар олиб кетгайлар. Қола қо'илюн минҳум ла тақтулу Юсуфу ва алқуҳу фи гойибати ал-жубби йаллатақитҳу баъзу ас-саййарти ин кунтум фаъилина. САВОЛ: Бу тадбирни ўгратган ким эрди? ЖАВОБ: Баъзилар аймишлар, Рубил эрди, қамуғдин улуғроқ ҳам холаси ўғли эрди. Баъзилар аймишлар, Яхудо эрди. Баъзилар аймишлар, Шамъун эрди. Яна айди, ўлтурмак қон қилмоқ улук ёзуқ турур, қузуғға кўмишиалинг теб, кенгашдилар, Айдилар: «Эй ота, ёз куни бўлди. Бу кун Кун отлиғ султон Хут отлиғ қишлоқдин Ҳамал отлиғ ёзға ўгради. Адиз кўк йиғлар, яғир ер кулар. Булатлар ёш оқитса ёш ўғлон онадин туғартек ёш яшаб ўлган қора ердин кўк, ёш ўтлар унар».

БАЙТ. БАҲОРИЙЁТ МАВЛОНО НОСИРУДДИН РАБҒУЗИЙ:

Қаг жа'ат ал-азҳару баъда фавтиҳа
Ва ганнат ат-тайру би аъло савтиҳа

Фа унзур ила аассари раҳмати-ллаҳи
Кайфа шүҳий ал-арза баъда мавтиҳа

Кун ҳамалга кирди эрса келди олам наврӯзи,
Кечди баҳман замҳарир қиш қолмади қори бузи,

Кун келу минг кўрки ортиб тирилур ўлмиш жаҳон,
Тонг бадизлаб нақпни бирла безанур бу ер юзи.

Тонг отарди эснаюр тўрт булуңгдин шамол, зиё,
Кин тузар киндик йипор йизланур ёбон ёзи.

Ёрлиги епгун — багирдин обуғи ёшил, қизил,
Ораси бутоқ, ябурғоқ, тол чечаклар туб тузи.

Үрласа булутлари гулчирар богу бүстөн,
Тол йигочлар енг солишур ўйнаюртек күй-қўзи.

Киршани қор қани энглик бокса төглар сурати,
Тўнлиқи тангсук йипордин Рум хитой атлас. чузи.

Лола сагроқин ичарда сайрап усруб сандувоч.
Турна ун тортиб ўтарда сакрашур бақлан қўзи.

Кўқда ўйнар қўл солишур қуғу қоз қил қаргулоч,
Ерда юргуб жуфт олишур ос, тийинг, киши, қундузи.

Тол йигочлар минбаринда тўти қуш мажлис тутар,
Қумри, булбул муқри бўлуб ун тузар тун қундузи.

Яғиз ер, кўк менгизлик яшинаю майдон бўлуб,
Оғрушим ойтак чечаклар теграсинда юлдузи.

Ҳури ин ужмоҳ ичинда енг солиб таҳсин қилур.
Ез уза мундог газаллар аймишда Носир Рабгулий.

Айдилар: «Эй ота, мундог сафоли кунда сабо нури сувлуғ вофий Юсуфни бизнинг бирла изғил. Ёбон ёзини кўрсун, бақлан қўзиларни кўруб қазғулари сочилсун, ирикмиш кўнгли очилсун», теб ёлғон тил бирла оталарин ялғаб, тинч кўнгулларни бўлғаб Арсилҳу маъдана ғадан йартатъ ва йалъаб тую қўла келдилар. Яъқуб ялавоч айди: «Эй ўғлонларим, сиз билурсиз ман Юсуфсиз сувсиз балиқдек чолиқман. Бир соат сўрумасман сизинг бирла издим эрса нетак турайин!» Айдилар: «Эй ота, сен бизга инонмасмусен? Юсуфга сен ота эрсанг бизма қариндошмиз. Санма севар эрсанг биз ўн қариндошмиз орамизда Юсуфни на теб күштек учурғаймиз, налук измассан», тедилар. Ма лака ла та'манна ала Юсуфа ва инна лаҳу ланасиҳуна. Яъқуб айди: «Кўнглум явлоқ қўрқар, сизлар овға бориб Юсуфни юртда кўзғайсиз, бўри егай сизлар кўрмагайсиз». Қола инни лайаҳзунуни ан тазхабу биҳи ва аҳофу ан йа'кулаҳу из-зи'бу ва антум анҳу тоғифуна. САВОЛ: Яъқуб ялавоч на далил бирла сизлар овға борғайсиз Юсуфни бўри егай теб айди? ЖАВОБ: Ялавочимиз Муҳаммад Мустафо алайҳис-салом ёрлиқар, қачон мавло азза ва жалла Яъқубни Юсуф фироқи бирла йиғлатмоқ тилади эрса Яъқубнинг кўнглинга хавф даҳшат солди. Қирқ тун-кун ётмади тун чиқармади, тоатдин тийанмади явлоқ эмганди. Қирқ тун-кун тамом бўлди эрса Яъқубга уйқу галаба қилди такя қилди, узиди. Юсуф Яъқуб қўйнинда эрди тушинда кўрди, ўзи тог бошинда, Юсуфни қўл ичинда ўн бўри келиб Юсуфни қабсамиш. Ҳалок қилғутек ҳамла қилурлар. Яъқуб тог тепасиндан боқар. Яна бир бўри ул бўриларни қовар, Юсуфдин дафъ қилур, Юсуф бўридин

халос бўлмишда ер ёрилур, Юсуф ерга ботар уч кунда кезин яна чиқар. Яъқуб қўрқунчда уйғонди. «Инни аҳоғу ан яъкула ху ал-зиъбу» тедуги ул бўлди. Яъқуб Юсуфни измазин билдилар эрса Юсуфга келиб сўз бердилар, тазвир ва ҳийла бирла Юсуфнинг кўнглун қўпордилар. Юсуф отаси таба борди. Отасидин зорилиқ бирла илтимос қилди. «Мани иничиларим бирла ябонға изғил ёзи ябонни, қўй қўзиларни кўрайин, кўнглум очилсун», теди. Яъқуб айди: «Эй кўзим ёруқи, кўнглим тўқи, бағрим кесаги, ўзум юксаки», теб йиглаб айди: «Ман улуғ бўлдум сансиз нетак қарор қиласин, сени явлоқ севарман», теди. Юсуф айди: «Ман билурмен мени севарсан. Севмакнинг аломати ул туурким, севмишинг тилагинча юриса. Манинг тилагим ул туурким иничиларим бирла борсан». Яъқуб ани эшитиб Юсуфнинг азоқи олтинда игнаю бошлади. Айди: «Эй кўрклук юзлук Юсуфум, санинг сўзунгни нетак синдурайин! Уғон ҳукминга ризо бердим. Ерин қариндошларинг бирла изайин», теди. «Бу кеча қўйнумға суқуб бағримға қисайин. Ул кўрклук юзунгни тўқ кўрайин», теди. Ериндаси қариндошлари келдилар Юсуфни оталариндин қўлдилар. Яъқуб йиглаю бошлади, айди: «Эй ўғлонларим, мани Юсуфсуз қўзманг, Юсуфга яхши боқинг. Очса ош беринг, сувсаса сув беринг, ориса эгнингизга олинг». Булар борча айдилар: «Эй ота, бу насиҳатларни ёт кишига қилғу, биз қариндошларингиз налук очарурбиз, налук сувсиз қўярмиз», тедилар. Яъқуб йиглаю Юсуфнинг бошин ювди, сочин таради. Анда кезин қучуб элниндин ўпди, илкин юқори кўтурди.

Айди: «Изиё, Юсуфумни сенга тошшурдим манга тирик ёндургил. Фироқининг мани ўти бирла ёндумрагил». Анда кезин Юсуфни уларга берди. Яъқуб юзинда Юсуфни Рубил эгнинга олди, кўтурди андин Яҳудо олди, яна Шамъун олди. Андин Ловий олди элдин элга олдилар. Яъқуб Юсуфни кўндуру чиқди, бир адиз тепага оғди. Юсуфнинг қораси кўрунмас бўлғунча бўтаси қолмиш ингантек инграю қолди, кўрунмас бўлди эрса қаттиғ ун бирла йиглаю эвинга ёнди. Қачон оталари кўзиндин айрилдилар эрса Юсуфни ерга чалдилар, айдилар: «Эй Роҳил ўғли, ёлғон туш этмишинг етмасму? Тақи бўйумизға минармусан язог юругил», теб иссиг қумда ёлинг азоқ қовдилар. Юсуф орди, текма бир қариндошининг юзинга телмурга боқа бошлади бириси раҳм қилғай теб. Раҳм қилмадилар. Қаттиғ сувсади, юргурғу яроғи қолмади ёлворди, айди: «Эй иничиларим, явлоқ очдим таом беринг, сувсадим сув беринг» теди эрса текма бир қариндоши бирор янгоқладилар. «Боргил ул ялғон тушунга айғил ош сув берсун» тедилар. Юсуф очин, сувсиз йиглаю юрию бошлади. Булар бурнароқ бориб бир тепага оғдилар. Муни нетак ўлтуролинг тею кенгашдилар. Бири айди: «Тош бирла янчалинг», бири айди: «Пичоқ бирла санчалинг», бири айди: «Теринг чуқур қазиб кўмалинг, андағуқ ўлғай», тедилар.

Таом сув тилади бермадилар. Уч йиғочлиқ ерга теги қовдилар. Қачон Юсуф қариндошларинга яқинроқ келса анинг сўзин қўзуб азин сўз бошлиюр эрдилар. Юсуф уларнинг явуз кенгашларин англади, билдиким ўлтурурлар. Улардин қочди, улуғ қариндоши Рубилни изару борди. Юсуфни тутдилар. Рубилнинг азоқинга тушди. Йиғлаю бошлади, айди: «Эй қариндошим, кўрмасмусен мани ўлтургали ўғрадилар! Эй улуғ иничим, манга раҳм қилмадинг эрса ул абушға отамға раҳм қилинг анинг бағрини куюрманг, отам ўрнинг бу кун сен отасан манга раҳм қилғил», теди. «Мени булардин қутқарғил».

Ёлворди эрса Рубил тақи Юсуфни янгоқлади. «Борғил ул ёлғон тушунга айғил, сани булардин қутқарсун», теди. Юсуф Рубилдин эзгу сўз булмади, эврулди. Мамъунға борди ангама ёлворди. Ул тақи бир янгоқлади. Юсуф юзин тушди, янгоқинда беш эрнак қум билгурди. Юқору боқди кўк йироқ куйи боқди ер қаттиғ. Бир оҳ қилиб ун кўтурди Яҳудо олди. Азоқинға тушуб йигълаб айди: «Эй Яҳудо, қамуғдин сан бағирсоқ эрдинг булардин фарёд тиккил. Манга раҳм қилғил», теб нортек янгоқи уза анҳортек ёши бўлди. Ёлворди эрса Яҳудонинг меҳри тебранди, айди: «Эй қариндош манга ёвуқ келмагил, сўзлашур кўрсалар манима ўлтургайлар». Қамуғ йигилиб Яҳудога келдилар Яҳудо айди: «Эй қариндошларим, келинг, отамиз ҳаққини кузаринг, улуғ кунда на жавоб айғайсиз, ўғлонға ёвуз санманг». Яҳудога қатиғ сўзладилар, ани Юсуф эшитиб ёлворди, айди: «Эй иничиларим, мани қаю ёзуқум бирла ўлтурурсиз?» Яҳудо айди: Муни ўлтурууб бизга неча ер кенг қолғай ўлтургинча илкин, азоқин боғлаб қузуғга кўмушалинг андағуқ ўлғай», тедилар. САВОЛ: Ўлтурмаклари иккидин холи эрмас ё Исҳоқ, ё қонин ҳалол кўрмак бирла бўлғай. Улар иккидин ироқ турурлар. Аниг учунким анбиё уруғи эрдилар, қон тўқмакка налук ўғрадилар? ЖАВОБ: Аналар зътиқод бирла қон тўқмакни ҳалол кўрмадилар. Агар ҳалол кўрди тесамиз куфр бўлур. Ялавочлар куфрдин маъсумдурлар. Тақи бир жавоб: Имом Абулҳасан Шофийий раҳматуллоҳи алайҳи «Усматул-анбиё» ичинда келтумиши Юсуфнинг қариндошлари Юсуфга ўғрамища ялавоч эрмас эрдилар, сагира, кабира нетак маъсум бўлғайлар. Фанқатаға ал-каламу ва саката ас-су'алу.

Анда кезин туз кенгаш қилиб қузуғга кўмушур бўлуб Юсуфни тутуб, судраю қузуғ бошинға келтурдилар. Юсуф текмаси юзина телмурга боқиб айди: «Эй қариндошларим, манга раҳм қилинг!

Агар манга раҳм қилмасангиз ул заиф абушға отамға раҳм қилинг. Тенгри азза ва жалладин қўрқунг», теб телим ёлворди эрса текма бири бир янгоқладилар. «Бу сўзни сўзлагунча бутроқ тўнунг чиқарғил»,— тедилар. Юсуф тақи ёлвору бошлади, айди: «Эй қариндошларим, отам ҳаққи

учун күнглакимни манга бағишиланг, тирик қолдым эрса авратим ўралсун, агар ўлсам кафан бўлсун. Тақи илким боғлаб мани солманг ёза беринг қузуғдаги қуш, қурт, йилонларни кўриғайман», теди. Айдилар: «Ой кунга тақи ўн бир юлдузға айғил тўн берсун, ёза берсун», теб унамадилар. Кўнглакини сучулуб белинга йип боғлаб қузуғга изиттилар. Қузугнунг ёримиға тегди эрса йипни кесдилар. *Фа ламма заҳабу биҳи ва ажмаъун ан йажъалаҳу фи гойабати алжубби.* Юсуф қузуғ тубинга тегмасдан бурун сидратул мунтаҳода Жаброилга ёрлиғ бўлди. *Адрик абди.* «Тарк қулум Юсуфни тутғил», теб. Жаброил бир қанит тўқиди қузуғ тубинда бир улуғ урунг тош бор эрди ани сув юзинга чиқарди. Жаброил қанит бирла сиқади тўрқатек юмшоқ бўлди. Яна ужмоҳдин бир мусалло, бир кўнглак келтурди Юсуфга кизздурди. Юсуфни тутуб ул тош уза ўлтуртди. Тақи мусалло тўшаю берди, айди: «Эй Юсуф, мавло таоло салом изди, салом бирла дуруд изди», теб ялавочлиқ тегурди. Ул кун Юсуф ўн икки ёшлиғ эрди. Айди: «Эй Юсуф, тенгри ёрлиқар манинг ҳукмумга сабр қилғил, нажот бериб Миср элинга малик қиласин. Отанг Яъқубға саломат қовуштурайин». Анда кезин Жаброил бу дуони ўграту берди: *Аллоҳумма йа қашифа кулли курбатин, ва йа мужиба кулли даъватин, ва йа саниға кулли маснуъин, ва йа жабира кулли касирин, ва йа соҳиба кулли ғарибин, ва йа муниса кулли ваҳидин, ва йа шаҳига кулли нажва, ва йа ҳазира кулли балва, ва йа ла илаҳа илла анта субҳанака ас'алука ан тажъалани фаражан ва маҳражан ва ан тақзиға хуббака фи қалби ҳатта ла йакуна ли ҳаммун ва зикрун ғайрука ва таҳфазани ва тарҳамани йа арҳама ар-роҳимиға. Аймишлар, ким берк ерга кирса ё балога илинса бу дуони ўқуса мавло таоло нажот бергай. Яна ужмоҳ неъматларин келтура берди. Жаброил қанити бирла қузуғ ичини сиқади эрса бўстонтек ҳарам бўлди. Ул қузуғ Ўрдун еринда мадинли мисрли орасинда Кањонға уч йиғочлик ерда Нуҳ ялавоч ўғли Сом қазмиш эрди. Ул қузуғ оти «Хуббул-ахёр» маъниси ул бўлур «эзгу қузуғи» темак бўлур. Ул қузуғ суви ачиғ эрди тотлиғ бўлди, қоронғу эрди ёруғ бўлди. Жаброил Юсуфнунг иликларин ёза берди. Бир айва келтурди. Юсуф ани еди, тўйди. Аймишлар, ул қузуғда тупроқда ётған бир қарағу йилон бор эрди. Юсуфнинг унин эшишиб Юсуфни егалу ўғради. Жаброил бир қаттиғ ун қилди. Ул ундин қулоқи сағир бўлди, кўзлуг илон кўzsиз бўлмаса Юсуф жамолин кўруб егали ўғрамагай эрди.*

Ривоят. Шайх Басрий раҳматуллоҳ Юсуф қузуғга кирмишда етти ёшлиғ эрди. Маликка сексон йил кечди. Вафот бўлмишда юз йигирми яшаюр эрди. Тақи хабарда келмиш ялавочимиз Мұҳаммад Мустафо алайҳис-салом Жаброилға сўрди: «Кўқдин ерга инарда эмганурмусан?» Айди: «Ё расуалллоҳ, тўрт йўли явлок эмгандим. Бир Иброҳим Халил-

ни манжиниқға уруб ўтға отмишда сидрат ул-мунтаҳодин қанит түқиб ўтға тушмасдин ошну тутдум. Икинч, Иброҳим Исмоилни қурбон қилурда пичоқни тортмаздин бурук тутғил теб ёрлиғ бўлди. Сидратул-мунтаҳодин иниб пичоқ юзин орқасинга эвурдум. Учунч, Юсуфни қариндошлари белин боғлаб қузуғға издилар. Қузуғ яримиға тегди эрса йипни кесдилар, сидратур-мунтаҳодин иниб тутдум. Тўртунч Ухуд тўқушинда санинг муборак тишингга тош тегиб қон оқмишда ёрлиғ бўлди, қон ерга тушмасдин бурун тутғил теб. Ерга тушмасун то қиёматға теги ўт, ем унмагай теб сидратул-мунтаҳодин иниб ул қонни қанитим бирла тутдум.

Бу тўрт йўли эмгандим, теди. САВОЛ: Юсуфни қузуғға солдуруб яна чиқармоқға ҳикмат не эрди? Мавло таолонинг тилаги азалда улким, ики ҳабаший ўғлонлар имон келтурганлари манинг ҳазратимда яқин бўлғайлар. Ул икки ҳабашийнинг бири Башир отлиғ, яна бири Бушро отлиғ. Ул икагуни молик Заърга қирқ йил қул қилди. Қуллуқ қилдилар. Қачон қирқ йил тамом бўлди эрса Юсуфға қузуғ ичинда тўрт кун тамом бўлди, молик Заър кўнглинга кўмишди Мисрдин Шомға сафар қилди. Мавло қудрати бирла йўл озиб Канъон вилоятинга тушди. Юсуф қузуғи бошинға келиб тушдилар. Башир, Бушро отлиғ қул ўғлонларни қузуғға сув олғалу издилар. Булар бориб қузуғға қава солдилар. Мавло ёрлиғи бирла Юсуф икки азоқин қавага урди. Башар тортди, ошурди, қавада Юсуфни кўрди, ойдин, кундин кўрклук. Башир ун қилди: «Бушро қузуғдин бир ўғлон чиқарди!» теб. Қолайа бушро ҳаза *гулам ва асарруҳу би-зъатан*. Юсуф қузуғға тушмакка ҳикмат бу эрди. Келдимиз мақсадға. Яъқуб ялавоч ўғлонлари Юсуфни қузуғға солиб бормища бир ўғлоқ бўғузладилар, қонини Юсуф кўнглакинга булғадилар. Кеч вақтда кенж ўғлондек йиғлашу оталаринга келдилар. *Ва жа'у абаҳум иша'ан йабкуна*. Айдилар: «Эй ота, биз йилки қора кузарур бўлуб Юсуфни ўтогда кўйдумиз. Биз келгинча Юсуфни бўри емиш. Нечама биз кўни сўзлук эрсамиз сиз бизга инонмагайиз». Қолу ўа абана инна заҳабна настабиқу *ва таракна Юсуфа инда матаъина ва акалаҳу аззи'бу ва маантан биму'минин лана ва лав кунна содиқина*. Ончада қариндош тею йиғлашимда қонлиғ кўнглакни оталари ўнгунда кўйдилар. *Ва жа'у ала қамисиҳи бидамин қазиби*, ёлғон қон келтурдилар. Қон ёлғон эрмас эрди, аммо сўзлари ёлғон эрди. Ойша разияялоҳу анҳо қироати бу турур «бидамин қазибин» долун гайру мұжкаматин бирла маъниси тоза қон темак бўлур. Яъқуб ялавоч бу сўзни эшидти эрса, фарёд қилди эрса ўгсуз бўлуб тушди. Қачон ўнгинга келди эрса Юсуф йизин йизлайн таби кўнглакни бутун кўрди, айди: «Не бағирсоқ ва меҳрибон бўри эрмиси, кундин кўрклиқ Юсуфумни теб кўнглакини йиртмамиш. Ул бўри Юсуфнинг кўнглаки учун ўлтирмиш эрса кўнглакини налук олиб кетмади».

Бўри еди теб қулоқ бирла эшилди, амма қонлиғ кўнглакни кўз бирла кўрди. Етти тун кун Канъон ёбонин кезиб икки илки бирла белин тутуб айди: Йа ҳабиби ва йа қуррата айни ва йа самарата фу'аги фи айни жуббин тараҳука ва фи айни баҳрин ағрақука ва биайни сайфин қаталука ва биайни арзин дафандука. Маъниси ул бўлур: «Эй севарим ва эй кўзум ёруки ва эй бағрим кесаки ва эй кўнглум меваси, қаю қузугга кўмишдилар сани, қаю дарёга ботурдилар сани, қаю қилич бирла ўлтурдилар сани, қаю ерда кўмдилар сани. Эй Юсуфум, қаю бўри қорнинда ётурсан. Ул оғулагу юмшоқ этингни еюрда нетак қийнануб сабр қилдунг. Ул ариғ сўнгукларинг қаю ёбонда ётур эркан. Эй кошки, санинг бирла чиқса эрдим, не бўлдуқунгни ўз кўзум бирла кўргай эрдим. Эй кошки, сани еган бўрини кўрсам эрдим, азоқи туброқини кўзумга тўтиё қилғай эрдим. Ул бўрини ўнгумдин кетармагай эрдим», теб йиглади. Ул кун уч юз олтмиш йўли беҳуш-ўгсуз бўлди. Ўнгунга келди эрса яна йиглади ўғлонлари оталарин андоғ кўруб Зайяъна ахана Юсуфа ва қатална абана Яъқуба: Биродаримиз Юсуфни зойиль қилдик ва отамиз Яъқубни ўлдиридик, тею оталари бирла йиглащдилар. Анда кезин айди: «Бу иш сиз аймиш-дек эрмас. Анчаси бор сизнинг нафсингиз сизни бу ишга йўлчилади, сиздин чиқарин қилдингиз. Манга сабрдин азин чора йўқ турур». Қола бал саввалат лакум анфусукум амрон фа сабрун жамилун ва-Аллоҳу ал-мустаъдану ала ма тасифуна. Яъқуб йиглади, ўғлонлари айдилар: «Эй ота, Юсуф учун ўзунгни ўлтуурмусен? Тилаюр эрсанг Юсуфни еган бўрини санга келтуралинг. Ани кўрсанг кўнглунг эмрулғай». Айди: «Боринг, келтурунг». Қамуғи чиқдилар ёбонда бир бўри қаршу келди тутдилар. Қўлини, бўйини боғлаб, оғзинга қон суртуб Яъқуб ялавочга келтурдилар. Юсуфни еган бўри бу турур, тедилар. Яъқуб бўрининг оғзи-қонлиғ кўрди эрса оҳ қилди ўғсуз бўлди. Ўнгинга келди эрса дуо қилди айди: «Илоҳий, бу бўрига тил бергил сўзлашайин», теди. Ёрлиғ келди: «Эй Яъқуб, сўрмоқ сандин, сўзламоқ мандин». Яъқуб ялавоч сўрди: «Эй бўри, тенгри ҳаққи, рост айғил Юсуфумни нетак единг?» Бўри тилга келди, айди: «Ё расулаллоҳ, билмасмусан, қамуғ ялавочлар эти ҳаром турур. Ман Юсуфни кўрмишим йўқ. Ўч кун бўлди очман, кўзум ёруки ўғлонимни йитуруб турурман. Ул аччиғдин уч кун бўлди ош емишим йўқ. Ўғлонимни тилаюрда бу ёлғончилар мани тутуб оғзимға қон суртуб санга келтурдилар. Эй Яъқуб, дуо қилғил, бўлғайким санинг дуо баракотинда ўғлумни манга рўзи қилғай». Яъқуб дуо қилди, бўри дастур тилади чиқди. Ул-ўқ кун бўри ўғлини булди. Анда кезин Яъқуб алайхис-салом ўғлонлари тошға чиқдилар. «Эмди боралинг, Юсуфни ўлтуралинг, бошин азоқин кесиб келтуралинг, отамиз кўнгли эмрулсун», тедилар. Яҳудо унамади. Қачон Юсуфни қузуғдин чиқардилар эрса ул икки

ҳабаший қулларни күрүб икки илкини уларнинг юзинга сиқади эрса юзлари танлари урунг бўлди. Икагу имон келтүрдилар, севунмишда Юсуфга сажда қилдилар эрса, айди: «Эй йигитлар, махлуқға сажда қилманглар раво эрмас сизларни, бизларни яратған тенгриға сажда қилинг». Бушро айди: «Бизни тақи сизни яратған ким туур?» Юсуф айди: «Қамуғни яратған бир оллоҳ туур. Мулкин ичинда шерик йўқ, мулкинга завол йўқ». Айдилар: «Имон арза қилғил». Юсуф имон арза қилди, мусулмон бўлдилар. Юсуфни қузуғдин чиқармоқға ҳикмат бу эрди. Савол: Ялавоч ўғлонлари сотилмоқ раво эрмас. Юсуфни қул менгизлик сотдилар, ҳикмат на эрди? Жавоб: Кунларда бир кун Юсуф қузуғға боқди ўз юзини кўрди, тонглади. Кўнглида кечди, бу кўрк бирла қул бўлса эрдим баҳомни ким бера олғай эрди. Ўз кўркинга куванди эрса қул теб ўн саккиз пул ярмоқға сотдилар. Кўркка куванганинг баҳосин кўргуздилар. Сотилмоқда ҳикмат бу эрди. Қачон Юсуфни қузуғдин чиқардилар эрса қариндошларинга хабар бўлди, келдилар. Молик Заърга айдилар: «Бу бизнинг қочғунчи қулумиз туур. Уч кун бўлди биздин қочиб туур. Олур эрсанг санга сотармиз», тедилар. Малик Заър олайин, теди. Ул ҳолда Рубил келиб ибрий тилинча Юсуфга сўзлади: «Биз на тиласамиз сан андагуқ туур теб айғил. Йўқ эрса сани ўлтуурмиз», теди. Молик Заър: «Қулмусен?» теб Юсуфга сўрди. Юсуф айди «Қулман яъни — мавлонинг қулиман», теди. Айдилар: «Бу қул кичикдин борда бизнинг бирла туур, сотғалу кўнглимиз бўлмас, ўзи унаса соталинг», тедилар. «Аммо муунунг уч айби бор. Ул аввалким ўғри туур, икинч айби қочғоқ туур, учунч айби йиглоқ туур». Молик Заър бу уч айбни қабул қилди. Айди: «Манда ярмоқ йўқ, йилқи қора бор, товар берайин». Улар кенгаштилар товар йилқи олсамиз отамиз билгай, йилқи қорага унамадилар, ярмоқ керак, тедилар. Молик Заър қўпди, арқиш аро кирди. Ўн секиз миср ярмоғи булади, тарозуга тортдилар ўн секиз оғри келди. Кањонда ул ярмоқнинг икисин бир ярмоқға олур эрдилар. Кањон ярмоқнинг тўқузиға Юсуфни сотдилар. Ва шаравҳу бисаманин бахсин дароҳума маъдуватин ва кану фиҳи мин аз-заҳидина. Малик Заър, айди: «Ўз элингиз бирла битик битиб манга беринг», теди. Айдилар: «Хат битик берурмиз ул шарт бирлаким, азоқинга кишан ургил, қатиғ ингирчоқға мундурғил. Тақи йироқ ерга элтиб сотғил». Молик Заър бу уч шартни қабул қилди. Яҳудо хат битди: Бисмиллоҳер раҳмонер-раҳим. Биз Яъқуб ўғлонлари аввал Рубил, икинч Шамъун, учунч Яҳудо, тўртунч Лови, бешинч Жод, олтинч Дон, етинч Яъшар сакизинч Ястохир, тўқузуңч Забодун, баъзи ривоятда Риёёлун, темишилар, ўнунч Қазур, биз ўнағу Яъқуб ялавоч ўғлонларимиз. Юсуф отлиғ қулумузни молик Заърга ўн етти оғри ярмоқға сотдимиз. Уч айбини айдимиз, молик Заър уч айбни қабул қилди. Аввал айби ўғрилик,

икинч айби қочғоқлиқ, учунч айби йиғлоқлиқ. Азин уч шарт құлдимиз молик Заърма ани қабул қылди. Аввал аёқинга кишан урмоқ, икинч қатиғ ингирчоқға мундурмак, учунч йироқ ерга элтиб сотмок. Үз илкин бу хат олдимиз бу битек фулан кунда, фулан ойда, фулан йилда битилди теб хат бердилар. Юсуфни анга топшурдилар ўтоғларинга ёндилар. Кече бўлди эрса Юсуф моликдин дастур тилади: «Кичикдин улар бирла турур эрдим бориб уларга видоъ қиласин», теди. Молик Заър дастур берди тақи азоқинга кишан урди. Тақи бир ўғлин муаккил қылди. Юсуфнинг оғир кишан бирла юругу яроғи йўқ эрди. Ики сингар бир юзин тушар эрди кўрклук юзи туброқға булғанди. Янгоқларинга тикан санчилди. Юзи, кўзи қонға булғанди. Қариндошларинга келди. Юсуфни андоғ кўрдилар эрса уларма йинглаштилар. Юсуф текма бирин бошига-бошга қучуб, саломат қолинг», теб видоъ қылди. Қамуғлари Юсуфни уфтаниб юзинга боқумадин орқан эврулдилар. Юсуф айди: «Эй қариндошларим, бу ишни манинг ҳаққимға қилдингиз азинларга қилманг, улуғ бўлмишда отамдин мани азирдингиз. Эй қариндошларим, Яҳудо саломат қолғил, отамға мандин салом айғил, манинг учун таъзия тутғил. Эй Яҳудо, қамуғдин бағирсоқ сан эрдинг, зинҳор бирорда мани ангғил. Қайда қузуғ кўрсанг мани сақингил. Эй Яҳудо, қачон отам бирла ўлтиришида Юсуф қайда эркан, кимунг бирла юрир эркан, кимунг юзунга телмурда боқиб турур эркан теб ёд қилғил. Эй Яҳудо, бу кун тўрт кун бўлди сизлардин азрилғали. Сизларсиз умадим гариблиқда, сизсиз нетак қилғайман. Эй қариндошларим, кезин ўқунгайсиз, асиғ қилмағай. Келинг манинг кичиклигимга боқиб раҳм қилинг, арқиши бегиндин қайра олинг», теб неча ёлворди эрса сўзин тингламадилар. Юсуф йиглаю ул муаккил бирла орқасинға термула Молик Заърга келдилар арқишнага қотилдилар. Арқиши тебради, бир қаттиғ ингирчоқға мундурдилар. Йўлға кирдилар. Ул йўл уза Юсуфнинг онасининг қабри бор эрди. Онаси қабрин қучти, йиглади, айди: «Эй онам, сандин азрилмиш эрдим, эмди отамдин тақи азрилдим. Тақи ортуқроқ қул теб сотилдим, азоқимға кишан урдилар, янчукларим йўғон кишанда шишиди. Нозук этим, таним қатиғ ингирчоқда янчилди. Эй онам, кошкি сандин бурунроқ ўлмиш керак эрдим», тую йиглади. Ул ҳолда арқищдин сўнг қолмиш бирагу етиб келди. Юсуфни тупроқ қучиб ётур кўрди. Бир неча янгоқлади, айди: «Бекларинг кўни аймишлар явлоқ қочғоқ теб». Юсуф кўнгли эмганди. «Илоҳий, кўрган, билган сан», теб дуо қылди. Мавло таоло ёрлиги бирла ел қўпди. Карвон йўл етурди. Молик Заър арқишини йиғди, арқиши тушди. Молик айди: «Ким эрса тенгриға ёзган бор эрса тавба қилинг. Ким эрсани озор қилмиш бўлсангиз узр қилинг, хушнуд қилинг тенгри азза ва жалла бу балони биздин кетарсун теди. Юсуфни янгоқ-

лаған эр келди. Молик Заърга айди: «Бу ўғлон дуо қилди жаҳон мундоғ тунарди». Молик Заър ул эр бирла келиб Юсуфнинг азоқинға тушди, узрлар қўлди. Юсуф кўнгли анча бирла хуш бўлди, тўғ тўз эмрулди, жаҳон ёруди. Арқиши халқи қамуғ севиндилар. Анда кезин Юсуфни оғирлаюр бўлдилар. Азоқиндин кишсанни кетардилар, ариғ тўнлар киздурдилар. Аморийға ўлтурууб йўлға кирдилр. САВОЛ: Ялавочлар халқға эссиз дуо қилмаслар, ёвуз санмаслар. Юсуф арқиши халқига дуо қилди жаҳон тунарда ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Юсуф дуоси эссиз дуо эрмас эрди. Бу эр мани янғоқлади ёзук бўлди қиёматда қин кўргуси. Мавло қудрати мундағуқ кўргузсун, улма тавба қилсун, ёзуқдин оринсун, тамуг азобинға гирифтор бўлмасун, теб эзгу дуо қилди, эсиз дуо қилмади. Анда кезин Юсуфни оғирлиқ бирла Мисрға элтдилар. Ушвон отлиғ элда тенгиз қирогинда туштилар. Молик Заър кишиларинга айди, Юсуфни сувға элтинг бошлиқин ювсун, йўл тўғи тўзидин оринсун. Юсуф тенгиз қирогинга борди, айди: «Илоҳий, бир парда каромат қилғил. Манинг этим танимни киши кўрмасун». Мавло таоло Айнуҳитон отлиғ балиқни изди, сув ичинда қаврилиб қузруқин бошинга келтурууб ётди. Юсуф анинг узасинга кирди, бошлиқин ювди. Ул балиқ ҳолиқ изига ёлборди айди: «Илоҳий, бу Юсуф баракотинда манга каромат бергилким азин балиқ аросинда манта эзгу от бўлсун». Изи азза ва жалла ул балиқ дуосини ижобат қилди анга икки аёл берди. Бириси ул эрдиким Юнус алайҳис-салом анинг қорнинда қирқ кун қолди. Фалтақамаҳу ал-ҳуту ва ҳува мулим. Яна бири ул эрдиқим, Сулаймон алайҳис-саломнинг юзуки анинг қорнинда қирқ кун қолди. Юсуф бошлиқин ювуб ёнди эрса Жаброил ужмоҳдин кўнглак келтурди, нурдин яратилимиш. Юсуфга киздуреди, молик Заърма Юсуфга атлас тўн киздуреди. Олтун тож бошинга урди, гавҳар бирла мурассаъ қилмиш, олтун қур белинги қуршади. Аморийға ўлтурутуб Мисрға кивурдилар. САВОЛ: Ул арқиши ичинда анлардин азин ердин келганлар бор эрди Юсуфни уларнинг илинга тушурмади. Молик Заър илкинга тушурди, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Миср шаҳринда бир заифа бор эрди Зулайҳо отлиғ азалда мавло азза ва жалла ул заифага Юсуф илкинда имон тақдир қиласмиш эрди. Юсуфни молик Заърга сотдурууб яна молик Заър Мисрға келтурууб Юсуфни сотғуға сабаб қилди. Ул Зулайҳо Юсуф илкинда имон келтурди. Ҳикмат бу эрди. Қачон Юсуфни Мисрға кивурдилар эрса Юсуфнинг кўркиндин кун нури хийра бўлди. Миср халқи аро хабар тушдиким, молик Заър бир қул ўғлон келтурмиш. Ким эрса андог кўрк кўрмиши йўқ. Миср уруғлари қамуғ Юсуфни кўргали келдилар. Ким Юсуфни кўрди эрса қамуғ ошиқ бўлдилар. Юсуфни сотғун олмоқға орзуладилар. Текма вилоятнинг beglari келиб олтун, кумуш, йилқи қора, мол товар йиғдилар. Юсуфни олғучи бўлдилар. Даллол аро

кириб ортуқға еткардилар. Кун келгуча баҳосин ортурдилар. Ёриндаси кун молик таҳт урди. Юсуфни атлас түнлар бирла, олтун тожлар бирла, мурассасы қур бирла безоб таҳт уза ўлтурди. Миср элининг шаҳрий, рустоси, бойи, чигорий, эркаги, тишиси ким сотгин олғуга, ким наззорага йиғилдилар. Мунодий қўпди, қаттиғ унун қийқирди: *Ман йаштари гуламан латифан назифан зариғфан ажибан лайса фи аг-дунйа мислуху, яъни: «Эй Миср ҳалойиқлари, ким сотгин олур бу ўғлонни сифат қилдим, сизма кўрарсиз, ҳеч одамий кўрк ичинда анга менгзамаз. Мундин бурун туғмиши турамиши ўйқ. Юзи тегирми, боши юмғоқ, сочи қора, согдин, сўлдин қирқ гўжаклик. Бирини тортса ошуқинға тегар, кўэса тулунгларинда йиғилур. Олни кумуштек урунг, қоши қалам бирла эгмиштек кирпуклари ўқтек, юзи кунтек, ёруқ янгоқлари қизил нортек, энги қумиор, қароқлари қинаюр, ақиқ эркинлик, тишлари гавҳартек, тор оғизлиғ, сўзи сучук, ўзи силиғ, қилиғи тузун, бели иничка, сурати бу, сифати бу», тею ун қилди. Ул ҳолда Юсуф алаҳис-салом бошин қузи қўмишиб кўзлариндин қон ёш оқиту айди: «Эй мунодий, мундоғ сифатким сан қилурсан, ким сотгин олу билгай. Сифат қилур эрсанг қўни сўзлагил».*

Мунодий айди: «Нетак айтайн?» Юсуф айди: «Айғил: *Ман йаштари гуламан ка'ибан заъифан наҳифан мискинан лайса фи аг-дунйа мислуху. Сан аймишинг урф ва одат ичинда ўйқ*». Мунодий айди: «Кўнин айтурман», теди. Юсуф айди: «Кўни сўзлар кўнглунг бор эрса айғил: *Ман йаштари гуламан Юсуфа Сиддиқа — ллоҳи ибна Яъқуба Исро'иля-ллоҳи ибни Исҳақа забиҳи-ллаҳи ибни Иброҳима Халили-ллаҳи*. Мунодий айди: «Андоғ десам қамуғ ҳалқнинг юраги ёрилғай», теди. Аймишлар, Миср элининг даллоллари йигилиб Юсуфни қиммат қилдилар, ўз бўюнин оғиринча кумуш, оғиринча олтун, оғиринча йипор, оғиринча шакар, оғиринча ҳарир, оғиринча анбар, оғиринча кофур, оғиринча адим тойфий. Яна баъзи ривоятда бу айған молларнинг текма бири Юсуфнунг ўн оғиринча муқаррар бўлди. Қачон мунодий Юсуф оталарнинг отин айту берди эрса Молик Заърнинг кўзи ёш бирла бўлди, кўнгли ўт бирла ёқилди. Айди: «Эй Юсуф, ул кун қузуғ бошинда эркан налук аймадинг? Ман сани сотгин олмағай эрдим». Юсуф айди: «Қўрқдум, қариндошларим мани ўлтургайлар теб». Молик Заър айди: *Лаъаллака ибну залика аш-шайхи ал-ҳазабини ала ҳазбатин мин ҳазабати Кањана айбки ва йақулу рабби руда айлайиа валади ва қурата айни ва самарата фу'аги*, яъни Кањон ерлари уза ўлтуруб айди: «Изиё, кўзим ёруқи, кўнглим тўқи, аёлимни манга қовуштур теган қазғулуғ абушға бўлғаймусан?» Юсуф айди: Ул кўзи ёшлиғ, бағри бошлиғ, фироқ ўтинда ўтранмиш, ҳасрат тенгизинда гарқа бўлмиш, ўқтек бўйи ётек эгилмиш, ойтек очуқ кўнгли тутгматек тўкулмиш Исройлуллоҳ ўғли, Забиҳуллоҳ набираси

Халиуллоҳ нофиласи Юсуф менман», теди. Молик Заър кўпуб Юсуфнинг азоқинга тушди, телим узр қўлди. Аймишлар, ул кун Миср элинга малик Райён ибн Навзод ибн ал-Валид ибн Арошт ибн Морон ибн Умар ибн Амлоҳ ибн Ловад ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис-салом эрди. Юсуфнинг чови бу Райён маликка тегди. Дайён маликнинг қудратин тонглаб Юсуф хабарин тинглаб ҳайрон қолди. Ёниндағи ёноғ мулкинда иног, ўзинга мушир, ўзинга вазир, Миср азизи Қаттиғир, аймишлар Атғир отлиғ вазирин Юсуфни сотгин олғалу изди. Эллик-эллик эр бирла илик олишиб, отлар ёришиб арқиши тушган ерга келдилар. Азизи Миср таҳт уза ой кўрди оҳ тею отдин тушди. Қаю ақл бўлғайким Юсуфнинг юзинданги менгин кўруб менги юзи бирла юзун тушуб язогламаса.

ФОЙДА. Кўрмасмусен Кун отлиғ малик бир тун ёриминда адиз кўқдин яғиз ерга кўрклук юзни кўргалу юзун тушса! Юсуфга сажда қилу келди. *Ва аш-шамса ва ал-қамара ра'айтуҳум ли сажицина.* Агар Райён малик изған Азиз Дайён Малик ярлиқон у бадизни кўруб отдин тушуб язог бўлди эрса на ажаб бўлғай. Азиз ақли ангиб, залил бўлуб анга эгиб қиблага, ўтру бизни қиблა қилайин теб сажда қилғалу ўғради. Юсуф айди: «*Маҳ маҳ фанини ласту лизалика аҳлан, қилмагил, ман маъбуд эрмасман манга сужуд раво бўлмас.* «Осор» да келмиш Лав азҳара-ллоҳу ар-руҳа сажага лаҳа ман *ра'аҳа*. Изи азза ва жалла ҳикмати болиги бирла жонни кўзлардин кизлади, ани кўрмасунлар, мандин азинга сажда қилмасунлар теб. Ҳақиқат юзинга сурат ниқобин кўмишди, қулларим фитнаға тушмасунлар теб. Кўрмасмусен Исо алайҳис-салом ҳолиндин башарият ҳижобларинда бизни кетурдилар. Ул оталиқ ҳижоби эрди қиёматға теги ҳалқ фитнада қолдилар. Мариямни мавло жуфти тедилар. Исо алайҳис-саломни уғоннинг ўғли, тедилар. *Ва қолат ан-насоро ал-масиҳу ибну-ллоҳи.* Аммо Юсуфнинг юзинга ниқоб ўртмадилар, суратин ҳижоб ичинда кизламадилар. Анинг учун бир тун ичинда ой, кун олниң кўруб кўқдин иниб юзун тушуб сажда қилдилар. Ашшамса *ва ал-қамара ра'айтуҳум ли сажицина.* Азиз Райёнма ой юзлук ўғлон кўруб азоқинга тушгали ўғради.

БАЙТ

Бу кўнглум муродға текинмак тилар,
Телим ҳалқлар аро ўқунмак тилар.
Кун, ой сажда қилғай ариғ юзга ман,
Бу кун отдин иниб юқунмак тилар.

Ҳосил ул-амр. Азизи Миср Юсуфни сотғин тилади, Молик Заър айди: «Тақи шаҳарға кирмадимиз, бозорни кўрмама-

димиз, құлни сотиғға кивурмадимиз. Єрин күн кирмишда сиз нетак тиласанғыз андоғ құлалинг», теб Азизи Мисрни ёндуруди. Ёриндаси Молик Заър Юсуфға маликлар түнин киз-дурди, бошинға тоғ урди. Бир мұрассаң құр бирла белин құршади, қош ёсин қуруб, кирпук үқін кизлаб, сабоқаб қиличин тортиб, малоҳат сұнгукин күтруб, жонлар булғағалу, эллар талағалу, күнгүллар олқалу, булун қылғалу този түнлар кизиб, този отлар миниб Мисрға кирдилар. *Инна ал-мулуқа иза дахалу қарйатан ағсадағұxa*. Мундагин Юсуфни маликка кивурди. Малик Юсуфни курси уза ўлтуртди. Мунодий айди: *Ман ғаштари ҳаза ал-ғулам, ал-лабиба*. Юсуф айди: «*Айғил, Ман ғаштари ҳаза ал-ғулама ал-ғарифа*». Мунодий айди: *Ман ғаштари ҳаза ал-ғулама ал-ғарига*. Юсуф айди: *Ман ғаштари ҳаза ал-ғулама аттарига*. Мунодий айди: *Ман ғаштари ҳаза ал-ғулама ал-латифа*. Юсуф айди: *Ман ғаштари ҳаза ал-ғулама аз-зәиғфа*. Мунодийма ортурайин теб ўлинур Юсуфнунг ёши йинжутек түкленур. Ул қолда Жаброил етилди, ёрлиғ тегурди айди: «Эй Юсуф, қайғурмағил. Манинг иззу жалолим ҳаққи ҳұрмати сени манга құл бўлсун төю нazzора қылғанларни санга құл қылмағинча сени бу элдин чиқармағайман». *Ва казалика макканна ли Юсуфа фи ал-арзи*.

Ривоятда келмиш, Ваҳоб ибн Мунаббақ разияллоқу анху айтур: «Юсуфнинг баҳоси түрт юз ратл олтун, түрт юз ратл күмуш, түрт юз ратл йинжу, гавҳар мұқаррар бўлди. Зулайҳо эри Азизи Мисрға хабар қилди. «Ул ўғлонни сан сотғин олғил, бизга құл бўлсун», теб. Билмадиким ўзи аңға құл бўлгуси. Яна бир ривоятда Зулайҳо аморийға ўлтуруб тамошадин келурда Юсуфға йўлуқди, күнгүл исиқди. Азизи Мисрға айди: «Бу ўғлонни сотғин олғил». Азиз айди: «Бизинг молимиз ийқ, баҳо тегургаймиз». Зулайҳо айди: «Бор молимизни бералинг, кизланчиларни берәлинг. Етмаса бўюмдақи, қулоқимдақи ларни чиқарип берайин». Қуллуқ боғ боғланган бўюнга бўғмоқ не керак. Ишқ ойини бирла инонган қулоққа олтун исирға не ярашур. Азиз айди: «Эй Зулайҳо, ман моликдин вакил бўлуб Юсуфни малик учун сотғин олғалу келдим. Сенинг учун нетак сўзлайнин». Зулайҳо айди: «Ман борайин, маликни кўрайин, дастур берса Юсуфни сотғин олайин». Ёрлиғ, Зулайҳо колобоқдек ўзин ўтға отди, құл олур бўлуб қуллуқға ўзин сотди. Йўли Юсуфға тушди, кўзи кўркклукка тушди. Ол қилди, олға илинди. Кўз бирла кўрайин теди, күнгүл олдуруди. Узокға югурур бўлуб тузоқға йўркашди, йўл кечарда тўлун ой кўрди, булун бўлди. Ўгсуз бўлуб отдин тушди, чечакtek менгизи сўлди, ағлоқ ерга совулди, қиз қирқинлари бирла қаршу ўлтуруб, ун тузуб айтуюшлади.

ШЕР

Ё субҳ ал-важҳи ё зуъ ан-наҳор-муштаҳар,
Анта рӯҳи важҳук ал-маймуни шамс ав ал-қамар.

Элингиз чин тўлинойтек қинаюр қирғу қароқ,
Юзунгуз кундин ёrukroқ кўркунгуз кун ё қамар.

Талат ал-ахzon ва даҳран фа-л-ҳабибу қад жафо,
Абдуҳу лам яат бил-куфран явман бал шакар.

Лаълин очса йинжуладин тўклиунур турлук латиф,
Ул эриннинг totiginda қайда етсун бол шакар.

Руҳук эр-райҳон нашран қад яъужу би-р-ражо,
Лафзук ал-мамзужу шаҳдан сора ал-аҳл ва-л-амр.

Кўркунгузни кусаюрмен эрта гоҳ бир кун бўлур,
Эмгаким явлоқ телим бор эмгаган охир эмаз.

Кунту фи-д-даъва муҳиққан ло бал ант ал-хоким,
Ё ҳабиби ҳоказо абд ал-ҳазини қад ақтар.

Кўркунга мунглуг бўлубон кўркини мен кусаюр,
Ўртанур бағрим ёқилди ёшгинам йултек оқар.

Зока забийун мустатилун фа-л-асваду синвиҳу
Қад агора ал-қалбу минни сумма айноҳу асарр

Қуш булунгларни тараарда текма бир эр зулғдин,
Кин борар киндик йипор риҳус-сабо бўлуб эсар.

Лайлuno сорат наҳоран важҳаҳи ан янкашиф,
Ва-н-наҳору мустаниру сора лайлан ан басар.

Ки юраклик бек эр эрдим ман элтиб булнади,
Кўп черикни бости хонлар ишқ ҷерикин ким босар.

Кулламо толабту минҳи би-интиҳолин қублатан,
Лам юҳиб илло сабаб соқа қалби ва-н-касар.

Рабғузий Носир қўурурса юз ўвурмас ишқдин,
Бек неча бушуб сўкарса қул қачон кўнглин кесар.

Азин яроғ бўлмади эрса Юсуфни олмоқ учун Азизга тарғиб қилди. Бўлмади эрса отланиб маликка борди, илтинос қилди, ижобат бўлди. Мол тизди, баҳо берди, Юсуфни олди. Аймишлар: қачон Юсуфнинг оталари отин Молик Зъяр

эшитди эрса, билдиким бу Рабиъ Халил уруғидин эрмиш. Бу Мубиъ Исройл фаръидин эрмиш. Ул йигирма минг қатраси эрмиш, ул куннинг зарраси эрмиш, ул равза чечаги, ул байза чужаги эрмиш. Сотиғдин пушаймон бўлди, сотиғ бузғалу тегди. Иқолат тилади, ижобат бўлмади. Юсуфни олиб Канъонга элтур бўлди, бермадилар, олғанин ёндуур бўлди, қўймадилар. Нетак қилсун азалда битулган ақдин Молик Заър ёзумади. Тақдирда ёзилған ақдни Заър ўғли бузумади. Зулайхонинг кўнглинда Қаг шағафаҳа хуббан мунглима молик Заърга шағоъати асиғ қилмади. Ва казалика макканна ли Йусусфа фи ал-арзи тамғасига Абу Зулома оли аро кирмади. Ёрлиғ, Абу Зулома Зулайхонинг кўнлиндаги ишқни нетак олсун. Юсуфни мулкиндин нетак маъзул қилсун. Ул сотиғ узулемади, ул байъ бузулмади эрса ёлвору Юсуфга келди, айди: «Эй байт ар-рисола сулоласи, нубувват риёзининг лоласи, эй сиёдот кимёси, эй саодат тамғаси, эй ориғ уруғи, эй одамийлар узруғи! Кошки ул кун ўнг аймиш эрсанг сотгин олмагай эрдим. Олдим эрса Канъонга элтиб тегургай эрдим. На қилайн, эрким қолмади яна олмоқға илик бормас. Ярогим йўқ, ёндумоқға йўлум қирмас ҳолим қолмади. На ҳийла қилайн имконим йўқ, кенгаш кимдин қўлайн». Юсуф айди: «Азин ярог билмас эрсанг бори баҳом олмагил, озодлар баҳосин егучи бўлмагил». Молик Заър Юсуф сўзин қабул қилди, баҳо аймиш эрди яна борин ёндуру берди.

ЛАТИФА

Оқилларға ойтек, кунтак ёруқ тууро кофирлар дунё юсуфин телим мол бериб олдилар оғир, темади. Ҳам мол олдилар, ҳам жамол элтдилар. Мусулмон манман тегучилар сизма охират Юсуфин тоат отлиғ баҳо бериб сотгин олурда ўсал қилманг, оғир тегманг, йўқ эрса иккисиндин қуруғ қолурсиз. Инна-ллоҳа таъала йуъти *аг-дунйа* ала ал-аахира-ти... ... ан йуътийа ал-аахирата ала аннаҳу *аг-дунйа*. Молик Заър яна Юсуфга келди, айди: «Санинг сўзунгни эшитдим. Олған молларни Азизи Мисрға топшурдум. Эмди сенга бир ҳожатим бор ижобатга умачим бор сотиғчи эрман. Молим телим, аммо амолим йўқ. Қуруғ йиғочман будоким йўқ. Сендин дуо, ҳақдин уманчим бор теди». Аймишлар, Алваладу фи *аг-дунйа* сурурун ва фи ал-аахирати нурун: ўғул қиз гўрга нур туур, кўзга сурур туур. Расул ёрлиқади: Авладуна акбадуна тамши ала ал-арзи. Юсуф ани эшитиб илкин кўтурди, кўзин кўкка тикди мутоун макин. Жаброил амин етилди, ёрлиғ текурди, айди: Удъу-ллоҳа таъала лишишаҳир фаиннаҳу қарибун мужибун: «Эй Юсуф, дуо қилғил ул қулемизнинг ҳожатин қўлғил, қабуғ очук,

ижобат ануқ». Юсуф айди: *Кайфа агъу-ллоҳа*. Жаброил, ишоратни ул иборатни ўграту бергил». Жаброил айди: «*Айғыл йа ман йуъиззу ва йузиллу ва йа ман йазаъу ва әннәрфаъу ва йа ман йуъти ва йамнаъу ва йа ман хува ала күлли шай'ин қадириң урзуқ аш-шайха авладан зукуран*. Эй ўғыл қизи бўлмағанлар, бўлди эрса муродича бўлмағанлар! Ичларингиз аритинг, эътиқодларингиз ёритинг. Бу қалимотни тилда юритинг. Бўлғайким Юсуфнинг дуоси баракотинда қамуғ тилакларинга изи азза ва жалла тегургай. Ин шооллоҳу таоло. Дуонинг маъниси бу туур: «Эй давлат тожин бошинга уруғли, эй мазаллат жавонин эгнига кизуқли, қузи тушганларни юқору кўтурган, ура қўпғанларни юмурған, берган сан, олған сан. Бу абушқага ўғуллар каромат қилғил». Сиддиқнинг дуоси ижобатга уланди. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо ривоят қилур: Юсуф дуоси Молик Заър ҳақинда ижобат бўлди. Молик Заърнинг ўн икки ариғ қорабошлари бор эрди. Ул тунла тугалга тегди. Ул кеча қамуғ қовушди текма бирни икишар ўғулга юклук бўлдилар. Қачон тўқуз ой тамом бўлди эрса йигирми тўрт ўғулга юклук бўлдилар. Қачон тўқуз ой тамом бўлди эрса йигирми тўрт ўғул туғурдилар. Юсуф мунча қурбат бирла мундоғ меҳнат налук туур! Мундоғ дуо бирла мунча тенглик ано надин кўтурди? ЖАВОБ: Ялавочимиз Муҳаммад Мустафо алайҳис-салом ёрлиқади: *Инна ашадда ал-балага ала ал-анбийа'и сумма ала ал-авлия'и сумма ала ал-амсал фа ал-амсал*. Мавло азза ва жалла ҳазратинда авлиё қуллар андағуқ бўлур, игна менгизлик. Қамуғ тўнлар йигна бирла тикилур азинларни ўртар, аммо ўзи ёланг қолур ё кэнду чироғ менгизлик ўзи ёнар, ўзгаларга ёруқлуқ берур.

БАЙТ

Қамуғ йигналар тўн тикар киздурур,
Яна ўзи кўрсанг ялангоч қолур.
Чирогма улашў куяр ўртанур,
Азинларга кўрсанг ёруқлуқ берур.

Сирту ка'анни... тузи'у линнаси ва ҳийа таҳтариқу.

Аморий қиссаларда келмиш, Юсуфни байъ қилиб сотар ҳолда аъробийни кўрдилар ингана мунмиш. Тева бурундуқи етмадин тортмади ел булуттак кедди. Бу ой юзлукни кўруб тўруқди. «Қодир тақдиринда изи азза ва жалла қазосинда на таъбия бор билмасман», теди. Қамуғ ҳалойиқлар тонглашдилар. Аймишлар, ул тева уч кунлук ердин Юсуф йизин билди. Кўргуга мунглуғ бўлди. Уч кун ўт емади, сув ичмади, мақсадға тегди эрса эмрулди. Ишорат. Мунглуғ тилсиз теванинг ҳоли Юсуф бирла мундоғ бўлса ёрлиғ Зулайхонетак сабр қилсун.

БАЙТ

Күз күргани жамол ул,
Севмак ани ҳалол ул.
Андоғ жамол күрүбон,
Ким севмаса вабол ул.

Аймишлар, Зулайхо Азизи Мисрнинг эвлуги эрди. Азиз қибитий эрди, Райён маликнинг тикчиси эрди, мўъмин эрди, имонин Райён малик билур эрди. «Санинг ишларингни битурайн мани имондин тијумагил», темиши эрди. Тенгри азза ва жалла кўркни Юсуфдин олиб Зулайхога бермиш эрди. Аймишлар, ул кун Юсуф ўн уч ёшлиқ эрди. Аймишлар, ўн секиз ёшлиғи эрди. Азиз Юсуфни сотғин олди, эвинга келтурди. Зулайхога айди: «Муни эзгу туттиғил, мунға эзгулик қилғил. Азинлардин ортуқроқ ағирлағил, тотлиғ емлар, юмшоқ кизимлар бергил. Акrimi масваҳу. Бўлғайким бизга асиги теггай. Сотсамиз бизга андин ортуқ баҳо олғаймиз, сотмасамиз эвда куч бергай. Аса ан йанфаъана, ё кэнду озод қилиб ўғул тутунгаймиз. Ав наттахизаҳу валадан». Қола ибну Масъудин разийа-ллоҳу анҳу асдаку аннаси фарасатан саласун: Ал-азизу ҳайса қола аса ан йанфаъана ав наттахизаҳу валадан, ва ибнату Шуъайб ҳайсу қолат ѹа абати истажирҳу инна хайра ман иста'жарта ал-қавийиу ал-амину, ва Абу Бакрин ҳайсу истахлафа Умар азийа-ллоҳу анҳу.

Анда кезин Юсуфни Зулайхога топшурди. Юсуфни Зулайхо қаттиғ сувар эрди. Бошин юб, сочин тараюр эрди. Кун келу севуклукли зиёда бўлди, тотлиғ ошлар едурди, ариғ тўнлар киздурди. Юсуф кўз очиб Зулайхога боқмади. Ул ем, ичимга назар қилмади. Бошин кузи солиб отасин соқиниб йиглар эрди. Бояқи аъробий яна келди, айди: «Эй йигит, налук йиглаурсан?» Айди: «Нетак йигламасман, отадин, онадин азрилдим, қул бўлуб сотилдим. Эй аъробий, сен қаю элдин келдинг?» Айди: «Канъондин келдим». Юсуф айди: «Яъқубни билурмусан?» Аъробий айди: «Нетак билмасман ялавочимиз Яъқуб турур». Юсуф айди: «Яъқуб эвинда не хабар бор?» Айди: «Яъқубнинг Юсуф отлиғ ўғли бор эрди. Қариндошлари ани овга олу бордилар. Ёбонда бўри емиш, оталаринга айти келдилар. Яъқуб йиглаю кўзлари кўрмас бўлди. Йўл бошинда «Байт ул-аҳzon» отлиғ эв қўпорди, анда тоат қилиб йиглаюр», теди. Юсуф ани эшитиб оҳ қилди, ўғсуз бўлди, ўгинга келди эрса айди: «Эй аъробий, Яъқуб ялавочнинг Юсуф отлиғ ўғли манман. Қариндошларим қул теб сотдилар. Энди Канъонга борсанг Яъқубга мандин салом айғия ва тақи айғил: эй отам, манинг учун йиглаю кўзунг кўрмас бўлмиш, манингма оз тилағу танимга таом сингмас бўлди! Ёрук жаҳон манинг уза қорарди». Анда кезин Юсуф дуо қилди. Аъробийнинг теваси

қўпти, йўлға кирди. Юсуф йиглаю эвга кирди. Қачон аъробий Кањонга етди эрса Яъқуб ялавоч қапуғинга келди, ун қиласди. Юсуфнинг Зайна отлиғ қиз қариндоши бор эрди, ул чиқди. Не булдунг, не кишисан?» теди. Аъробий айди: «Яъқуб ялавочга сўзум бор ўнгинларга аймасман», теди. Зайна айди: «Яъқуб санга бу кун чиқғудек эрмас. Бу кун Юсуфнинг қонлиг кўнглакин элинга олди. Одам ридосин кизди, Шис тожин бошига урди. Нух асосин илкинга олди. Иброҳим кўнглакин эгнинга кизди. Исмоил қурин қуршанди. Ниёзин бениёз маликка арза қилди, айди: «Илоҳий, Юсуфнинг ўлукин-тирикин менга билдургил». Аъробий айди: «Дуоси мустажоб бўлди ўшман Юсуфдин келдим», теди. Зайна кириб Яъқубга айту берди. Яъқуб ялавоч аъробийни ундаdi. Аъробий Юсуф саломин тегурди. Юсуф отин эшигди эрса бир чақирди ўтсуз бўлди. Ўгинга келди эрса айди: «Эй аъробий, тушмусан?»

Аъробий айди: «Туш эрмасман. Юсуфдин келдим», теди. Яъқуб қўпди, аъробийни кучди, икки кўзи орасинда ўпти. Айди: «Эй аъробий, Юсуфумни ушбу кўзунг бирламу кўрдунг?» Аъробий: «Кўрдум» теди. Яъқуб айди: «Эй аъробий, сан не севунчлик қилдинг не ҳожатинг бор айғил, мавлонин қўла берайин. Санма севунчга бўлғил», теди. Аъробий айди: «Ё расулаллоҳ манга мол товар керакмаз. Егуча, кийгучча молим бор, ўтуз қизим бор, ўғлум иўқ. Дуо қилғил изи азза ва жалла манга ўгул берсун». Яъқуб дуо қилди, мавло ижобат қилди. Аъробийга олтмиш ўгул каромат қилди, берди. Қачон Юсуф эр ҳаддинга тегди эрса мавло азза ва жалла анга илми ҳикмат, туш таъбирини янут беру ёрлиқади. Ва ламма балаға ашуддаҳу аатайнаҳу ҳукман ва илман ва казалика нажзи ал-муҳсина. Аймишлар, эрлик ҳадди ўн саккиз, айшишлар, йигирми, аймишлар, йигирми беш, аймишлар, ўтуз, ўтуз уч, аймишлар, қирқ, аймишлар, олтмиш. Қачон Зулайҳо Юсуфнинг сочин тарағали келса Юсуфга ўхшаюр эрди. Зулайхонинг сабри қолмади, бир кун Юсуфни бўстонға киоруб айди: «Эй Юсуф, манинг кўнглумда сўз бор ким эрсага айтмасман сен билурмусен?» Юсуф айди: «Эй Зулайҳо, сенинг кўнглунгда не борин не билайн». Зулайҳо айди: «Эй Юсуф, манинг кўнглумда санинг севуклукинг бор, сени қаттиғ суворман». Юсуф айди: «Мани сувгунча ўз эрингни сувгил». Зулайҳо айди: «Ман бори сабр қилу билмазман, нетак қилайн?» Юсуф айди: «Анинг иложи сабр туур, сабр қилғил манинг юзумга боқмагил». Зулайҳо айди: «Манинг тириклигим санга сабр қилмоқ туур. Таки жоним хушлуқи санинг тотлиғ йизинг туур. Таки кўзум ёруқлукни санинг дийдоринг туур». Юсуф Зулайходин бу сўзни эшигти эрса Зулайҳо қотидин кетди. Ул кун келмади. Тонглай Зулайҳо Юсуфга келди ва айди: «Ё Юсуф, бўстон

яялоқ күркленмиш, турлук чечак очилмиш, неъматлар егу вақт бўлмиш. Турғил бўстонға борғил неъматлар егил, чечакларин йизлагил, бир соат тамошо қилғил».

Ш Е Ъ Р

Сабо истаюр, йигоч енг солур,
Булут йиглаюр, чечаклар кулар.
Бу мундог чечакликда кўнглум бу кун
Санинг бирла бўлуб овумоқ тилар.

Юсуф айди: «Эй Зулайхо, манинг бўстоним Канъонда қолди, ўзга бўстон манга керакмаз». Зулайхо айди: «Ул яна бир бўстонда чечаклар сувсиз қолмиш, сўлмиш, анга сув бергил». Юсуф айди: «Сўлмиш чечакка сув бермак бўстон иясига сазороқ турур». Зулайхо айди: «Эй Юсуф, сенинг севуклугингдин кўзум йиглаю гариқлиғ бўлди. Кошкни сени кўрмагай эрдим». Зулайхо айди: «Сен менинг қулумсен. Менга не учун бўюнсунмазсен?» Юсуф айди: «Мен тангри қулиман». Зулайхо айди: «Эй Юсуф, яқинроқ келгил, кимдин кўрқарсен». Юсуф айди: «Икки ҳақни сақлаюрман: бири яратқан оллоҳ ҳаққин, иккинчи мани сотқун олған Азиздан кўрқарман». Зулайхо айди: «Кўк тенгрисидин кўрқар эрсанг хазинамдаги молим, олтунум, кумушумни, ёқутум, гавҳаримни чигойларға бергайман, сендин кечургайман. Агар эримдин кўрқур бўлсанг бу замонда оғу бериб ўлтурайин яна тавба қиласин». Юсуф айди: «Ёзуқ қилмагил, тавбага мунглуғ бўлмагил». Зулайхонинг аччиғи келди қўпди, ўқутур энагасига борди, ҳолини анга айтуда берди. Энагаси анга кўп ўгутлар берди. Зулайхо қабул қилмади ва заъифланди. Қазғу еб ўлар ҳолға тегди эрса қуртқа энагаси йиглаю айди: «Эй Зулайхо, манга телим мол бергил. Ул молни харж қиласин бўлгайким, тилакингга теггайсен». Зулайхо энагасига минг олтун берди, минг мисқол йипор берди ва минг оғри кофур берди ва оғир баҳолиг икки тўн берди. Қуртқа бу молларни сарф қилиб бир эв қўпорди сирчадин, баъзи аймишлар мармар тошдин. Ул эвни кўзгудек ёруқ қилди ва турлуқ нақшлар бирла безади. Зулайхо суратин таъбия қилди. Юсуф сурати бирла иккисин ёноша яшил, кўк, қизил, сариг чечаклар бирла тўрт томинда ва идишларга кофур ва гулоб тўлдурууб мундог тилсимлар қилди. Аймишлар, ёт қуртқани эвга киргузмак керакмас. Агар қаю эвга кирса бузмай чиқмас.

ФАЗАЛ

Эрнинг балоси ики олам балоси-қуртқа,
Қуртқа қарыб ўлурса солғил этини қуртқа.
Ет қуртқаны звингдә күрсанг бошини кесгил,
Куйдур бошини ўтқа, совур кулинни қортқа.
Куртқа неча қарисун тоат қилиб арисун,
Эз бузғали топунса боқмас ўнгига ортқа.
Куртқа бузар минг ишни қайра тузыар тиласа,
Анинг тегар балоси барча муғулға, сортқа.

Қачон бу эв тамом бўлди эрса Зулайхо кириб ўлтурди йинчка юфқа тўнлар кийиб. Тани ўта кўрунур эрди. Юсуфни ундиниб эвга киордилар. Ул эвнинг етти қапуғи бор эрди. Текма қапуғда темур занжирлар беркитти. Юсуф текма қапуғдин кирмишда ул қапуғни беркитур эрдилар. Қачон Юсуф Зулайхо ўлтурған эвга кирди эрса Зулайхони кўрди: безанмиш, турлук тўнлар киймиш, ўзини Юсуфга арза қилди. Юсуф ани мундоғ кўрди эрса текма бир қапуғ сонинча тиз тўнининг богига тугун сола бошлиди. Зулайхо ани кўруб хаёл қидиким тиз тўнини богин чешар уминчлиғ бўлди тақи айди: *Йа Юсуфу ма аҳсана важҳака; Маъниси:* не кўрклук юзинг бор! Юсуф айди: *Ҳаказа савварани рабби, яъни изим мундоғ яратди.* Зулайхо айди: *Ма аҳсана шаърака, яъни на кўрклукдир сочинг!* Юсуф айди: *Ҳува аввалу ма йанташиру фи қабри,* яъни гўрум ичинда бурун кетган бу бўлғуси. Зулайхо айди: *Ма аҳсана басарака, яъни не кўрклукдур бу кўзунг!* Юсуф айди: *Ҳува аввалу ма та'кулу аг-дидан, яъни гўрум ичинда илк қуш-қуртлар егуси.* Зулайхо айди: *Йа Юсуфу унзур илайха, яъни манга бир боқғил.* Юсуф айди: *Ахрафу аз-зуумати фи аҳири умри, яъни охир умрумда кўрмаслиқдин қўрқарман.* Зулайхо айди: *Заъ ӣадака фи садри, яъни қўлингни кўксумга қўйғил,* Юсуф айди: *Ахрафу ал-ғулла фи ал-лаза, яъни тамуғ бўқовларидин қўрқарман.* Зулайхо айди: *Йа Юсуфу ама таштаҳи бимисли, яъни мантак кўрклукка кўнглунг бўлмасму?*» Юсуф айди: *Бала ва лакин ахрафу рабби, яъни кўнглум бор, вале изимдин қўрқармен.* Яна айди: Эй Юсуф, *Инни уҳиббука,* яъни мен сени суварман. Юсуф айди: *Инни уҳиббу-ллоҳа,* яъни ман тенгрини суварман. Яна айди: Эй Юсуф, *Удхул фи ал-қайтуни, яъни манинг бирла қўноққа киргил.* Юсуф айди: *Ахрафу ан ӣазҳаба фи ал-жаннати насиби, яъни ужмоҳдаги ўрнумни олдургайман теб қўрқарман.* Яна айди: *Анта абди иштарайтука билами сумма татовалта алайха, яъни сен мени қулумсан.* Мол бериб сотқун олдим яна манга бўюнму эгмассен? Юсуф айди: *Кана ал-лазина ихвани ҳина баъуни, яъни ёзуқ қариндошларимда турурким, мани*

соттилар. Яна Зулайхо айди: Сумма татбаъаду минни, яъни не учун мандин йироқ турурсан? Юсуф айди: Лиҳаққи иснайни лиҳаққи аллази ҳуба илаҳун фи ас-самавати ва ал-арзи ва лиҳаққи аллази қола акрими масваҳу, яъни икки ҳақ учун, бири ер, кўк тенгрисидин қўрқармен, иккинчи мани сотқун олиб муни эзгу тутгили тегандин қўрқарман. Зулайхо айди: «Молин товарим телим турур, садқа қилайин ер, кўк тенгриси кечургай. Эримдин қўрқар эрсанг оғу бериб ўлтурайин. Зулайхо неча қатиғланди мақсуди ҳосил бўлмади, умасига тегди. Ва равагатҳу аллати ҳуба фи байтиҳа ан нафсиҳи ва ғаллақат ал-абваба ва қолат ҳайталак. Мунда олти қироат бор: ҳайта лака, ҳайти лака, ҳайту лака, ҳаъту лаки, ҳаъта лаки, ҳаъти лаки. Буларнинг уч маъниси бор: бири «ҳо ана лаки» ўш ман санингман, икинчи «ҳалумма илайя мо ҳуба лака», яъни манга келгил ним бор эрса бориси санга, учунчи «Тахайя'ту лака», яъни ўш ануқ бўлдум, ман қамуғни анутдум санга. «Ҳайту лака» ўқисанг Эй тулак, ман санингман, «ҳайти лака» хой тулак, қачонға теги тулаклик қилурсан, тулак бўлмасман, тулалгуга ерим қалмади, тилагимни тугал бергил.

Юсуф айди: «Тенгри азза ва жаллага сифинурман Азизи Мисрий мани сотқун олди, манга эзгулик қилди, анга ёвузлук сонмагайман. Агар сонсам ўзумга куч қилған бўлғайман. Куч қилғувчилар изи азза ва жалла азобидин қутулмаслар». Қола маъаза-ллоҳи иннаҳу рабби аҳсана масвайа иннаҳу ла ўуфлиҳу аз-золимуна. САВОЛ: Юсуф ҳақинда Зулайхонинг эзгулиги кўп эрди «аҳсанти масвоя» темади, Азизни яхшилади «аҳсан масвоя» теди, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Зулайхонинг эҳсони ҳаво бирла булғанимиш эрди, анинг учун ани аймади. Аммо Азизи Мисрийнинг эҳсони ҳаводин холи эрди ани ёд қилди. Зулайхо Юсуфга қасд қилди эрса ўғради, Юсуф юз эвурди. Зулайхони кўрмайин теб ортқару боқди, ўз суратин кўрди, Зулайхо бирла ёношиб томда турур. Соғға, сўлға, устунга, остинға қаради андагуқ кўрди. Анда кезин Зулайхога боқти, суратин кўрди явлоқ кўрклук. Аймишлар, Ҳавводин бери тишида Зулайходин кўрклук йўқ эрди, кўнгли майл қилди. «Ва лақағ ҳаммат биҳи ва ҳамма биҳа» маъниси ул бўлур. Чин-ўқ Зулайхо Юсуфга ўғради. Савол: Зулайхо Юсуфга ўғради, Юсуф Зулайхога нега ўғрамади? Жавоб: Зулайхо кофира эрди, зиноға ўғради ва Юсуф ялавочлар уруғи эрди, зиноға нетак ўғрасун! Аймишлар: Ҳамма Зулайхо ҳамму ал-қарори ва ҳамму Юсуфа ҳамму ал-фиор. Зулайхо ўғрамоқи қучмоқға эрди ва Юсуф ўғрамоқи қочмоқға эрди. Тақи аймишлар, Ҳамму Зулайхо ҳамму ас-сиғаҳ ва ҳамму Юсуфа ҳамму ан-никаҳ. Зулайхо ўғримоқи ҳаромға эрди ва Юсуф ўғрамоқи ҳалолға эрди. Тақи аймишлар, Ҳамму Зулайхо ҳамму ат-талағ ва ҳамму

Юсуфа ҳамму алҳараб. Зулайхо ўғрамоқи тутмоқ эрди ва Юсуф ўғрамоқи кетмак эрди. Тақи аймишлар, Ҳамму Зулайхо ҳамма ас-салби ва ҳамма Юсуфа ҳамму аз-зарби. Зулайхо ўғрамоқи озмоқ эрди ва Юсуф ўғрамоқи урмок. Андоғ бўлса ўғроқдин ўғроқга тафовут бўлди. Тақи аймишлар, Юсуф ўғроқи ул эрдиким, Азиз ўлмиш бўлса Зулайхони никоҳ бирла олғай. Анинг учун Юсуф йигит, Зулайхо йигит икки саййиди умам, кўрк бор. Зулайхода рағбат бор ва Юсуфда қувват бор ва ражулийят бор. Ул ҳолда рағбат қилмаса эр бўлмас бу таъвил бирла.

Мунда вакф қилмоқ керак. Баъзи аймишлар, агар мунда вакф қиласақ Юсуфни фоҳишаға ўгради темак бўлур, бу раво эрмас. Баъзи аймишлар андоғ ҳолда рағбат қилмоқ эрлик нишони эмас. Анинг учунким тугал ялавочлар қамуғ айблардин ариғ эрдилар. Эр эрмаслик айби қамуғ айблардин улуғроқ турур. Ўзга кичик айблар ялавочларда бўлмас. Бу улуг айб Юсуфга нетак раво бўлур. Ложарам вакф мунда туур.

«Эҳсон ал-бейн» отлиғ тафсирда келтурмиш. Мадина шаҳринда Сулаймон ибн Ясар отлиғ кўрклук, жамоллиғ эр бор эрди. Мадина хотунлари анинг бирла ҳаво қилдилар, мафтун бўлдилар, эранларига унамас бўлдилар. Сулаймон ибн Ясор ани билиб балоға тушмағайин теб Мадинадин қочти ва Шомға борди, анда ўрнади.. Етти йилдан сўнг Юсуфни тушда кўрди, айди: «Ё Юсуф, анталлази ҳаммат сенмусенким тишига ўградинг?» Юсуф ялавоч айди: «А'анта аллази лам таҳумма, яъни сенмусенким тишиларга ўғрамадинг ва алардин қочдинг? Бу далил бирла маълум бўлдиким Юсуф Зулайхога ўгради. Обрўйи борким бурҳон кўрди ўзин сақлади. Лав ла ра'a бурҳана раббиҳи. Ялавочимиз Мұхаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам ёрлиқарким, дунёдин анга уч нимарса севуклук бўлди: бири тотлиғ йизлар, тақи мусулмон тишилар, учунчи кўзум ёруқи намоз ичинда, теди. ИШОРАТ. Юсуф Зулайхога ўғрамадуқ бўлса. Ва казалика линасрифа анҳу ас-су'a ва ал-фаҳш'a, маъниси бермагай эрди. Юсуф ўғради, аммо изи азза ва жалладин қўрқти, шариат ҳаққин сақлади. Мавло таоло ёрлиқар ким, бизга андоғ сифинсаким, Юсуф сифинди, ани андоғ қутқарғаймизким Юсуфни қутқардуқ. Ва казалика линасрифа анҳу ас-су ва ал-фаҳшаша. Бу Юсуф бизинг муҳлис қулларимиздин эрди. Иннаҳу мин ибадина ал-муҳласина. Қамуғ ялавочлар ҳам муҳлис эрдилар ҳам муҳлас. Ўзга мўъминлар муҳлис эрдилар, аммо муҳлас эрмазлар.

Бир тиши имом Мұҳаммад ибн Ҳасан Шайбонийға ошиғ бўлди. Йўли бошин сақлаб ўлтурди. Имом Мұҳаммад келди эрса айди: «Эй мўъминлар имоми, сендин бир масъала сўргум бор. Бу эвга киргил сўрайин», теди. Имом Мұҳаммад эвга кирди, тиши сўнгинча кирди қабуғ беркитди ва имом Мұҳаммадға ёпушти. Неча ўғит берди, қабул қилмади, айди: «Манинг бушуғум бор. Жон ачиғидин бушуғ аччиғи қатиғ темишлар. Мани қўзғил ҳожатимни раво қилайн. Анда кезин санинг муродингни кўрайин». Ангача ризо берди.

Имом Мұҳаммад ташқару чиқти вужудиндин чиқган ҳадасни юзига, бўйниға суртди. Тиши ани кўрди эрса кўнгли совуди ва йигранди. Айди: «Эр бу турлук эрмиш, тарқ кетгил», теб қошидин турғузди. Имом Мұҳаммад эвинга борди ва минг олтун садақа берди, изи азза ва жаллаға шукр қилди. Аймишлар, одамийдин икки нарса қолур эзгулук ва эсизлик.

Кўрмасмусенким Зулайхо ўлди ва йиллар кечди. Анинг яроғсиз ишини қамуғ имомлар меҳробда ва қамуғ олимлар минбарда, қамуғ муқрилар маҳфалда, қамуғ ўғлонлар мактабда муни ўқијорлар. Ва равадатҳу аллати ҳува фи байтиҳа ан нафсиҳи ва ғаллакат ал-абваба. Мундоғ ўқ Юсуфма дунёдин ўтти, телим йиллар кечди, эзгу оти қолди. Изи азза ва жалла қаломи ичинда ўқијорлар. *Иннаҳу мин ибадина ал-мухласин.* Қачон Зулайхо Юсуфни эвга кијорди эрса, қапуғларни темур занжирлар бирла беркитти эрса, Юсуф ани сезиб тиз тўни боғига тугунлар урди. Зулайхо ани кўруб тиз тўн боғин ёзар теб сувунишибдин эв тўринда бут бор эрди, чодир бирла ётти.

Юсуф айди: «Ул ёпқонинг не эрди?» Зулайхо айди: «Манинг топунатурган бутум турур, андин уфтанирман». Юсуф айди: «Сен санамдин уфтанирсен ман самаддин нетак уфтанимагайман?» Баъзи аймишлар: «Юсуф ўғроқи ул эрдиким бу ишни қилайнму, қилмағайнму. Қулнинг ўз муроди уза эрки бўлмас, аммо бурҳон кўрди, ул бурҳон на эрди? Мунда укуш қавллар бор. Бири ул туруким, ўн эшиттиким, эй Юсуф қанити юлумниш қуштек бўлурмусен, ўзга қушлар учса сен ерда қолурсен. Тақи аймишлар, томда Яъқуб ялавоч суратин кўрди, айур: «Эй Юсуф, ялавочлардин эркан аҳмоқлар ишин қилурмусен?» Қамуғ шаҳватлари эрнаклари учиндин чиқди. Тақи аймишлар, эвнинг томинда битик кўрдиким, эй Юсуф, зино қилмағил. Яна аймишлар, Азизи Мисрийни кўрди. Яна аймишлар, кўнглингдаги ялавочлиқ эрди. Яна аймишлар, Зулайхонинг юзига боқти эрса кўзига кўрксиз кўрунди. Андоғим юзи

қавармиш яғроқтек, икки эринлари ҳабаший эринлариңек, күзлари чақир, бурнининг тушуклари кенг. Юсуф андоғ күруб юз ўвурди. Зулайхо айди: «Эй Юсуф, бир сўзгинам қолди, сабр қилғил аяйин», теди. Юсуф яна ёнди. Зулайхонинг ичи ўртанимишдин бу ғазални ун тортиб, инчиқлаю оғарди.

F A Z A L

Жилва бирла солну чиқған ол янгоқлиг ёни қор,
Кўзлари юлдуз, юзи кун, олини кўкнинг ойидин.

Кўрсаюрман кўркунгизни кўргу бўлмас кўзгинам,
Кўрк закотин берки вожиб қиласа кўркнинг бойидин.

Қош отиб кўнглумни олган жон қўларсиз берайин.
Ул нетак ошиқ бўлурким қайтса маъшуқ раъйдин.
Ногаҳон бир қубла қўлсам ўфқа бирла ҳойқирап.
Жон бериб ўлгай телим ул жумла қилған ҳойидин.

Рабғузий қул Носируддин табъи турлук сўз тузар,
Гулчираб усрук ўлай кўз боқса қуймоч қошидин.

Юсуф Зулайходин қочгуға юз ўвурди. Зулайхо Юсуфни тутмоқға ура қўпди. Юсуф қочди. Зулайҳо қовди. Қаю қапуғға Юсуф етса изи азза ва жалла қудрати бирла темур занжирлар очилур эрди. Юсуф илгари, Зулайхо сўнгингча. Етинчи қапуғда Юсуфга етди, орт этагин тутуб тортди. Этаги йиртилиб бир парчаси қўлиға келди. Иккисининг боши яланг Юсуфни қова менгизи қавариб тош қапуғға ияра чиқти. Азизни кўрдилар тош қапуғда турур. Вастабақа ал-баба ва қаддат қамисаҳу мин дубурин ва алфайа саййидаҳа лада ал-баби. Зулайхо қапуғда эрини кўрди тапуғда элини тебратди, магар соқинди. Ёзуқни ўзундин кўтарди ва Юсуфга юклади. Айди: «Санинг эвингда эвлукингга ёвузиқ сонған, илик сунғанинг жазоси не турур?» Ул Азиз айди: «Манинг эвлукингма ким ёвузиқ сонди ва ким илик сунди?» Зулайхо айди: «Ман бу соат эвда ётур эрдим. Юсуф кирди, мени кўрди, ёлгуз. Эв авлоқ, манга илик сунғали ўгради. Ачиғландим, тутайин теб қува чиқдим, сени мунда кўрдум», теди. Нетак ким худойи таоло ул икисиндин хабар берур қолат ма жаза'у ман арова биаҳлика су'ан.

Зулайхо мажозий эрди ўз ёзукин Юсуфга юклади. Айди: Мажаз'а у ман ароды би аҳлика су'ан? Қачон севуклуки бўлди эрса дўстини оғирлади ва ариглади. Не келса манга келсун теб ёзукини ўзига юклади, айди: Ана равагтуҳу ан нафсиҳи ва иннаҳу ламин ас-социқина. Аймишлар, тишилиз тириклик йўқ, тиши бирла тинчлик ҳам йўқ. Белгулук бало туур, балосиз ким эрсага бўлмоқ йўқ. Юсуфни балоға киорди. Яна тузмади. Ўлтургай деб қаттиғ қўрқди ва ол қилиб зинданға йўл кўргузди. Нетакким изи таоло хабар берур. Илла ан йусжана. Яна соқинди, зинданға солса юзун кўрмагайман ва онсиз сабр қилу билмагайман теб ўзга макр чиқарди. Қаттиғ қин кўрди ав азабун алимун. Юсуф Зулайхонинг балоға солғанин эшитти ва кўрди эрса, тек турсак ёзуқ манга юклангай теб айди: «Ман анчага теги қотилмадим. Ул мани ўзига ўқиди». Ҳийа равагатни ан нафси. Аймишлар Зулайхо бир соат ичинда уч макр тузди, аввал ўзундин ёзукини кетарди ва Юсуфга юклади. Ма жаза'у ман арога биаҳлика су'ан. Яна қўрқти, ўлтургай деб зинданға соқиндуорди. Илла ан йусжана. Яна соқинди, зинданға йўл кўргуздум, бағри тутар майли бор тедургам теб қаттиғ қинға ишорат қилди, айди: Ав азабун алимун. Қачон Зулайхо бу талбислар қилди эрса Азиз Юсуфга боқиб айди: «Ман сени сотқун олдим, амин ва мұттамад қилдим, ўгул тутундум. Манга янут муниму қилдинг?» Юсуф айди: «Ман ариғман, ёзуқим йўқ. Зулайхо манга ўғради, ман андин қочдим. Ул мани қува чиқти». Азиз ожиз бўлди, мутаҳайир қолди. Зулайхога айди: «Сан андоғ теюрсан, бу мундоғ теюр. Қаюнгиз сўзи ёлғон эрканни билайн», теди. Юсуф айди: «Бу ишда ўтарак соқингил, тааммул қилғил». Азиз айди: «Ариғлиқинга тануқ борму?» Аймишлар, Зулайхонинг Талхом отлиғ қорабоши бор эрди ва аниг тўрт ойлиғ ўғли бор эрди. Юсуф анга ишорат қилди бешик ичиндаги ўғлонға. Азиз айди: «Эй Юсуф, ёзуқ сан қилдинг ва ёлғон сен сўзладинг. Яна мангаму куларсен? Тўрт ойлиқ ўғлон нетак сўзлар», теди. Бешикдин ун келди: Удну минни файнна лака фи калами фараҳун, маъниси ул бўлурким, манга яқин келгил, менинг сўзумда сангя фараҳ бор ва роҳат бор. Азиз ўғлон сўзин тинглади ва яқин келди. Ўғлон айди: «Эй Азиз, Юсуфнинг кўнглакининг ўнги ийртуқ бўлса Зулайхо кўни, Юсуф ёлғон, Агар кўнглакнинг орти ийртуқ бўлса Зулайхо ёлғон ва Юсуф кўни. Андин хабар берур». Ва ин кана қами-суху қуддга мин дубурин факазабат ва ҳува мин ас-социқина. САВОЛ: Ўғлон кўни тануқ-ўқ бермади. Зулайхо ёлғон, Юсуф кўни, темади, ишорат бирла айди. Ҳикмат

не эрди? **ЖАВОБ:** Махлуқнинг тануқлари икидін бирига күни тануқлиқ берур, бирига асиф қилур, бири расво бўлур — ёлғон тануқлук берур. Аммо бу ўғлон мавло азза ва жалла ҳазратиндин эрди. Ёлғон сўзламоқ раво йўқ кўни сўзласа расво бўлур. Бизни расво қилмоқ мавлодин раво йўқ, Зулайхонинг пардасин очмади, иборат бирла аймади, ишорат бирла айди: «Эй Азиз, ўзунг боқғил, кўнглакнинг ўнги йиртуқ бўлса Зулайхо кўни, Юсуф ёлғон».

ФОЙДА. Эй мўъмин, ўз ёзуқингни ўзгага юкламагил, юкладинг эрса мавло ўғлондек анинг ариғликин билгуртгай, сени расво қилгай. Айзан. Ўнгингда ким эрсанинг айбин очмагил. Юсуфга зарурат бўлмагунча «Ҳия равадатни ан нафси», темади. Яна ўғлон тануқлук берди эрса равшан аймади, ўртуглуг айди. Азизи Миср ўзи англади.

ФОЙДА. Зинҳор ким эрсани ёвузламагил, ул ҳам сени ёвузламасин. Анчада Азизи Миср Юсуфнинг этагига бокти эрса ортини йиртуқ кўрди. Зулайхога боқиб айди: «Бу сиз тишиларнинг кайди туур. Ўзунгизни ариғлаб, оғирлаб ўзгага юклаурсиз. Тишилар кайди-мақри улуғ туур». **Фаламма ра'a қамисаҳу қудга мин дубурин қола иннаҳу мин кайдикунна инна кайдакунна азимун.** Аймишлар, тишиларнинг макрикайди шаҳват бирла улуғ туур, аммо шайтон макри Оллоҳ зикри била заиф туур. Изи азза ва жалла Қуръон ичинда Азиздин хабар берур ва ёрлиқар, тишилар кайди улуғ туур-инна кайдакунна азимун. Яна шайтон кайди заиф туур-инна кайди аш-шайтони каана заъиған Тишилар кайди недин улуғ бўлди, шайтон кайди недин заиф бўлди?

ЖАВОБ: Шайтон кайди ўртуглуг туур, заиф бўлур. Тишилар кайди очуқ туур, улуғ бўлур. **ТАҚИ ЖАВОБ:** Шайтон изи азза ва жалла отин эшитса қочар, кетар, аммо тишилар макр қилурда минг оят ўқусанг кетмас. **ТАҚИ ЖАВОБ:** Шайтон кайд қилурда ёлғуз туур. Ёлғуз кайди заиф, аммо тиши макр бошласа шайтон анга қўлдош бўлур. Қавийланур. Қачон Юсуф ариғлиғи зоҳир бўлди эрса тақи ортурайин теб кўрганин, эшитганин сўзлагалу ўғради. Азизи Миср айди: «Е Юсуф, бас қилғил. Сўзни ва Зулайхони ортуқ расво қилмагил. Эл тилин бизнинг уза ўратмагил». Яна Зулайхога айди: «Ман худ сандин кечурдим, тавба қилғил, тенгри азза ва жалладин ёрлиқаю тилагил. Андин сўнг мундоғ ишлар қилмагил, юзинг сувин тўқмагил». Изи азза ва жалла хабар берур андин. Юсуфу аъриз ан ҳаза вастағфири лизанбики иннаки қунти мин ал-хоти'ина. Юсуфга адаб ўгратти, ва айди: «Эй Юсуф, балоға илиндинг эрса сабр қилғил, эзгу отинг чиқсун! Эй Зулайхо, эркисиз бўлуб кўнгул олдурдинг эрса тавба қилғил, тенгри кечурсун. Эй Юсуф, бу сўзни қўйғил азин ўвурмагил, ёвуз чиқмасун. Юсуфу аъриз ан ҳаза! Эй Зулайхо, ёзук санда,

ўзгага юкламагил, андоғ қилмагил, манинг ҳаққимни сақлағыл. Вастағифири лизанбики. Иннаки кунти мин ал-хоти'ина.»

Бу сүз Миср элинде улуғларининг хотунлари эшитти эрса Зулайҳоға айб қилдилар ўз қулиға ошиқ бўлмиш ва қул анга бўйунсунмаймиш теб маломат қилдилар. *Ва қола нисватун фи ал-магната имра'ату ал-азизи туравишу фатаҳа ан нафсиҳи.* Аймишлар, ул хотунлар олти эрди: вазир хотуни, ҳожиб хотуни, хозин хотуни, аёқчи хотуни, ақтаки хотуни, бовурчи хотуни. Азизи Мисрда кезин бу олтидин улуғроқ йўқ эрди. Ул олти хотун Зулайҳо қотига кирап чиқар эрдилар. Зулайҳо Юсуфга ошиқ бўлди эрса аларни қотига бормас бўлди, розим очилмасун теб. Зулайхонинг севуклуги қаттиғ бўлди эрса ул хотунлар эшиттилар, айб қилдилар. Зулайҳо ани билди, аларни меҳмондорлиқға ундади. Кўрклук таомлар пишуртти, тек масига ўлтурғу ўрун ануқлади. *Фаламма самиъат би макриҳинна арсалат илайҳинна ва аттагат лаҳунна муттака'ан.* Уч қироат бор «муттакаан» ўлтурғу, таянғу ўрун, «муттакаан битташди валимадди» пичноқ бирла янчиди егу таом ё кэнду этмак бирла йўрканимиш эт яъни турмак, «муттакаан би ғайри маддин вал ҳамза биттаҳқиқи ва ҳувал — лавҳа», яъни қағун. Буларни анути. Қирқ хотунни ундади, бу олти хотунни аларнинг орасида ўлтурғузди. Ош берди, едилар. Олти табақ келтурди, бу олти хотуннинг ўнгунда қўйдурди. Бу олти табақда турмаклар, қағунлар эрди, текма бир табақда бир йитик пичноқ қўйди. Айди: «Эй манинг эшларим, қўлдошларим мунча йил бўлди манга топуғ қилдингиз, манинг ошим, неъматимни едингиз. Бу кун сизлардин бир тилаким бор, берурмусиз?» Қамуғи ура қўпуб, юкунуб, ер ўптилар. «Эй Зулайҳо, не тиласанг андоғ қилалинг», тедилар. Зулайҳо айди: «Сиз олтингиж чодирларингизни кинг, юзунгизни ўртунг, пичноқ элингизга олинг. Дўстум Юсуф келмишда манинг кўнглум учун бу турмаклардин, қағунлардин янчиди Юсуф оғзига қота беринг. Ким тезроқ тебранса, улуғроқ янчиди Юсуф оғзига қота берса анга улуғроқ хилъат бергайман», теди. Қамуғлари қабул қилдилар. *Ва атат кулла ваҳидатин минҳунна сиккинан.* Анда кезин Юсуфни чиқиб келсун тею киши изди. Зулайҳо сўзини синдурмайин чиқиб келди. *Ва қолат ухруждар алаиҳинна.* Аймишлар: «ухруждар» тил бирла эди, аммо «алаиҳинна» кўнглинда эрди, агар тил бирла «алаиҳинна», теса Юсуф тишиларга чиқмағай эрди. Мавло таоло тил бирла айғаниндин кўнгул бирла соқинганиндин хабар берур. *Ва қолат ухруждар алаиҳинна.* Юсуф чиқди эрса кўрдилар, оғирладилар. *Фаламма ра'айнаҳу акбарнаҳу фа ра'айна нуран казав'и ан-наҳари инда нури аш-шамси.* Расул алаиҳи-салом ёрлиқадиким, Меъроҷ тунинда Юсуфни кўрдум тўлун ойтек. Ким Юсуф юзинга боқса ўз юзин юзинда кўрар эрди. Кўзгуда кўрартек. Юзи кўрклук, соч-

лари чуғд, үзранг бўзлуғ, урунг юзлук, кенг кўзлук, йинчка беллик, тўнг билаклик, тўлуғ йинчуклук, тегратма бошлиғ. Кулса тишларидин нур билгуур эрди, эринларин-дин тош чиқар эрди. Юсуф эвдин чиқғач тишилар ошуқуб пичноқ бирла турмак кесиб Юсуф оғзиға текка бирла олинг теб кеса бошладилар. Кўзлари Юсуфга машғул бўлди. Бир кўз бирла икки ишни битурса бўлмас. Кўзлари Юсуфни кўрар, тиллари Юсуфни ўгар. Текма бири бир шеър бошлади.

Энг илки тиши айди:

*Йа ман ра'а қамаран фи урсати ағ-дари
Йўлаъибу ҳуран тавран баъда ал-атвари*

Иккинчи тиши айди:

*Ма ан ра'айтаҳу ҳилалан ко'иман абадан
Фи ал-арзи йамши ала рижлиҳи фи ағ-дари*

Учунчи тиши айди:

*Инна ал-ҳилала аллази жала лаҳу холикуна
Ала ас-сама'u йараҳу ал-йавма фи ал-жари*

Тўртунчи тиши айди:

*Йасиғу нисвата мисра ҳаказа арзуна
Би ал-важҳи ва ал-йадайни ва ал-айну саҳҳару*

Бешинчи тиши айди:

*Ҳува ал-ғуламу аллази баъуху ихватуху
Зулман ва жавран кафа би аз-зулми мин ал-ъари*

Олтинчи тиши айди:

*Мин аали Яъқуба инна-ллоҳа фаззалаҳу
Турран ала ан-наси маъруфан би атвари*

Туркий тили бирла таржимаси бу турур.

Аввалги байт таржимаси:

*Тўлун ойни кўрсанг туғар қўмиюр,
Ариғ ҳурни кўрги улаш ўйнаюр.*

Иккинчи байт таржимаси:

*Ҳамул ойни күрган яғыз ер уза,
Аёқин юрирга күнгүл булғаор.*

Учинчи байт таржимаси:

*Ағыз күккә ойни яратти изи,
Бу күн күрсә ойга келиб тунаюр.*

Тұртынчи байт таржимаси:

*Тишиларни овлар Миср элинда,
Тутуб қийнаюрга күзи қайнаюр.*

Бешинчи байт таржимаси:

*Бу ўғлонни сотмии қариндошлари,
Бу кучни муҳосиб қачон санаюр.*

Олтинчи байт таржимаси:

*Ялавоч уругы учун бу ариғ,
Анинг мунча тенглиқ изи синаюр.*

Тишиларнинг күзлари Юсуфни күрар, тиллари ўгарлар, иликларин эрнакларин кесарлар зерди. Айтурлар, Ҳалумма илайха файнни ахсану важхан мин соҳибати, яъни қамуғдин ариғроқ манман манга келгил. Юсуф күркинга ҳайрон бўлдилар, иликларин кесдилар, туймадилар, тўнлар қонға бўлғанди. Ва қаттаъна айдийахунна. Аймишлар, иликларин қонаттилар. Қатода Раҳимхуллоҳ айтур: Эрнакларин кестилар. Мужоҳид раҳматуллоҳи алайҳи айтур: Иликларин билакларинга теги кестилар. Кўзлари, кўнгуллари бирла Юсуф жамолин кўруб оғриқин билмадилар. Ваҳаб ибн Мунаббаҳ айтур: Алар қирқ тиши эрдилар, алардин тўқуз тиши ўдидилар. Ва қаттаъна айдийахунна. Аймишлар, ташдиқсиз ўқисанг иликларин кесдилар темак бўлур, аммо ташдиқ мубоблағатма бўлур, яъни иликларин қийқим-қийқим қилдилар. Айдилар: Субҳоналлоҳи! Бу бори одамий эрмас, ойина бу оғирлиғ фаришта турур. *Ма ҳаза башаран ин ҳаза илла малакун каримун.* Аймишлар, Юсуф ул кўрк бирла чиқиб келди. Бу тишиларга боқмади, бирла сўзлашмади. Айдилар: «Бу одамий зумуррасиндин эрмаз, бу фаришта турур. *Ма ҳаза башаран ин ҳаза илла малакун каримун.* Шин ва ломни остин эъроб бирла ўқимишлар, яъни бу кўрк бу қилиқ бирла сотилғу қул эрмас. Бу оғирлиғ подшоҳ турур. Зулайҳо уларнинг иликларин кесмишларин кўрди, тақи кулди ва Юсуфга айди: «Эвға киргил». Юсуф

эвга кирди. Зулайхо ул хотунга айди: «Иликларингизга боқинг». Боқтилар, қамуғ эрнаклари кесилмиш, билаклари бояғышларидин айрилмиш, түнлари қонға булғанмиш. Зулайхо айди: «Сизлар бир күруб иликларингизни кестингиз? Ман эрта-кеча күрар экач нетак сабр қилайин, нетак ошиқ бўлмайин, маломат қилғанингиз буму эрди?» Қолат фа заликунна аллази лумтуннани фиҳи. Аймишлар, колобок чироғ күруб ўзин ўтға отиб куяр, ўзгалари анга маломат қилурлар, иккинчи, кеча Зулайхога маломат қилған хотунлар колобокtek улар келиб чироғта куйдилар. Нетакким шоир айтур:

Инна ал-фарраша та'ти иза ра'ат лаҳабан
Ҳавла ас-сирожи фа тулқи нафсаҳа фиҳи

Ақулу қавла Зулайхо фи авазилиҳа
Қолат фа заликунна ал-лази лумтуннани фиҳи

«Ўз қулинга ошиқ бўлди, теб манга маломат қилдингиз ул қулемдин тонмасман. Юсуфни унданнитм қапуғларни беркитдим, этагин мен йиртдим. Нетакким тенгри азза ва жалла андин хабар берур. Қаг равастуҳу ан нафсиҳи. Юсуф ўзин сақлади, манга бўюнсунмади. Фастъсама.

Бу Юсуф ҳам кўрклук туур, ҳам ариғ туур, ҳам зоҳид туур, ҳам олим туур. Ман ани кўнглинча кўзмажайман, расво бўлдум, эл эшилти. Юзум суви тўкулди. Лайн лам йафъал ма амуруҳу. Ман айғанимни қилмаса зинданға кўмишгайман». Алардин хабар берур. Лайусжаннана ва лайакуннана мин ас-согирина. Ул тишилар Зулайхога айдилар. «Сен бу ишни бизга кўйғил, биз зиндан бирла кўрқуталинг». Юсуф кўрдиким Зулайхо зинданға солурман теюр. Ул олти хотун ҳам зиндандин кўрқутурлар. Айди: «Илоҳий, эмдигача бирағу эрди яна олтагу анга эш бўлдилар. Улар етти ман бир нетак қилайин! Буларнинг тилагини қилғунча зинданма севуклукрак турур».

Расул алайҳис-салом айди: «Изи азза ва жалла ул қариндошимға раҳм қилсан. Ул кун Юсуф ўрниға ман бўлсан эрди зинданға унумагай эрдим, айғай эрдим. Ас-сижну аҳаббу илайха мимма йағъунани илайҳи, мани бу зиндандин, бу тишилар балосидин сақлагил. Аймишлар, ул олти тишининг зинданға солдурмоқда мақсадлари ул эрдиким, Юсуфни зинданға солсала Зулайходин ироқ бўлғай. Биз текма вақтда бориб Юсуфни топқаймиз, кўрклук юзин тўя кўргаймиз. Юсуф муножатға қўл кўтардиким: «Илоҳий, бу тишилар мақриндин сақламасанг улар тата майл қилсан анда кезин ман осийлардин бўлғаймен».

САВОЛ: Юсуфға қинлар телим эрди. Зулайхо бирла Азиз кўнглинга ўзга қин киргузмади, ҳикмат на эрди?

ЖАВОБ: Ул турурким, мавло азза ва жалла зинданға бир валий құлни киүрмиш эрди. Ул құл күнглида Юсуф севуклуғи бор эрди. Ул дуо қылдиким, худоё, манга Юсуф жамолин күргузгил. Тенгри таоло аниңг дуосин ижобат қылди. Зулайхо ва Азизнинг күнглига солдиким, Юсуфни алар зинданға солдилар. Ул валий Юсуфни күрді. Аймишлар, Юсуфни зинданға солмоқда Зулайхонинг мақсусиди ул эрдиким, манинг сүзүм әл аросинда ёйилди. Бурунғитак Юсуфни ўзга күргум йўқ. Ман кўрмадим, ўзгалар кўрмасун теб зинданға солдуруди.

Аймишлар, Азиз ҳам Зулайҳо Юсуфдин нарасалар кўрдиларким ўзгалардин кўрмадилар, этак йиртилмоқи, ёши ўғлон танақлуқи, иликлари кесилмаги, тишилар «мо ҳозо башаран» темаки, Юсуфнинг ариғлиқи. Аниң учун зинданға солмоқни ихтиёр қылдилар. Аймишлар, Юсуфни зинданға келтурдилар эрса зинданчи: «Юсуф тўнин чиқаралинг, қурини ёзалинг», теди. Зулайхо унамади. Амомаи Миср бошинда, олтун қур белинда, қийматлиғ тўн эгнинда. Зулайхо айди: «Бу зинданға юргутек ёзуглуг эрмас. Биз муни халоиқдин кизлаюрмиз. Зинданни ариттилар, ачча бирла сифадилар, ариғ ислар куйдурдилар, бисотлар тўшадилар, тахт қурдилар. Юсуф зинданға кирди эрса зиндан ёруди. Зиндан халқи сувундилар. Юсуф бир мунгушта намозга турди. Намоз ўқуғандин сўнг йиглади, тамом зиндан халқи ҳам йиглаштилар. Кундуз рўза тутар эрди ва кундуз намоз қилур эрди. Иглигларни эмлаюр эрди. Қаҷон саҳар вақти бўлса ўлмиш онасиға дуо қилур эрди, отаси учун йиглар эрди, ким туш кўрса таъбир қилур эрди. САВОЛ: Туш таъбирин зинданда нетак билди? **ЖАВОБ:** Мавло, азза ва жалла, Жаброил алайҳис-саломни изу берди. Юсуф намоз қилиб ўлтурурда узумга менгзар мева келтурди. Юсуфнинг эрни уза қўйди. Ул мева эриди, қамуғ томурлариға ёйилди. Тушлар таъбирин аниңг бирла билди. Зиндан халқи Юсуф бирла ўтрандилар.

Миср эли турлук-турлук таомлар олиб Юсуфни кўргали келур эрдилар. Юсуф ул таомларни зиндандагиларға берур эрди. Зиндан халқи айдилар: «Эй Юсуф, бизлар сени сувармиз». Юсуф айди: «Наузу биллоҳи! Отам мани сувди эрса қудуқға тушдум. Озод эрдим қул бўлдум. Зулайхо сувди эрса зинданға тушдим. Эмди сизлар сувар эрсангиз нелар кўрарман эркан», теб қаттиғ йиглади. Эртаси намоз қилиб ўлтурурда меҳробға орқа бериб зиндан халқига илм ўгратур эрдиким, йигитни зинданға келтурдилар. *Ва даҳала маъаҳу ас-сижна фатаиани.*

Ул икагунинг бири Райён маликнинг ошчиси эрди, яна бири аёқчиси эрди. Ошчи оти Малсо эрди. Аймишлар, Шубҳоқум эрди. Аёқчининг оти Санво эрди. САВОЛ: Ул икагунинг зинданға кирмакинга сабаб на эрди? **ЖАВОБ:**

Абдуллоҳ ибн Аббос айтур, Рум малики Миср маликига элчи йибординиким, бизга хирож бергил ва отимизга сикка ургил. Яна элчига айди: «Райён маликка оғу бериб ўлтурадак ким эрса топсанг анга мол қабул қылғил, маликка оғу бериб ўлтурсун, эл бизга қолғай», теди. Элчи Мисрға келди. Кун кеч бўлуб эрди, қўнарга эв тилади. Кўрарким бир қуртқа эви эшикида ўлтурур, айди: «Қўноқ керакму?» Қуртқа айди: «Мантек қуртқани тиласанг тушғил». Қўноқ тушуб ош еди, отларин боғларға ери йўқ эрса қуртқа анга қазгуруб айди: «Бизни подшоҳимизга тенгри ўлум берсун». Қўноқ айди: «Подшоҳини қарғамоқ яроғсиз бўлур». Қуртқа айди: «Эв ила яза очуқ ерим бор эрди отамдин мерос тегган. Ани мандин эрксиз олди. Бу кун қўноқ отинга ер топмасман». Қўноқ билдиким подшоҳидин рози эрмаз. Қуртқага айди: «Подшоҳнинг бир аёқчиси бор. Яна бир ошчиси бор. Ул иккиси мани она ўқунуб турурлар. Улар манга келурлар, сан аларга мол қабул қылғил бу ишни битурсунлар». Ул икагу қуртқага келдилар эрса бу сўзни аларға айди. Элчи мол қабул қилди. Ошчи унади, аёқчи унамади. Анчада қўноқдин мол олғали борур бўлдилар эрса қуртқа айди: «Бу иш бутса Райён подшоҳ ўлғандин сўнг Румдин черик келгай, ҳалқни эмгаттай. Кишилар ўлғайлар, қиёматга тегру манга ёзуқ бўлғай», теб. Қуртқа бу сўзни қўрқуб Райён подшоҳга бориб айди. Райён оқринлиқ бирла сўрғаймиз теб ошчи, аёқчини иккиларин ҳам зинданга солдуреди. *Ва даҳала маъаху ас-сижна фатайани.* Бу сабабдин зинданға кирдилар. Юсуфни кўрдиларким тушга таъбир айтур. Икагу кенгаштилар бизма бир туш кўрдук теб ёлғон этилинг, Юсуф нетак йўрар эрмиш, кўралинг тедилар. Келдилар Юсуфга салом қилдилар, айдилар: «Туш кўрубмиз». Аёқчи айди: «Тушум бу турурким узум еюр эрдим уч донаси чиқти. Ул доналарни ерга тиқдим, кўкарди, узум қилди. Ул узумни сиқиб суйин аёқға солиб фалакка аёқ тутардим». Қола аҳадуҳума инни арони аъсиру ҳамран. Яна ошчи айди: «Тушумда уч танур кўрдум, бири оқ, бири қора, бири қизил. Уч қурла этмак пишурдим, бошим уза кўтурдум. Қушлар ҳаводин келиб пора-пора қилиб тортишурлар». Туш сўзин тугатти эрса таъбирини тиладилар. *Набби'на би та'вилиҳи инна нарока мин ал-муҳсинина.* Юсуф кўрдиким ани муҳсин тею ўгарлар. Бирининг туши эзгу, бирининг туши яроғсиз. Кўнглига келдиким бурун имонға ундаламен, мусулмон бўлсунлар. Ёвуз ёмон йўруғға тўш бўлуб ўлсалар мўъмин ўлсунлар. Бурун ялавочлик зоҳир қилди, айди: «Сизга айтуб берайин ёвуз иш келмасдин бурун ул узум оқму эрди, қизилму эрди, ачиғму эрди, сучукму эрди? Этмаки нетак эрди? Идиши нетак эрди? Қамуғин айтуб беринг». Айди-

лар: «Идиш бизинг, ош бизинг. Биз билмас сен қандин билурсен?» Қола ла йа'тикума таъамун турзаконихи илла набба'тукума би та'та'вилыхи кабла ан йа'тийакум заликума мимма алламани рабби. Юсуф айди: «Манинг тенгрим манга ўгратти. Айдилар: «Қандин бу кароматни топдинг?» Айди: «Кофирикни қўйдум». Ини таракту миллатта қавмин ла йу'минуна би-лаҳи. Айдилар: «Бу йўлни қўйдунг эрса, қаю йўл бирла юрурсен?» Айди: «Отам йўлинча юрурман». Ваттабаъту миллата, аабс'ий Иброҳима ва Исҳақа ва Яъқуба. Айдилар: «Оталаринг бу йўлни недин топтилар?» Айди: «Мавло таолога ким эрсани ўртоқ қилмадилар». Ма каана лана ан нушрика би-лаҳи мин шай'ин. Тақи айди: «Бу мавлонинг фазли ва карами туур бизин уза. Тақи одамийлар ончаси бор укушрак одамий анга шукр қилмаслар». Андин сўнг айди: «Эй манинг зиндандағи икки қўлдошим, ай соҳибайи ас-сижи, яратилмиш тенгриларму йиграк, ё яратқан оллоҳму йиграк? Сиз ўзунгиз бутлар йўнарсиз, ани тенгри атаюрсиз, яратқандин ҳеч ҳужжати йўқ. Ма анзала-лоҳу биҳа мин сultonин. Ҳукми қазо, таблиғ буйруқ қамуғ оллоҳнинг туур. Ин ал-хукму илла ли-лаҳи. Анда кейин аёқчиға айди: «Санинг тушунг йўруқи ул туурким, уч кундин сўнг сени зиндандин чиқарурлар суюргол қилиб боёқитеқ аёқчи бўлурсен». Аёқчи сувунди. Ошчи тушун йўрғали тили бормади, тек турди. Ошчи айди: «Манинг тушум йўруғи нетак туур?» Юсуф айди: «Сени тақи уч кундин сўнг чиқарурлар, дорға осурлар, қурт-қушлар келиб сени тортишуб ерлар». Ва амма ал-аахару фа ўслабу фа та'кулу ат-тайру мин ра'сиҳи. Қазгулу бўлдилар, тақи айдилар: «Бу тушларни ёлғон айтиб эрдук». Юсуф айди: «Айтдингиз, мен йўрдум, ҳукм юриди, қазо етилди — ул сўз ўзга бўлмас». Қузийа ал-амру аллази фиҳи тастафтитайани. Уч кундан сўнг келдилар аёқчини чиқардилар суюргадилар, ошчини осиб ўлтурдилар. Аёқчи зиндандин чиқарурда Юсуф айди: «Сен маликка ёвуқ бўлмишда мани соқинғил». Аймишлар, ул ҳолда Иблис келиб Юсуф кўнглига муни солди. Аймишлар Жаброил келди, айди: «Эй Юсуф, сени отангға ким қовуштурди?» Юсуф айди: «Оллоҳ таоло». Яна айди: «Қариндошларинг илкиндин ким қутқарди?» Айди: «Оллоҳ таоло». Яна айди: «Ул тиши макриндин ким сақлади?» Айди: «Оллоҳ таоло». Жаброил айди: «Мавло таоло мунча эзгулик қилмиш эркан, мани қўйуб мандин ўзгадин халослик тиласен. Узқурни инда раббика теюрсен. Манинг иззу жалолим ҳаққи-ҳурмати сени аёқчиға унуттургайман. Йиллар зиндан ичинда қолғайсен. Фа ансаҳу аш-шайтону зикра раббиҳи ва лабиса фи ас-сижни бизъя синина. Шайтон унуттурди, ети йил зинданда қолди. САВОЛ: Мавло таоло аёқчиға шайтон ташвили бирла унуттирмоқда ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: Ул

турурким, аёқчи унутмайин маликка айтса Юсуфни чиқарсалар, аёқчи, ман айтдим, чиқардилар теб миннат қылғай эрди. Малик ман чиқардим теб миннат қылғай эрди. Мавло таоло уларнинг миннатин Юсуф узараво кўрмади. Ўз фазли ва қарами бирла чиқарди, миннат мавлодин бўлди. Ончада Жаброил келди бу дуони таълим берди: *Йа акбара кулли кабирин ва ўа ман ла шарика лаҳу ва ла назира лаҳу ва ўа ман ҳува ала кулли шай'ин қадириун ва ўа холиқа иш-шамси ва ал-қамари ал-мунири ва ай розиқа ат-тифли ас-сағири ва ўа арҳама аш-шайхи ал-кабири ва ўа муҳийийа ал-мавти ва ҳува алаиҳи йасирун ва ўа мўйассира кулли асириг ижъални мин амри фаражан ва маҳражан.*

Қачон Юсуф бу дуони ўқуди эрса бир фаришта келди хабар қилдиким, Райён малик туш кўргай ҳеч ким эрса таъбири билмагай, санга сўрғали киши изгайлар. Зиндандин чиқгайсен мавло фазли бирла. Ўзгалар миннати бирла ўйқ. Анчада Райён малик туш кўрди. Райён маъниси сув қонмиш темак бўлур. Эрта қўпти қоҳинларни унданди, айди: «Тушум бўлур: тенгиз қирогинда ўлтуурман, тенгиздин етти сигир чиқар туслари сариф, юзлари оқ, эмукларидин сут оқар, қамуғи кўрклик, семиз. Яна етти сигир кўрдум оруқ, орқаларинда тўғ ўлтурмиш, оруқликдин сўнгаклари кўрунур. Кўрмак ёмон, эмукларинда сут ўйқ. Эринлари ёрилған, тишлари тўнгуз тишитеқ, бурни яған бурнитеқ. Бу етти оруқ сигир ул етти семиз сигирга ҳамла қилурлар. Улар қочар, оруқ сиғирлар етар, семиз сиғирларни еюрлар. Аларнинг қурсоқинда ҳеч нимарса кўрунмас. Ани тонглаб турурда етти бош буғдой кўрдум тенгиздин унар, бўйлари тенг. Ул оруқ сиғирлар ани егали борурлар алар емас эркан етти бош қуруғ буғдой чиқар, текма бир қуруғ буғдой ёш буғдойға чулғашиб уларни қурутурлар. Ани тонглаб турурда бир ел қўбар. Ул етти бош қуруғ буғдойларни, ул етти сиғирни ўйқ қилур. Ани кўруб қўрқтум, уйғондим», тую муаббирларга тушум йўругин йўрунг теди. *Йа айуҳа ал-мала'у афтуни фи ру'айа ин кунтум ли ар-ру, ўа таъбуруна.* Муаббирлар Юсуф таъбири билмадилар, уч кун муҳлат тиладилар, туш йўригин тилаб топмадилар. Уч кундин сўнг яна сўрди, кўрқунчдин айдилар, мунинг йўригин билаолмасмиз. Қолу азгосу аҳламин ва ма наҳну би та'вили ал-аҳлами биъалимина. Ўшул кеча Юсуф туш кўрди, бир ким эрса кўқдин инар. Миср ҳалқини моллари бирла йигар, келтириб Юсуф қўйнига суқар. Юсуф айтур: Қамуғини уларға-ўқ беринг. Қачон Юсуф уйғонди эрса зиндан ҳалқига айди: «Сувунч сизларға, қамуғингиз зиндандин қутулурсиз. Миср ҳалқи сизга қул бўлурлар. Улар оч бўлур, сизлар тўқ бўлурсиз». Зулайҳо ул кеча туш кўрарким, Юсуф таҳт уза ўлтуур, бошинға тож кийиб.

Зулайхо келиб Юсуфнинг азоқинға тушар. Юсуф азоқи бирла Зулайхони ита солур, Зулайхо эмганур, ингранур. Ончада Райён маликнинг тушин йўргучилар билмадилар эрса, айди: «Мунча йилдин бери манинг неъматимни еб, манинг тушумни азгоси аҳлом теюрсиз». Бир нечани ўлтурди, бир нечани элдин чиқариб қавди. Ул ҳолда зиндондин чиқған аёқчи унутмиш Юсуфни онгди. Аймишлар, Юсуфни Зулайхо тақи Миср халқи етти йил унуттилар. Етти йилдин сўнг аёқчи Юсуфни онгиб Райёнга айди: «Санинг тушунгни йўргучига ман йўл бошлагайман мани анга йиборгил», теди. Ана унабби'укум бита'вилиҳи фа арсилуни. Райён малик сўрди: «Кимдур?» Айди: «Бир йигит бор явлоқ биликлиқ, кўни сўзлук, ғарип, мазлум турур. Биз икагу туш кўрдук, анга айдук, ул йўриди анинг сўзинча бўлди». Райён айди: «Ул йигит қайда турур?» Айди: «Зиндонда». Райён аёқчини Юсуфга йиборди, қачон зиндонға келди эрса Юсуфнинг бурунқи айтқан сўзинким Райёнға явуқ бўлмишда «Мани сақингил» теганини унуканни учун уфтаниб айди: Юсуфу айайуҳа ас-сиғдиқу ағтина. Эй кўни сўзлук, кўни ишлик. Аймишлар, улар кофири эркан Юсуфни ўга сўзлади. Ул айди: Инна нарока мин ал-муҳсинина. Олим мунглуг бўлдилар эрса сиддиқ туюғдилар. Кофирилар кофирилиқлари бирла олим теб оғирладилар. Ким олимни оғирласа фаришталардин бўлур, ким олимни хўрласа Иблис жумласиндин бўлур. Сўрди: «Эй сиддиқ, саволимиз жавобин айғил. Райён малик туш кўрмишки, етти ориқ сифир етти семиз сифирни еюр. Етти бош ёш буғдойга етти бош қуруғ буғдой чулғашиб қурутти. Бу тушумизни йўрсинг таб Райён мани санга йиборди». Юсуф айди: «Семиз сигирлар, етти бош ёш буғдойлар кенглиқ, учузлиқ турур. Етти оруқ сигир, етти ёш қуруқ буғдой торлиқ, очлиқ турур. Учузлиқ, қизлиқ текма бири етти йил бўлгуси турур. Телим халоиқ ул етти қизлиқ йилда ҳалок бўлгуси турур.» Аёқчи айди: «Ул ишнинг яроги не турур?» Юсуф айди: «Ул етти йили ошлиқ кўп бўлғанда егу чоқлиғ, экар чоқлиғ олиб қолсунлар қолганини анборласунлар. Қолла тазраъуна сабъа синина га'абан фа ма ҳасадтум фа заруҳу фи сунбулиҳи илла қалилан мимма та'кулуна. Бу етти йилдин сўнг яна етти йил келгайким кўқдан ёғмур ёғмагай, ердин кўк ёш унмагай. Ул етти йилда йиғғанини бу етти йилда егайлар. Йа'кулна ма қаддамтум лаҳунна илла қалилан мимма тухсинуна. Бу етти йилдин сўнг яна тўқлуқ бўлгай». Аёқчи келиб Райён маликка бу сўзни айди эрса тинглаб яна аёқчини йибордиким, боргили ул йигитни келтургил бу ишнинг ярогин айти берсун, манинг кўнглум тинсун». Аёқчи Юсуфга келди, Райён малик сўзин еткурдиким, сени ундаюр. Юсуф айди: «Зиндондин чиқмасман». Аёқчи айди: «Не учун?» Юсуф айди: «Маликка айғил, иликлари ке-

силган тишилардин сўрсунким, иликларин не учун кестилар, тўнларин не учун қонға булғадилар, муроди уларнинг на эрди? Улугроқи Зулайхо эрди, менинг ёзуглиғиқим, ёзуқсизлиқим белгулик бўлмағунча чиқмасман». Аймишлар, мақсуди ул эрдиким, тишилар сўзи белгулук бўлмайин чиқсан Райён малик манга сўрсаким, не бўлдиким зинданга тушдунг? Ман тишилар сўзин эту берсам Райён кўнглига ёқмағай, мани душман тутқай. Аввал ариғлиқимни билсун, андин сўнг чиқайин, теди. Расул алайҳис-салом ёрлиқар, ул кун Юсуф ўрнига ман бўлсам эрди зиндандин тарқ чиқрай эрдим, аммо қариндошим Юсуф ул ишни яхши қилибдур. Райён Малик кўнгли тамом арусин теб чиқмайдур. Аёқчи келиб Маликка сўзин айтти эрса малик ул тишиларни йиғдурди. Сўрдиким Юсуф бирла ҳолингиз нетак эрди. Қола фа ма хатбукунна. Ул хотунлар малиқдин бу сўзни эшилтилар эрса малик бу ишни билмиш теб қамуғлари кўндилар, айдилар: «Эй малик, Юсуф ариғ эрди, биз анга тұхмат қылдуқ. Ўзумизни анга арза қылиб ўзумизга ани индадуқ ул бизга боқмади ва майл қилмади. Биз андин ҳеч айб кўрмадуқ». Зулайхо ул ҳолда пардада ўлтурур эрди. Парда ичиндин аёқчига ишорат қилди ва айди: «Мани Юсуф ҳеч ямонладиму?» Аёқчи айди: «Сени ҳеч оғизланмади». Зулайхо айди: «Аҳсанта, зиҳи эр, зиҳи олим, зиҳи ариғким, ўн икки йил зинданда манинг учун ётди ва сирримни очмади ва айбимни айтмади», тею пардадин чиқа келди ва ҷодирдин бошин солиб айди: «Эй малик, эмдига тегру севуклугум мажозий эрди айдим: *Ма жаза'у ман арова биаҳлика су'an*. Эмди севуклугум ҳақиқат бўлди, ҳақ айғу вақт келди. Қолат имра'ату ал-азизи ал-аана ҳасҳаса ал-ҳаққу. Қамуғ манда ана ровадтуҳу ан нафсиҳи ошиқ бўлғай манман, Юсуфни ундалан манман, ўзумни Юсуфга арза қилған манман, эвни ман безадим, эвга ман киордим, этагин ман йиртдим, анга ёзуқ ман юкладим, ёлғон ман сўзладим, ёзуқ ман қилдим, ул ариғ турур. *Ва иннаҳу ламин ас-содиқина. Йигитлигим борди, қариидим, ўлум ёвуқ бўлди*». Ал ана ҳасҳаса ал-ҳаққу. Аймишлар: Зулайхо уч кўни сўзлади бири. Ал ана ҳасҳаса ал-ҳаққу. Иккинчи айди: Ана ровадтуҳу ан нафсиҳи. Учинчи айди: *Ва иннаҳу ламин ас-содиқина*. Бу уч сўздин уч каромат топти, ёт эрди ёвуқ бўлди, хўр эрди азиз бўлди, қуртқа эрди йигит бўлди. Мундин тақи ортуқроқ улким Юсуфга жуфт бўлди. Зулайхо айди: «Эй малик, бу кунга тегру Юсуфнинг зинданда эрдуким унумишибен, йўқ эрса ишқинда ўзумни ўлтургай эрдим, бу кун аввалқидин ошиқроқман».

Зулайхо Юсуфни зинданға солғандын сүнг зиндан эшикига борур эрди, зинданчига айтур эрди, борғыл Юсуфни боғлагил, тақи қаттығ тәеқлағил, аннинг фарёдин ман эшитайин. Факир зинданчи Зулайхо сүзин севмайин кириб Юсуфға айди. Юсуф айди: «Зулайхо күнглинча мани урғыл». Зинданчи унамас эрди валекин Зулайходин құрқуб бир таёқни ерга солди. Тақи Юсуфға айди: «Сен бир ун қыл». Юсуф зинданчи күнгли учун бир ун қылды. Зулайхо ул унни эшитиб саройға ёнар эрди. САВОЛ: Зулайхо Юсуфни сувар әркан таёқлатмоқда не ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Зулайхо ошиқ эрди ёвуқдин юзин күрмасман, йироктін унин эшитайин, күнглум овунсун. Севуклук-нинг уни ҳам севуклук бўлур, темишлилар. Мундагуқ қиёмат куни мўъмин қулаға тамугни кўргузгайлар, мўъмин қуллар мавлонинг дўсти турурлар. Алар ҳам ўт ичинда нола қилғайлар тамуг қўрқунчидин ўт ичинда Йухиббуҳум ва йухиббунаҳу. Мавло таоло мўъминлар уни сувар. Анину ал-музнибина аҳаббу илайха мин суроҳи ас-сигдиқина. Кофирларга кўргузур дунёда мани ёд қилған қулларим бор эрди бу кун тамуғға киордум эрса мани ўт ичинда ёд қилурлар. Келдук бояқи сўзга. Аёқчи зинданға борди, ул тишилар сўзин тақи Зулайхо сўзин Юсуфға айди. Юсуф севунди. Залика лийаълама анни лам аҳунҳу билғойби. Айди: «Сўрдуқум аннинг учун эрдики, Азиз билсунким ман анга хиёнат сақинмадим, мавло таоло хиёнат қилғучи эшини ҳаргиз салоҳға келтурмас». Ва анна-ллоҳа ла یاҳди қайди ал-ҳо'инина. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтур, Юсуф бу сўз бирла ўзини ўғди эрса Жаброил қаноти бирла Юсуфни бир урди, айди: «Зулайхони урғали ўғрамадингму, табиат юнгулликиндін Зулайхога майл қилмадингму?» Юсуф айди: «Ман ўзумни ариғламасман ва нафсимни аритмасан. Бу нафс ёвуз ишга бошлаған турур». *Ва ма убарри'у нафси инна ан-наса лааммаратун биссу'и.*

ОДАМИЙНИНГ НАФСИ ҚИЛГАН ИШНИ ЕТМИШ ШАЙТОН ҚИЛМАСЛАР. ҚОЛА АШ-ШОИРУ

*Таввака нафсука ла та'ману ғава'илаҳа
Фа ан-нафсу акбасу мин сабъина шайтонан*

Аймишлар, Юсуф етти йил зинданда эрди аёқчиға эътимод қилди. Узкурни инда раббика теди. Олти йил қолди зинданда уч иш бирла машғул бўлди, дуо қилди, халқдин умид кести, тақи сабр қилди. Ложарам мавло таоло

фарақ берди. Райён малик киши изди Юсуфни манга келтурунг теб. Ва қола ал-малику и'туни биҳи асфхлисҳу линағси. Юсуфга айди: «Айиҳас садиқу қўпғил. Малик сани индайур. Ариғлиқинг билгурди, ёзуқ, хиёнат ўзгалирдин чиқди». Юсуф зиндан қапугинға келиб бошин ювиди, ариғ тўнлар кийди. Зиндан халқи қамуғи йиглаштилар, айдилар: «Эй Юсуф, телим йиллар бўлди бизга эш эрдинг, эзгулик қилдинг, энди бизлар зинданда сенсиз нетак туралинг?» Юсуф қайра ёниб аёқчиға айди: «Борғил маликка айғил, ман телим йиллар бўлди бу зиндан халқи бирла ўтрандим. Ман чиқмишимга булар йиглашурлар, ман буларни кўзи ёшлиғ, бағри бошлиғ қўя билмон. Маликка айғил буларни манға бағишласун, озод қилсан, йўқ эрса мани булар бирла қўйсун». Аёқчи келиб маликка айди эрса қамуғини озод қилди. Яхши тўнлар кийдуради!

БАШОРАТ. Бу кун дунёда Юсуф шафоати бирла Райён малик зинданлиғларни озод қилди, тонгла Дайён малик Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам шафоати бирла мўъминларни тамуғдин озод қиласа ҳеч ажиг ва ғариб эрмас. Юсуф зиндандин қамуғ зинданлиғлар бирла чиқди эрса кўрдиким зиндан эшикида етти таҳти равон турур. Қамуғи қийматлиғ, парчалар бирла ўртулған. Ул замонада расм андог эрдиким, подшоҳ кимни оғирласа таҳти равонга миндуур эрди. Юсуфни олтун таҳт уза ўлтуртдилар эрса Юсуф көғаз ва қалам тилади ва хат ёзди ва зиндан эшикига ёпуштириди. Кўрдилар ёзгани бу эрди: *Ҳаза қабру ал-ахీ'а ва маскану ал-аҳибба'и ва шаматату ал-аъда'и*: яъни бу зиндан тириклар гўри турур, дўстларга исламмак ери турур ва душманларга, сарзаниш ери турур. Мундоғ оғирлаб Юсуфни Мисрға кијордилар. Миср халқи бири биринга айтурлар эрди: бу ўғлон ул ўғлон турурким ўн икки йилдин бурун аёқинга занжири уруб эшакка миндурууб зинданга элттилар. Бу кун мунча эъзоз ва икром бирла олтун таҳтга миндурууб малик саройиға элтурдилар. Айдилар: «Илоҳий, ул хўрлуқ на эрди, бу оғирлиғ на эрди!» Юсуф айди: *Тульиззу ман таша'у иъазазан ва тузиллу ман таша'у излалан ва ана арза би-қазо'иҳи*, яъни кимни тиласа азиз қилур ва кимни тиласа хўр қилур. Мен бу ҳукмга розиман. Қачон Юсуф саройиға кирди эрса малик ура қўпти ва ёнида ер берди. Аймишлар, малик Юсуфга етмиш тил бирла сўз сўзлади. Юсуф қамуғ тил бирла жавоб берди. Сўз тамом бўлди эрса Юсуф маликка иброний тил бирла дуо қилди ани билмади. Бу не тил турур тею сўрди. Юсуф айди: «Бу манинг оталаrim Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқуб алайҳимус-салом тиллари турур». Малик қотидин чиқарда ибррий тили бирла салом қилди, малик ани билмади. «Бу на тил турур!» теди. Юсуф айди: «Бу отам қариндоши Исмоил тили турур». Малик явлоқ тонглади, айди: «Вазирликни санга берайин».

Юсуф айди: «Вазирлик Азизи Мисрнинг турур, манинг уза телим ҳақлари бор. Ул тирик ман вазирликни олмасман». Малик айди: «Қамуғ подшоҳлиқ санга мусаллам турур, қаюса керак эрса олғил». Юсуф айди: «Манга ўзга ўрун керакмас. Бу етти йил ошлиқлар ишин манга топшурғил. Ман ул яргни билурман». Қола ижъални ала хаза'ини ал-арзи инни ҳафизузун алимун. Ул ишни Юсуфға топшурди, айди: «Эй Юсуф, менинг мулкумда не иш тасарруф қилсанг қылғил, икки иш қилмағил. Бири улким, уюмда хотунлар бирла, қорабошлар бирла сўзлашмагил». Юсуф айди: «Ул бизин шариатимизда раво эрмас, манинг ул ишга ризом йўқ. Иккинчи улким, ош емак ор турур». Бу сўзга Юсуфнинг ўфкаси келди айди: «Манга ҳам санинг бирла ош емак ор турур». Малик айди: «На учун?» Юсуф айди: «Ман Яъқуб ялавоч ўғлимсан, Исҳоқ ялавоч набирасиман, Иброҳим ялавоч уруғиман, санинг бирла нетак ош еюрман». Малик Юсуфға кўрклук саройлар ануқлади. Юсуф таригчилик қилдура бошлади. Телим экин эктурди. Ошлиқ тариф бўлмишда егу чоқлиғ тўқдурур эрди. Қолган ошлиқларни боши бирла анбор қилдирур эрди, күш қумурсқа емасун деб.

Аймишлар, ул замонда султон раиятнинг ярим ҳосилин олур эрди, раият мазлум эрдилар. Аммо Юсуф эрклик бўлди эрса раиятга доду адл қилди. Вилоят ободон бўлди. Уч йилдин сўнг Азизи Миср ўлди, анинг ўрнин Юсуфға берди ва малик тамом вилоят ишин Юсуфға билдурди ва ани эрклик қилди. Юсуф етти йилда битган экинларни анбор қилди. Ул учузлиқ тамом бўлди эрса етти йил қизлиқ бўлди. Бу етти йил ичинда ёғин ёғмади. Ердин кўк ёш унмади, халоиқ мунглуғ бўлдилар. Бир ботмон арпа бир олтун бўлди. Халқға ярги чоқлиқ ошлиғ берур эрди ва фацирларга кунда юз тева юки ошлиқ берур эрди. Бойларға сотар эрди, баҳосин малик хазинасиға солур эрди. Юсуфнинг қирқ ҳожиби бўлди, қирқ минг сотқун олмиш қул қорабоши бўлди. Миср халқи қамуғ Юсуф эркинда бўлдилар. Аймишлар, аввалги йил қаҳатлиғда олтун, кумушларин бериб ошлиқ олдилар, иккичи йил идиш-аёқларин бериб ошлиқ олдилар, учунчи йил эв ярг-асбобин бериб олдилар, тўрутунчи йил тўшак-ўрунларин бериб олдилар, бешинчи йил йилқи — қораларин бериб ошлиқ олдилар, олтинчи йил ер-сувларин бериб ошлиқ олдилар, етгинчи йил малик Юсуф бирла сўзлашмиш эрди. Миср теграсинда ким эрсанинг нарсаси қолмади. Беш йилғи сотилған ошлиқдин уч йиллиқнинг баҳоси манинг бўлсун, икки йиллиқнинг баҳоси санинг бўлсун. Юсуфға тегган икки йил ичинда Юсуфнинг қариндошлари Канъондан ошлиқ олгали келдилар. Етгинчи йил кирди эрса, халқда нарса қолмади. Қамуғ Юсуфнинг бўлди. Халоиқ очиқтилар, Юсуфға келиб ўз бўйларин, ўгул-қизларин сотиб

ошлиқ олиб едилар. Аймишлар, бир йил тамом бўлмоқға қирқ кун қолди аймишлар, тўрт ой қолди. Ошлиқға етарга халқ очиқиб Юсуфга ёлбору келдилар. Анборда ошлиқ қолмай эрди. Юсуф ул ҳолда мутаҳаййир бўлди. Жаброил келиб мавло ёрикин еткурди ва айди: «Эй Юсуф, ёзига чиқғил, бу оч халоиқға юзунгни кўргузги!». Юсуф ёзига чиқди, тахт уза ўлтурди ва юзидин парда кўтарди. Халоиқ Юсуфнинг жамолин кўруб ош-таомни унуттилар. Бир қавлда қирқ кун, бир қавлда уч ой нимарса емадилар, Юсуф кўрки бирла кун кечурдилар. Ошға, сувға муҳтож бўлмадилар. Аймишлар, мавло таоло Юсуфнинг сирриға хитоб қилдиким, эй Юсуф, биз сени қуллуқға солмасақ эрди бу кун қуллар қадрин қайди билгай эрдинг. Қуллар қадрин билмак ул бўлурким, бу кун Миср халқининг барин озод қилгайсан. Мунодий қилдуруди. Миср халқининг барчасин йигдурди, айди: «Эй Миср халқи, барчангиз эру хотун манинг қулум бормусиз?» Айдилар: «Бормиз!» Яна мунодий қилдуредиким, ман қамуғни мавло таоло хушнудлукни учун озод қилдим. Ривоят қилурлар-ким Юсуф Канъондин чиқғали йигирми етти йил тамом бўлмиш эрди. Қизлиқ, қаҳатлиқ йилларининг бешинчи иили эрдиким Яъқуб ялавоч ўғлонларига айди: «Мисрда ошлиқ бор дерлар сизлар бориб ошлиқ келтурунг». Ўғлонлари қамуғ боралинг теб текма бири икки тевага ёғ, қурут, пишлок, юнг юклаб Мисрға ўградилар. Юсуф билур эрдиким, ўзга элларда ошлиқ йўқ. «Қариндошларим мунда ошлиқ олғали келур», теб сақлагучилар қўймиш эрдиким, қачон бу турлук узун бўйлуғ қавий йигитлар келса манга олиб келинг. Яъқуб ялавоч ўғуллари ўн йигит қамуғи бир суратлиғ кийим кийиб келдилар эрса Юсуфга хабар бердилар. Юсуф билдиким қариндошлари туур. Аймишлар, бу йигирми етти йил ичинда Юсуф эллик йўли хат йибормиш эрди. Яъқуб ялавочга ул хатлардин бири, мавло таоло ҳукм ва қазо қилди, Яъқубга тегмади. Қариндошлари келди эрса Юсуф аларни таниди ва алар Юсуфни танимадилар. Ва жа'а ихвату Юсуфа фа даҳалу алайҳи фа арафаҳум ва ҳум лаҳу мункируна. Қачон Юсуф қариндошларин кўрди эрса ул қилған ёвузлиқларин сақинди, аларга айтайин, теди. Мавло таоло кўнглига солдиким: «Эй Юсуф, улар ошлиқ олғали мунглуғ бўлуб келдилар, сен ишларин ошкора қилсанг уфтандилар. Уларга ошлиғ бергил, севунуб ёнсунлар, санинг эзгулигинг зоҳир бўлсун.» Юсуфга бу ният хуш келди. Юсуф аларни кўрди. Қамуғлари туфроқга булғанмиш, тўнлари ариғсиз. Сўрди: «Қайдин келибсиз, кимнинг ўғлонлари туурурсиз?» Айдилар: «Биз Канъондин келдук, Яъқуб ялавоч ўғлонлари туурмиз, Канъондин келурмиз.» Айди: «Отангиз тирикму туур?» Айдилар: «Тирик туур». Айди: «Не иш ишлаюр?» Айдилар: «Ялавоч туур, тенгри таолоға

қуллуқ қылур». Юсуф айди: «Кимдин кимга ялавоч турур?» Айдилар: «Хақдин халқға ялавоч турур». Юсуф айди: «Ялавоч эрмиш Миср халқына на учун ялавочлиқ тегурмас?» Айдилар: «Канъонга тақи Канъон теграсидаги халқға ялавочлиқ тегурур. Тақи күзлари күрмас», тедилар. Юсуф айди: «Күзлари недин күрмас бўлди?» Айдилар: «Юсуф отлиғ ўғли бор эрди ани явлоқ сувар эрди. Ул ўғли гойиб бўлди, анинг учун йиғламоқдин кўзлари кўр бўлди», тедилар. Ул ҳолда Юсуф ани эшишиб ниқоб ичидин йиғлади. Аймишлар, ул ҳолда Юсуф тахт уза ўлтурур эрди, ҳарир тўнлар киб, олтун тож бошинда, соғ ёнинда минг сақолсиз қул олтун тўпузлар олиб турур эрдилар. Сўлинда ҳам минг сақолсиз кумуш тўпузлар олиб турурлар эрди. Юзи ниқоб бирла ўртукулук эрди. Ўнгинда минг эр олтун қурлуғ, иликлариңда қилич яшинаю. Юсуф айди: «Ўзунгиз ҳам бир отанинг ўғлонларимусиз?» Айдилар: «Бале». Айди: «Сиздин ўзга қариндош ини оғангиз борму?» Айдилар: «Ўн бир қариндошмиз, ул бирни келтурмадук». Юсуф ўз бекларинг айди: «Нима кўрклук эрмасму, бир отадин ўн бир ўғлон бўлса!» Қариндошлари ул сўзни эшишиб севунмишдин айдилар: «Яна бир қариндошимиз бор эрди ул гойиб бўлди». Юсуф сўрдиким, нетак гойиб бўлди? Учагу бир ўйли жавоб айладилар, бири айди, бўри еди, бири айди, ўғри ўлтурди, яна бири айди, кўнглакин қонлиғ топдуқ. Сўзлари айри чиқди, Юсуф айди: «Булар жосуслар, ё ўтиларму турур, сўзлари айри чиқди — элтинг, зинданга солинг». Юсуфнинг илкинда сағроқ бор эрди, сағроқни бир қоқди эрса овоз чиқди. Юсуф айди: «Қаю сўз бўлса бу сағроқ айтур. Бу соат сўрдум эрса ул қариндошингизни тирик турур», теди. Улар айдилар: «Бизлар жосус эрмасмиз, ўгри ҳам эрмасмиз». Юсуф уларни уч кун эвда сақлатти, яна кўнгли тўзмади, йиборди. Текма биринга бир тева юки буғдой йиборди. Ибн Яминга тақи бир тева юки буғдой йиборди. Оталаринга бир тева юки буғдой йиборди. Тақи келтурган ёғларин, қурутларин, юнгларин жуволлариға солдурди. Тақи айди: «Буларға ул ҷоқлиқ озуқ берингизким булар қопларин очмасунлар». Андин сўнг айди: «Яна келур бўлсангиз ул қариндошингизни ола келинг. Агар ани келтурмасангиз сизларға буғдой бермасман». Фаин лам та'туни биҳи фала кайла лкум инди ва ла тақрабуни. Аймишлар, Яҳудо уларнинг оғаси эрди, айди: «Эй қариндошлар, бу малик Юсуф бўлгай. Отамизни сўрди, ўйлини сўрди. уни Юсуфга менгзар». Ўзгалилар айдилар: «Бу не сўз бўлур! Юсуфга бу мамлакат, бу подшоҳлиғ ким берди, бу телим черикни қандин келтурди? Тирик бўлса эрди оти чови чиқғай эрди, отасини тилагай эрди, бу кун бизга эзгулик қилмагай эрди, бизни қинағай эрди». Яҳудо айди: «Ибн Яминни келтурунг теди эрса манга маълум бўлдиким, бу Юсуф турур». «Бу

сүзни қўйғил», теб чиқтилар. Канъонга келдилар. Яъқуб ялавоч ўғлонларин кўруб севунди ва ҳолларин сўрди. Айдилар: «Миср малики бизга телим эзгулук қилди, буғдой берди сени сўрди. Сенга бир юк буғдой юборди. Ибн Яминга ҳам бир юк буғдой юборди. Олиб борған ёғ, қурут, юнг, ярмоқларимизни қайра олиб келдук. Тақи Миср малики айди. Ибн Яминни манга олиб келинг, агар ани келтурмасангиз, келманг. Сизларга буғдой бермасман, теди. Бизлар ани сақлағувчилармиз». *Ва инна лаҳу лаҳофизуна.*

Яъқуб айди: «Юсуфни олиб бордингиз, келтурмадингиз. Ибн Яминни олиб борсангиз ман сизга нетак инонурман». Айдилар: «Бу йўл қабул қиласинг, саломат сенга келтур-алинг», Яъқуб айди: «Манга хат берингким, Ибн Яминға ёвуз санмағайсиз ва бизни мавло таоло бирла аҳд қилинг». Қола лан урсилаҳу маъакум ҳатта ту'туни мавсиҳан мин Аллоҳи. Қамуғи аҳд қилдилар ва хат бердилар. Яъқуб ялавоч ўзига берган буғдойнинг ярмини Канъон ҳалқига улаштурди. Ўғлонлари Ибн Яминни олиб тебрадилар. Улуғ арқиши йиғилди. Ўғлонлари Яъқуб ялавочга айдилар: «Бизга не насиҳат қилурсен, сўзингча юргалинг». Яъқуб айди: «Аввал сўзум ул турурким, бу нарсаларким сиз элтиб эрдингиз, жуволларингиздин чиқти. Янгилиб солмиш бўлғайлар бизга ҳаром туур ё кэнду сизларни синамоқ учун қўймиш бўлғайлар, бизга ярамас бўлғай, олиб боринг, теди. Тақи бир сўз ул турурким, Мисрға тегмишда қамуғингиз бир эшиқдин кирманг. Текмангиз бир эшиқдин кириңг ҳалқ кўзи тегмасун». *Йа банийа ла тадхулу мин бабин ваҳидин ва удхулу мин авбабин мутафарриқатин.*

ҲАДИС. Расул алайҳис-салом ёрлиқар, ал-айну тудхилу ар-ражула фи ал-қабри ва тудхилу ал-жамала фи ал-қиғри. Маъниси ул бўлурким, кўз эрни гўрга киюрур, тевани ошчиға киюрур. ҲИКОЯТДА келмиш, арабда бир қабила бор эрди. Қамуғунинг кўзи тегар эрди, машҳур эрдилар. Қачон эт егулари келса хотунлариға ақзон остуруб кўзла-ри йўл бошиға чиқиб ўтган кишиларга: «Нима кўрклук отинг бор ё сиринг, ё теванг бор!» тегач ул гала ўлар эрди ва алар этларин сотқун олиб келур эрдилар.

ҲИКОЯТ.

Қачон қурайш кофиirlари Мұхаммад Мустафо саллалло-ҳу алайҳи васалламға зарар тегурур бўлдилар эрса ул қабиладин бирагуни дерга тутдилар, Мұхаммадға кўз тегур ҳалок бўлсун теб. Ул Расул алайҳис-саломға кўз солғали ўгради эрса Расулға келмасдин бурун Жаброил келди ва бу оятни келтурди, *ва ин йақаду аллазини кафару лайуз-лиқунака биабсориҳим ламма самиъу аз-зикра ва йақулуна иннаҳу ламажнунун ва маҳува илла зикрун лилъаламина.* Ул ким эрса келиб Расулға кўз солғунча Расул бу оятни ўқуб анинг ўзига дам қилди. Фил-ҳол анинг икки кўзи сачраб чиқти.

ЯНА ҲИКОЯТДА келур. Бир құртқа Расул алайхис-саломға келиб айди: «Ё Расулаллохи, биз саҳрода йилқи қорага ияриб юрурмиз, ҳолимиз зиёда бўлсун теб зиёда бўлмас». Расул айди: «Йилқи қорани сотинг, эл орасига кириб экин экинг, экинларингиз орасида қубошлар санчинг».

Расул аймиштек қилдилар, ҳоллари азиз бўлди. САВОЛ: Экин орасида қубош санчмоқда не фойда бор? ЖАВОБ: Фойда ул турур, ямон кўзлук ким эрса ошлиқга боқса ул ошлиқ ҳалок бўлар. Агар орасида қубош бўлса, санчған кўз қубошқа тегар, ошлиқга тегмас. Фикр қилсанг-ким ёмон кўз қубошқа тегар бўлса, кўк ошлиқга кўз тегмагай. Аймишлар, қубош ошлиқдин азизрак учун бурун кўз анга тегар, андин сўнг ошлиқга тушар, зиён қилмас. САВОЛ: Бурун кўз тушганга зарар қилур, сўнг тушганга зарар қилмас, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Кўзнинг зарари, зиёни аввал боқмишда бўлур. Қаю нарса азизрак бўлса кўзнинг нуқсони анга тегар. Андин сўнг неча боқса зиён қилмас. САВОЛ: Кўз тегмакда ҳикмат не туур? ЖАВОБ: Ҳикмат ул турурким, мавло таоло мўъминни сувди, ўзини мўъминларга севунг, теди. Йуҳиббуҳум ва ўйҳиббунаҳу.

Қачон мўъмин севук кўзи билан нарсага боқса мавло таоло кунунч турур. Ул авни ҳалок қилур мандин ўзгага севук кўзи бирла боқмасун теб. Нетакким Расул алайхис-салом ёрлиқар. Ана гайурун ва ас-Саъду гайурун ва-ллоҳу ағйару минна, яъни мен кунунч турурман, Саъдма кунунч турур, изи азза ва жалла биздин кунунчрак турур. САВОЛ: Қубошнинг тегар кўзни ёндурурга не қудрати бор? ЖАВОБ: Қубошнинг қудрати йўқ, лекин арабнинг одати бор. Бирорда сабаби феълга изофат қилу берарда мусабибига изофат қилур. Андоғим Иброҳим ялавоч дуосиндин хабар берур ва ёрлиқар рабби инна-ҳунна азлална касиран мин ан-наси.

Бутларнинг одамийларни оздурурда қудрати йўқ валекин оздурмоқға сабаб бўлур. Келдук мақсадға. Яъқуб ялавоч ўғуллари Мисрға келдилар. Текма бири бир дарвозадин кирдилар оталари аймиштек. Ва ламма даҳалу мин ҳай-су амарахум абуҳум. Ибн Ямин Яҳудо бирла бир дарво-задин кирдилар. Қауғдин буруроқ Юсуф саройига келдилар. Яъқуб ялавоч Юсуфга бўлак измиш эрди. Иброҳим ялавочнинг дастори эрди, Яъқубга мерос тегмиш эрди. Анинг бирла салом қилиб кирдилар, ани ўтрусида қўйдилар. Тақи айдилар: «Яъқуб ялавоч айди, бу дастор манга отам Иброҳимдин мерос қолди, ман санга издим». Юсуф ул бўлакка севунди анинг учунким, ул дастор кимга тегса ул пайғамбар бўлур эрди. Яна ул юклари ичинда чиқған нарсаларни илайнда қўзу айдилар: «Бу нарсалар бизин ул элтган юкларимиз ичинда чиқти, янги-

либ қўймиш бўлғайлар теб олиб келдук». Юсуф айди: «Яхши қылдингиз, аммо бу нарсаларга муҳтож эрмасмиз. Қамуғи сизга бўлсун, йўл озуқи қилинг». Юсуф билдиким, буларни отам қайра йибориб турур. Топуғчилариға Юсуф парда ичидин айди: «Олти табак бирла таом келтурунг». Келтурдилар. Аймишлар, Яъқуб ялавоч ўғлонлари ҳар иккиси бир онадин туғмиш эрди. Юсуф айди: «Текмадин туғғанлар бир табақда ош йигиз». Андоғ қылдилар эрса Ибн Ямин ёлғуз қолди. Ош илайида Ибн Ямин йиглай бошлади. Юсуф ани кўруб пардадин айди: «Бу қарин дошингиз не учун йиглаюр?» Сўрдилар эрса айди: «Манинг бирла бир туғған бу кун бўлса эрди, бирга ош емасму эрдук, теб йиглайман». Юсуф айди: «Ул қарин дошингиз дастур беринг, манинг бирла таом есун». Қамуғлари ура кўпуб хидмат килиб айдилар: «Бу бизга улуғ от турур теб». Ибн Яминни пардага киоруб таҳт уза ўлтурғуздилар. Элнида таом қўйдилар. Юсуф юзиндин ниқоб кўтарди. Ибн Ямин Юсуфнинг юзун кўрди эрса оҳ уруб ўзиндин кетди. Юсуф анинг оғзин тутди. Гулоб келтуруб юзига сочдилар эрса ўзига келди. Юсуф сўрдиким, не иллатинг бор тутоглуқмусен? Ибн Ямин айди: «Биз ялавочлар уруғимиз, бизда тутоглиқ иллати бўлмас, аммо маликнинг юзун кўрдум эрса манинг гойиб бўлған оғамга ўҳшаюр. Оғамнинг соқиниб ўзумдин кетдим». Юсуф айди: «Қазгурмағил ул гойиб бўлған оғанг ман турурман» теди эрса Ибн Ямин яна ўзундин кетди. Яна гулоб сочдилар, ўзига келди. Ва ламма даҳалу ала Юсуфа ова илайҳи аҳоҳу қола инни ана ахуку фа ла табта'ис бима каану йаъмалун. Андин сўнг айди: «Отам ҳоли нетак турур айғил». Ибн Ямин айди: «Санинг қазғунгдин «Байтул-аҳzon»ға кириб йигламоқдин икки кўзи кўр бўлуб турур». Юсуф бу сўзни эшишиб йигладиким беҳуш бўлди. Қачон ҳушиға келди эрса Ибн Яминға айди: «Сан ош егил, санга қариндошларим қилғанларин этайин». Ош егандин сўнг айди: «Аввал мани қузуффа солдилар. Кузуғдин чиқариб, қул теб соттилар. Андин зинданға тушдум. Телим йиллар зинданда ётдим. Мавло таоло фазли бирла зиндандин чиқдим. Мундоғ мамлакат ва подшоҳлик берди». Таки айди: «Бу сўзни алардин кизлагил бир неча кун аларни эмгатайин». Ибн Ямин айди: «Эркликсен, не қиласанг ўзунг билурсен». Андин сўнг пардадин чиқти уларни уч кун оғирлади. Текма биринга бир тева буғдой берди таки йўл озуқларин ануқлади. Аймишлар, қамуғларинға ошлиқни сусуб берди энг сўнгра Ибн Яминға буғдой сустурди. Юсуфнинг бир сув ичар идиши бор эрди ани улардин ёшурун Ибн Яминнинг жуволи ичинда кизлатди. Фа ламма жаҳҳазаҳум бижиҳазиҳум жаъала ас-сикояти фи раҳли аҳиҳи. Аймишлар, ул идиш кумушдин эрди мавло таоло ул идишни Қуръон ичинда сиқоя теди. Сиқоя

араб тилинча сув идиши темак бўлур. Яна бир ерда савоғ, теди. Савоғ араб тилинча соғу бўлур. Ул соғу тўрт озоқлик, текма бир азоқи азин-азин гавҳардин. Ичинда, тошинда уч юз олтмиш меҳроб эрди. Текма бир меҳробда бир соҳибшариатнинг суратин ёёмиш эрдилар. Анинг тўрт бўлунгинда тўрт қийматлиғ гавҳар ўрнатмиш эрдилар. у сифатлиғ соғу эрди. Бас, қамуғлари Юсуфга дуо қилиб ёндилар. Йўлда келурда Айнуш-Шамс отлиғ бир кент бор эрди, анда туштилар. Ош еб тебраюрда Юсуф тўрт минг эр бирла отланиб етиб келди. Мунодий қилдиларким, эй арқиши халқи, биз сизларни ошлиқ олғали келган сотигчилар хаёл қилдуқ. Сизлар худ ўғрилар эрмишсиз. Сумма аззана мұ'аzzинун айятуҳа ал-ъишу иннакум ласариқуна.

ФОЙДА. Аймишлар, ўғрилар тўрт турлук бўлур, мол ўғриси, намоз ўғриси, сўз ўғриси, соғу ўғриси. Мол ўғрисининг илкин кесарлар. *Ва ас-сариқу ва ас-сариқату фақтау айдийаҳума*. Сўз ўғрисини ўтга куйдурурлар. *Илла ман истарақа ас-самъа фа атбаъаҳу шиҳабун мубинун*. Намоз ўғрисининг юзи сувин тўкарлар. Қола ан-набию алаиҳиссалом, *Асва'у ас-сариқи ман сарақа салотаху*. Соғу ўғрисини олуб қолурлар, хилъатлар бериб суюргаюрлар. Аймишлар, дунёда ўғриликдин ёвуз от йўқ. Ўғри қиндин қатиғ қин ҳам йўқ, ул қин соғ қўлин кесмак, ул қўл бирла ўғурлар, ул қўл бирла таом еюр, анинг бирла таҳорат қилур, анинг бирла масҳ тортар. Соғ илик барча яхшиликни қилур. Мундоғ азиз илик ярим олтун учун кесулур. Мундоғ қаттиғ қин бўлмагай. Қачон Яъқуб ялавоч ўғлонлари ўғри отин эшиттилар эрса кучлари, қувватлари қолмади, менгизлари сарғарди, қўрқтилар. **Айдилар:** «Не йитурдингиз? Кимни ўғри теюрсиз?» Қолу ва ақбалу алаиҳим маза тафқидуна. Ул мунодий қилған айди: «Бизга раҳм қилинг, маликнинг соғусин йитурдик, ким чиқариб берса бир тева юки буғдой бералинг». **САВОЛ:** Севунчи ўзга мол этмайин бералинг темакда ҳикмат не эрди? **ЖАВОБ:** Очлиқда ҳеч нарса буғдойдин ортуқ йўқ учун буғдой бералинг, тедилар. Мен ул буғдойни қабул қилдим теко мунодий қилдурди. *Ва лиман жа'а биҳи ҳимлу баъирин ва ана биҳи заъимун*. Бермадингиз эрса мен қинга киурман, сиз ҳам эмгакка тушарсиз. Ўзингизга куч қилманг, балоға тушманг. Тева юки буғдойни олинг, соғуни беринг. Ўш малик сўнгимииздин келур теб ёлбордилар. Айнуш-Шамс кендининг эркаги, тишиси наzzорага чиқиб, тева юки буғдойни олиб соғуни берсалар буларға йиграк эрди, тедилар. Ул ҳолда Юсуф тўрт минг эр бирла етиб келди, айди: «Ҳал важадтум ас-соъа. «Соғунгизни топмадуқ». Юсуф улуғларига айди: «Не теюрсиз?» Улар андикуб айдилар: «Биз элга ёвузлиқга келмаймиз, ялавоч ўғлонларимиз ўғрилар эрмасмиз. Қавлуху

таоло. Ва ма күнна сариқина. Юкларимиз ичинде чиқған нарсаларни Каңъондин Мисрға келтурдук, соғуму ўгурлармиз. Тақи Каңъондин чиқтүк эрса теваларимиз оғизларин боғладуқ, киши мулкинда унган ўтларни емасун, кофирлар йиғочидин яфроқ узмасун теб. Мисрдан чиқганимизда андағы қилдуқ. Мундоқ сақланур кишилар маликка суюрганиб бүгдой бердуруб ошин еб яна саро-йиндин соғуму ўгурлармиз!» Юсуф айди: «Ахтариб боқалинг, топмасақ ёнғаймиз. Ўгрининг элин кесмак, агар топсак нетак бўлур?» Улар айдилар: «Кимнинг юкидин чиқса ул тирик боринча маликка қул бўлур. Иброҳим ялавоч, Исҳоқ ялавоч, Яъқуб ялавоч шаъриати бирла». Юсуф айди: «Бизнинг тўрамизда ўгрининг элин кесмак, берга урмоқ, мол олмоқ туурур». Улар айдилар: «Бизнинг йўлимиз ҳукм қилсанг эркинг бор. Ўз тўрангча ҳукм қилсанг ҳам эркинг бор. Қавлуху таоло. Казалика нажзи аз-золимина. Юсуф айди: «Юкларингизни очинг». Бурун ошчиларнинг юкин очдилар. Қаюсининг юкинда чиқса биз ялавоч ўғлон нетак бўлгаймиз теб севунур эрдилар. Бу ўн оға иининг юкин ахтардилар, чиқмади. Юсуф уларга узр қилди ёнарға кўнгуллари бор эрди. Рубил айди: «Бу биримизнинг ҳам юкин кўрунг». Ибн Ямин юкин очтилар эрса соғу анда чиқди. Қавлуху таоло. Сумма истах-ражжа мин виъаи ахижу. Қамуғи қазғулуғ бўлдилар. Айдилар: «Эй Роҳил ўғли, онанг икки ўғул туғдурди, иккиси ҳаз ўғри». Ибн Ямин айди: «Эй қариндошлар, ман ўғри эрмасман, воллоҳи ман ўгурламадим». Алар қабул қилмадилар. Мавло таолоға зорилиқ қила бошлади. Қариндошлари айди: «Дуо зорилиқ қилғунча ўғрилик қилмасанг нетак эрди!»

САВОЛ: Ибн Ямин соғу ўгурламади. Юсуфдин иннакум ла сориқун темак нетакраво бўлур? ЖАВОБ: Мавло таоло ёрлиқар. Казалика кидна ли Юсуфа яъни биз Юсуфга мундоғ ўграту бердук, қариндошингни бу адодирла олиб қолғил. Мавло ёрлиқи бирла эрди. Изи азза ва жалла таълим қилу берди. Қавлуху таоло. Ва фавқа кулини шимин алимун. Қариндошлари уфтанимишдин бу баҳона топдиларким Ибн Яминнинг соғу ўғирламоқи тонг эрса бир туғғани ўғурлук қилмиш эрди. Қолу ин йасриқ фақаг сарақа ахун лаҳу мин қаблу. САВОЛ: Юсуф ўғрилик қилмади, не учун ўғрилик қилди? тедилар. ЖАВОБ кўп туурур, аммо дурустрек ул турурким, Юсуфнинг холаси Яъқуб ялавочнинг никоҳинда эрди. Юсуфни явлоқ сувар эрди. Анинг учун Исҳоқ ялавоч қурини Юсуфга билдурмайин тўни ичинда белига қурشاю берди. Қур йитурдурмади. Тилаю Юсуфда топдилар. Ул шариатича манинг ўғлим туурур таёу Юсуфни олиб қолди. Ул сабабдин Юсуфни ўғрилик қилди, тедилар. Юсуф ани эшитти аммо билгуртмади. Фа асарраҳа Юсуфу

фи нафсиҳи ва лам йубдиҳа лаҳум. Амр мавло таоло-нинг эрди, аймагил теб. Қариндошлари айдилар: «Берга ургил, мол олғил, олиб қолмағил, олиб қолур эрсанг бизларнинг биримизни олиб қолғил. Қарт отаси бор». *Йа* айүүҳа ал-азизу инна лаҳу абан шайхан кабиран фа хуз аҳадана маканаҳу. Юсуфни Азиз тею ўғдилар, андин сўнг ҳожат кўлдилар, қарт отасин шафиъ келтурдилар. СА-ВОЛ: Оталарининг ялавочлиқин шафиъ келтурмадилар, қартлиқин шафиъ келтурдилар. Ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: Улар Миср мулкин қаю дин уза эрдукин билмас эрдилар. Ялавочлиқни мусулмонлар-ўқ оғирлаюрлар, коғирлар оғирламаслар. Аммо қартлиқни қамуғ динларда оғирлаюрлар, ул сабабдин қарт, тедилар, ялавоч, темадилар. Юсуф айди: «Тенгри сақласун, манинг соғум кимдин чиқти эрса ани қўюб ўзга ким эрсани олиб қолсам ман золимлардин бўлурман. Қавлуху таоло. Инни изан лазолимуна. Қачон Юсуфдин уманч кестилар эрса Яҳудо айди: «Эй қариндошлар, сизлар бу арқиш бирла ул черик бас келмасмусиз? Ман маликка бас келурман. Йўқ эрса сиз ма-ликка топунуб тутунг, қолған черикка ман бас келурман». Юсуф ўз қариндошларининг кучин, қувватин билур эрди. Қачон улар ўфкаласа туклари ура қўпуб тўнларидин ўта чиқар эрди. Бир элни ёлғуз бузмағунча тиянмас эрдилар ё қэнду Яъқуб ялавоч уруғиндин ким эрса илигини орқалариға сифаса ўфкалари босилур эрди. Яҳудо қариндошларига айди: «Мандин йироқ турунг, буларга бир тепунайин». Юсуф Яҳудонинг ўфкаланмишин кўрди эрса ёш ўғлиға айди: «Борғил ул эрнинг орқасин қўлунг бирла сифагил». Ўғлон бориб сифади эрса Яҳудонинг ўфкаси босилди, қариндошларига айди: «Яъқуб ялавоч уруғиндин Миср элинда ким бор?» Юсуф айди: «Эй арқиш халқи, куч-қувват қамуғ бизда бор, ўзга кимарсада йўқму төюрсан? Соғу ўғурланг тилаю келган бирла саниш қилинг», теб Ибн Яминни олиб ёнди. Уларни Айнуш-шамс отлиғ кенданда қўйди. Яҳудо айди: «Эй қариндошлар, отамиз биздин хат олди, аҳд қилдуқ Ибн Яминни саломат келтургаймиз теб. Мундин бурун Юсуф учун йўлсизлик қилдуқ. Ман бери Кањонга бормасман, отам юзига нетак боқайин. Уч ишдин бири бўлмагунча ё отам дастур бергай, ё изи азза ва жалла ҳукм қилгай мундагуқ ўлгайман, ё қариндошимни олиб борғайман. Қамуғ ҳукмларда изи азза ва жалла бийикрак турур. Андин хабар берур ҳатта йа'зана ли аби ав йаҳкума-ллоҳу ли ва ҳува хайру ал-ҳакимина. Юсуф ибн Яминни олиб ёнди эрса қариндошлари мутаҳайир қолдилар. Юкларин ул кенданда амонат қўйдилар, йиғлаю Мисрға келдилар. Аймишлар, Мисрға келмишда кенгаштилар, айдилар: «Текма биримизнинг бу чоқлиқ куч-қувватимиз бор, урушуб инимизни олалинг». Яҳудо айди: «Ман ёлғуз Имлоқ чери-

кин сидим. Миср элини сақишиңға кијурдум», теб йиғочлар кестилар, собқон тошларин йиғдилар. Текма биримиз бир иш етуралинг, теб сүзлаштилар. Юсуф уларға соқчилар қўймиш эрди, келиб соқчилар айди, Юсуфғаким урушумиз тею турурлар. Юсуф тақи қирқ минг силоҳлиғ эранлар йиғдурди. Райён маликка хабар бўлди. «Ман ҳам отланайин», теди. Юсуф унамади. «Бу ишни ман кифоят қилгайман», теди. Тонгласи текма бири бир дарвоздадин кирдилар. Яҳудо бир қаттиғ ун қилди. Миср ҳалқи қамуғи беҳуш бўлдилар, юклук тишилар ўғлон тушурдилар. Шамъун яна бир дарвоздадин кирди. Ҳалқ ани кўруб қўрқуб қочтилар. Бир тош кўтируб Юсуфнинг саройиға урди эрса сарой емрулди. Юсуф билдиқим аларға ким эрса ўтру турмас. Иброҳим ялавоч дасторин чиқариб аларға қаршу тутдилар. Аларнинг унлари чиқмас бўлди. Юсуф ёниб кирди. Қамуғини тутдилар. Яҳудо ун қилмишда Райён малик қўрқуб тунакка кирмиш эрди. Юсуф уларни тутди эрса малик эшитиб севунди. Миср эли йиғилди. Юсуф аларға айди: «Оlamда эр биз-ўқмиз теб сақинурсиз. Мунда ҳам эранлар бор кўрдингизму!» Киши изди ул кендиндик юкларин келтуртди. Уч кун уларни эвда сақлади, тўртинч кун уларнинг кўзи олтида Райён маликка киши йиборди, буларни ўлтургил теб. Яна буларға айди: «Сизларни ёрлиқадим, этган гуноҳларингизни кечурдум, сизларни озод қилдим, бошингизни олиб тарқ мундин кетинг», теди. Яҳудо айди: «Ман бормасман, сизлар бориб отамизга этинг ўғлунғ ўғрилик қилди теб». Тўқуз оға-ини Канъонга келдилар, Яқуб ялавочға ҳолни айдилар, Ибн Ямин ўғрилик қилди. Яъкуб тўқуз ўғлини кўрди. Икисини кўрмади эрса қазгулуғ бўлди. Айди: «Мундин бурун бирин олиб бордингиз, йитурдингиз. Яна бу бирин олиб бориб келтурмайин ўғрилик қилди теб баҳона қилурсиз. Манинг ўғлум ўғрилик қилмас, ёлғон айтурсиз». Улар айдилар: «ул кенданаги арқиш ҳалқидин сўрунг, инонмасангиз». Яъкуб айди: «Манга сабрдин ўзга чора йўқ. Изиз азза ва жалла манга қамуғин қовуштурғай. Фа сабрун жамилун аса-ллоҳу ан ўа'тийани биҳум жамиъан иннаҳу ҳува ал-алиму ал-ҳакиму. Укуш йиглади. Давот, қалам олиб хат ёзди. Миср ҳалқига маликиғаким, бу хат Иброҳим Халилulloҳ набираси, Исҳоқ Забиҳуллоҳ ўғли, Яъкуб Исройуллоҳдин Фиръави оғуши Азизи Мисрға тегсун. Билгинким, биз ялавочлар уруғимиз, оталаримиз бало бирла мубтало эрди, онам Исҳоқ ялавоч мавло ёрлиқи бирла бўғузланди. Улуг отам Иброҳим ялавоч Намруд ўтиға отилди. Ман тақи икки ўғул қазгусинда мубтало бўлдум. Бирисин бўри еди, тедилар, яна биринсин ўғрилиқ қилди теб сен олиб қолмишсан. Бизда ўғрилиқ қилур киши йўқ. Ман бир заиф мунглуғ, қазгулуғ, қўзсуз қартман. Ёшим улғайди, сўнгукларим ковланди, соч сақолим

оқарди. Орқам мунгда, қазғуда буқрайди. Манга раҳм қилғил, ёрлиқағил. Күзум яруқи ўғлумни манга бериб юборғил. Сенга эзгу дуъо қилайин. Бу жаҳонда эзгулик кўргил, ул жаҳонда қутулғил. Бизнинг кўнглумизни оғритмағил, нафасимизни зойиъ қилмағил. Сенга яхши келмас. Агар йибормадинг эрса бир тунла эрта қўпуб сеҳр ўқин санинг тапа изгайман. Сен ва мулкунг, элинг кунинг йўқ, бўзун бўлғайсиз.

САВОЛ: Юсуф Фиръавн оғушиндин эрмас эрди, не учун Фиръавн оғуши теб хат ёзи? **ЖАВОБ:** Миср маликлари қамуғ Намруд уругиндин эрдилар, Фиръавн атанур эрдилар. Бу малик ҳам уларнинг уругиндин турур теб билмай изди. Қачон хат Юсуфга тегди эрса Юсуф уч туннунг эвга кириб йиғлади. Андин битикка жавоб битидиким, бу Азизи Мисрдин Исҳоқ ялавоч ўғли, Яъқуб ялавочга тегсун. Эй заиф қарт, сен битикда аймишсан, отам бўғузланди, улуғ отам ўтга отилди, ўғлумни манга изғил. Измадинг эрса саҳарда қўпуб дуо ўқин отқайман. Эмди манинг жавобим ул турурким, оталаринг нетак сабр қилдилар эрса, сен ҳам андағўқ сабр қилғил. Тенгри азза ва жалла уларға нетак йўл берди эрса, санга ҳам андағўқ йўл бергай. Тақи сўзум ул турур, зинхор саҳарда қўпуб ул ўқни манинг тапа отмағил. Ул кўзунг ёруқи, кўнглунг тўки ўғлунгни тенгри таоло тарқ кунда сенга қовуштурғай. Вассалом. Қачон битик Яъқуб ялавочга тегди эрса, ўқиди, айди: «Бу битик кофирлар битиги эрмас, бу сўз кофирлар сўзи эрмас. Бу битик ялавочлар битиги турур ё кэнду сиддиқлар битиги турур». Ул вақтда Яъқуб ялавоч уругиндин ўзидин ўзга ялавоч йўқ эрди. Умидлик бўлдиким бу битик ўғлум Юсуфнинг бўлғай теб. Ўғлонларинга айди: «Сизни нафасингиз сизга бу ишни безаю берди, нетакким Юсуф ҳақинда безади. Қавлуҳу таоло. Қола бал саввалат лакум анфусукум амран. Миср малики не билди ўғрини қулланмоқни сизлар анга ўграту бердингиз! Ичингизда не борин мавло билур. Ўғул-қизни қарғамоқ биздин раво эрмас. Юсуфга сабр қилмиштек мунда ҳам сабр қилайин, бўлғайким изи азза ва жалла қамугини манга қовуштурғай». Қавлуҳу таоло. *Фа сабрун жамилун аса-ллоҳу ан ўа'тийани биҳим жамиъан иннаҳу ҳува ал-алиму ал-ҳакиму.* Аймишлар, ул ҳолда тенгри таоло ёрлиқи бирла Яъқубни уйқу бости. Тушунда Азроилни кўрди, сўрдиким: «Ё малак ул-мавт, Юсуфумнинг жонин олдингму?» Азроил айди: «Юсуф тирик турур, жонин олмишим йўқ. Мавло таоло Юсуфни санга қовуштурғай, севунгайсан». Яъқуб севинмишдин уйғонди. Айди: «Эй дариғо, Юсуфумнинг ҳоли нетак эркан?» Ул ҳолда Жаброил етилди, ёрлиғ тегурдиким, эй Яъқуб, неча йиғлаюрсан? Мавло таоло азза ва жалла айтур ўғлунг Юсуфни сенга қовуштурғайман. Яъқуб ялавоч севунмушдин олнини саждага қўйди.

изи азза ва жаллага шукр қилди. Үглонларин индаю айди: «Миср элига боринг, Юсуфни тиланг». Айдилар: «Борғаймиз, Ибн Яминни келтургаймиз, аммо Юсуфни топмагаймиз». Аймишлар, Яъқуб ялавоч Юсуф учун онча йигладиким ики кўзи оқарди, кўрмас бўлди. Үглонлариндин юз ўгурди. Баъзилар аймиш қирқ йил йиглади, баъзилар аймиш сексон йил йиглади.

САВОЛ: Одам уч юз йил йиглади кўзлари оқармади. Яъқуб қирқ йил йиглади эрса кўзлари оқарди. Ҳикмат на эрди? **ЖАВОБ:** Одам зиллат қилди мавло ёрлиқидин ташин буғдой еди, тақсиринга йиглади. Анинг учун кўзи оқармади. Аммо Яъқуб тақсиринга йигламади, Юсуф учун йиглади, кўзлари оқарди. Аймишлар, Довуд ялавоч қирқ йил йиглади зиллати учун. Теграсинда қирқ қари сув йигилди. Ут унди, Довуднинг бўйи кўрунмас бўлди.

ҲИКОЯТДА келур, бир кун ҳаводин бир қушёнуб Довуднинг кўзи ёшиндин ичди, учуб борурда қуш айди: «На тотлиғ сув ичдим!» Довуд ани эшишиб тақи ортуқроқ йиглаю бошлади. Мавлодин хитоб келдиким: «Эй Довуд, нетак йиглаюрсан?» Айди: «Илоҳий, манинг ҳолим андоғму бўлдиким ҳаводаги қушлар таън қилурлар, мани фусус тутарлар. Менинг кўзум ёшин тотлиғ төярлар». Хитоб келдиким: «Эй Довуд, ул қушлар яғон аймади, рост айдиким, дунёда ҳеч нарса яратмадим, осийларнинг кўзи ёшиндин тотлироқ». Довуд ани эшишиб эрса севунмишдин яна ортуқроқ йиглади.

ҲИКОЯТДА келмиш: Шайх Зуннун Мисрий бир тунла звининг томи уза миниб тоат қилур эрди. Онча йигладиким кўзи ёши новадондинму бўлуб оқти. Ул оқарда бир киши том тубидин ўтуб борур эрди анинг тўнига сув томди. Айди: «Бу новадондин оқартурған сув ариғму ё ариғсизму эркан». Зуннун эшишиб айди: «Эй мӯъмин, муваҳҳид тўнунгни юғил арисун, бир осийнинг кўзи ёши турур». Мақсадга келдук. Ул ҳолда Жаброил одам суратида Яъқубға келди, айди: *Йа Яъқубу ма аллази азҳаба басарака, яъни кўзунгни ким оқартти, орқангни на букри қилди, юзингни на очди?* Яъқуб айди: «Юсуф учун йиглаганим кўзумни оқартди, Ибн Ямин қазғуси белимни букри қилди, Яҳудо соқинчи юзумни очти». Жаброил айди: «Ё Яъқуб, сени Юсуфму яратди?» Яъқуб айди: «Ибн Яминму санга рўзи берур?» Яъқуб айди: «Йўқ». Жаброил айди: «Тангридин не учун шикоят қилурсен?» Яъқуб билдиким, сўзлаган Жаброил турур. Ўшул соатда кўринмас бўлди. Яъқуб айди: *Лав зарабтани биҳаза ас-савти аввала мэрратин ма афнайту умри фи зикри Юсуфа.* Илоҳий бу қамчи бирла аввал-ўқ урсанг, эссиж умрумни Юсуф оти бирла кечурмагай эрдим». Яъқуб йигисиндин эвдаги ўгул-қизи айтур эрдилар: «Изи ҳаққи, Юсуф темакдин тақи эрмадингму. Тинмай Юсуф дерсен, қазғуда ё кэнду ўлгай-

сан». Та-ллоҳи тафта'у таzkуру Юсуфа ҳатта тақуна ҳаралан ав тақуна мин ал-ҳаликина. Бу сўзга Яъқубнинг қазғуси қазғу уза ортди. Айди: «Манинг шикоятим-ийгим улар учун эрмас, изига турур. Изи ҳазратиға мунгланурман. Қавлуҳу таоло. Иннама ашку басси ва ҳузни ила-ллоҳи. Қачон тоат ва ибодатдин фориса бу дуони айтур эрди. Йа касира ал-хайри ва га'има ал-маъруфи массикни ала ал-исламия ҳатта алқоқа. Яна бу дуони айтур эрди: Аллоҳумма рудда алайха райҳанни сумма исна' ма ши'та, яъни худоё ул икки чечакларимни менга ёндура бергил, андин сўнг не тиласанг манга ани қилғи.

РИВОЯТДА келур: Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анхумодинким, Яъқуб ялавоч изисига ёлборди фараҳ тилади, бу дуони укуш айди эрса Азроил бир кун одам суратинча келди. Яъқуб илки бирла ани тутди ва айди: «Кимсен?» Айди: «Азроилмен!» Яъқуб айди: «Ё Азроил, изи азза ва жалла ҳаққи ҳурмати учун айғил ўғлум Юсуфнинг жонин олдингму?» Азроил айди: «Йўқ. Тарқ рўзгорда Юсуфни кўруб севунгайсан». Яъқуб севинмишдин йиғлаю бошлади. Азроил айди: «Ё Яъқуб, изи азза ва жалла санга салом ёрлиқар айтур, манинг изза жалолим ашқу басси ва ҳузни ила-ллоҳи тегунча ё касиралхайри ва ё доимал маъруф тесанг Юсуф бирла Ибн Яминни агар ўлмиш бўлсалар тургугзгай эрдим тақи сенга қовуштурғай эрдим. Бу кун иккиси тирик турурлар. Нетак қовуштурмагайман». Яъқуб ани эшитиб ўғлонларинга айди: «Ман билурманким Юсуфни бўри емади. Ибн Ямин ўғурулук қилмади». Ўғлонлари айдилар: «Тирик эрканин билмишсен санга қовуштурурин англамишсен. Йа асафан ала Юсуфа. Йиғлоқ не сабабдин эрди». Айди: «Билур эрдим манга қовуштурғусини аммо қачон қовушғусин билмасман, анинг учун йиғлаюрман». Одам ўғлонлари рўзи келурин билурлар, аммо қачон келурин билмаслар, қўрқунчлари андин турур.

Аймишлар, Яъқуб ялавоч ўғлонларининг озуқлари туганмасдин бурун кенгашгали оталариға келдилар. Оталари айди: «Боринг Юсуф бирла Ибн Яминни сўрунг, истанг. Йа банийиа изҳабу фа таҳассасу мин Юсуфа ва аҳиҳи. Айдилар: «Эй ота, йиллар кечди, йиғлаюрсен. Неча Юсуф тейорсен, бўри еган Юсуфни қандин топалинг». Яъқуб айди: «Изи раҳматиндин навмид бўлманг, изи раҳматиндин навмид бўлған кофирлар турур!» Ва ла тай'асу мин равҳи-ллаҳи илла ал-қавму ал-кафируна. Яъқуб ялавоч ўғлонлари йўлға кирдилар, оталари узата чиқди. Васият қилди. Қачон Мисрга тегдиллар эрса йўлчилар Юсуфга хабар қилдилар. Юсуф ўн минг олтун қурмуш йигитларни аларға қарши йиборди тақи юз минг кумуш қурлуғ йигитни ўзи қотинда турғузди.

Аймишлар, Юсуфнинг етти қат саройи бор эрди. Барча томлари олтун, кумуш бирла безаклик, йиғочлари ақиқ

бирла. Ул етти қат саройларни турлук-турлук нарсалар бирла безади. Илк қат саройда Миср улуғларин ўлтуртди. Барча йипак түнлук, олтун қурлуғлар. Иккинчи эвни яшил бирла безади, бекларни ўлтуртди. Учунчи эвни қизил безак бирла безади, баҳодирларни ўлтуртди. Тўртунчи эвни насх бирла безади, оқ сақоллиғларни ўлтуртди. Бешинчи эвни лолалар бирла безади, мунахжимларни анда ўлтуртди. Олтинчи эвни йипор бирла безади, анда донишманларни ўлтуртди. Еттинчи эвни чечаклар бирла безади, ўз топугчилари бирла олтун тахт қуруб, тахт уза минг олтун қурлуғ йигит соғинда, қўлларига олтин амудлар олиб турурлар. Минг кумуш қурлуғ йигит сўлинда, қўлларига ё ўқ олиб турурлар эрди. Орқасинда бир туб йиғоч эрди, қизил олтундин, бутоқлари кумушдин, япроқлари йинжудин, емишлари ёқутдин. Қачон қариндошлари қапуғга тегдилар эрса аларни оғирлиқ бирла кивурди. Бу тақтеъни кўрдилар эрса қўруқтилар, малик бизга ёвуз сақинибму мундоғ бурҳонлар кўргузур. Қачон кирдилар текма бирин тахт ўза ўлтуртди. Узи Ибн Ямин бирла тахт уза эрди. Яъқуб ўғлонларининг бу учунчи келганлари эрди. Қаҳатлиқ ул ҳадди эрдиким, бир эшак бошини тўрт олтин мағрибийға олур эрдилар. Бу келмишда ярамоқлари йўқ эрди. Товар, жувол, киз, аргамчилар олиб келдилар. Орқалариға юклаб, ёлбору, инграю кирдилар. Айдилар: «Эй Азиз, бизга, ўғул-қизимизға қатиғлиқ тегди. Очлиқдин тоқатимиз қолмади. Ҳазинаға яроғлиғ нимарса келтурмадук озгина ёғ, аргамчи, киз, товар олиб келтурдук, буғдой баҳосига тегмас. Буни олғил, бизга садқа атаб буғдой бергил», теб ёлбордилар. Алардин хабар берур: *Йа аййұха ал-азизу массана ва аҳлана аз-зурру ва жи'на бибизоъатин музжатин фа авфи лана ал-қайла ва тасаддақ алайна*. Юсуфнинг кўзи ёши оқа, Ибн Яминнинг ёши оқа тахтдин тушуб эвга кирди, укуш йиғлади. Қотиндақилар айдилар: «Айҳал азиз, тўрт йил бўлди, қамуғ ҳалоиқлар ингранурлар, яловурлар, анларга йиғламадинг, бу кун не бўлди, йиғлаюрсен?» Айди: «Тек турнг, булар манинг қариндошларим турур. Ул қарт отамға тақи қариндошларимға қаттиғ эмгаклар тегмиш. Мунча ҳалоиқ қатинда уфтанимайин массано ва аҳлано аз-зурру, тею фарёд қилдилар. Нетак йиғламайин», теди. Андин сўнг аларға, билмасмусен соғу буғдой қирқ олтун бўлди. Бу сизнинг келтурганларингиз бизга ярамас, теди. Текма келмишларинда Юсуф уларни қўноқлатур эрди. Бу йўл қўноқлатмади.

Аймишлар, минг турлук бало одам ўғлонларига ул иш қилмаским, бир соат очиқ қилур. Яна минг шайтон одам ўғлонларига ани қилмаским, бир соат тўқлук қилур. Тақи аймишлар, мавло азза ва жалла одамийнинг нафсин яратди эрса, ёриқ келдиким ман кимман, сен кимсен? Нафс айди:

«Сен сансен, ман манман». Қаю турлук роҳатға тегди эрса муни түқ айди. Қачон очлиқ бирла қийнади эрса айди: «Худоё, сен оллоҳсен, ман қулмен». Тақи мавло таоло ёриқар, ёрин ужмоҳдиглар ужмоҳдин тамуғлуғларта кўурулар. Тамуғлуғлар ужмоҳдигларни кўурулар. Қамуғ қинларға тоқат келтурурлар, фарёд қилмаслар, аммо очлиғ, сувсоглиқға фарёд қилурлар. *Ва наға асҳабу ан-нари асҳаба ал-жаннати ан афизу алайна мин ал-ма'и ав мимма разақақум Аллоҳу.* Ул сиз ичган сувдин у ёютурған таомдин бизга бериб изинг. Ужмоҳдиклар айғайлар, изи азза ва жалла бу ем-ичимни коғирларға ҳаром қилиб турурлар. Ҳаррамаҳума ала ал-кафирина. Бу оят бирла маълум бўлдиким, қамуғ қинлардин қорин очлиқи қатигроқ эрмиш.

Келдуқ мақсаддига. Етти кун Юсуф саройига келу қолдилар, Юсуф бизоатларин унамади. Айдилар: «Эй Азиз, бизинг бизоатларимиз сенинг хазинангта ярамас. Сен бизга мунглуғ эрмассен, бизлар сенга мунглуғмиз, бизни ноумид қайтармалил, садқа қилғил, ошлиқ бергил. Садқанинг ажрин мавло таоло берур».

Ва тасаддақ алайна инна-ллоҳа йажзи ал-мутасаддиқина. Ривоят қилмиш Ҳомид Насавийким, Юсуфнинг қушлуқ ошинға қирқ минг олтун харж бўлур эрди. Кечалик ошинға ҳам андағуқ. Тақи ҳар кунда қирқ минг олтун садқа қилур эрди, кечада ҳам андағуқ. Айдилар: «Эй малиқ, сенинг жувонмардлигинг қамуғ оламға ёруқлуқ берур. Биз гарилар уза ҳам ёруқлуқ берса не бўлгай. Қарт отамиз бор, Ямин учун йиглаюр, Отамизға, бизга раҳм қилғил. Ибн Яминни бизга садқа қилиб бергил. Қорувин мавло таоло бергай. Инна-ллоҳа йажзи ал-мутасаддиқина.

Айшишлар: Юсуфни бурун Азиз тею ўғдилар «қолу ё айюҳал азизу» ўзларини хўрладилар. «Массано ва аҳлано аз-зурру». Учунчи келтургандарин сенга ярамас тедилар ва «жиъно би бизоъатин музжотин». Тўртунчи тилагандари адл билар тиладилар «фа авфи лано алкайла». Бешинчи фазл умид қилдилар ва «тасаддақ алайно». Олтинчى берган жазоға ваъда қилдилар. «Инналлоҳа яжзи ал-мутасаддиқин».

РИВОЯТ қилур, Абдуллоҳ Ҳорис Ибн Навфал разияллоҳу анхум, бу қамуғ ёндишлар, Юсуфдин ижобат бўлмадилар. Ибн Яминни кўрмадилар айдилар: эй Азиз, ул ўғрилиқ қилди еган қариндошимиз қани?» Юсуф айди: «Сотдим, битик олдим. Битик бу турур, иброний тилинча биз ўқию билмасмиз, сизинг тилингиз турур, ўқунгиз, эшиталинг». Яхудо уфтанишида Рубилға берди, Рубил Шамъунга берди. Шамъунга, Ловиға илиқдин иликга бердилар, ўқумадилар. Бу битикни билмасмиз тедилар. Юсуф айди: «Ўз тилингизни нетак билмассиз, ўқунг», теди эрса улар қўрқдилар, юзлари сорғарди, ёлбора бошладилар. Айдилар: «Эй Азиз, бу битикни ўқумоқда сизнинг мақсадингиз не турур? Ҳар қин бўлса биз торталинг, бу битикни бизга ўқутмагил. Ўз

битигимизни ўзумиз ўқио билмасмиз. Мундагүк қиёмат бўлса, «Оманно биҳи ва саддоқно» тегма бир банданинг қилмишларин битик қилиб қўлинға бергайлар, ўқиғил теб. Ул бандалар кўргайлар қамуғи ёзуқ ва маъсият ўқуй олмайтайлар. Ёрлиғ келгайким: ўқингиз, фарёд қилиб айғайлар битик бу эрса ўрnumиз тамуғ туур. Бу битикни бизга ўқутмагил ўфтанмишдин ўқио билмасмиз тегайлар». Яна Юсуф айди: Бўлмас, ўқунг теб Яҳудоға берди. Яҳудо олиб ўқуди. Бу ул битик туруким, молик Заър Яъқуб ялавоч ўғлонлариндин бир ўғлон олди Юсуф отлиғ мундоғ сувратлиғ. Қачон молик Заър отин эшиттилар эрса айдилар: «Биз анга бир ўғлон қул сотиб эрдук». Юсуф айди: «Эмдига тегру бўри еди дер эрдингиз, эмди қул сотуб эрдук дурсиз. Ул сизларга қариндош эрмиш, қариндошин сотмоқ раво бўлурму? Тутунг буларни» теб қамугини тутдурди. Миср улугларин йиғдурди, буларни нетак қиласлинг теб. Баъзиси айди: «Қўлларин кесинг!» Баъзи айди: «Дорға осинг!» Юсуф айди: «Буларни қийнанг, токим қин бирла ўлсуналар, токим ўзгаларга ҳам панд бўлгай. Қариндошларин сотмагайлар». Тутуб бозорға элтур бўлдилар эрса, фарёд қилиб айдилар: «Эй Азиз, бу кун не қилсанг бизнинг сазомиз туур. Сандин бизинг тилагимиз ул туруким, бизни ўлтургандин сўнг ул ярамаз бизоатларимиз бирла сўнгакларимизни отамизга юборгил». Яна Яҳудо йиғлаю айди: «отамиз Яъқуб ялавоч бу кунга тегру бир ўғул учун йиғламоқдин кўзлари кўрмас бўлди. Энди ўн ўғул учун нетак қилғай». Қамуғ йиғлашиб фарёд қилиб айдилар:

Во асафо ала фироқи қавмин
Ва-лмудну ва-музну ва-рраваси
Кам тағаййара лана ал-лайали
Ва куллу ҳамдин лана қулубу

Ҳуму-лмасобиҳу ва-лҳусуну
Ва-лхайлу ва-л'унсу ва-ссукуну
Ҳатта таваффаҳум улмануну
ва куллу ма лана ўйуну

ТУРКИЙ

Бу бизтек қатиг қиндаким бор бу кун,
Урулди ориғ жонға турлук түгун.
Фарибликда эрксиз тушуб ийланиб,
Эсиз ўн қариндош ўлармиз бу кун.

Эмди тегру ошлиқ қўлуб садқа қилғил,— тедук, андин кечдук. Ибн Ямин қариндошимизни садқа қилғил,— тедук, андин ҳам кечдук. Иш бошқа келди, эмди қуруғ бошимизни садқа қилғил». Қамуғ Миср халқи ул йигини кўруб йиғ-

лаштилар. Ул ҳолда Жаброил келиб айди: «Ё Юсуф, мавло таоло ёрлиқар. Буларға бир йўли эмгак юкламагил. Келтурганларин олмассен, ваъда қилған бу буғдойни бермассен, яна ўлтуурман теб қўрқутурсен». Юсуф уларни келтурууб қаттиғ айди: «Бизоатингизни қабул қилдим, ошлиқ берайин, ортуқроқ ҳам берайин. Қолған ишларингизни ёрин биткарайин», теб уларни севундурди.

Мундағүқ қиёмат куни мавло таоло қамуғ бандаларни тамуғ ўти бирла қўрқутгай, азобни кўргайлар. Анда кезин ужмоҳга киргайлар, ўз фазли бирла. ҲИКОЯТДА андоғ келурким, эранларда бириси вафот қилди. Ани тушда кўрдилар. Мавло таоло сенинг бирла не мұйомала қилди теб сўрдилар. Айди: Ҳасабуни фа дафаъу сумма манну фа аътақу, маъни ул бўлурким, бизни сақишиға тортиб қаттиғ йинчкаладилар, охир сўнгги миннат қилиб озод қилдилар. Аймишлар, ул битикни ўқумасмиз,— тедилар. Юсуф ўз битикчисига берди ўқигил теб. Ўқиди. Бу ул хат турурким, Яъқуб ялавоч ўғлонлари ўн қариндош-ул Яхудо, Шамъун, Рубил, Лови, Жод, Дон, Яғшо, Ястожир, Рамолун, Қозўро. Бу ўн қариндош иттифок қилиб Юсуф отлиғ қулемузни молик Заърга сотдуқ. Битикни ўқиб тугатти эрса, Яхудо айди: «Эй малик, бу хат бизинг турур. Юсуф отлиғ қулемиз бор эрди ани сотдуқ». Юсуф айди: «Анинг ҳикояти нетак эрди?» Яхудо айди: «Инимиз бизинг бирла овға чиқди, биз овға машғул бўлдуқ, ани бўри еди». Юсуф айди: «Бу сўз маъқул эрмас. Манинг бир соғум бор. Қаю сўзни сўрсам манга айтур», теб соғуни келтурди, илкинга олди. Яна бир илки бирла соғуни қоқди. Соғу садо қилди. Юсуф айди: «Эй йигитлар, сизларнинг орангизда бир йигит бор ўфкаси келса азоқин ерга тепса тизига тегру кўмулур эрмиш. Агар тошни қўли бирла ўвса унтек бўлур эрмиш. Урласа туклари тўнидин ўтуб таш чиқар эрмиш. Ун қиласа бир йигоч ерга борур эрмиш. Ул йигоч ерким уни бормиш анинг тўртда бир улушинда эшитган ҳомила заифалар ўғлон тушурур эрмиш. Ул кимдур?» Яхудо айди: «Ул манман». Юсуф айди: «Манман темакав ўфтанимасмусен? Мундоғ кучунг қувватинг бор экач Юсуфни бўрига налук едурдинг?»

Яна соғуни қоқди овоз чиқди, айди: «Бу соғум айтур, сизларнинг орангизда бир эр бор. Соясинда минг қўй ётур йигочни бир қўли бирла қўпорур. Агар санчишиға кирса йигирми минг эрни қочиур. Ул кимдур?» Шамъун айди: «Манман». Юсуф айди: «Мунча қувватинг бор экач Юсуфни бўрига налук едурдинг?» Яна соғу қоқди, айди: «Бу соғум айтур, сизлар орангизда бир эр бор, бир ўқ отса олти йигоч ерга борур. Отқанин ёзмас. Ул кимдур?» Рубил айди: «Манман». Юсуф айди: «Мунча кучунг бор эрмиш Юсуфни налук бўрига олдурдинг?»

Яна соғуни қоқди, айди: «Бу соғум айтур, буларда бир эр бор, тевани бошиндин ошура ташлар. Ул кимдур?» Лови

айди: «Ул манман». Юсуф айди: «Бу кучунг бор эркан Юсуфни бўрига налук олдурдинг?» Мундагук ўн йўли соғуни қоқти. Текма биринга жавоб айди. Яна бир соғуни қоқти, айди: «Бу соғум айтур сизлар Юсуфни ўлтургани ўграмиши siz яна қузугга солмишсиз. Қузуғдин чиқариб қул теб сотмишсиз. Азоқинга кишан ургил темишишсиз. Қаттиғ ингирчоқга мундургил, йироқ ерга элтиб солғил. Уч турлук айби бор қочқоқ, йиглоқ, ўғридури темишишсиз. Бу кун ул кун турким иликларингизни кесиб Миср элининг эшиклариндин осарман». Улар қўрқуб ўз ичин аро ўз тиллари бирла сўзлаша бошладилар. «Келинг мундоғ қин бирла ўлгунча тегма биримиз эрдамларимизни кўргузуб ўлалинг», теди-лар.

Баъзилар аймишлар, Яҳудо бу сўзни эшитиб ура қўпти ва айди: «Эй қариндошлар, эмдига тегру бу сўзни ким эрсага аймадингиз. Отамиз, ўғул қизимиз билмади. Тақи отамиз айди: боринг бизга Юсуфни, Ибн Яминни тиланг теди. Иброҳим ялавоч ва Исҳоқ ялавоч ва Яъқуб ялавоч ҳаққи ҳурмати бу малик Юсуф турур. Қолу д'иннака лаанти Юсуфу. Эй малик, Юсуф эрсанг бизни мундин ортуқ эмгатмагил. Ул қари отамишни мундин ортуқ қазғуда тутмагил теди эрса дарҳол Юсуф юзиндин пардасин кўтарди. Бошинда нишонаси бор эрди кўрсатти, айди: «Ўш ман Юсуфман, бу Ибн Ямин манинг бирла бир туғған қариндошим турур». Қола ана Юсуфу ва ҳаза ахи.

САВОЛ: Ибн Ямин Юсуфнинг қариндоши эрди, уларма билур эрдилар. Бу ерда ман Юсуфман, бу манинг қариндошим темакда ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: соғу үл кун анинг юкинда чикти. Ўғрилиқи учун қул теб олиб колдуқ, қул атадуқ. Ул қул отин эшитиб, қазғурди. Бу кун қариндошим,— теди кўнгли ўссун, севунсун теб. Маълум бўлдиким текма эмгак сўнгги роҳат эрмиш, текма қазғу сўнгги севунч эрмиш, текма меҳнат сўнгги неъмат эрмиш. «Эй Юсуф, биз сени қул теб соттуқ, гариблиқға солдуқ. Бу подшоҳликға қандин тегдинг?» Юсуф айди: «Изи азза ва жалла уза миннат қўзди: Ким ёзукдин сақинса, мавлодин қўрқса, балоға сабр қилса, салимға рози бўлса, мавло анинг эмгакин зойиъ қилмас. Қаг манна-ллоҳу алайна иннаху ман ўаттақи ва ўасбир фа инна-ллоҳа ла ўузиъу ажра ал-муҳсинина. Ман изи азза ва жалла ҳукминга сабр қилдим, Миср урагутлари балосиндин ўзумни сақладим. Анинг баракотидин подшоҳликға тегдим». Андин сўнг қариндошлари Юсуфа узр қўлдилар. Юсуф уларнинг узрларин қабул қилди. Уларни қазғудин чиқарди, айди: Эй қариндошларим, ихвани ма авқаътумуни фи ал-жубби ва лакин ажластумуни ала ас-сарипи. Ихвани ма авқаътумуни фи ал-ғурбати бал жаъалту-муни маликан. Қамуғлари бу сўзни эшитиб севунуб айдилар: «Мавло сени бизинг уза уздурди, сени оғирлади. Таллоҳи лақағ асарака-ллоҳу алайна. Қамуғ ёзуқлар бизда

турур «ва ин күнна лахоти'на» Юсуф узрларин қабул қилди ва уларни ўётдин чиқарди. Айди: *Ла тасриба алайкүм ал-йавма*. Аймишлар, қариндошлари ҳақында ҳам эрлик қилди, ҳам кишилил қилди» *ла тасриба алайкүм ал-йавма*, — теди. Эрлик ул эрди мавло таолодин уларни ёрлиқаю тилади *йағғири-ллоҳу лакум ва хува арҳаму ар-роҳимина*, — теди. Андин сўнг борча ура қўпуб Юсуфга хидмат қилдилар. Бирин-бирин қучуштилар. Ўғли Афродитмни қариндошлариға кўруштуруди. Миср ҳалқи қамуғ тапуг бирла узрлар қилдилар. Андин сўнг Яхудо айди: «Эй Юсуф бизларнинг биримизга фармонлағил отамизга севунчилари борсун». Юсуф буюрди. Аморийлар қилдилар. Айди: «Боринг, Кањонға Яъқуб ялавочни хотуни бирла азин қаб-қариндошни кўчуруб келинг». Яҳудога айди: «Сен менинг кўнглакимни отамға олиб борғил, кўнглакимни кўзига суртса кўзлари очилғай». Рубил қўпа келди. Яҳудонинг азоқинға тушди, айди: «Ул кун қонлиғ кўнглакни ман элтиб эрдим. Отамизни ман қазуғлуғ қилиб эрдим. Бу кун кўнглакни мен элтайин. Қазгу мандин бўлди эрса, севунч ҳам мандин бўлсун». Қариндошлари текма бири ман борайин, — тедилар. Юсуф айди: «Ул кун кўнглакни ким элтти эрса бу кун ҳам ул элтсан». Рубилни юборди.

САВОЛ: Яъқуб, Юсуф иккилари ҳам ялавоч эрдилар, сексон йил айрилмоқда сабаб не эрди? **ЖАВОБ:** Яъқуб ялавочнинг Юсуф ўғлон эрканда бир Мубашшара отлиғ қорабоши бор эрди. Ул қорабошнинг Башир отлиғ ўғли бор эрди. Бир кун йўнаюрда Юсуфга бир шаппот урди. Юсуф йиғлаю отасига келди. Яъқуб онт ичти, Баширни сотқайман теб, Охир онасиндин айириб сотти. Онаси Мубашшара йиғлаю қолди. Тенгри таоло тақдир қилди: «Эй Яъқуб, сен Баширни онасиндин айириб сотдинг эрса, ман ҳам Юсуфни сандин айириб сотқайман. Қамуғ олам билсунларким, этни 'ирноқдин айирмоқ керакмас». Аймишлар: «Бу Мубашшара ўғли Башир қазгусиндин йиғлаю кўзлари кўрmas бўлмиш эрди, Яъқубнинг ҳам. Ул Мубашшара йиғлаю Яъқуб ялавочна келди. Яъқуб муножот қилдиким: «Илоҳий, бу Мубашшара ўғли мунга қовушғайму? Манинг ўғлум манга қовушғайму?». Хитоб келдиким: «Эй Яъқуб, тақдирим Мубашшараға ўғлин қовуштурмагунча Юсуфни санга қовуштурмагайман», теб. Яъқуб ялавоч бу севунчни Мубашшараға айди. Мубашшара умончлик бўлди. Кањон йўли бошинда кўлака қилиб ўлтурур эрди. Ўғли Башир Мисрда қул эрди, Юсуф хабарин билди эрса, Яъқубга севунчи хабарин айтайн теб жамозага миниб тебради. Башир илгари, Рубил сўнгидин келди. Қачон Кањонға етти эрса онаси ўлтурған кўлакани кўруб боруб андин сув қўлди. Онаси сув берди. «Қайдин келурсен, қайда борурсен», — теди. Башир айди: «Мисрдин келурмен, Кањонға борурмен. Яъқуб ялавочга ўғли Юсуф севунчисин айту борурмен. Онаси айди: «Ёлғон айтурсен!» «Эй қуртға,

мени не билиб ёлгон теюрсен?» Онаси айди: «Манинг ўғлим мандин айрилиб турур. Яъқуб ялавоч дуоси бирла мавло таоло хабар берил турур. Мубашшара ўғлин онасига қовуштурмағунча Юсуфни қовуштурмағайман теб. Манинг ўғлум севунчиси манга келгани йўқ Юсуф севунчиси Яъқубга нетак келур». Башир айди: «Оting не турур?» Онаси айди: «Мубашшара». «Ўғлинг оти не турур?» Айди: «Башир». Қачон муни эшиитти эрса ўзині тевадин ташлади. Онасининг азоқинга тушди ўш ўғлунг манман теб. Мубашшара ўғлини қучоқлағач кўзлари очилди.

Аймишлар, қачон Рубил Мисрдин чиқти эрса яrim йўлға келди эрса, Яъқуб ялавочга Канъон ичинда Юсуфнинг кўнглаки йизи келди, фарёд қилиб айди: бу соат Юсуфнинг йизини булдум. Қола абуҳум инни лаажиду риҳа Юсуфа лавла ан туғаниндуни. Эздаги қизлари айди: «Юсуф қазгусинда қаридинг, мундунг. Қайдаки Юсуфни тилаюрсен, аввалки севуклукинг кетмади». Та-ллоҳи иннака лафи залалика ал-қадими ай маҳаббатика ал-қадими ва қила хитобика ал-қадими. Ўшул кун Башир Мубашшара бирла кириб Яъқубга севунчиладилар. Сўнгингча Рубил етиб кирди. Юсуф кўнглакини отаси юзи уза қўйди. Яъқуб кўнглакни кўзига суртгач, кўзлари очилди. Фа ламма ан жа'а ал-бапру алқоҳу ала важҳиҳи фартагда басиран. Рубилни кучди, Юсуфнинг хабарларин сўрди. Қамуғни айта берди. Иккинчи кунда қолған ўғлонлари келдилар. Аморий келтурдилар. Юсуфдин тапуғчилар келди.

САВОЛ: ул кўнглакни кўзга суртмак бирла Яъқубнинг кўзлари очилди. Ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: аймишлар, Юсуф ялавочнинг икки мўъжизаси бор эрди. Бири ул соғу эрди, қаю сўзни андин сўрса ул жавоб берур эрди. Бири кўнглак эрди. Қачон Иброҳим ялавочни Намруд алайҳиллаъна ўтга отти эрса, мавло ёрлиқи бирла ужмоҳдин Жаброил бир кўнглак келтурди. Иброҳимға кийдурди эрса Иброҳимни ўт куйдурмади. Ул кўнглак эрди Юсуфга мерос эрди. Андин сўнг ўғлонлари Яъқуб ялавочга айдилар: «Эй ота, санга улуғ ёздуқ. Ёзуқимизга муқирр келдук. Биздин кечургил, мавло таолодин ёрлиқаю талик тилагил». Йа абана истагфир лана зукубана инна кунна хоти'ина Яъқуб ялавоч дуони киру солди. Вақти келса ёрлиқаю тилагайман, теди. қола савфа истагфиру ликум рабби.

САВОЛ: Яъқуб ялавоч ўғлонлари Юсуфдин узр қўлдилар, ўшул соатда-ўқ Юсуф кечурди. Мавлодин ёрлиқаю тилади. Оталаридин ёрлиқаю тиладилар эрса, ўшул соатда тиламади, киру солди. Ҳикмат на эрди?

ЖАВОБ: Аймишлар: йигит эрди. Йигитларнинг кўнгли кенг бўлур тарқ кечурди. Аммо отаси қарт эрди. Қартларнинг кўнгли тор бўлур, анинг учун кейин солди. Йигит бирла қари орасинда бу чоқлиғ фарқ бор. ЯНА ЖАВОБ ул турурким, Яъқуб ялавоч кўнгли торлиқдин дуони кейин солмади.

Билур эрдиким, тегма нарсанинг вақти бор. Дуонинг ижоба-ти саҳар вақтinda бўлур кону қалилан мин ал-лайли ма йаҳжаъуна ва биласҳари ҳум йастағирина яъни манинг қулларим тунла оз уюрлар. Уёғ туруб тоат қилурлар, саҳар бўлса ёрлиқаю тилаюрлар. Яъқуб ялавоч қаҷон саҳар вақти келса ёрлиқаю тилайман теб кейин солди. Андин сўнг Яъқуб ялавоч Канъондин кўчди. Барча тобиълари бирла Мисрга юз қўйдилар. Мисрга уч кунлук ер қолди эрса, Юсуфнинг Афродитим отлиғ ўғли уч минг киши бирла қаршу келиб улуғ отасини кўрди. Отдин тушуб салом қилди. Яъқуб ялавоч айди: «Бу ўғлон кимнинг турур? Кўнглум муни сувди. Юсуфму эркан». Айдилар: «Юсуфнинг ўғли турур». Ани қучди. Юсуф ялавоч Мисрда мунодий қилдурдиким, мани теган отланиб манинг бирла отамга ўтру чиқсан. Тўрт минг киши отланди. Нагора, нафир бирла отасига ўтру чиқди. Бир қизил алами бор эрди қизил олтундин. Йинжу ёқут бирла мурассаъ қилған. Кавкаблар ўзнатмиш. Ул аламни кўтурсалар, ел ани тебратса, кўк кўкрапэрди. Халоиқ ани эшишиб беҳуш бўлур эрдилар. Юсуф ул аламни олиб отланди. Миср халқи наззорага бир йиғоч ўтру чиқтилар. Юсуф отасини от устиндин қучди. САВОЛ: Юсуф отасига не учун отдин тушуб кўрушмади?

ЖАВОБ: Отасини танимади. Тақи Райён малик отдин тушмагил темиши эрди. Юсуф сақинди: агар отдин тушсам Райён малик кўнгли оғриғай. Аммо отам мани явлоқ севар, мандин кечургай,— теди.

Аймешлар: Юсуф икки кўнгуллук эрди. Агар отдин тушсам Райён малик сўзи синмиш бўлғай. Агар тушмасам отам кўнглин озор қилмиш бўлғайман теб. Намоз қилди тақи уюди, саждада туш кўрдиким айдилар: «Эй Юсуф, отдин тушмагил. Малик маҳлуқ турур сандин кечурмагай. Мавло таоло қарам турур сандин кечургай». Ул сабабдин отдин тушмади. Анинг учун Юсуф ялавоч ўғлонлариға ялавочлиқ тегмади.

Баъзи ривоятда келмиш: Юсуф отдин тушти. Отаси бирла кўрушиди, отасини олтун қанглига мундуруди, ўн минг қўш отлиғ. Барчаси олтун, кўмиш устамлиғ. Тўрт минг қул ўғлон қамуғи олтун қурлуғ. Бу азаматлиғ бирла кирдилар Мисрга. Яъқуб анда сўрди: «Эй Юсуф, сенга нетак эмгаклар тегди? Манга айту бергил». Юсуф айди: «Эй ота, эмгак телим кўрдум, айтиб туганмас. Аммо эзгулук кўрмишим оз турур. Даствур берсанг айту берайин». Андин сўнг эмгакларин айтди, аммо қариндошлари қилмишин айтмади. Отам кўнгли қариндошларимдин совғай теб. Мисрга кирдилар эрса Яъқуб ялавочни олтун тахт уза ўлтуртди. Юсуфнинг холаси Яъқуб ялавочнинг никоҳинда эрди. Отаси, холаси бирла ўн бир қариндоши қамуғ Юсуфга сажда қилдилар. Ва рафаға авбавайҳи ала ал-арши ва ҳаррү лаҳу сужжадан.

Ул ҳолда Юсуф айди: «Эй отам, ул кун Канъонда туш

кўрганимким ўн бир юлдуз, ой, кун манга сажда қилдилар теганимнинг таъбири бу кун рост келди». Ва қола йа абати ҳаза та'вилу ру'йайа мин қаблу.

САВОЛ: Изи азза ва жалладин ўзгага сажда қилмоқ раео бўлмас. Яъқуб ялавоч ўғлонлари Юсуфга налук сажда қилдилар? Бу сўзга УЧ ТУРЛУК ЖАВОБ бор. Бирни ул тууреким, Юсуф уларнинг қибласи тапа ўлтуур эрди. Яъқуб ялавоч ўғлонлари бирла мавло таолоға шукр саждасин келтурдилар. Ул сажда изига эрди. ИККИНЧИ ЖАВОБ ул тууреким, Юсуф бошларин эгиб тавозуъ қилдилар, юзларин ерга қўймадилар. УЧУНЧИ ЖАВОБ ул тууреким, ул сажда Юсуфга эрди. Аввалғи шариат подшоҳларга таҳийят тариқи бирла эрди. Бизнинг ялавочимиз шариъатинда мансух бўлди. Жавобларда дурустрракти бу туур. Қуръон оятиға мувофиқ.

САВОЛ: Юсуф тушининг таъбирин билгургунча неча йил кечди? **ЖАВОБ:** Ҳасан ва Қалода авлинча сексон йил кечди. Сулаймон қавлинча қирқ йил кечди. Саъид ибн Хабир қавлинча ўтуз олти йил кечди. Яна бир қавлча йигирми икки йил кечди. Муҳаммад ибн Исҳоқ қавлинча ўн сакиз йил кечди. Юсуф айди: «Мавло таоло ул тушумни кўнига чиқарди. Қаг жаъалаҳа рабби ҳаққан санга эзгулук қилди мани зиндандин чиқарди». Ва қаг аҳсана би из ахражани мин ас-сижни. Зинданда кеч қолди. Анинг учун икинчи жавоб ул туур Юсуфни қузуғға қариндошлари солмиш эрди алардин қола ла тасриба алайкум ал-йавма теб кечирмиш эрди. Үфтанимасунлар теб аймади, аммо зинданга Миср ҳалқи киюрмиш эрди уларнинг кўнглини сақламади, айту берди. УЧУНЧИ ЖАВОБ ул тууреким, Юсуф бу сўзларни отасига шукр тариқи бирла ҳикоят қилур эрди. Қузығдин чиқиб қуллуқға тушганин айтмади. Аммо зиндандин чиқиб маликликка тегди, ани шукр қилиб айди. Тақи айди: «Сизларни Кањён ёбонидин мунда келтурди ва жа'a икум мин албадви ва манинг ва қариндошларим оросинда шайтон ҳасад қилди. Мин баъси ан назага аш-шайтону байни ва байна ихвати. Манинг изим тиламишинча неъмат текурукли, латиф. Инна рабби латифун лима йаша'у олим туур, ҳаким туур». Иннаҳу ҳува ал-алиму ал-ҳакиму. Тонгласи кун Райён малик Миср ҳалқи бирла нисор та-пуғлаю мол келтурди. Яъқуб ялавочга салом қилди. Юсуф ул молларни қариндошларига берди. Райён малик Яъқуб олнида имон келтурди. Қиссаларда андоқ келмиш Юсуф зиндандин чиқиб Райён маликка келмишда Райён саройида етти тегирмон тоши бор эрди, олтундин. Тегма бири беш минг ботмон. Райён малик Юсуф кўркин кўруб тонглаб ўтру юриди эрса азоқи ул тошға тегди. Юсуф ул тошни кўтруб йироқ ташлади. Райён Юсуфнинг ул кучин, қувватин кўрмиш эрди. Юсуфма қариндошларининг эрдамин этмиш эрди. Қачон уларни кўрди эрса буларнинг куч-қувватларин кўрайин теб

ундатди. Шамъун бошлаб ул беш минг ботмон тегирмон тошин күтариб ташлади. Қамуғи ҳам ўшундоғ ташладилар. Малик аларнинг кучин кўруб тонглади. Аймишлар: Малик бир кун овға чиқди. Алар бирла Шамъун арслоннинг бўйинн тутуб маликка келтурди. Рубил ҳам қоплонни келтурди. Қамуғлари эрдамларин кўргуздилар. Отлари, чавлари ёзилди. Малик айди: «Эй Юсуф, қариндошларингға айғил манга бир мулк олу берсунлар». Ёрлиғ қилди. Рум вилоятида тўқуш қилиб тегма бири ёлғуз бир мулк олдилар. Маликка тортдилар. Румдин, Шомдин ўн бир шаҳар олдилар, тегма бири ўн минг чериклик бўлдилар. Малик ул мулкларни ўзларина-ўқ берди, улар ул мулкларни қамуғ ерландилар, ёйилдилар. Бани Исройл аларнинг уруғи бўлди. Яъқуб ялавоч андин сўнг йигирми етти йил тирилди. Телим халоиқ Яъқуб ялавочга келиб имон келтурдилар. Райён малик секиз йил уч ойға тегру тирик эрди. Музъаф отлиғ ўғли бор эрди. Фиръавннинг отаси ул эрди. Тўқуз ёшда эрдиким Райён малик ани Юсуфга топшурди. Йигирми етти йилдин сўнг Яъқуб вафот бўлди, ялавочлик Юсуфга тегди. Отасиндин сўнг йигирми етти йил тирилди. Андин сўнг вафот қилди. Аймишлар, Яъқуб ялавоч Мисрда вафот қилди, Канъонға элтиб қўйдилар. Юсуф ҳам Мисрда вафот қилди Мисрда-ўқ қўйдилар. Мусо ялавоч рўзгорига тегру анда эрди Мусо келиб торилмиш сўнгувларин йиғиб Канъонға элти, отаси қотида қўйди.

ҲАДИС. Ялавочимиз Мұхаммад Мұстафо, саллоллоҳу алайҳи ва саллам ёрлиқар: Луҳуму ал-анбийа'и мұҳарраматун ала ал-арзи яъни ялавочлар эти, сўнгуки ерга ҳаром турур, чуримаслар. Аммо ул кун Зулайҳо Юсуфни эвга киоруб ўзинга тортарда Юсуф анга илтифот қилмади, сўзламади. Зулайҳо айди: «Эй Юсуф, нима кўрклукдур бу кўзларинг!» Юсуф айди: «Ёрин бу кўзлар лаҳадда сўғалғуси, туброқ бўлғуси». Яна айди: «Нима кўрклук сочларинг бор!» Ёрин гўр ичинда бирин-бирин торилғуси турур. Яна айди: «Нима кўрклук тишларинг бор!» Юсуф айди: «Ёрин лаҳадда қамуғ тўкулғуси турур». Зулайҳо Юсуфни ўғмушинча Юсуф бу янглиғ жавоб айтур эрди. Зулайхонинг кўнгли совусин теб. Мавло таоло Юсуф Сиддиқ сўзлари ростға чиқсан теб этларин чуритди, сўнгувларин ушатди.

Юсуф пайғамбар алайҳис-салом Зулайҳога қовушқан сўзлари

Қачон Зулайҳо Райён малик бирла Азиз қотинда, ёзуқ ман қилдим, туҳмат ман қилдим, Юсуфда ёзуқ йўқ теди эрса, Азиз Зулайхони эвға изди. Неча оз вақтдин сўнг Азизи Миср вафот бўлди. Зулайҳо тул қолди. Ўн сакиз йил умидинда ўлтурди. Миср улуғлари Зулайхони тиладилар эрса унамади. Кундин кун Юсуф муҳаббати кўнглинда ортди.

Юсуф фироқында зор-зор йиғлаюр эрди. Қамуғ молини Юсуф ишқинде фидо қилди. Ҳар ким Юсуф сүзин этса минг олтун берур эрди. Моли туганди, қаллош бўлди. Яъқуб ялавоч Юсуф фироқида «Во асафо ало Юсуфа» темишдек Зулайхо андагуқ айтур эрди. Қачон оч бўлса Юсуф теюр эрди. Үн секиз йил мундоғ кун кечурди. Қачон сусаса Юсуф теюр эрди, сусаги қонар эрди. Кунлардан бир кун Юсуф овға отланди. Зулайхо эшигиди эрса бир қорабоши қолмиш эрди. Анга айди: «Манинг илким тутуб Юсуфнинг келур йўлинда ўлтурғил». Қорабоши Зулайхо илкин тутуб чиқарди, йўл бошинда бир том тубинда ўлтурди. Қачон Юсуф лашкари бирла пайдо бўлди, қорабоши Зулайхога хабар қилди. Зулайхо таёкин олиб ура қўпуб баланд овоз бирла айди: Ал-ҳамду ли-лаҳи аллази саййара ал-абда мулуқан биссабри ва саййара ал-мулук аబдан бишишаҳвати. МАЪНИ УЛ БЎЛУР: шукр ул тенгригаким қулларни сабр била подшоҳ қилур ва подшоҳларни эвмаклик бирла шаҳват ҳавосидин куллукға тегуур. Юсуф черик товушиндин Зулайхо унин эшифтади. Мавло таоло елга фармонладиким, Зулайхо унин Юсуфнинг қулоқинға тегурди эрса жиловин тортиб тинглаб айди: «Эй Зулайхо!» Юсуф унин Зулайхо эшиitti эрса севунмишдин беҳуш бўлди. Юсуф ани андоғ кўруб йиғлади. Ўзина келди эрса айди: Айна шоббуки жамалуки қолат афнайту фи хуббика. «Ул кўркклук йигитлигинг қани?» Айди: «Санинг севукликингда йитурдум». Қола айна молуки қолат ифтадайту лиман жа'а бихабарика яъни: «Ул молинг, товаринг қани?» Айди: «Санинг хабаринг келтурганларга фидо қилдим». Сумма ма аллази азҳаба басараки қолат шиддату ал-ҳузни мин ҳижроника яъни: «Ул кўзунг недин кўрмас бўлди?» Айди: «Санинг фироқингда кўрмас бўлди, йиғламоқдин». Юсуф айди: «Эмди не тилаюрсен?» Айди: «Юзунгни бир кўрмак тилаюрмен». Юсуф айди: «Муни эвга элту боринг. Ман тушмишда келтургайсиз манга». Зулайхони Юсуф саройига элтилар. Юсуф келганда келтурдилар. Анчада Яъқуб ялавоч тирик эрди, Зулайхонинг қиссасин эшитмиш эрди. Зулайхони уннатиб кечмиш ҳолларин сўрди. Қамуғин кўнилилк уза айти берди. Яъқуб айди: «Эй Зулайхо, Юсуф севуклуги ҳануз кўнглунгда борму?» Зулайхо айди: «Аввалқидин ҳоли севуклугум зиёдароқ турур». Юсуф илкинда қамчи бор эрди. Зулайхо айди: «Эй Юсуф, ул қамчини менга тута бергил». Юсуф Зулайхонинг оғзига тута берди «оҳ!» қилди, оғзиндин ўт чиқиб қамчини куйдурди. Аймишлар, ул қамчи олтундин эрди. Аймишлар, оғзиндин ўт чиқди эрса қамчи эриди, оқди. Юсуф айди: «Санинг кумушдин бир бутунг бор эрди, не қилдинг?» Зулайхо айди: «Бир кун қўптум, ул бутфа бориб айдим сексан йил бўлди сенга тапнуруман. Қарибим, қуртқа бўлдум. Бу кун сандин уч ҳожатим бор раво қилғил. Уч ҳожатим ул турурким, йигитлигимни манга қайта

бергил, иккинчи, аввалқи күркүмни манга қайта бергил, учунчи, күзүмни күрар қылғыл. Нече айдим эрса жавоб бермади. Ачиғландым, бир олдим, уруб ул бутни пора-пора қылдым, ўтға ёқдим. Энди сенга келдим. Тўрт ҳожатим бор. Тенгри азза ва жалладин тилаю бергил. Қабул қилсанг айтайнин». Юсуф қабул қылди. «Не туурур ҳожатинг?» теди. Зулайхо айди: «Аввал ҳожатим ул тууруким, йигитлигимни манга қайта берсун; иккинчи, аввалқи күркүм манга қайта берсун; учунчи, күзүмни күрар қылсун. Бу уч ҳожатимни право қылса тўртунчини андин сўнг айғайман». Юсуф Яъқуб ялавочдин дуо тилади. Яъқуб дуо қылди эрса Зулайхо йигит бўлди, кўрки қайта келди, кўзлари кўрар бўлди. Зулайхо дарҳол имон келтурди ва мусулмон бўлди. Юсуф сўрди: «Ул яна бир ҳожатинг не туурур?» Зулайхо айди: Ҳожатим улким, мани ўзунгга никоҳ қилиб олғил». Юсуфнинг ўфкаси келди. Уни ташқари қовдурди. Ул ҳолда Жаброил келди, Яъқуб ялавочга салом тегурди, айди: «Эй Яъқуб, мавло таоло ёрлиқар, Юсуфга айғил қабул қилған ваъда етсун, яъни ҳожатин битказсун, никоҳ бирла олсун». Яъқуб Юсуфга мавло ёрлиқин тегурди эрса Юсуф қабул қылди. Тўй асбобин ануқлади, ақд қилғали ўгради. Мавло ёрлиқи бирла Жаброил етилди Юсуфга Зулайхони ақд қилмоқ учун. Ҳавво онамизни Одам отамизга ақд қилурда мавло таоло ўз ариғ зоти бирла хутба ёрлиқамиш эрди. Ул хутба Одам қиссасинда етилди. Жаброил ул хутбани ўқуди, ақд қылди. Миср халқи қамуғ севундилар. Яъқуб ялавоч изига шукр қылди.

Аймишлар: мавло таоло Зулайхонинг кўнглунгдаги севуклукни Юсуф кўнглунга солди. Зулайхо кўнглунга оллоҳ таоло ўз севуклугин солди Зулайхо мавлоға тун-кун тоат қила бошлади. Юсуф севуклукин унуди. Ахборда келмиш, қачон Юсуф ўграса Зулайхо қочар эрди. Юсуф айди: «Эй Зулайхо, бу чоқға тегру ман сандин қочар эрдим, сен сўнгумдин югурур эрдинг. Эмди не бўлдиким ман сўнгингдин югурурман, сан мандин қочарсен». Зулайхо айди: «Анчага тегру латиф кўрдум анга исиндим, эмди латиф бўлдум, анга сигиндим. Ва ҳува ал-латифу ал-хабиру. Ул кун иззат кўрдум, кўнгул бердим, бу азиз бўлдум анга уландим. Ва ҳува ал-'азизу ар-раҳим. Аймишлар: бир кун Юсуф Зулайхога ўгради, тутқали етди, Зулайхо қочди. Юсуф сўнгидин югурур эрди. Зулайхонинг орт этакиндин тутди, тортиди эрса, йиртилди. Зулайхо юз эвурди, айди: *Иа Юсуфу ҳаза қамисун биқамисин кўнглак ўрнига кўнглак ийтилди*.

ҲИКОЯТДА келмиш, Бағдод халифаси Хорун ар-Рашид бир йил Бағдод бўзунига ошлиқ бериб жумласин сотқун олди, қуллуқ битигин берди. Бир кун отланиб ёзиға чиқди. Тақи мунонди қилдурдиким, эй Бағдод бўзуни, ёзиға чиқинг. Тақи хазинада неким олтун кумуш бор эрди барчасин

қачирларға юклатиб чиқартди, қуллук битикларин келтүртди. Мунодий қылдурдиким, эй Бағдод бўзуни, қамуғингизни ман мавло таоло ризоси учун озод қылдим. Тақи мани тасарруфимдағиларни ҳам озод қылдим. Битикларин бердүртди. Ул жумла молларин ҳам бағишлади, ул ҳалқ молтоварларин улаштилар. Ул ҳолда бир қорабош мол-товарга боқмади, озоз битигин олмади. Ҳоруннинг этакин тутди. Ҳалоиқ ани кўруб тонглаб айдилар: «Эй заъифа, жумла озодлиқ битигин олдилар, мол-товар олдилар, сен не учун олмассен?» Айди: «Ман кўрарман қамуғ ҳалоиқ мол-товар мундин олур. Ман ул молни қўйуб мунинг этагин тутқаним андин туурким, қамуғ муродларим мундин ҳосил бўлғай дерман». Мундагуқ Зулайхо айди: «Эй Юсуф, мен сени сувдум, кўнгул бердим, ёлбордим, манга боқмадинг, эшитмадинг эрса яратқан изимга ёндим. Ул қапуғга тапуг қили ёбушдим эрса йигитлигимни, кўркумни, кўзумни қайта берди. Молу товару ҳурматимни бурунқидин зиёда қилди. Охири сентек суваримга қовуштурди. Ул қабуғни нетак кўзайин, аниг тапуғин нетак қилмагайен», теди. Миср ҳалқи севунуб моллар исор қилдилар, ҳадялар келтүрдилар. Зулайхо барчасин Юсуф қариндошлариға берди. Юсуф бирла Зулайхо ўн секиз йил тириклик кечурди, етти фарзанд бўлди: беш ўгул, икки қиз.

АЙМИШЛАР: қачон Зулайхони Юсуфга ақд қилдилар эрса икагу хилват қилдилар. Зулайхо айди: «Эй Юсуф, мен сени эмдига тегру севдугум андин эрдиким, сенинг кўркунг, жамолинг бор эрди. Кўрклукни севмак айб эрмас. Икинчи ул эрим ганин эрди, манга ёвумас эрди. Ўн секиз ёшда анга тушдум бу кунга тегру эр бирла қовушмоқ лаззатин кўрмишим йўқ, онадин туғмишдек ариғман. Қачон эрим манга ўғраса қаттиғ чорлаб мандин қочар эрди. Сўрсам айтур эрди, қачон ман санга ўғрасам, орқангдан икки арслон қўпа келиб манга ҳамла қилурлар, улардин қочарман теюр эрди». Юсуф айди: «Эй Зулайхо, ул икки арслон эрмас эрди, фаришталар эрди. Мавло таоло ёрлиқи бирла сени коғирдин манинг учун сақлатди». Қачон Юсуф Зулайхога қўшилди эрса Зулайхо онадин туғмиштек қиз эрди. Ул ҳолда Зулайхо бу шеърни ўқуди.

ШЕЪР

Ики нангдин сени сувдум, эй кўнгуллар зийнати,
Эрмади ўйнашлиқимдин ушбу нафсим рағбати.
Санда кўрк эрди малоҳат манма ёш ўғлон кичик,
Кўрса кўрклукларни сувмак анбиёлар сийрати.
Икиланч эрим Азиз ганин эрди белгулук,
Тирик эрканча тугалга зоҳир эрди гуннати.

Ногаҳон эрим Азиз ўғраю келса ул манга,
Қочууруди ани мандин икки арслон ҳайбати.
Ман онадин түгмушимтек ҳам эрурман ушбу кун,
Эмдига тегру танимга тегмади эр лаззати.
Айтайнин шукрин изига тоат ичра қатланиб,
Қайда билинур текмаларга ушбу неъмат қиймати.
Кўрқда усмат, ишқда вуслат, мулк, нубувват бу қамуғ
Қўллар узра гар телим бор мавломизнинг миннати.

Аймишлар, мавло таоло ялавочларга қаю тишини тақдир қилди эрса ул тишини кофирдин сақлади. Зулайхони Юсуф учун сақламиштек. САВОЛ: «Ялавочимиз Мұҳаммад мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам Хадичани юзи очиқ олмадиму?» ЖАВОБ: «Мавло таоло ялавочларға тишиларининг бурунқи эранларини бирор турлук иллат бирла мубтало қилди, хотунлариға қовушу билмадилар, Азизи Миср менгизлик».

Йигирми йилдин сўнг Яъқуб ялавоч вафот қилди. Райён малик ўғли отаси ўрнунда ўлтурди. Аммо қамуғ мулкини Юсуф билур эрди отасидин сўнг йигирми тўрт йил тирилди. Андин сўнг уч ой етти кун оғриди. Охир умри бўлди эрса муножот қилди: Изиё, манга мулк бердинг тақи туш илмини, тақи шариат илмини ўграту бердинг Рабби қаг аатайтаний минал-мулки ва аллаштаний мин таъвимил-аҳадис.

САВОЛ: Юсуф айған мулк қайда эрди? Мунга ЕТТИ ТУРЛУК ЖАВОБ. Аймишлар, АВВАЛ ЖАВОБ ул турурким, Юсуфга ҳасад қилдилар, анга-ўқ мунглуғ бўлдилар. ИКИНЧИ ЖАВОБ, кўрк мулки эрди. УЧУНЧИ ЖАВОБ, кўнгул мулки эрди. Кўрганлар Юсуфни сувдилар, кўрмаганлар эшитиб сувдилар. ТЎРТУНЧИ ЖАВОБ, жувонмардлиғ мулки эрди. Аймишлар, очлиқ йиллар ҳеч ким эрса Юсуфдин жувонмардрак йўқ эрди. БЕШИНЧИ ЖАВОБ, ялавочлиғ мулк эрди. Ўн секиз ёшинда ялавочлиқ ҳосил қилди. ОЛТИНЧИ ЖАВОБ, мавло таоло қазосинга ризо эрди, атосинга қониъ эрди. ЕТТИНЧИ ЖАВОБ, қамуғдин очуқроқ Миср мулки эрди.¹

...Аларға аиди: «Йўл беринг, Абул Валидга кириб айтур сўзим бор». Улар кулуштилар, Абул Валид ким бўлур билмасмиз бу сарой бизинг тенгримизнинг турур теб. Мусони тиланчи соғиндилар, йўл бермадилар. Мусо аиди: «Сиз йўл берманг, ман киарман»,— теди. Мусони ургали тегдилар. Мусо таёқ кўтурди, сарой қабуғин урди. қабуғ очилди. Бу қирқ эшикчи ўгсус бўлдилар. Аймишлар, Фиръавн

¹ Қўллётманинг шу ерида «Юсуф ва Зулайҳо» достони узилиб, кейинги саҳифадан бошқа ривоят бошланади. У ривоятнинг бошланиш қисми ҳам қўллётмада йўқ.

қабуғинда улуғ майдонлар бор эрди. Текма бир майдон бошинда зангилаар, ҳабашийлар, дайламийлар соқчи эрди. Аммо хос майдон бошинда арслонлар, барслар, пиллар, итлар, түнгизлар ётмиш эрди. Ким эрсага бошли бўлмаса кири билмас эрдилар. Қачон Мусо майдон бошига келди эрса ул қуртлар Мусони кўруб қўрқтилар. Қочиб Фиръавнга бордилар. Фиръавн уларни кўруб қаттиғ қўрқти, қабуғларни боғлатти. Мусо қабуғга келиб таёқ бирла калқани урди. Ул уннинг қўрқунчидин Фиръавннинг сақоли оқарди. Эшикдин кириб Мусо таёки ерга солди — улуғ йилон бўлди. Бошини кўтарди, оғзиндин ўт чиқар эрди. Оғзин очиб Фиръавнга табунди, устун эрни Фиръавннинг бошидин бир қари устун эрди. Остин эрни тахтнинг азоқиндин остин эрди. Фиръавнни ютқали тикди. Фиръавн қўрқуб тахтдин орқан ийқилди, табаси қуий азоқи юкори бўлди. Қуллари Мусоға табундилар ургали. Мусо илкин қўйнидин чиқарди кундек қумиор эрди. Кўзлари хира бўлди. Қамуғ чиқтилар, Фиръавн секирди, тўнин судраю қочти. Оқсоқ эрди ул кунга теги ким эрса оқсоқлиқин билмас эрди. Фиръавн сув юзинда тахт уруб ўлтурур эрди. Улуқ ерда ёзиламоқға ер қилмиш эрди яна тахтга ўлтурур эрди.

Аймишлар, ул кун қўрқмишиндин юз йўли ёзилади, қирқ йўли ранж тўнинг булғади. Аймишлар, Мусо Ҳорун бирла Фиръавн эшикинга бордилар. Бир йилға теги йўл булмадилар. Қачон Фиръавнга кирдилар эрса Фиръавн Мусони таниди, сўрди: «Кимсан?» Айди: «Икагу тенгрининг ялавочларимиз, сенга келдук». Иннаа расулу раббил оламин. Айди: «На сўз келтурдингиз?» Айдилар: «Ёрлиғ ул турур бани Исроилни бизинг бирла изғил». Ах арсил маано бани Исроил.

Фиръавн Мусодин қўрқмиш эрди. Айди: «Билмазмен сени». Мусо айди: «Мунча йил санинг бирла эрдим нетак билмазсен?» Фиръавн таниди... оғди, айди: Мен сени кичиклиқда эктуладим қач ийллар манда эрдинг алам нураббика финаа валидан ва либиста фина мин умурика синий қилғу ишни қилдинг фаъалта фиълатакал-латий фаъалта яъни қибтийни ўлтурдунг». Мусо айди: «Қилдим ўлтурдум, vale ўлтурурга кўнглум ийқ эрди. Ул мандин хато кечди тақи сандин қочдим. Эмди изи азза ва жалла манга ялавочлиқ берди. Фавахаба лий раббий хукман ва жаъланий минал мурсалин». Фиръавн айди: «На ялавочлиқ келтурдунг?» Айди: «Изи азза ва жалла ёрлиқар: «Имон келтургил кофирлиқни қўйғил». Фиръавн айди: «Билурсен тенгри манман, ер-кўкни ман яратдим, халойиқ манинг қулим турур». Мусо айди: «Сен бир чибин яратурға қувватинг ийқ. Эмдига теги тенгри манман тединг. Эмди ёнғил, тавба қилғил, қамуғини сандин кечуур. Яна тўрт йил умр берур, мулкунгни ортуур. Ёрин ўрнунгни ужмоҳда қилур». Фиръавн бу сўзни эшилди, кўнглига хуш келди, айди: «Эй Мусо, ёнғил, элингга борғил,

құлдошларим бирла кенгашайин. Қамуғимиз имон келтуралинг». Мусо ёнди. Бани Истроил бўзуни бу сўзга қамуғ севундилар. Фиръавн, Ҳомон азин беклари бирла йигилиб кенгаштилар. Имон келтургу кўнгул бўлди. Ҳомон айди: «Сен хато қилурсен, телим йиллар бўлди тенгриман, тединг. Бу кун қуллуқғаму киурусен. Кучинг бор, черикинг бор, надин қўрқарсен? Қочқоқни тута оласмусен? Элдин қува олмасмусен ё кэнду ўлтура билмасмусен. Бу турған сарҳангларға айғил бир соатда ҳалок қилсунлар. Ким эрса анга бўлушса санчишалинг». Фиръавн айдиким, андин икки қўрқунчим бор, бири таёқ ерга солса йилон бўлур, бири илиги ой кундек ёруқ. Кўзларни хира қилур. Ҳеч ким ўтру тура билмас. Ани нетак қилурмиз. Ҳомон айди: «Бу сўзниким, айтурсен жодулуқ турур. Ул биздин борғали жодулуқ ўрганиши. Бизда ҳам жодулар кўп бор. Улар бирла талашсунлар». Яна айдилар: «Мусо улуғ биликлик жоду турур инна ҳаза ласаҳириун алим» Фиръавн айди: «Бу Мусо жодулуқи бирла сизларни бу элингиздин чиқармоқ тилаюр. Сизлар не теюрсиз?» Юриду ан юхрижакум мин арзикум бисиҳриҳи фа маза таъмурун. Айдилар: Сен йиғғин, улар тақи жодуларини йиғсунлар. Қолу аржиқ ва аҳоҳу вабъас фил мадаини ҳаширин. Фиръавн қамуғ жодуларни йиғдурди. Аймишлар, йигирми беш минг жоду ҳозир бўлди, яна бир қавлда ўтуз минг. Бу мунча жодуларда етмишни уздурмиш эрдилар. Яна булардин тўртини уздурдилар бирининг оти Собур, иккинчининг оти Фобур, учунчининг оти Ҳатҳат, тўртунчининг оти Баҳсафи. Буларға айди: «Бир улуғ жоду келиб турур, таёқини йилон қилур. Айдилар: Бу жодулуқ осон турур. Биз аларни енгасмиз не бергайсен? Аинна ланаа лаажран ин куннаа наҳнул-ғолибин, Фиръавн айди: на тиласангиз берайин тақи ўзумга яқин қилайин қола наъам ва иннакум ламинал муқаррабин». Анчада Мусо етиб келди. Фиръавн мусулмон бўлғу умончиди. Фиръавн айди: налук келдинг? Мусо айди: тунаги сўзга келдим. Фиръавн айди: биз ҳам жодуларни келтурдук. Талашғил кўралинг. Мусо айди: Биз жоду эрмасмиз, тенгрининг ялавочларимиз. Ёрлиғ ул турур имон келтургил Бани Истроилни бизга бергил.

Аймишлар, ул ҳолда Ҳомон қўбти Фиръавн учун жавоб аймоқға ўгради. Мусо Ҳомонға манъ қилди. Сенга келмишимиз ийқ. Тек турғил, Фиръавн жавоб этсун теди. Ҳомон Фиръавн сўз ўграту бошлади, айди: «Сўргил, кимдин келмиш, кимга келмиш, кимга сўзлаюр». Фиръавн сўрди. Мусо айди: «Мани, тақи сани яратқан тенгридин ёриқ келтурдум». Фиръавн айди: «Ман кэнду тенгриман». Мусо айди: «Сен тенгри эрмассен. Сенинг менинг тенгримиз бир оллоҳ турур». Фиръавн айди: «Сизинг тенгрингиз ким турур?» Фаман раббукума йа Мусо. Мусо айди: тенгримиз ул турур, қамуғ ҳалойиқға рўзи берган, йўл кўргузган қола раббунал

лази аъто кулла шайин халкаху сумма ҳада. Ҳужжатлар эдишилар. Охири наврӯз кунига йигилмоқ бўлдилар қола мавзиудухум ёвмуз зинати ва ан йўхшаран насу зуҳан. Ёзида майдон ануқладилар, минора қўбордилар, тахт ўрнаттилар. Фиръавн, Ҳомон ўлтурдилар. Фиръавннинг боши уза қўбба қўбордилар. Адизлиги қирқ қари.

ЖОДУЛАРНИНГ ЁЛГОН СЎЗЛАРИ

Аймишлар, тўрут минг йўли тўрут минг эр йигилди. Бани Исройлма қамуғ ҳозир бўлдилар. Олмиш қачир юки жоду келтурдилар. Аймишлар, ул жодуларда тўрут юзни узурмишлар. Текма бири бирла бир юк таёқ, бир юк йибларни таёқнинг учун ўнгдилар, симоб тўлдурдилар. Яна елимладилар. Ичинда симоб таъбия қилдилар. Фиръавннинг ўнгинда қирқ минг яроғлиғ отлиғ эр, яна қирқ минг яроғлиқ пиёда турдилар. Аймишлар, бу муқобала Скандарияда эрди. Жодулар келдилар. Фиръавн оти уза онт ичтилар, биз Мусо уза ғолиб келурмиз. Қолу биъиззати Фиръавна иннаа ланаҳнул-ғолибун. Айдилар: «Эй Мусо, сенму бурун кўмушурсен ё бизми бурун кўмушурмиз?» Мусони оғирладилар. Аймишлар, ул ҳолда Жаброил келиб ҳаводин ун қилди: «Эй жодулар, мавло таоло ёрлиқар. Сиз манинг ялавочимни бурун сен кўмушгили, тедингиз. Манинг иззатим ва жалолим ҳаққи ҳурмати сизларга имон хилъатин кийдургунча бу кунни уларга туғурмагайман». Бир қумлиғ қўлға кирдилар, жодуларин кўмуштилар. Ҳаво исиди кун иссиги йилонларға тегди, симоб қизиди. Йиблар тебрану бошлади. Халойик юриор саниди.

САВОЛ: Мусо ялавоч эрди, налук қўрқти? ЖАВОБ: Мусо ул жодулардин қўрқмади. Халойик ани кўруб арсиқ-масунлар теб қўрқти. Хитоб келдиким, эй Мусо, қўрқмағил, сенинг илкинг устун турур қулнаа ла тахаф иннаقا антал-аъла. Эй Мусо, илкингдакин кўмушгили ва алқи ма фи яминика талкаф ма санаъу. Таёқни кўмушди. Бу таёқ бир бузург йилон бўлди. Қуйруқин тўқию Фиръавнни қабади. Оғзин очиб ул жодуларнинг қамуғин ютти. Мусо йилонни қўлинға олди — баёқитеқ таёқ бўлди.

Аймишлар, секиз юк жоду эрди қамуғини йўқ бўзун қилди. Жодулар улуғи Шамъун отлиғ кўзи кўрмас эрди. Аймишлар, Юханна эрди қамуғининг устоди эрди. Анга бориб айдилар: «Ёлғуз таёқ жодуларимизни еди». Шамъун айди: «Ул жоду емищдин сўнг узунроқ бўлуб йўғунолдиму ё йўқму?» Айдилар: «Йўқ, Шамъун айди: Бизма андоғ жодулик қилурмиз, аммо узун тақи йўғун бўлур. Бу йўғнолмамиш. Маълум бўлдиким, Мусо ялавоч турур. Ман имон келтурдум сиз ҳам келтурунг», — теди. ФОЙДА. Қаюма

ишиңи ўгранса тамом ўгрангу. Шамъун жодулиқни тамом билур учун йилон узамади, ортмади эрса ҳақиқатни билиб имон келтурди. Қамуғ сажда қылдилар. Айдилар: «Олам-лиглар изи санга имон келтурдук». *Фа улқияс-саҳарату сажигина қолу ааманнаа бираббиль оламин.* Фиръавн айди: «Анлағүк раббул — оламин манман». Улар айдилар: «Сени аймасмиз Мусо тақи Ҳорун тенгрисиға имон келтурдук. Рабби Муса ва Ҳаруна». Фиръавн айди: «Манга кенгашсиз имон келтурдингиз Қола аамантум лаҳу қобла ан аазана лакум». Сизинг кэнду Мусо бирла тилингиз бир эфмиш, жодулиқда устодингиз ул турур. *Иннаҳу лакабирикум аллазий алламакумус сеҳра.* Айди: иликларингизни кесайин. Айдилар, санга келиб қўл қовуштуруб табуғ қилғандин иликлар кесган йиграк. Яна айди: азоқларингизни кесайин. Айдилар, бу қабуғга келиб табуғ қилған азоқларни кесган йикрак. Яна айди: қамуғингизни хурмо йифочдин осгайман. *Фа лауқаттианна айдиякум ва аржулакум мин хилафин ва лаусаллибаннакум фи жузуъин-нахли.* Айдилар: бизни оссанг, сенинг тенгриликнинг ёлғони билгургай. Нетак теса биз устун сен остун бўлсанг тенгриман тедукинг ёлғон бўлмасму? Фиръавн айди: «Сизларни қин бирла ўлтурайин. Манинг қинимму қаттироқ, анинг қиниму қаттироқ билгайсиз». Улар айдилар: «Ўл нарсаким биз андин кўрдук сени анинг уза узурмағаймиз қолу лан нұсьирақа ала ма жаъанаа минал байшинаати. Сен, бу кун дунё не ким тиласанг қилғил. *Фақзи ма анта қозин иннаша тақзий ҳазиҳил ҳаятад дуня.* Биз изига имон келтурдук, умончимиз ул турур. Ул бизни ёрлиқағай. Сен куч бирла жодулук қилдурғанларни кечургай. *Иннаа ааманнаа бираббинаа лаияғифра лана хатоёнаа ва ма акраҳтанаа алайҳи минас-сиҳри.* Сенинг ҳукмунг фоний турур, Мавло таоло ҳукми боқий турур. *Валлоҳу хайрун ва абқо.* Қушлуқ, вақтинда жодулук қилдилар, кун ўртада имон келтурдилар, охшоми шаҳид бўлдилар ужмоҳга бордилар.

ОЙСАНИНГ ҚИССАСИ

Фиръавн Мусоға, таҳдид қилди ўлтургайман теди. Ойса айди: уфтамасмусен, мунча мўъжиза кўруб мусулмон бўлмадинг, мусулмон бўлғонларни ўлтурдинг. Фиръавн айди: сенма мусулмон бўлғонларға имон... бўлмағил. Бу ишлар қамуғ сендин кўргу Мусо тенгрисиға топинурсен. Ойса айди: менинг тенгрим оллоҳ турур теб мусулмонлиғ билгуртти. Фиръавн Ойсани тутдурди. Қирқ кун ош-су бермади. Түрлук уқубатлар қилди, ёнмади. Тўрт темур қозуқ ерга қоқиб, Ойсани керди.

Аймишлар, Фиръавндин ўзга ким эрса мундоғ қилмиши

йүқ эрди. Бу қирқ кун Ойсанинг дуоси бу эрди: *Рабби ибни лий индака байтан фил-жаннати ва нажжиний мин Фиръавна ва амалихи ва нажжиний минал-қавмиз-золимин*. Мавло таоло нурдин бир қубба изди, ким эрсанинг кўзи Ойсанинг танига тушмасун теб. Ул темур қозуқларда орқан ётурда сусади. Мавло таоло ужмоҳдин шарбат изу берди, ёрлиқади. Олтун занжирга иссиғлик ҳавода керилгу турур. Ани ичти ужмоҳ уланди. Андин сўнг халқ Мусоға юзланди. Мусулмонликға кири бошладилар. Фиръавн халҳаро уфтани нақилгусин билмади, ожиз бўлди. Айди: манинг Мусо бирла ишим йўқ кэнду кўкка ёвуқланайин, Мусо тенгрисин кўрайин. Ҳомонга айди: ўт ёқғил, кирпич пишурғил, сарҳ қўборғил. Анга ошибб, Мусонинг тенгриси борму, кўрайин. Бу Мусо ёлғон айтур бўлғай кўрайин. *Фа авқид лий я Ҳаману алат тини фажъал лий сарҳан лаъаллий атталиъу ила илаҳи Муса ва инний лаазуннуҳу минал қазибин*. Ҳомон кирпич куйдурди, хумдонлади, Фиръавндин бурун ким эрса пишиғ кирпич қилмиш йўқ эрди. Оҳак бирла пишиғ кирпич бирла ётпурди.

Аймишлар, ул минорани онча ошурдиким анинг кўлакаси кун уврулса юз йигочлиғ ерга борур эрди. Тақи аймишлар, ердин миноранинг тепасинга тегру тутуш эранлар туруб кирпични илиқдин иликка берур эрдилар. Ул кирпич минора тепасинга ошқунча икки кун икки тун кечар эрди. Фиръавн ул минораға ошибб кўкка боқти, ердин кўргантек кўк кўрди. Азин нарса кўрунмади. Яна инди, айди: «Мусо ёлғон сўзлаюр эрмиш, кўкда тенгри йўқ». Ернинг, кўкнинг тенгриси манман, оғзинга туфроқ, ўзга тенгри йўқ», — теди. *Ма алимуту лакум мин илаҳин гайрий*. Фиръавн бани Исройлга ўфкалик бўлди, қаттиғ эмгату бошлади. Айдилар: «Эй Мусо, эмгакимиз ортуқ бўлди, мавло таолодин тилагил бизга фараҳ берсун». Мусо айди: «Сабр қилинг, мавло таоло душманни ҳалок қилғай». Мусо Фиръавнга келди, айди: «Имон келтургил, бани Исройлни манга бергил, йўқ эрса дуо қилғам азоб келгай». Фиръавн Мусоға қаттиғ сўзлади, на қилсанг қилғил теди. Мусо қирқ тун-кун мавлога дуо қилди, ёлборди. Жаброил келиб айди: эй Мусо, кўнглунгни хуш тутғил, азоб етилди. Изи азза ва жалла Мусоға ялавочлиқда тўқуз нарса бермиш эрди.

Аввал таёқ, икинчи байзо, илик, учунчи инфижор, тўртунчи инфилок, бешинчи тўфон, олтинчи чугурка, етинчи куя, секизинчи бақа, тўқузинчи қон фа арсалнаа алайҳим ат-туфана вал жарода вал қуммала ваз зафадиъа ваг дама аяаатин муфассалатин.

Ул тўфон келди етти тун-кун ёғин ёғди, Миср ичи сув тўлди. Ҳалқ ёзига қочди. Фиръавнга келиб айдилар: «Тенгри эрсанг сувдин бизни қутқарғил». Фиръавн айди: «Бу ишни Мусо қилди анга бориб ёлборинг бу азоб кетса имон кел-

турайин. Бани Исроилни анга берайин». Мусоға келиб ёлбордилар. Мусо дуо қилди, түфөн күтрулди, ер қуриди. Ще ўтлар унди, чечаклар очилди. Айдилар: «Яғин азоб-азоб теюр эрдүк, бу кэнду бизга роҳат эрмиш», — теб имон келтурмадилар. Мусо яна қирқ тун-кун дуо қилди. Бу қирқ кун ичинде ошлиқлари экинлари күркленди. Изи азза ва жалла чугурка изди, ошлиқдарин ею бошлади. Учса кун күрунмас эрди. Йиглаю Фиръавнга келдилар. Эл улуғларинга айди: сизма булар бирла боринг Мусоға здинг. Ул йўли ом ҳалқи келди. Ом эътиқодсиз бўлур. Эмди биз хослар келдуқ. Бу азобни биздин кетарур бўлсанг бизмана имон келтуралинг. Бани Исроилни сенга бералинг теб ёлбордилар. Мусо ижобат қилиб дуо қилди, мавло таоло иссиғ ел изди. Қамуғ чугуркани куйдурди. Егучча ошлиқ қолди. Улар аҳд синдурудилар, имон келтурмадилар. Мусо яна қирқ кун дуо қилди яёғ чугурка келди. Қолган ошлиқларин еди. Баъзилар аймешлар, куя бўлур. Ошлиқларинда куя қўпти бирағу ўн соғу ошлиқ тегирмонга залтса келгунча уч соғу қолур эрди. Яна Фиръавнга ёлбору келдилар. Фиръавн ўз қатиндақи бекларини изди. Мусоға этинг тақи бир йўли бизинг учун дуо қилсун. Бу азоб кетса мусулмон бўлғаймиз бани Исроилни санга бергаймиз. Мусоға келиб айдилар. Ялавочлар кўнгли юмшоқ бўлур ижобат қилиб дуо қилди куя ҳалок бўлди.

ЧУГУРКА ҚИССАСИ

Анас ибн Молик разияллоху анху айди: ялавочимиз Мұҳаммад Мустафо саллоллоху алайҳи ва саллам чугурка келмишда бу дуони ўқур эрдилар. Аллоҳумма ахликил жарода Аллоҳумма иқтас даираху Аллоҳумма уқтул кибараҳу ва аҳлик сифораҳу ва афсиг байзаҳу ва хуз биафваҳиҳи ан маъайишинаа мин арзакинаа иннанаа самиъуг дуъа.

Яна Жобин ибн Абдуллоҳ ривоят қилур: Умар разияллоху анху халифа бўлмишда чугурка туганди. Ким эрса чугурка хабарин аймади. Умар разияллоху анху қазгулуғ бўлди. Шомға, Яманга киши йиборди. Ямандин бир овуч чугурка келтурдилар. Умар кўрди эрса уч йўли «Оллоҳу акбар» теди. Тақи айди: Расул алайҳис-саломдин эшиттим, айди: Халақа-ллоҳу таъала алфа умматин минҳа ситтумиатин фил баҳри ва арбаумиатин фил барри. МАЬНИСИ УЛ БЎЛУР. Изи азза ва жалла ер юзинда минг турлук ҳалқ яратти. Уларда олти юз сувда туур, тўрт юз қуруғ ерда туур. Бу мунча танлигларда энг илки чугурка ҳалок бўлғай. Анда кезин азинлари йўқолу бошлагай, тузулмиш мунчук йиби узулмиштек торилгай.

Мақсугға келдук. Қачон чугурқа қолмади эрса айдилар:

егу нарсамиз қолмади на теб мусулмон бўлалинг. Мусо яна дуо қилди қамуғ сувларда на бор эрса чиқтилар мавло таоло ёрлиқи бирла. Аймишлар, Мусоға ёрлиғ бўлди Нил дарёси қироқинга келди, Таёқ бирла ишорат қилди. Остинустун бақалар бири биринга ишорат қилдилар. Ҳатта харажат минал баҳри мислил лайлис дамиси Қоронгулуқ менгизлик чиқтилар. Ул кишининг эгнига тегдилар. Тунла ёттилар, тонг бирла қўбтилар — жумла ариқларда сув қон бўлмиш. Бани Истроилнинг ариқлари андағуқ сув оқти. Қаю қибтий ул сувдан ичти ўлдилар. Етти кун қон оқти, Фиръавн отланиб сув бошинга борди. Қамуғ ариқларни қон кўрди, ёлғиз бани Истроил ариқи сув оқар. Бирағу айди: «Ман явлоқ сусадим», теб аёқ олди, илкин сувға қотти. Илки теккан ер қон бўлди. Теграси ҳамон сув оқар. Қибтий, бани Истроил бир ердан сув олсалар, бани Истроил олған сув, қибтий олған қон бўлур эрди. Ожиз бўлдилар. Фиръавн тош йиғоч сўра бошлади. Мавло таоло қудратин кўргузди, йиғочдин сўрган сув бирла қонмади. Тақи ортукроқ сусади, яроғи қолмади, айди: «Мусоға ман борайин, азинлар аҳд синдурудилар сўзларинга тегмадилар. Ман аҳд қилайин сўзумга тегайин», теб Мусоға келди. Айди: Сен дуо қилғил бу бало кетсун ман мусулмон бўлайин. Тақи бани Истроилни сенга берайин». Мусо қабул қилиб, дуо қилди: қон балоси кўтрулди. Сувлари оқа бошлади. Мусо Фиръавнга келди сўзунгга етгил, теди. Фиръавн айди: «Бани Истроилни берайин. Мунда турмагил бу вилоятдин чиқарғил. Оталаринг вилоятиға борғиб», — теб бани Истроилни сочди. Мусоға тобшурди. Молларин бермасман, теди. Мусо бани Истроил улуғларин йиғди, дуо қилди. ЁРАЛИФ бўлди: бани Истроил, эранлари, тишилари қибтийлар эвинга кирсунлар, элтсунлар. Ёрин бизинг ийдимиз бор. Молимизни бизга беринг кийим — тутум, қулоқдағи қўлдағи нарсаларни бизга амонат беринг. Ёринг ийдимиз қилиб яна келтуруб бералинг, — тедилар. Мавло таоло қибтий тишиларининг кўнглинга меҳр солди. Қамуғ олтун-кумуш юзук, билазук исирғаларин бани Истроил тишиларинга бердилар. Яна ёрлиғ бўлди: қабуғларинга қон сувадилар. Тунла чиқарда бири бирини танимоқ учун тун ёрими бўлди эрса чиқтилар. Мавло таоло қибтийларға уйқу кўмушти: бир қибтий уйғонмади. Ул ҳолда Мусо ялавоч кўнглига тушди. Юсуф ялавоч қилмиш эрди. Мусо манинг сўнглукимни чиқариб Канъонга элтгай теб. Ким эрса Юсуф ялавоч сўнгукин қайдалиқин билган борму? Бир қуртқа айди ман билурман. Мусо, айғил теди. Айди: «Бир ҳожатим бор раво қилмагунча аймасман». Мусо айди: «Ҳожатинг не турур?» Айди: «Ҳожатим ул турурким, ужмоҳ ичинда санинг бирла бўлам». Мусо қабул қилди, Юсуф сўнгукин олиб чиқти ўн икки сибт эрдилар. Тегма бир сибт йигирми минг эрдилар, Мусо дуо қилди: қибтийлар моли, товари қамуғ

тош бўлди. Мусо чиқти, икки юз қирқ минг соқчиғутак эр бирла. Ҳорун черик бирла сўнгини сурди. Тонг отти эрса қибтийлар уйғондилар. Фиръавнга хабар қилдилар. Фиръавн черик йигинг теб мунодий қилдурди. Бани Исроилни юклари оғир эрди яёв авратлар, ёш ўғлонлар кўп учун Мусо бани Исроил бирла ақрин юрур эрдилар.

Аймишлар, уч кун юрдилар уч юз минг эр бирла. Фиръавн отланди. Етмиш минг яёғ Мусони қовдилар. Кун туғар вақтда Мусонинг черикин кўрдилар. Мусо қавми қўрқтилар. Айдилар: эй Мусо, илгару тенгиз ортқару ёғи тедилар фа ламма тараъал жамъани қола асҳабу *Муса иннаа ламурракун* Мусо айди: қўрқманг изи азза ва жалла бизинг бирла турур. Каллаа инна маъши раббий саяҳдиний. Сувга ЁРЛИФ бўлди. Эй Мусо таёқинг бирла тенгизга ургил. *Фанфалақа* факаана қуллу фирмқин каттавсил азим. Мусо айди: киринг. Айдилар: тенгиз туби балчиқ нетак киралинг. Мавло таоло ел изди. Кун иссиғи бир соатда тенгиз тубини қуриди. САВОЛ: Олам ичинда қаю ердурким анга бир йўли кун тегди азин тегмагай? ЖАВОБ, ул турурким, Нил дарёси турур. Мусо асо бирла ургандга сувлар айрилиб дарё тубига кун тушди, азин тушмагай. Айдилар: «Эй Мусо, бу ўн икки йўлнинг текма бирини бир сибтий ўғли қизи бирла кириб ҳалок бўлса яна бири кўрмагай». Мавло ул тоғ менгизлик сувларни ўта тулуклар яратди. Қамуғлари бири бирин кўрар бўлдилар. Кўнгуллари тинч сувға кирдилар, кечтилар. Ул ҳолда Фиръавн черики етилди Фиръавн айғир от минмиш эрди. Тенгизни кўрдилар ўн икки йўл бўлмиш эрди. Мусо ани кўруб қўрқти. Мусонинг мўъжизаси эрдукин билди, аммо черикка билгуртмади, айди: манинг тенгрилиқимни билдингизму? Сув манга йўл берди теб шалтоқ бирла ёнар бўлди. Ул ҳолда Жаброилни мавло таоло одам суратинча изди. Қисрақ от миниб анинг ўнгиндин сувға тушди. Фиръавн минган айғир ани кўруб тизгинин фиръавн қўл... чиқариб сўнгиндин тушди. Аймишлар мавло таоло тўрт юз фариштани изди. Фиръавн черикининг сўнгидин тею сўрар эрди. Қибтийларма қамуғ кирдилар. Савол қилмишлар, мавло таоло ёрлиқар ва ин минкум иллаа варидуҳа, ул бўлурким сизларда ким эрса тамуғға кирмаган бўлмағай. Анбиё авлиё мўъмин кофир ва қамуғ...¹ кирур мўъминма киуримиш.

Мўъминдин кофирга не фарқ бўлди. ЖАВОБ: Кўрмасмусен, Нил тенгизига бани Исроил бўзуни кирди, Жаброил ҳам кирди. Фиръавн черикин бошлаб аларни андоғ — ўқ қилди. Ўзи саломат чиқди. Мундагуқ мўмин кофирни бошла тамуғға кирар, ўзи чиқар улар анда қолурлар: Сумма ну-

¹ Кўлэзма матнида кўринмаган ёки ўчган мисралар ўрнига кўп нуқталар кўйилди. (*Мұхаррір*).

нажжил лазинат тақов ва назаруз золимина фиҳа жиссийя. Қиссада андоғ келмиш. Мусо черики тугал сувдин чиқтилар, Мусо бир адиз ерда бани Истроилни йигиб мавло таолоға шукр қылдилар, ҳамду сано айдилар. Тақи айди: *Ё ибадажжа-лоҳ абсиру фа инна-лоҳа күд аҳлака ағуввакум фил баҳри.* Яъни мавло таоло қуллари, күрунг. Изи азза ва жалла таҳқиқ душманингизни ҳалок қилди. Дарёда қачон тамом қибтийлар дарёға кирдилар эрса сувға ёрлиғ бўлди «оқа бошла» теб. Қачон Фиръавн дарёға ғарқ бўлди эрса ул ҳолда айди: имон келтурдум аманту аннаҳу ла илаҳа лазий аманат биҳи бану Истроила. Ул ҳолда Жаброил бир овуч балчиқни олиб Фиръавнинг оғзиға тиқти. Эмдиму имон келтурурсен? Мундин бурун мавлоға ёздинг, тенгриман тединг, ёзуксиз бани Истроил ўғлонларин ўлтурдунг ва қағ асайта қаблу ва кунта минал муфсидин. Аймишлар, Фиръавн бир кун Нил дарёси қирогинда ов овлаю туурур эрди. Жаброил одам суратинча келиб Фиръавнга айди: манинг қулем бор сўзумни олмас. Ман буюрган ишни қилас мас. Анинг ҳукми нетак бўлур? Фиръавн айди: андоғ қулни сувға ботурмоқ керак. Жаброил айди: бу ҳукмға сендан хат керак. Фиръавн хат берди. Ул хат Жаброилда эрди. Дарё тубинда ғарқ бўлур ҳолда Жаброил ул битикни Фиръавнга кўргузди: бу санинг ҳукмунг борму? Айди: бор. Мавлоға ёзган, мавло сўзин эшиитмаган қул сенсен тею ҳалок қилди. Аймишлар, Фиръавн ҳалок бўлмишдид сўнг Жаброил ўзинга ёнди. ХИТОБ келди: эй Жаброил, Фиръавн имон иқор қилур ҳолинда қўйсангт имон келтурса манинг иззу жалолим ҳаққи ҳурмати қабул қилғай эрдим, ужмоҳга киоргай эрдим. Аймишлар, Мусо бўзунига айди: Фиръавн черики бирла ҳалок бўлди. Бани Истроил айдилар: бир ун эшииттимиз, аммо Фиръавн ҳалок бўлғанин билмасмиз. Фиръавн тўрт юз йил тенгрилиқ даъво қилди. Бани Истроилга қуллук буюрди. Юрак олдуруб қўрқумуш эрдилар. Кўз бирла кўрмагунча кўнгуллари тинмади тенгиз қирогинга келдилар. Мусо бани Истроилни тенгиз қирогинда қўндуруди, Фиръавн нетак бўлурин кўрмак учун. Аймишлар, Одам рўзгориндин Фиръавн рўзгорига теги сувға ғарқа қилса ўлукни ташқари солмас эрди. Мусонинг кўнгли тинсун теб сув ўлукни ташқари отар бўлди, Фиръавннинг ўлукин сув ташқари солди. Аймишлар, каана Фиръавну мулқан ала шатоил баҳри кассаврил азим яъни Фиръавн тенгиз қирогинда бир улуғ сигиртек бўлуб ётур эрди. *Фал явма нунажжика бибаданика литакуна лиман ҳалфака (ааятан) қироат шоз ичинда келмиш фа ағрақнахум ажмаъин.* Аймишлар, Мусонинг Сомирий отлиғ холаси ўғли бор эрди. Жаброил тенгиздин чиқмишда ким эрса Жаброилни танимади, Сомирий таниди. Танимоқда сабаб ул эрди: Сомирийнинг кўзи Жаброилнинг оти туёқинга тушди. Қаю ерга туёқини қўйса, ул ер яшнаюр эрди. Сомирий, отдин

инди, Жаброил оти туёки ўрниндин бир овуч тупроқ олди, асради. Бани Истроилдин чиқиб турған ерда Амалиқа уруғиндин Фиръавн бирла қолмиш эрдилар. Тенгиз қироғида ўрнаб бутға топунур эрдилар. Ул бутлар бузагу суратлиғ эрди. Бани Истроил ани күруб, Мусоға айдилар: эй Мусо, бир tengri қылу бергил. Андоғким ул бўзунларнинг тенгриси бор қолу я Муса ижъал лана илаҳан кама лахум аалиҳа. Мусо аиди: биликсиз эрмишсиз бу бутға табунманг, мунга табунғанлар қамуғ ботил турурлар. Охир ҳалок бўлғуси турурлар инна ҳаулааси мутаббарун. Сизларга мавло таолодинму азин tengri керак? Ул бизларни фазли бирла уздурди, қудрати бирла душманларни ҳалок қилди.

МУСО АЛАЙҲИССАЛОМ ШОМҒА БОРҒАН ҚИССАСИ

Бани Истроил умончи ул эрди, Мисрға киргаймиз қолған қибтийларни қул қилғаймиз, улар бизга на қилдилар эрса бизма анларға қилғаймиз. Мавло таоло хавости бўлди, уларнинг умончи бўлмади. ЁРЛИФ бўлди: оталарингиз ери Шом вилояти турур анда боринг. Ёриндаси тебрадилар ул вақт Мисрни Ҳомон билур эрди. Фиръавн уруги йўқ эрди, Фиръавндин сўнг Ҳомон етти йил тирилди. Андин сўнг ўлди. Қирқ йил Ҳомон ўғлонлари Мисрда подшоҳлиқ қилдилар, қирқ йилдин сўнг яна ябондин келиб Мисрни олдилар. Қачон Шомға тегдилар эрса ёрлиғ бўлди бу кендалрга кирудар қамуғ сажда қилинг, тил бирла узр қулинг. Тавба қилинг. «Ҳитта» тенг яъни «Ҳиттатун алайно зунубуно аллази иртакбано бил-ихтиёри ал-асноми» бутға табунған ёзуқларимизни биздин кечургил темак бўлур. Қамуғ сажда қылу кирдилар Шом халқи наззорага турдилар. Яна бир ерда мундоғ сўзламасун теб мавло таоло қизғут қилди эзгулари ариғлари ул ёрлигини битурдилар, ўигитлари ариғсизлари ул ишга фусус қилдилар тилларин увурдилар «ҳиттата» темадилар «ҳинтата» тедилар. Фа баджалал лазина заламу ковлан гайрал лазий қила лаҳум. Анчада Шуай вафоти бўлмиш эрди. Мусо Тур тоғинға тегди. Ошғил төғ ёрлиғ бўлди, ошти. Мавло таоло Мусо бирла сўзлашти. Мусо шариъат қўлди ижобат бўлди, ТАВРОТ отлиғ китобга ваъда бўлди. Ўтуз минг ялавоч «ТАВРОТ»нинг шариъати уза эрдилар. Бани Истроилға иззат эрди, ёрлиғ келди: Эё Мусо, сизларни ялавоч уруглари қилдим. Бир анча сиздин ялавоч, бир анчаси малик бўлғайлар. Бир анчаси олимлар азин халқлардин уздурдум. Сизни эзгулар қилдим. Ёрлиға бўюнсунуб осий бўлманг. Манинг хушнудлиқим тилар эрсангиз Яман вилояти таба отланинг. Оталарингизни Амалиқа отлиғ душманлари бор. Улар бирла ҳарб қилинг, сизларга нусрат берайин. Мусо севунуб Тур тоғиндин ёнди.

Бани Исроилға ёрлиғ текурди. Севундилар, яроғланиб отландилар. Амалиқа малик ул хабарни билиб явлоқ құрқта. Фиръян ҳалок бүлғанинг эшитмиш эрди. Улар явлоқ узун бўйлуғ, кучлук эрдилар. Уларға одийлар теюор эрдилар. Мусоға киши издилар, ўз кучлариндин, ҳайбатлариндин азоб ваъдаси қилдилар. Мусо айди: Ман сизлардин қўрқмасмен. Ўз кўнглумча келмиш имён йўқ. Ман Тенгри ялавочиман, мани сақлаған мавло таоло турур. Имон келтурунг, йўқ эрса санчишурмиз. Ул қўрқуб...

ОДИЙЛАР СИФАТИ.

Аймишлар, текма бирларининг бўйлари уч юз аршун, кўкусларининг эни ўн етти аршун. Мусо ўн икки кишини уларға жосус изди. Рубил уруғиндин Шомил ибн Заказ, Шамъун уруғиндин Собит ибн Жазъин, Яхудо уруғиндин Жадди ибн Сури, Ашитар қафо уруғиндин Салул ибн Малик, Бағсо уруғиндин Жай ибн Қўқиши,...уруғиндин Хорлабил ибн Ҳамал, Ловий уруғиндин Жулойин ибн Маликиё, Юсуф уруғиндин икагу. Юшаъ ибн Нун тақи Хуррий ибн Ошуш ибн, Ёмин уруғиндин Фалтама ибн Дафрин. Булар тунла юридилар, кундуз кизландилар.

Эл ҳаддинға тегдилар эрса бир бўрлоқға кирдилар. Бўрлоқ ияси емиш олғали келди эрса буларни кўрди. «Қайдин келдингиз»,— теб сўрди. Қўқмишдин кўнисин айту бердилар. Олтағусин бир енгига сукти, анда кезин емиш терди, кўтурди. Элга кирди. Малик саройинға борди. Бу ўй иккисин емишлар бирла малик илайинда қўйди. «Мундоғ кишилар бизга ёғилаша келмишлар»,— теди. Малик айди: «Мундоғ ушоқлар нетак эл тутурлар». Айдилар: «Булар ол бирла эл тутурлар. Инонмасангиз буларнинг биринга айғил отимға ем берсун». Малик андоғ қилди. Уларнинг отлари улуғ эрди. Отлариндин охурлари адиз эрди. Анга оша билмади қозуқларни охур томинға қоқти. Одийлар кизлану туруб боқар эрдилар. Ул қозуқға ошиб яна қозуқ қоқар эрди. Мундоғин охурға ошиб отга ем берди. Иниб яна ем оғдурғунча от емни тугатур эрди. Отга ем едурмадин, ем уза сиди. Сидук йизигиндин от ем емас бўлди. Ани кўруб Одийлар маликка айдилар малик уларни ўлтурур бўлди. Хотуни айди: Буларнинг қўлидан не келгай қўйғил, борсунлар. Сизнинг кучингиз уларға айттсунлар қўрқуб келмагайлар теди. Аймишлар, уларнинг бириси бу олтисини кўтариб бир оясига қўйди, яна олтисини яна бир оясига қўйуб бозорни кездурди. Мундоғ кишилар ёғилашу келмишлар теб бозор ҳалқи кулуштилар. Малик уларға бир бош узум берди, озуқ учун. Кўтара билмадилар. Бир узун йиғочни узумнинг ўртасига суктилар, йиб

бирла боғладилар. Олтиси бир ёндин яна олтиси бир ёндин экинларига қўйдилар. Эвларинга келгунча озуклари ул эрди. Йўлда сўзлаштилар: Одийларни мундоғ тесак қўрқ-гайлар санчишга бормагайлар. Хотунларға, этмағалинг ке-либ Юшаъ иби Нун сўзларди. Хотунлар бу сўзни эши-тилар, эрларига айдилар. Қамуғ эрлар юрак олдурдилар. Мусоға айдилар: биз ул элга кирмасмиз, улар кучлук эр-мишлар. Ул элда бор эрканча кирмасми қачон чиқсалар киргаймиз Қолу я Муса иннаа лан надхулаҳа абадан ма даму фиҳа фа ин яхружу минҳа фанинаа даҳилун Мусо айди: ёрлиғ бўлди киринг. Айдилар: сен тенгринг бирла борғил санчишғил биз мунда ўлтурууб туурмиз. Фазҳаб анта ва раббука фа қотилаа иннаа ҳаҳуна қоъидун Мусо изи азза ва жаллаға ёлборди, айди: манинг буларға эрким йўқ. Ўзум тақи қариндошим бор биз қариндош бориб санчишилинг, бу фосиқлардин бизни қутқарғил, айирғил. Инний ла амлику илла нафсий ва ахий фафруқ байнанаа ва байнал ковмил фасиқин. Ёрлиғ бўлди: булардин айирма-ғил булар ёнармиз теюрлар уларға йўл беркитгаймиз. Қирқ йил ёбонда қолғайлар элга борумагайлар. Уларнинг учун қазғурмагил сени сақлағайман Қола фа иннҳа муҳарраматун алайҳим арбаъина санатан ятиҳуна фил арзи.

ЯНА ЁНИНДА ҚОЛҒАН ҚИССА.

Ўттуз тун кун Мусоға келдилар, қаттиғ ун бирла айдилар: Биз мунда ҳалок бўлдуқ. Бизни мунда неча сақларсен, қўбғил бизни бир ёнга элтил. Йўқ эрса ижозат бергил кеталинг. Сен қаёнға борур эрсанг борғил. Мусо тонгласи тебради. Кечага тегру юридилар манзилга етдук теб сақин-дилар. Кўрдилар, тонг бирла тебраган ерга келмишлар. Ён озуклари туганди йилқи қораларини едилар, ожиз қол-дилар. Мусоға ёлбору бошлидилар. Мусо айди: Қамуғи маъсиятингиз шумлуқи туур. Яна дуо қилди: изиё, қамуғ санинг қулларинг туур, нодонлик қилдилар буларни ҳалок қилдинг эрса Яъқуб ялавоч уругиндин сени бирлаган ҳеч кимарса қолмади. Аллоҳумма урзукнаа мин фазлик. Фазлингдин бизга рўзи бергил тею дуо қилди. Мавло таоло дуосин ижобат қилди «Манна вас-салво» каромат қилди. «МАННА» яндок, шакари бўлур, «салво» булдурчин эти бўлур сунклунмиш. Тунла шакар ёғар ўн кун егучা терарлар, сунклунмиш булдурчин йағар улар егучча ва анзалнаа алайкум алманна вас-салва сусадилар сув қўлдилар. ЁРЛИФ келди: эй Мусо, таёқингни тошга ургил. Урди эрса ўн икки йул билгурди. Фа қулназ риб биасокал ҳажар фанфажарат минҳусната ашара айна. Текма бир сибтға бир йул оқар сув бўлди ўз ариқларини билур эрдилар. Қод алима қуллу

унасан машрабаҳум. Бир йил мундоғин турдилар тунлари, кийимлари, чодирлари ўпради. Кун иссиғига тоқат тутмаз бўлдилар, ёлбордилар Мусоға. Дуо қилди булат оғди тун адуқ ёға бошлади. Текма бирининг бўйига лойиқ ёш ўғлонга теги ўғлон улғормишинча тун узаюр эрди. Ой эскирмишинча қоронғулук бўлса Мавло таоло кўқдин бир сандуқ ёруқ изур эрди ва золалнаа алайҳимул ғомама. Қирқ йил мундоғ кун кечурдилар шакар ею, сукланмиш эт ею аниқ тўн киб булат кўлакасинда турдилар. Масъалада келмиш, кимарса фориғ қолса қайғурур. Тўйгинча эт, шакар едилар. Булар бириси таъом емишда кезин ул этдин олиб ёрин емак учун қўйди кеча ул эт сасиди. Аймишлар, Одамдин Мусо вақтиға теги пишган ош кеча қолса сасимас эрди. Бирагу кўз қилиб сақлади эрса сасиди. Ул кундин берি пишган ош кеча қолса сасир бўлди. ХАБАРДА келур. Расул алайҳис-салом айди: *Лав ла бану Исройла ма хубизат таому катта, ҳадис.* Бани Исройл бўлмаса пишган ош ортқай эрди. Яна айдилар: Эй Мусо дуо қилғил, изи азза ва жалла ердин унгандар зарғун, тарин, сармусоқ, йасмук, сугон берсун. *Фадъу ланна раббака юхриж ланаа мин ма тунбистул арзу мин бақлиха ва қиссаҳа ва фумиҳа ва агасиҳа басалиҳа қола а тасдаб дилунал лази ҳува ағна бил лази ҳува хайр* Мусо айди: Устун неъматни қўюб остин неъматму тилаюрсиз.

Аймишлар, бу қирқ йил ичинда тирноқлари узамади, сочлари тароқға муҳтож бўлмади, тўнлари уйрамади. Кир бўлса ўтга солур эрдилар. Кири куяр эрди, тўнлари куймас эрди. Мундағин қирқ йил ул ёбонда қолдилар. Аммо ул сўзким «БАЛЪАМ БОҶУР» дуоси бирла қолди ялғон туурур ани тингламагу. Улар ўз шумлуқиндин ёбонда қолдилар.

ФОЙДА. Ул ёбонда Мусо дуоси бирла ануқ, тўнлар кийдилар, ануқ неъматлар едилар. Биз ёзуқлуғлар Мұхаммад расулуллоҳ дуоси бирла ужмоҳ неъматин еб мавло дийдорин булсамиз ҳеч ажиб ва ғариф эрмас.

ТАВРОТНИНГ ҚИССАСИ

Яна айдилар: Эй Мусо, бизга ваъда қилмиш эрдинг мавло таоло мангаг китоб индирур теб. Эмди қулғил ул китоб келсун. Мусо Тур тогинга келди, муножот қилди, айди: Изиё, сен билурсен, ким не тилаюр бўлар. Мавло таоло «ТАВРОТ» отлиғ китобни Мусоға изди. Минг суралиғ оёт ўн лавҳ узра битиклик. Аймишлар, лавҳ яшил забаржаддин эрди. Аймишлар, қизил ёқут. «ТАВРОТ»ни битиган қаламнинг унин Мусо эшитур эрди. Бу лавҳ ўн йўли Мусо ўнгинда инди. Ёслиғ келди кўтурғил тею. Мусо қўтурмади. Мавло таоло текма суралайтаги бир фаришта изди, қў-

тара билмадилар. Текма ҳарф бир оят сайин бир фаришта изди күтара билмадилар. Текма ҳарф сайин бир фаришта изди ҳам күтара билмадилар. Ёрлиғ бўлди Мусоға бир йўли ла ҳавла ва ла қуввата илла биллах, тегил. Қачон Мусо бу калимани айди эрса, «Таврот»ни ёлғуз кўтарди. Қавмига келди, бани Исройл улуғ — кичик, эр — хотун етти тун кун қуюб турдилар. Мусо келди азин ерга ошти. Айди: тенгри, изза ва жалла, бу китобни сизга изди. Ибрій тилинча бу китобда етти минг бўйруқ бор, тоъатга етти минг тийиғ бор, маъсиятта етти минг ўтут бор, етти минг эзгулук-эҳсон бор. Бани Исройл қачон буларни эшитилар эрса айдилар, буларни ким сақлаю билгай. Ул табунганимиз бузагу бизга йиграк бу кўтургандин тедилар. Мусо айди: Сизлар не кишиларсиз, ўзунгиз китоб қилдингиз, яна унамассиз теб дуо қилди: Изиё, ман булардин ёрликтим, сан билгил. Мусо черики ўн икки йиғочлик ер ичинда тушар эрдилар. Жаброилга ёрлик бўлди Фаластин тоғлариндин бу мунча черикни босгучча тоғни тубиндин камуруб келтуруб уларнинг бошлари уза тутди. Ва из на-тақнал жабала фавқаҳум кааннаҳу зуллатун. Мусо айди: Қабул қилинг, қилмадингиз эрса бу тоғ тепангизга тушар, қамуғингизни янчар. Унамадилар тоғ инди, тепаларинга тегди, учаларин бости, юзун тушдилар. Сингар янгоқларин ерга қуюб сингар кўзларин бирла тоқقا боқтилар. Мундин ортуқ инса қабул қиласинг, инмаса қабул қилмагалинг, тедилар. Тоғ иди янгоқларинга тегди эрса қабул қилдилар.

Бу кун жуҳудлар айтурлар, оталаримиз мундоғ қилиб балодин қуртулдилар теб, андоғ намоз қилурлар.

ОЯТ, ҲАДИС ВА АРАБЧА ШЕЪРЛАРНИНГ ТАРЖИМАСИ

Оятларнинг таржимасини саҳифаларига қараб тартиб билан ўқинг

9- бет

1. Батаҳқиқ биз Одам болаларини мукаррам қилдик.
2. ...Аёлларга қараганда уларнинг даражалари ортиқ.
3. Ва албатта бу менинг йўлим, тўғри қилиб қўйилган, киринглар бу йўлга.
4. Батаҳқиқ сизларга ўзинглардан бўлган элчи, яъни пайғамбар келди.
5. Сизлар одамлар учун яратилган энг яхши умматдурсизлар.
6. У сизларни шакллантириди ва шаклларингизни гўзал қилди. Оллоҳга шуқр берган нарсаси учун. У қандоғ ҳам яхши парвардигор ва қандоғ ҳам яхши дўст.
7. Сенинг ҳаётинг билан қасамёд этаман.
8. Агар сен бўлмаганингда эди фалакларни яратмаган бўлур эдим.
9. Покўдур ул Оллоҳ ки олиб юрди (уни) кечаси...
10. Ва Оллоҳ сени одамлардан сақлайди.
11. Ва албатта сен улуғ аҳлоқлик инсонсен.
12. Сен ерда керилиб юрма.
13. Ва агар бандаларим мени сўрасалар сендан, мен жуда ҳам яқин-дурмен.
14. Ва аммо тиланчими жеркиб қайтарма.
15. Кўз тоймади ва ҳам ҳаддан ошмади.
16. Икки камон масофасича яқинлашди ёки ундан ҳам яқинроқ...
17. Ва тез фурсатда парвардигоринг берур сенга ва бас сен рози бўлурсен.
18. Улар тавба қилувчилардурлар, ва ибодат қилувчилардурлар, ва шуқр айтиувчилардурлар.
19. Кечанинг баъзи қисмида Қуръон билан бедор тур, (бу эса) сенга нафлдор.
20. Оллоҳ бандасига айтган сиррини айтди ёки берган ваҳйини берди.
21. Сенга бўлган сано (мақтov) ни санаб охирига чиқаолмайман.
22. Кечасида қоим бўл, магар озгина қисмида...
23. Улфатландирмак учун Қурайш қабиласини...
24. Биз сени уларга гувоҳ қилиб келтирдик.

10-бет

1. Шоят сенга парвардигоринг юборса (улуг мақомни).
2. Оё Оллоҳ бандасига кифоя қилгучи эмасму?
3. Албатта сен тўғри йўлга бошлийсан.
4. Рамазон ойи шундай ойдурки, унда Қуръон эндирилгандур.
5. Қиёмат яқинлашди ва ой иккига бўлинди.
6. Ҳақиқатда биз юбордик сени гувоҳлик бергувчи ва башорат бергувчи қилиб.
7. Унга кўп салом айтинглар.

11- бет

1. Оллоҳнинг элчиси Мұхаммад пайғамбар (с) дедилар... Оллоҳ дедики мен бир яширин хазина эрдим, бас/мени танисин деб/халқни яратдим.

12- бет

1. Осмон аник, бир тутун келтирган куни...
2. Сўнг осмон томонига юзланди ва уларни етти қават осмон қилиб яратди.
3. Ва ерни ундан кейин тўшади.
4. Оллоҳ шундай зотки, у етти осмонни яратибдур ва ерлардан ҳам шунчани.
5. Оё биз ерни тўшак қилиб бермадикму?
6. Батаҳқиқ биз осмонларни, ерни ва уларнинг ўрталаридағи бор нарсаларни олти кунда яратдик.
7. Оллоҳнинг элчиси деди: шошилиш шайтоннинг иши ва шошил-маслик Раҳмоннинг ишидур.

13- бет

1. Ерларнинг сифати.
2. Фаришталар, жинлар ва одамларнинг яратилиши ҳақида сўз.

14- бет

1. Эслагин, эй Мұхаммад, ул вақтики парвардигоринг фаришталарга деди: сажда қилинглар Одамга, бас сажда қилдилар ҳаммалари, аммо иблис сажда қилмади.
2. Иблис жинлардан эрди.
3. Ва ундан илгари жинларни яратдик биз эсиб турган ўтдан.
4. Албатта мен ер юзида халифа (ўринбосар) яратмоқчиман.

15- бет

1. Сизлар билмаган нарсаларни мен биламан.
2. Сизлар билмаган нарсаларни мен биламан.
3. Мен биламанки сизларнинг ибодатларингиз ужб (ўзига зеб бериш) билан аралашган, чунки сизлар биз дедингиз ва уларнинг гуноҳ ишлари узр билан аралашган. Узрли гуноҳ менинг наздимда ужблик ибодатдан маҳбуброқдур.
4. Эй парвардигоримиз, биз ўзимизга ўзимиз зулм қилдик.
5. Яқинлашманлар мана бу дараҳтга.
6. Кейин танлаб олди уни парвардигори.
7. Ҳақиқатан Оллоҳ Одамни танлаб олди.
8. Сажда қилинглар, таъзим қилинглар Одамга.

16- бет

- Пайғамбар (с) дедилар: Кимда ким дунё ажойибларини кўрмоқчи бўлса Одам алайҳис-салом қиссасига қарасин.

17- бет

- Худо исмига қасамёд этаманки, агар Оллоҳ уни мени устимдан ҳукмрон қилиб қўйса мен унга бўйунсунмагайман ва агар мени унинг устидан ҳукмрон қилиб қўйса уни ўлдурграйман.
- Ва у кофирилардан эрди.
- Одамларнинг парвардигори бўлган Худога ҳамд (яъни мақтов бўлсин).
- Парвардигоринг сенга раҳмат қилсун, мен сени ана шунинг учун яратдим.
- Ва инсон шошиладурган бир махлуқ қилиб яратилди.

18- бет

- Ва сизларга ваъда қилинган жаннат башпорат бўлсин.
- Чунки мен ернинг устки қаватидан яратилдим.
- Чунки у (Ҳавва) тирик жондан яратилди.

19- бет

- Ҳамд менинг мақтovим, менинг исмим Оллоҳ, раҳмон менинг хазиналаримни қалити, раҳим гуноҳкорларимнинг гуноҳини кечиш қалити, улуғлиқ менинг лозимим, буюклиқ менинг тўним, азизлик ва сахийлик менинг гўзаллигим, гўзаллик ва улуғлик менинг мартабам, инсонлар ҳаммаси менинг қулларим ва чўриларим, анбиёлар ва пайғамбарлар менинг эҷчиларимдир ва танлаган бандаларимдир, Мұхаммад менинг ҳабибим ва пайғамбарим ва унинг умматлари умматларнинг яхшисидир ва менинг севган дўстларимдир. Мен батаҳҳик нарсаларни жуфт яратдим, токи уни билан менинг бирлигимга исбот топсинглар. Шоҳид бўлинглар, менинг фаришталарим, ва менинг аршимни кўтариб тургучилар, ва менинг осмонимдаги сокинларки Мен батаҳҳик жуфтладим чўрим Ҳаввони қудратимнинг санъати бўлган ва яратишманинг ажойиботи бўлган Одамга. Менга тасбеҳ айтиш (Субҳоноллоҳ деб) ва таҳлиз айтиш (ла илаҳа иллаллаҳ деб) ва одам болаларининг намоз ўқиши маҳр қилинди. Эй Одам, жаннатимга кир ва меваларимдан тановвул қил. Мана бу дараҳтга яқинлашманглар. Салом бўлсин ҳар иккалангларга ва менинг раҳматим ҳам бўлсин. Одамларнинг парвардигори бўлган Оллоҳга шукр.

4. Эй Одам, сен ва хотунинг иккаланг шу жаннатда туринглар ва унданги мевалардан хоҳлаганларингни енглар ва мана бу дараҳтга яқинлашишманлар. (Агар яқинлашсанглар) золимлардан бўлиб қоласизлар.

20- бет

1. Ва ўргатди Оллоҳ Одамга ҳамма нарсанинг номини, сўнг уларни фаришталарга кўрсатди ва деди: қани айтинглар менга бу нарсаларнинг номларини, агар сизлар ростгўй бўлсангизлар.

2. Улар дедиларки (эй парвардигор) Сен покдурсан, Сен ўргатгандан бошқа бизда ҳеч илм йўқдур.

3. Эй Одам, буларга ана у нарсаларнинг номларини айтиб бер.

4. Оё, айтмадими сизларга ки мен сизларнинг билмайдурган нарсаларингни биламан.

5. Сажда қилинглар, яъни таъзим қилинглар Одамга.

6. Бас фаришталар ҳаммалари баробарига сажда (таъзим) қилдилар.

21- бет

1. ...Магар иблис, у инкор қилди, ва кибр қилди ва у кофирлардан бўлди.

2. Нима нарса сенга мониълик қилди?

3. Сен мени оловдан яратдинг ва уни лойдан яратдинг.

4. Кимики бирор нарса билан фаҳрланса, ўша нарса билан азобланур.

5. Эй парвардигорим, улар тириладурган кунга қадар менга муҳлат бер.

6. Албатта сен муҳлат берилгандарданурсен, то маълум вақтнинг кунигача.

22- бет

1. Одам боласи танида қон қандай юрса шайтон ана шундай одам ичидо юради.

2. Мен ер юзида халифа (яъни ўринбосар) яратмоқчиман.

3. Албатта Оллоҳ таоло мўминлардан жонларини ва молларини уларга жаннат бериб сотиб олди.

4. Шоир айтганидек:

Сотиладурган нарса тақводорнинг жони

Унинг харидори инсониятнинг парвардигори

Унинг баҳоси Оллоҳнинг жаннати

Унинг далили Оллоҳнинг муҳтор элчиси

Исботлаган уни Таврот

Инжилу Забуру Қуръони ҳам.

5. Оё мен сизларнинг парвардигорингиз эмасманму?

6. Ори, парвардигоримизсен.

23- бет

1. Ана улар жаннатда ва мен парво қилмайман, ва ана улар дўзахда ва мен парво қилмайман.
2. Дарҳақиқат балонинг энг қаттиги пайғамбарларга келур, ундан сўнг авлиёларга келур ва ундан сўнг тартиб билан...

24- бет

1. Агар ул иккаласининг мендан қандай қочганини кўрсанг эди.
2. (Эй Одам), сенга мевасини еса абадий боқий қоладурган дараҳтни ва фоний бўлмайдурган подшоҳликни кўрсатайми?
3. Бас у (яъни Одам) эсидан чиқарди ва унда пухталик топмадик.
4. Бас у (яъни Одам) эсидан чиқарди ва унда пухталик топмадик.
5. У такаббурлик қилди ва у кофирлардан бўлди.

25- бет

1. Азалда бўлган иноят абадий кифоя қилур.
2. Ва улар жаннат дараҳтлари баргларидан унинг (авратларининг) устини ёпа бошладилар.
3. Ҳар бир дараҳтда олов бордур.
4. Оловлик қилгандур ани Faffor.
5. Ҳақиқатда шайтон сиз иккалангизга ошкоро душмандур.

26- бет

1. Бу ердан ҳамманглар тушинглар дедик.
2. Эй парвардигоримиз, биз ўзимизга зулм қилдик, ва агар сен бизни гуноҳимизни кечмасанг ва бизга раҳминг келмаса, унда зиён тортгучилардан бўлиб қоламиз.

27- бет

1. Бир қўй баракадур, икки қўй икки баракадур, ва уч қўй эса хазинадур.

28- бет

1. Унга (у хотунга) енгил бир юк пайдо бўлди.
2. Ўша юк (ҳамл) оғирлашганда ҳар иккалалари Оллоҳга ёлбордилар...
3. Эй Али, Муҳаммадни ювманглар, чунки у пок ва поклангандур.
4. Оллоҳ сенга кўп яхши мукофот берсин.

1. Сен уларга Одамнинг икки ўглини воқеасини ҳақиқат қилиб ўқиб эшиштиргин. Вақтики улар ҳар икковлари қурбонлик қилдилар, уларнинг фақат битталарининг қурбонлиги қабул қилинди...

2. Банд сўзи луғатда... ўн минг эр демакдур.

30- бет

1. Агар сен мени ўлдирмак учун қўл узатсанг, мен сени ўлдирмак учун қўл узатмасман. Албатта мен оламларни парвардигори Оллоҳдан қўрқарман.

2. Кимки бир яхши одатни чиқарса унга ўша одатнинг савоби бўлур ва то қиёмат кунига қадар шу одатга амал қилганларнинг ҳам савоби унга бўлур. Ва кимки бир ёмон одатни чиқарса унга ўша одатнинг гуноҳи бўлур ва шунингдек то қиёмат кунига қадар ўша ёмон одатга амал қилганларнинг ҳам гуноҳи ўша одамга бўлур.

3. Биз Бани Истроилга шуни ҳукм қилиб ёэшиб бердикки, кимики, бирор одамни ўлдирмаган ёки бирор фасод иш қилмаган бир тирик жонни ўлдирса у гўё тамом одамларни ўлдирган бўлур ва кимики бир жонни ўлимдан сақлаб қолса у гўё ҳамма одамларни ўлимдан сақлаб қолган бўлур.

30- бет

1. Кейин Оллоҳ Таоло бир қарғани юборди. У (қарға) биродарининг жуссасини қандай дағн қилишни кўрсатиш учун ерни ковлар эрди. У эй афсус мен шу қарғачалик ҳам бўла олмадим биродаримни танасини дағн қилишда ва у надомат қилгувчилардан бўлиб қолди.

2. Ҳақиқатда бизлар (олинглар деб) кўрсатдик омонатни осмонларга ва ерга ва тоғларга...

31- бет

1. Уларнинг тили билан (Эй парвардигоримиз, жинлардан ва инслардан, бизларни тўғри йўлдан адаштирганларни кўрсатгилки, биз уларни қадамларимиз остига олайлик, токи улар энг паст хорланганлардан бўлсинлар).

32- бет

1. Албатта мен бундан илгари менга шерик қилган нарсаларингиздан безорман.

2. Эй ер, ол муни.

3. Эй ер, ол муни.
4. Эй ер, ол муни.

33- бет

1. Ул шаҳарда тўқиз нафар эрлар бор эдикки улар...
2. Қандай яхши ҳунар тўқувчилик хотин-қиз умматларимга, ва қандай яхши ҳунар тикувчилик эр умматларимга, агар уларда ёлғончилик бўлмаса эди.

34- бет

Ул одамларики айтадурлар:

1. «Оллоҳ бизнинг парвардигоримиз», сўнг (ишларида) тўғри бўлди-лар.
2. Ҳаммаларингиз биргаликда Оллоҳ Таолонинг ҳидоят ипини маҳкам тутинглар.

35- бет

1. Ҳақиқатда у ғоятда ростгўй пайғамбар эди ва биз уни баланд мартабага кўтардик.

37- бет

1. Ҳар бир тирик жон ўлим мазасини тотиб кўрувчиидир.
2. Сизларнинг ҳар битталарингиз албатта унинг (жаҳаннамнинг) лабига келгувчиидирсизлар.
3. Улар ул ердан чиқарилмаслар.
4. Менинг бандам тўғри айтади, қўйинглар уни, менинг марҳаматим билан жаннатга дохил бўлсин.
5. Бугун ҳукм кимнинг қўлидадур. Ёлғиз голиб Оллоҳнинг қўлидадур.

38- бет

1. Аршни кўтариб турганлар ва унинг атрофидағилар парвардигорлининг ҳамди билан тасбиҳ айтиб турадилар ва Үнга (Оллоҳга) имон келтирадилар ва мўминларнинг гуноҳларини кечиришни сўраб турадилар.

39- бет

1. Мен албатта сизлар учун равshan қўрқитувчиидирман.

2. Парвардигорларингиздан магфират талаб қилинглар. У албатта гуноҳларни кечирувчиdir.
3. Эй парвардигорим, ер юзида бирорта кофири қолдирмагин.
4. Сўнг биз уни ва унинг билан кемада бўлганларни қутқариб қолдик.
5. Эй Нуҳ, бизнинг тарафимииздан саломатлик ила тушгин.
6. Салом бўлсин Нуҳга ахли олам ичидা.

40- бет

1. Эй парвардигорим, мен қавмимни кечаю кундуз даъват қилдим, лекин менинг чақиришим уларнинг нафратларинигина зиёда қилди.

41- бет

1. Эй парвардигорим, ер юзида бирорта кофири қолдирмагин.
2. Сен пайғамбар эдинг энди дурадгор бўлиб қолдинг.
3. Қачон унинг ёнидан қавмининг раислари ўтса уни масхара қилар эдилар.
4. У (яъни Нуҳ) деди: «Агар сизлар бизни масхара қилсаларингиз бизлар ҳам сизлар масхара қилгандек масхара қиламиш. Жуда ҳам тезда биласизлар (ким ҳақ эканлигини)».
5. Миндир кемага ҳар хил жонивордан бир эр ва бир ургочисини ва аҳлингни ҳам.

42- бет

1. У деди: «Мен бир тоғ томонга паноҳ оламан у мени сувдан сақлайди».
2. (Нуҳ) деди: «Бугун Худонинг азобидан қутқарадурган ҳеч бир зот йўқдир, магар Худонинг раҳматига сазовор бўлган одамгина омон қолади».
3. Салом бўлсин Нуҳ пайғамбарга аҳли олам ичидা. Албатта биз яхши амал қилгучиларни ана шундоқ мукофотлаймиз. Ҳақиқатда у бизнинг мўмин баңдаларимиздан эди.

43- бет

1. У кема сузар эди кўз олдимиизда, токи мукофот бўлсин ёлғонсан дейилган одамга (яъни Нуҳ пайғамбарга).
2. Осмон эшикларини қўйиб оқадиган сувга очиб ташладик ва ерда чашмаларни оқизиб қўйдик.

44- бет

1. Ва ҳукми Илоҳий томонидан айтилдики, эй ер сувингни ют, ва эй осмон ёгишингни тўхтат.

2. Ва қарор топти (кема) Жудий номли тог устида.

45- бет

1. Кафолат (яъни бирор нарсага кафил бўлиш) аввали маломатдур ва ўртаси надоматдур ва охири эса жарима тўлашдур. Кимики ишонмаса синаб кўрсин.

2. Эй Нуҳ, биз томондан бўлган саломатлик ила туш.

47- бет

1. Ва Од қабиласига уларнинг биродарлари Ҳудни (юбордик).
2. Эй менинг қавмим, Оллоҳга ибодат қилинглар.
3. Улар дедилар: Эй Ҳуд, сен бизларга бирорта ҳужжат келтирма-
- динг.
4. Бас, ваъда қилган нарсангни олиб кел.

48- бет

1. Ва мен сизларга олиб келган нарсамни еткизмоқдаман.
2. Ва лекин сизларни жоҳил қавм кўраман.
3. Ва Од қабиласига уларнинг биродарлари Ҳудни (юбордик).
4. Оё сен бизларни худоларимизнинг ибодатидан қайтармоқ учун келдингми?
5. Ким экан биздан кучлироқ.
6. Эй қавмим, Оллоҳга топининглар. Сизларга ундан бошқа бирор худо йўқдир.
7. Уни билишлик фақат Оллоҳнинг наздида.
8. Мен сизларга олиб келган нарсамни еткизмоқдаман.
9. Ва лекин сизларни жоҳил қавм кўраман.

49- бет

1. Эй бор Ҳудоё, агар Ҳуднинг айтгани рост бўлса, унда бизларни сероб қилгил.
2. Мен қулни ихтиёр қилдим.

50- бет

1. Ва аммо Од (қавми) бўлса, улар ниҳоятда тез эсадиган совуқ шамол билан ҳалок қилиндилар.
2. Бизларни Ҳуднинг шамоли тебратди.
3. Халхон (исмлик баҳодир)дан бошқа ҳеч ким қолмади.
4. Ва аммо Од (қавми) бўлса, улар ниҳоятда тез эсадиган совуқ шамол билан ҳалок қилиндилар. У шамолни Оллоҳ уларнинг устига етти кеча ва саккиз кундуз муттасил мусаллат қилиб қўйган эди.
5. Улар гўё хурмо дараҳтининг ичи кавак тўнкаларига ўхшарди.

1. Ва Самуд (қабиласига) уларнинг биродарлари Солиҳни (юбордик).
2. Ундан мағфират тиланглар, кейин унга тавба қилинглар.
3. Оё сен бизни ота-боболаримиз ибодат қилиб келган нарсага ибодат қилишимиздан қайтармоқчимисан?
4. Уларга Оллоҳнинг элчиси айтди: (хурмат қилинглар) Оллоҳнинг туясини ва унинг ичиш навбатини.
5. Ҳақиқатда менинг парвардигорим яқиндур, қабул қилгувчидир.
6. Улар тоғлардан уйлар қилур эрдилар, хотиржамлик билан (турпиш учун).
7. Самуд қавмига уларнинг биродарлари Солиҳни юбордик.
8. Эй Солиҳ сен аввалда бизнинг орамизда умид қилинган киши эдинг.
9. Оё, сен бизни ота-боболаримиз ибодат қилиб келган нарсага ибодат қилишимиздан қайтармоқчимисан?

1. Ва албатта, бизлар сен даъват қилиб тарғиб қилаётган дин ҳақида қаттиқ шакдамиз.

1. Ягона Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва мен Солиҳ, Оллоҳнинг элчисидурман.
2. Уларга хабар бергинки, сув(нинг ичилиши) улар ўртасида тақсим қилингандур.
3. Ўша шаҳарда тўққиз нафар (фосик) бор эди. Улар ер юзида фасод иш билан шугулланар эдилар ва ислоҳ қилмас эдилар.
4. Вақтики турди уларнинг энг бадбахтлари.

1. Улар уни (Солиҳни) ёлғончи дедилар ва туюнинг оёгини кесдилар.
2. Худо билан қасам ичинглар, биз албатта, уни ва унинг оиласини кечаси босиб қоламиш.
3. Улар (ўзлари билганларича) бир навъ макр қилдилар ва бизлар ҳам унга қарши тадбир қилдик ва улар (буни) сезмас эдилар.
4. Қара, уларнинг макрларининг оқибати қандай бўлдики, биз уларни ва қавмини ҳаммаларини ҳалок қилдик.
5. Ва улар (буни) сезмас эдилар.
6. Ўша шаҳарда тўққиз нафар (фосик) бор эди. Улар ер юзида фасод ишлар билан шугулланар эдилар ва ислоҳ қилмас эрдилар.

1. Ҳақиқатда биз уларга бир наъра юбордик ва улар молхонада ҳайвонлар оёғи остида қолган босилган ҳашақдек бўлиб қолдилар.

- Босилган хашақдек бўлиб қолдилар.
- Ёндиринглар уни ва маъдад беринглар маъбудларингга.
- Унинг (Оллоҳнинг) менинг ҳолимни билишлиги сўрашимга ҳожат қолдирмайди.
- Бутун оламларнинг парвардигорига итоат қилдим.
- Ва Оллоҳ таоло Иброҳимни ўзига дўст қилиб олди.
- Эй олов, Иброҳим учун совуқ ва саломат бўл.

61- бет

- Кейин, кеч кириб қоронгу тушганда юлдузни кўрди ва «мана бу менинг парвардигорим»,— деди.
 - Яъни масхара юзасидан дедики: «Шунга ўжшаш нарса менинг парвардигорим бўладими?»
 - Мен ботиб кетувчи нарсани севмасман.
 - Агар парвардигорим мени тўғри йўлга бошламаса у ҳолда мен албатта гумроҳлардан бўлиб қоламан.
 - Қуёшни чиқиб келаётганини кўрганда, «мана бу менинг раббим, бу каттароқ экан»,— деди.
 - Албатта, мен сизлар Худога шерик қилаётган нарсаларингизданbezорман.
 - Мен ер ва осмонларни яратган зот томонига юзимни таслим бўлган ҳолимда йўналтиридим.
 - Тулки бошига сийиб кетган нарса парвардигорми ва у бошдаги тешик кўзми?
- Бошига тулки сийиб кетган нарса албатта, хордур.
- Тўғри йўлдан адаштирадурган ва Оллоҳга шерик қилинадурган нарсаларнинг ҳаммасидан безорман.
- Ва голиб бир Оллоҳга имон келтирдим.

62- бет

- Эй отагинам, ҳақиқатда менга илмдан сенга келмаган нарса келди, шунинг учун менга эргашгин.
- Эй отагинам, шайтонга ибодат қилманг, ҳақиқатда шайтон Раҳмон отли Худога осийдур.
- Агар сен (бизнинг худоларимизни ҳақорат қилишдан) тўхтамассанг сенинг тошбуён қилиб ўлдираман, мендан абадул-абадга узоқ бўл.
- Иброҳим деди: «Салом бўлсин сенга, мен парвардигоримдан сенинг учун мағфират тилайман, ҳақиқатда У менга кўп меҳрибондур».
- Худо номи билан қасамёд қиламанки, сизлар орқа ўгириб кетганларингиздан кейин бутларингизни иложини қиламан.
- Иброҳим деди: «Қани емайсизларми, нима бўлди сизларга, гапирмайсизлар».
- Улар дедилар: «Ким бизнинг маъбудларимизга бу ишни қилди? Ҳақиқатда у золимлардандир».
- Улар дедилар: «Олиб келинглар уни одамларнинг кўз олдида, шояд улар гувоҳ бўлсалар».

9. Ҳамчуноники дебдурлар: «Давлат адолат билан қоим бўлади агарчи дорул куфр бўлса ҳам ва давлат жабру зулм билан ҳеч қачон боқий қолмайди агарчи имонлик одам қўлида бўлса ҳам».

63- бет

- Сен қилдингми бу ишларни бизнинг маъбулларимизга нисбатан, эй Иброҳим?
- Сўранглар ўзларидан, агар улар сўзласалар.
- Оё сизлар Оллоҳни қўйиб сизларга бирор нарсада нафъи тегмай-диган ва зарари ҳам йўқ нарсага ибодат қиласизларми?
- Вақтики Иброҳим деди: «Менинг парвардигорим шундай зотки, у тирилтиради ва ўлдиради».
- У дедики: мен ҳам тирилтираман ва ўлдираман.
- Ҳақиқатда Оллоҳ таоло қуёшни машриқдан чиқаради ва сен уни магрибдан чиқариб кўр.
- У коғир ҳайрон бўлиб қолди.
- Кейин улар ўзларига келдилар ва дедилар (баъзилари баъзилари-га;) албатта, фақат сизлар золимсизлар.

64- бет

- Улар дедилар: «ёндиринглар уни ва маъбулларингларга мадад беринглар».
- Кимики унинг қалбида Оллоҳнинг ўти бўлса қандай қилиб у одамларнинг ёндирган ўтидан кўрксин.
- Менинг қалбимдаги ўт сизларнинг ёндирган ўтинглардан кучлироқ, чунки менинг қалбимдаги ўт Оллоҳ таолонинг ўтидур ва сизларнинг ўтингиз эса бу дунёнинг ўтидур.

65- бет

- Мен парвардигорим сари кетувчиман, У мени тўғри йўлга бошлайди.
- Унинг ёмонлигидан Оллоҳдан паноҳ тилайман.
- Бизга Худо кофийдир ва У қандоғ ҳам яхши кафилдир.
- Бас, У қандоғ ҳам яхши эга ва қандоғ ҳам яхши мададкор.
- Эй Иброҳим бирорта ҳожатинг борми?
- Аммо сенга, ҳожатим йўқдир.
- Унинг Оллоҳнинг менинг ҳолимни билишлиги сўрашимга ҳожат колдирмайди.
- Эй олов, Иброҳим учун совўқ, ва саломат бўл.

66- бет

- Эй Жаброил, тезда етиб бор ёрдам бериш учун бандамга.

2. Бир Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва сен, эй Иброҳим, Оллоҳнинг элчисидирсан.

3. Ўша кечаси тиллар табдил топиб ўзгарди ва шунинг учун Бобил деб аталиб қолди.

68- бет

1. Улар ёмон макрларини қилиб кўрдилар ва уларнинг ёмон тадбирлари Худо қошида эрди.

69- бет

1. У (Оллоҳ) хоҳлаган одамини гумроҳ қилиб қўяди ва хоҳлаган одамини тўғри йўлга солиб қўяди.

2. Бас келди Оллоҳнинг ҳукми иморатларининг асосларига, кейин у уларнинг устиларига тепадан йиқилиб тушди.

70- бет

1. Йўл тўсиб одамлардан нарсалар ундириб қолувчилардан ёмонроқ маҳлук йўқдир.

2. Ҳақиқатда ҳамма мўминлар бир-бирларига биродардирлар.

72- бет

1. У тирилтиради ва ўлдиради ва доим тириқдир, яхшилик унинг құдрат қўлидадир ва у ҳар бир нарсага қодирдир.

2. Мен гувоҳлик бераманки бир Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва шунингдек гувоҳлик бераманки албатта сен, эй Иброҳим Худонинг элчисидирсан.

73- бет

1. Эй отагинам, нимагаки буюрилган бўлсангиз бажаринг уни, иншаша-ллоҳ мени сабр қилғувчилардан топажаксиз.

2. Биз унинг ўрнига катта бир сўюшлиқ жонивор бердик.

3. Албатта у ваъдасига содик банда эди ва элчи қилиб юборилган пайғамбар эди.

75- бет

1. Эй парвардигоримиз, албатта мен жойлаштирдим авлодларимнинг баъзисини ҳеч нарса ўсмайдирган бир водийда Сенинг ҳурматлик уйинг яқинида.

76- бет

1. Мен икки қурбонликнинг фарзандидирман.

2. Ва башорат бердик биз унгаки бир фарзанд бўлур оти Исҳок, у пайғамбар бўлур, солиҳ бандалардан бўлур.
3. Мен икки қурбонликнинг фарзандидирман.
4. Эй Иброҳим, тур ва қурбонлик қил.
5. Болангни қурбон қил.

78- бет

1. Эй ўғилчам, ман тушимда кўрсам сени сўйиб турибман, қара, сенинг раъйинг Қандай?
2. Оё эшитмадингми, Оллоҳ таолонинг баъзи пайғамбарларига деганини: Менинг муҳаббатимни даъво қилган одам қандай қилиб кечаси унинг кўзига уйқу келади.

79- бет

1. Эй отагинам, нимагаки буюрилган бўлсангиз бажаринг уни.
2. Иншаъа-ллоҳ мени сабр қилгувчилардан топасиз.
3. Вақтики ҳар иккаласи Оллоҳнинг ҳукмига бўйсундилар ва болалини пешонасини ерга қилиб ётқизди...
4. Бориб ет бандамнинг мададига.
5. Биз нидо қилиб дедикки эй Иброҳим тушни ҳақиқат қилдинг.
6. Албатта биз яхши амал қилгувчиларни ана шундай мукофотлаймиз.

80- бет

1. Биз унинг ўрнига катта бир сўюшлик жонивор бердик.
2. Оллоҳ улуғдир, Оллоҳ улуғдир.
3. Бир оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Оллоҳ улуғдир.
4. Оллоҳ улуғдир ва ҳақиқий мақтов Оллоҳга хосдир.

81- бет

1. Иккита калима, тилга енгил, аммо Оллоҳ қошида тарозуда оғир ва у икки калима шуки: Субҳана-ллоҳи ва биҳамдиҳи, иккинчиси эса: субҳана-ллоҳи ал-азим.
2. Мол дунёнинг ортиши охират зодининг камайишидир, мол ва дунёнинг камайиши эса охират зодининг зиёда бўлишидир.

82- бет

1. Эй парвардигоримиз, Сен биздан бу ишни қабул қил, албатта Сен эшитувчисан, билувчисан.
2. Эй парвардигоримиз, Сен уларга ўзларидан пайғамбар юборки уларга Сенинг оятларингни ўқиб берсинг ва уларга Куръони каримни ва ҳикматни ўргатсинг ва уларни покласин, ҳақиқатда фақат Сен ғолиб ҳикматликсан.
3. Мен отам Иброҳимнинг дуосиман ва Исонинг башоратиман ва онам-Оминанинг тушиман.

4. Одамларга ҳаж ҳақида хабар бер.
5. Эй одамлар, дарҳақиқат Оллоҳ таоло сизлар учун бир уй қуриб қўйди ва уни зиёрат қилиб туришни буюрди, бас зиёратга келинглар.
6. Лаббай эй Худо лаббай, лаббай эй шериги йўқ, лаббай, албатта ҳақиқий мақташлик ва ниъмат ва ҳукм фақат сенга хосдур. Сенга ҳеч бир шерик йўқ.
7. Ва биз унга башорат бердик Исҳоқ билан ва у пайғамбар бўлур.
8. Башорат бердик биз у хотинга Исҳоқ билан ва Исҳоқдан кейин Яъқуб билан.
9. Биз унга Исаҳони бердик ва зиёда қилиб Яъқубни ҳам бердик ва ҳаммаларини солиҳ бандалардан қилдик.

83- бет

1. Кейин биз унга юмшоқ ва итоатлик фарзанд билан башорат бердик.
2. Териси Ийснинг териси ва овози Яъқубнинг овозидир.

84- бет

1. Мен тирилтираман ва ўлдираман.
2. Эй парвардигорим, ўликни қандай тирилтирасан? Менга кўрсат.
3. Оё ишонмайсанми?
4. Йўқ, ишонаман, лекин қалбим таскин топсин учун.
5. Эй парвардигорим, ўликни қандай тирилтирасан? Менга кўрсат.
6. Оё ишонмайсанми?
7. Лекин қалбим таскин топсин учун.
8. Кейин уларни сўйиб ҳар хил тоғнинг устига улардан бир-бир бўлагини қўйгин.

85- бет

1. Ҳақиқатда биз инсонни ниҳоятда гўзал бир шаклда яратдик.
2. Оллоҳ йўлида шаҳид бўлганларни ўликлар деб ҳисобламанглар, балким улар тириқдирлар.
3. Кейин уларни чақиргин улар сенга югуриб келадилар.
4. Ва билиб қўйгинки албатта, Оллоҳ таоло голибдур, ҳикматлиқдир.
5. У деди: «Эй парвардигорим, ўликни қандай тирилтирасан? Менга кўрсат!».

86- бет

1. Ва баракот бердик биз унга ва Исҳоқга ва ҳар иккаласининг зурриётларидан баъзилари яхши ишлар қилгувчи бўлурлар ва ўз нафсига очигдан очиқ зулм қилувчилар ҳам бўлур.
2. Дўстининг жонини олаётган дўстни кўрганмисан?
3. Ул вақтни уларнинг биродарлари Лут деди...
4. Келтир Оллоҳнинг азобини агар сен рост сўзлагувчилардан бўлсанг.
5. Остин-устин қилингган шаҳарларнинг хабарлари уларга келмадими? Келган эди уларга пайғамбарлари равшан мўъжизалар билан.

6. Оё сизлар эркаклар билан яқинлик қиласизларми ва насл күпайиш йўлини кесиб қўясизларми?

7. Ва бу нарса учун мен сизлардан ҳақ сўрамайман, менинг ҳаққим бутун оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳнинг бўйнигадир.

87- бет

1. ...Мана булар қизларимдир. Сизлар учун булар уларга қараганда покроқдир.

2. Ёки бир маҳкам паноҳ топсам эди.

3. Субҳ вақти яқин эмасми?

88- бет

1. Алайка ас-салом, сан кимсан?

2. Мен Жаброил Аминман.

3. Оллоҳ сенга салом айтди.

4. Ягона Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ, ва сен, эй Лут, Оллоҳнинг элчисисан.

5. Қандоғ ҳам яхши эга ва қандоғ ҳам яхши мададкор.

90- бет

1. Ва бу нарса учун мен сизлардан ҳақ сўрамайман, менинг ҳаққим бутун оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳнинг бўйнигадир. Оламда эркаклар билан ётасизларми ва парвардигорингиз хотинларингиздан сизлар учун яратиб қўйган нарсани ташлайсизларми? Балки сизлар ҳаддан ошган қавмдирсизлар.

2. Эй Лут, агар сен сўзингдан қайтмасанг шаҳардан ҳайдаб чиқарилганлардан бўласан.

3. Ва Лутни юбордик, вақтики у қавмига деди: ҳақиқатда сизлар шундай бир ҳаёсизлар ишини қиласизларки сизлардан аввал бу ишни аҳли оламдан ҳеч ким қилмагандир.

4. У деди: оё сизлар эркаклар билан яқинлик қиласизларми ва насл кўпайиш йўлини кесиб қўясизларми?

5. Қавмининг жавоби фақат шу бўлдики, улар дедилар: «келир Оллоҳнинг азобини агар сен рост сўзлагувчилардан бўлсанг».

6. Эй парвардигорим, фасод иш қилувчилар устидан менга нусрат бергайсан.

7. Ягона Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва Лут Оллоҳнинг элчиси.

8. Эй парвардигорим, золимлардан мени халос қил.

9. Лут хонадонини шаҳарларингиздан чиқаринглар чунки улар тозаликни ихтиёр қиладурган одамлардур.

91- бет

1. Оё етдими сенга Иброҳимнинг ҳурматлик меҳмонларининг хабарлари. Вақтики улар Иброҳимнинг устига кирдилар дедилар: «Салом». Иброҳим деди: «Салом, эй нотаниш одамлар».

2. Кейин у (Иброҳим) ўз аҳл томон буйруқ билан ўгирилди ва

тезда бир семиз бузоқни пишириб келтирди. Кейин у бузоқни меҳмонлар олдига яқинлаштириб қўйди... нега емайсизлар деди.

3. Кейин Иброҳим дилида улардан қўрқинч пайдо бўлди. Улар дедилар: «Қўрқма».

4. Ва улар Иброҳимга бир олим бола билан башорат бердилар.
5. Севинчлик хабар бердик биз у хотинга (Сорага) Исҳоқ билан.
6. Оё мен тугаманми? Ахволимиз шуки, мен кампир бўлсан ва мана бу эрим қариган чол бўлса.
7. Оё сен Худонинг қудратидан таажжуб қиласанми?
8. Иброҳим пайғамбар деди: «Энди муддаонглар нимадур, эй фаришталар?»
9. Ҳақиқатда бизлар бир гуноҳкор қавм устига юборилдик.
10. Магар Лутнинг хонадонини ҳалок қилмаймиз, албатта биз уларнинг ҳаммаларига нажот берамиз, магар Лутнинг хотинини ҳалок қилурмиз.
11. У ерда бир уйдан бошқа мусулмонлардан топмадик.

92- бет

1. Вақтики бизнинг элчиларимиз Лутнинг қошига келдилар, ғамгин бўлди улардан ва кўнгли сиқилди уларнинг келишларидан.

2. Лутнинг қавми унинг қошига шошилиб келдилар.
3. Мана булар менинг қизларим, улар сизлар учун покроқдурлар.
4. Мана булар менинг қизларим, агар бир иш қилмоқчи бўлсангизлар.
5. Улар дедилар: Сен батаҳқиқ биласанки бизнинг қизларингда ишимиз йўқ ва сен албатта билсан бизнинг муродимизни.
6. Бас Худодан қўрқинглар, ва меҳмонларим ҳақида мени шарманда қилманглар, ичингларда бирорта тўғри йўлни топган одам йўқми?
7. Эй Лут, бизлар парвардигорингни элчиларимиз, улар ҳаргиз сенга ета олмайдилар.

93- бет

1. Ҳақиқатда уларга ваъда қилинган вақт субҳ вақтидур.
2. Сабоҳ вақти яқин эмасми?
3. Ул мамлакатнинг устини остин қилиб юбордик, ва ёғдирик уларнинг устига сопол тошларни устма-уст қилиб, у тошлар парвардигоринг наздида ҳар қайсиси нишонга олинган эди, ва у тошлар бу золимлардан узоқ эмас эди.
4. Ва ғамдин унинг икки кўзи оқ бўлиб қолди, ва у (Яъқуб)нинг ичи хафагарчиликка тўлган эди.
5. Яъқуб деди: Ҳақиқатда аҳвол шулки, мен ўзимнинг дил дардими ва хафагарчилигимни Худога арз қилмоқдаман.
6. Эй ўғилларим, боринглар кейин изланглар Юсуфни ва унинг укасини ва Оллоҳ таолонинг раҳматидан ноумид бўлманглар.
7. Олиб боринглар менинг мана бу кўйлагимни, сўнг уни унинг (Яъқуб)нинг юзига ташланглар, унинг кўзлари очилур.

1. Таврот нозил қилинмасдан олдин Истроил ўғилларига ҳамма таом ҳалол зди, магар Истроил ўзига ҳаром қилган нарсаларгина.

1. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидир.

1. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

1. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

2. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

3. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

1. Эй отажоним, мен тушимда ўн бир юлдуз ва қуёшни ва ойни кўрдим, уларни менга сажда қилиб турганини кўрдим.

2. Эй ўғилчам, бу тушингни биродарларингга сўзламагинки тағин улар сенга бирор макр ишлатмасинлар.

3. Мени мамлакат хазиналари устидан тайинлагинки мен сақлагувчи дирман, билувчи дирман.

4. Эй парвардигорим, менга улар чақираётган нарсадан кўра ҳибскона маҳбуброқдир.

5. Мени мусулмон бўлган ҳолимда жонимни ол ва яхши бандаларинг билан қовуштиргин мени.

6. Биз сенга энг яхши қиссани баён қилмоқчимиз.

1. Улуг баракотлик зот улдурки осмонда катта-катта юлдузларни яратибдир.

2. Юлдузлик осмон билан қасамёд этаман.

3. Қасамёд этаман кечаси кўриниб кундузи яширинувчи, тўғри юриб сайр қилувчи, орқасига қайтувчи юлдузлар билан.

1. Эй ўғилчам, бу тушингни биродарларингга сўзламагинки тағин

улар сенга бирор макр ишлатмасынлар. Ҳақиқатда шайтон инсонга ошкотра душмандир.

2. Бүйүн томирлари бўртиб чиқди, ва терилари жимирилашди, ва туклари тик турди.

3. Вақтики дедилар: «Албатта Юсуф ва унинг укаси отамизга биздан кўра маҳбуброқ ваҳолангки биз кўпчилик жамоатмиз. Ҳақиқатда отамиз очиқдан очиқ адашгандирлар».

103- бег

1. Үлдириңглар Юсуфни ёки узоқ ерга олиб бориб ташланглар.
 2. Ва шундан кейин яхши бир қавм бўласизлар.
 3. Улардан бир дегувчи деди: Юсуфни ўлдирманглар, уни бир қонғу қудуққа ташлангларки уни баъзи бир йўловчилар олиб кетсин.

103- бет

1. Фавт бўлган гуллар қайтиб келди
Ва қушлар баланд овоз билан сайрай бошлади.
Раҳмати Илоҳийнинг осорларига бир боқ,
Ҳаётсиз ерни қандай тирилтиради.

104- бет

1. Юборинг уни эртага биз билан яйрасин ва ййнасан.
 2. Нима бўлди сенга Юсуфни бизга ишонмайсан, ва бизлар бўлсак унга хайриҳоҳмиз.
 3. Яъкуб деди: «Уни олиб кетишинглар мени хафа қилади. Ва сизлар гафлатда қолиб уни бўри еб кетади деб кўрқаман».

106- бет

- ## 1. Сўз тўхтади ва савол соқит бўлди.

107- бет

1. Ва вақткүни уни олиб бордилар ва уни қоронғу құдуққа ташлаш-
га иттифоқ қылдилар...
 2. Бандамнинг мададига етиб бор.
 3. Эй бор Худо! Эй ҳар бир қайғуни кеткізувлі! Ва эй дүйолар-
ни эшитувчи! Ва эй бор мавжудотнинг устаси! Ва эй ҳар бир синик-
ни тузатувчиси! Ва эй гарібларнинг ҳамнишини! Ва эй ёлгизларнинг
муниси! Ва эй ҳар бир сирри сұхбатнинг гувохи! Ва эй бандамнинг
бошига тушган балолардан хабардор! Ва эй сендан ўзга бирорта матьбуд
бўлмаган поко парвардигоро! Сендан бу ташвишдан чиқиш жойини менга
осон ва енгил қилишингни сўрайман, ва менинг қалбимга ўз муҳаббатинг-
ни солиб қўйишишингни сўрайманки менда сендан бошқа зикр ва қайгу
бўлмасин, ва мени ўз ҳифзинга олишишингни сўрайман, ва эй меҳрибон-
ларнинг меҳрибонроги, менга раҳминг келишини сўрайман.

1. Деди: «Эй, суюнчи, мана бу ерда бир бола». Акалари уни тијко-рат моли деб яширилар.
2. Улар кечқурун оталарини олдига йиглаб қайтдилар.
3. Улар дедилар: «Эй ота биз ўзишиб ўйнашга борган эдик ва Юсуфни нарсаларимиз ёнига қўйган эдик сўнг бўри келиб уни еб кетибди. Ва сен бизлар рост гапирсак ҳам ишонгувчи эмассен».
4. Улар Юсуфнинг кўйлагига ёлғон қон суртиб олиб келдилар.

1. Эй менинг севгилигим, ва эй кўзимнинг қорачиғи ва эй дилим-нинг меваси қайси қудуққа сени ташладилар экан, қайси дарёга сени гарқ қилдилар экан, қайси қилич билан сени ўлдирдилар экан ва қайси ерга кўмдилар экан.
2. Биродаримиз Юсуфни ойиң қилдик ва отамиз Яъқубни ўлдирдик.
3. У деди: Йўқ ундоғ эмас, балки нафсларингиз сизларга бир ёмон ишни яхши қилиб кўрсатибдур.
4. Ва соттилар акалари уни саноғлик тангаларадан иборат арzon баҳо-га. Ва улар гўёки бу пулларга муҳтоҷ эмас эдилар.

1. Кейин уни наҳанг балиқ ютиб юборди ва у маломат қилинди.

1. Ким дунёда ўхшави бўлмаган латофатли, назофатли, гўзал сўзли ажойиб бир гуломни сотиб олади?
2. Ким дунёда тенги бўлмаган қайгули, заиф, ариқ, бечора бир гуломни соти олади?
3. Ким Оллоҳнинг дўсти Иброҳимнинг абираси, Оллоҳнинг қурбони бўлган Исҳоқнинг набираси, Оллоҳнинг бандаси бўлган Яъқубнинг ўғли, Оллоҳнинг ростргўй бандаси Юсуфни кул қилиб сотиб олади?
4. Тагин сен Канъон тепаликларидан бир тепаликда ўлтириб, «эй парвардигорим, дилимнинг меваси, кўзимнинг қорачиғи ўглимни менга қайтариб бер» деб зорланиб йиглаб турган ғамгин мўйсафиднинг ўғли бўлмагин.

1. Қуёшни ва ойни менга сажда қилиб турганларини кўрдим.
2. Ҳай, ҳай, мен бунга мустаҳқ эмасман.
3. Агар Оллоҳ таоло инсон руҳини шакллантириб кўрсаттанда эди, уни қўрган одам сажда қилган бўлар эди.
4. Насоролар яъни христианлар Исони Оллоҳнинг ўғли дедилар.

5. Қүёшни ва ойни менга сажда қилиб турғанларини күрдим.

115- бет

1. Ҳақиқатда подшоҳлар қайси бир шаҳарга кирсалар уни вайрон қилурлар.
2. Мана бу оқил қулни ким олади?
3. Мана бу гарип қулни ким олади?
4. Мана бу нодир қулни ким олади?
5. Мана бу ҳайдалган қулни ким олади?
6. Мана бу латофатлик қулни ким олади?
7. Мана бу заиф қулни ким олади?
8. Ана шундай мартаба бердик Юсуфга ул мамлакатда.

117- бет

1. Унинг муҳаббатига мубтало бўлубдур.
2. Ана шундай мартаба бердик биз Юсуфга ул мамлакатда.
3. Албатта Оллоҳ таоло бировга дунё беради охиратни ҳисобига...
4. Ўгул бу дунёда хурсандлик ва охиратда ёруглик.
5. Фарзандларимиз — бу ерда юрган жигарларимиз.
6. Оллоҳ таолога ёлбориб дуо қил, чунки у яқиндур, ижобат қилгувчиидир.

118- бет

1. Қандай дуо қиласман?
2. Эй Ул зотики бировни азиз қиласди ва бировни хор қиласди, ва эй Ул зотики бировни мартабасини паст қиласди ва бировни мартабасини баланд қиласди, ва эй Ул зотики бировга беради ва бировни маҳрум қиласди, ва эй Ул зотики У ҳар бир нарсага қодирдур, мана бу мўйсафилига ўғил фарзандлар ато қилғи.
3. Ҳақиқатда балоларнинг энг каттаси пайғамбарларга тушади, улардан кейин авлиеларга, ундан кейин кейингиларга ва ундан кейин шутартибда.
4. Мен гўё (шам) бўлиб қолдим, одамларга ёруглик беради-ю, ўзи ёнади.

119- бет

1. Уни гоятда иззатли тут.
2. Шояд бизга фойдаси тегса.
3. Ёки биз уни фарзанд қилиб оламиз. Ибн Масъуд Оллоҳ рози бўлсин ундан, дебдулларки: Энг ростгўй фаросатлик одам учтадур: Биринчиси, Азизи Миср, унинг «Шояд бизга фойдаси тегса ёки ўғил қилиб оламиз» деган сўзи. Иккинчиси, Шуъайб пайғамбарнинг қизи: Унинг «Эй отагинам бунга (яъни Мусога) хизмат ҳақи бергин. Ҳақиқатда энг яхши ужра берган одаминг бу кучлик амонатлик одамдур» деган сўзи. Учин-

чиши, Абу Бакр Сиддик; Унинг ўз ўрнига ҳазрати Умар разийа-ллоҳу анхуни қўйиб кетгани.

120- бет

1. Вақтики у камолотга етганда биз унга ҳукуматни ва илмни бердик. Яхши амал қилгувчиларни биз ана шундай мукофотлаймиз.

122- бет

1. Эй Юсуф, юзунг мунча ҳам гўзал:
2. Мени парвардигорим шундай яратмиш.
3. Сочларинг мунча гўзал.
4. Қабримда ҳамадин олдин тўкиладиган нарса мана шу соchlарим-дир.
5. Кўзларинг мунча ҳам гўзал.
6. Қурт қумурсқалар аввал уни ер.
7. Эй Юсуф, менга қарагил.
8. Умрим охирида қоронгулиқдн (яъни кўр бўлиб қолишдин) кўр-қаман.
9. Қўлингни синамга қўй.
10. Дўзахдаги занжирлардан қўрқаман.
11. Эй Юсуф, мендек гўзалларни нафсинг хоҳламасму?
12. Хоҳлайди, лекин парвардигоримдан қўрқаман.
13. Мен сени севаман.
14. Мен Оллоҳни севаман.
15. Қўноқхонага киргил.
16. Жаннатда насибамдан маҳрум бўлиб қоламан деб қўрқаман.
17. Сен мени қулимсан, мен сени пулимга сотиб олганман, сен эсанг менга бўйин товлайсан.
18. У, мени соттан одамлар менинг биродарларим эди.

123- бет

1. Кейин мендан узоқлашасан.
2. Икки зотнинг ҳаққи учун: Ул зотики еру осмонларнинг ягона Илоҳидир, ул зотнинг ҳаққи учун, иккинчиси «Уни ғоятда иззатли тут» деган одамнинг ҳаққи ҳурмати учун.
3. Юсуф уйида турган хотин уни ўз томонига мойил қилмоқ учун кўп ҳаракат қилди. Ва (бир кун) эшикларни маҳкамлаб менга кел, деди.
4. Мен сенинг учун тайёrlандим.
5. Юсуф дедики Худодан паноҳ тилайман, албатта У менинг парвардигорим, У менинг даражами чиройлик қилди, албатта золимлар ва тўғри иш қилмаганлар ҳаргиз нажот топмаслар.
6. У хотин Юсуфга қасд қилди ва Юсуф унга қасд қилган бўларди...
7. Зулайхонинг қасди мақсадни қўлга киритиш қасди эди. Юсуфнинг қасди эса қочиш қасди эди.
8. Зулайхонинг қасди зино ва Юсуфнинг қасди никоҳ эди.
9. Зулайхонинг қасди талаб қилиш эди, ва Юсуфнинг қасди қочиш эди.

1. Зулайхонинг қасди ечиш эди ва Юсуфнинг қасди эса уриш эди.
2. Хотунларга майл қилиб қасд қилмаган санмусан?
3. Агар парвардигорининг мўъжизаларини кўрмаганда эди...

Пайғамбар алайҳис-салом дебдурлар: «Менга дунёларингиздан уч нарса севиклиkdir: бири хушбўй нарсалар, иккинчиси хотун зоти, ва учинчиси намозда кўзимнинг ёруғ бўлиши».

4. Ана биз шундок қилдик, ундан ёмонликни ва беҳаёликни қайтармоқ учун.

5. Ана биз шундок қилдик, ундан ёмонликни ва беҳаёликни қайтармоқ учун.

6. Ҳақиқатда у бизнинг муҳлис қилинган бандаларимиздандур. (Муҳласин деб ломни фатҳа қилиб ўқиш керак).

1. Юсуф уйида турган хотин уни ўз томонига мойил қилмоқ учун кўп ҳаракат қилди ва эшикларни маҳкамлади...

2. Ҳақиқатда у бизнинг муҳлис қилинган бандаларимиздандир. (Бу ерда баъзи байтлар мавжуд бўлиб ўқиш узрли бўлди)

1. Улар ҳар иккаласи дарвоза томон югуришдилар ва у хотин Юсуфнинг орқа этагидан кесиб олди ва дарвоза олдида ул хотиннинг эрини учратиб қолдилар.

2. У хотин деди: Сенинг хотинингга ёмонликнираво кўрган одамнинг жазоси фақатгина...

1. Мен уни ўзимга мойил қилмоқ учун ҳаракат қилдим ва у ҳақиқатда ростгўйлардандур.

2. Зинданга солинишидур.

3. Ёки қаттиқ азобга...

4. ...бу хотин мени ўзига мойил қилмоқчи бўлиб ҳаракат қилди...

5. Сенинг хотинига ёмонликнираво кўрган одамнинг жазоси фақатгина...

6. Зинданга солинишидур.

7. Ёки қаттиқ азобга...

8. Менга яқин кел, зеро менинг сўзимда сен хурсандчилик топарсан.

9. Ва агар унинг кўйлаги орқа томондан йиртилган бўлса, унда у (хотин) ёлғон гапирган бўлади ва у (эр) ростгўйлардан бўлади.

1. Вақтики унинг кўйлагини орқасидан йиртилганини кўрди, деди:

«Бу сиз, хотинларнинг макрларингизданdir, ҳақиқатда сизларнинг макр ва ҳийалаларингиз улуғдир».

2. Ҳақиқатда сизларнинг макр ва ҳийалаларингиз улуғдир.
3. Ҳақиқатда шайтоннинг макри заифдур ва ҳеч нарса эмасдир.
4. Эй Юсуф, бу ишдан юз ўгир, ва (эй хотин), сен ўз гуноҳингни ке-чирилишини сўра, ҳақиқатда сен хато қилгувчилардан бўлдинг.
5. Эй Юсуф, бу ишдан юз ўгир.

129- бет

1. Сен (эй хотин) ўз гуноҳингни кечирилишини сўра, ҳақиқатда эса сен хато қилгувчилардан бўлдинг.
2. Ўша шаҳардаги бир неча хотинлар, Азизи Мисрнинг хотини ўз гуломини ўзига моил қиласмоқчи бўлиб ҳаракат қилибди.— дедилар.
3. Вақтики у (Зулайхо) уларнинг ҳийалаларини эшилди, уларга одам юборди ва улар учун чиройли бир мажлис ҳозирлааб қўйди.
4. Ва у хотинларнинг ҳар бирига биттадан пичоқ бериб қўйди.
5. Ва Зулайхо Юсуфга «чиқ уларнинг олдига» деди.
6. Ва Зулайхо Юсуфга «чиқ уларнинг олдига» деди.
7. Вақтики у хотинлар Юсуфни кўрдилар ғоятда ҳайратда қолдилар. (Оят тамом). Ва у хотинлар кундуз куни чиққан қуёшни кўрдилар.

130- бет

1. Эй ҳовли соҳасида ойни кўрган
Вақти — вақти билан бир ҳурни ўйнатар эди.
2. Ҳилолни ҳеч қойим кўрганмисан?
Оёғи билан ҳовлида ерда юрганини.
3. Ул ҳилолики парвардигоримиз унга осмонда жило берибди.
Уни бугун ҳар ким ҳам кўра олади.
4. Миср гўзларини мафтун эгди
Гўзал юз билан ва сехраи кўзлар билан.
5. У ақалари сотиб юборган гуломдур
Зулм билан ва жабр билан
6. У Яъқуб зурриётидан, аммо Оллоҳ уни ортиқ қилди,
Ҳамма одамлардан, яхши хосиятлар билан танилди.

131- бет

1. Менга келақол, чунки мен дугонамдан кўра гўзалроқман.
2. Ва у (хотин)лар қўлларини кесиб олдилар.
3. Ва у (хотун)лар қўлларини кесиб олдилар.
4. Бу киши одам боласи эмасдур, бу киши улуг бир фариштадур.
5. Бу киши одам боласи эмасдур, бу киши улуг бир фариштадур.

132- бет

1. Зулайхо дедики: «Бу ўшал одамки уни деб мени маломат қилдингизлар».

2. Парвона шуълани кўрса дарҳол унга келур
Шам атрофида, ва ўзини ул шуълага урур
Мен Зулайхонинг маломатчиларига деган сўзини айтмоқчи-
ман
У деди: «Ана шудур мени маломат қилган одаминглар».
3. Ҳақиқатдан ҳам мен уни ўзимга мойил қилмоқ учун ҳаракат
қилдим.
4. Аммо у ўзини сақлади.
5. Агар у менинг буйругимни бажармаса...
6. У албатта қамалур ва хорланганлардан бўлур.
7. Ҳибсхона менга яхшироқдур уларнинг чақираётган нарсаларидан
кўра.

133- бет

1. Ва Юсуф билан зиндонга икки йигит кирди.

134- бет

1. Ва Юсуф билан зиндонга икки йигит кирди.
2. У икки йигитнинг бири дедики, тушумда мен ўзимни мевалардан
ароқ сиқиб чиқарип турганимни кўрдим.
3. (Эй Юсуф), бизга бу тушнинг таъбирини айтиб бер, ҳақиқатда биз
сени яхши амал қилгувчилардан кўрмоқдамиз.

135- бет

1. Юсуф дедики: «Ҳар куни ризқиланиб турган таомларингиз кел-
май туриб мен сизларга бу тушларингизни таъбирини айтиб бераман.
Бу нарса эса парвардигоримнинг менга таълим берган нарсалариандир».
2. Ҳақиқатда мен Оллоҳга имон келтирмайдиган қавмнинг жамоаси-
ни тарқ қилдим.
3. Мен оталарим Иброҳим ва Исҳоқ ва Яъқубларнинг тутган йўл-
ларига эргашдим.
4. Худога бирор нарсани шерик қилишлик бизларга дуруст эмас.
5. Бу эса Оллоҳ таолонинг бизларга ва бошқа инсонларга берган
фазли карамидир, лекин одамларнинг кўпчилиги бунга шукр қилмай-
дилар.
6. Эй зиндан йўлдошлари!
7. Оллоҳ таоло улар учун ҳеч бир далил тушурмагандир.
8. Ҳукм фақат Оллоҳнинг қўлидадир.
9. Аммо иккинчилари эса дорга осилажақдур ва унинг бошидан
қушлар еб кетажақдур.
10. Сизлар жавоб сўраб турган нарсаларингиз Оллоҳ таоло томони-
дан ҳукм қилиниб бўлган.
11. Кейин шайтон подшоҳга Юсуф ҳақида эслатиб қўйишни унут-
дириб қўйди.

1. Эй барча улууларнинг улуугроги, ва эй ул зотики унинг на шериги бор ва на үхашаши бор, ва эй ул зотики У ҳамма нарсага қодирдир, ва эй қүёш ва ёрук ойнинг яратувчиси, ва эй ёш гүдакка ризқ бергувчи ва эй улуг ёшлик мўйсафидга раҳм қилгувчи, ва эй ўликларни тирилтиргувчи, ва бу иш унга жуда ҳам осондир, ва эй ҳар бир қийин ишни енгиллатувчи мени ишимни енгиллаштиргин ва бу мушкулдан чиқиш йўлини кўрсатги.

2. Эй аъёнлар, менинг тушимни таъбирини айтиб беринглар агар сизлар туш таъбирини айта олсангизлар.

3. Улар дедиларки: «Бу хом хаёллар тўпламнинг тушдаги аксиdir. Биз эса хом хаёлларнинг таъбирини айтишни билмаймиз.

1. Бу тушнинг таъбирини хабарини мен бераман, мени юборинглар (унинг олдига).

2. Эй Юсуф, эй ростгўй одам, хабар бер бизга...

3. Ҳақиқатда биз сени яхши амал қилгувчилардан кўрмоқдамиз.

4. Юсуф деди: «Етти йил пайдар-пай экин экинглар, олган ҳосилни сомони ва бошоги билан қўйинглар, магарам озгинасини яъни ўзинглар ейдиганингларни олиб қолинглар.

5. У (етти йил) еб кўяди олдиндан у йиллар учун ҳозирлаб қўйган ошлиқларингизни, магарам озгинасини яъни эҳтиёт қилиб олиб қолганингларни.

1. (Подшоҳ) деди: «Ишинглар қандай?»

2. Сенинг оиласигта ёмон ният билан қасд қилган одамнинг жазоси... (зиндонга тушиш)... дан бошқа эмас.

3. Азизи Мисрнинг хотини, «ҳақиқат энди зоҳир бўлди»— деди.

4. Ҳақиқатда у ростгўйлардандир.

5. Мен уни ўз томонимга моил қилмоқ учун ҳаракат қилганман.

6. Ҳақиқат энди зоҳир бўлди.

7. Мен уни ўз томонимга моил қилмоқ учун ҳаракат қилганман.

8. Ҳақиқатда у ростгўйлардандир.

1. Оллоҳ уларни яхши кўради ва улар Оллоҳни яхши қўрадилар.

2. Гуноҳкор бандаларимнинг гуноҳларини эслаб мендан қўрқиб инграши ростгўй бандаларнинг бақириб қилган дуосидан менга маҳбуброқ! дир.

3. Мен шунинг учун ана шундай қилдимки у (Азизи Миср) билсинки унинг йўғида унга хиёнат қилмадим.

4. Ва яна шуни ҳам билиб қўйисинки Оллоҳ хойнларнинг макрлари-га йўл бермайди.

5. Мен ўз нафсимни пок демоқчимасман, ҳақиқатда нафс доим ёмонликка буюрувчидур.

6. Сенинг нафсинг хоҳишиларида ҳаддан ошди, унинг озишларидан омонда бўла олмайсан, чунки нафс етмишта шайтондан ҳам ёмонроқдир.

140- бет

1. Подшоҳ (Азизи Миср) деди: «Келтиринглар уни менга, мен уни хосларимдан қилиб оламан».

2. Бу ер тирикларнинг гўри, ва дўстларнинг туар жойи ва душманларнинг курсандчилик таънаси.

3. (Эй Худо!) Сен кимни хоҳласанг азиз қиласан, ва кимни хоҳласанг хор қиласан. Ва мен Унинг ҳукмига розиман.

141- бет

1. Юсуф деди: «Мени мамлакатдаги ҳазиналар устидан нозир қилиб кўй, ҳақиқатда мен бу ишни яхши муҳофаза қиласман, яхши биламан».

142- бет

1. Ва Юсуфнинг акалари келди ва Юсуфнинг олдига кирдилар, Юсуф уларни таниди ва улар уни танимадилар.

143- бет

1. Агар уни олиб келмасангиз сизларга менинг наздимда дон ўлчаш йўқдир ва менга яқин келманглар.

144- бет

1. Ва бизлар албатта уни муҳофаза қилурмиз.

2. Яъқуб айтдики: «Мен уни сизлар билан ҳаргиз юбормасман то сизлар Оллоҳ томонидан бир аҳди паймон келтирганингизча».

3. Эй ўғилларим, сизлар ҳаммаларингиз бир дарвозадан кирмангизлар, балки бошқа-бошқа дарвозалардан кирингизлар.

4. (Ёмон) кўз эрни қабрга киргизади ва туяни қозонга.

5. Албатта кофирлар Қуръони каримни эшитганларида сени ёмон кўзлари билан тойдиришларига оз қолди. Ва улар «албатта бу мажнун бўлса керак»,— дейдилар, ваҳоланки бу Қуръони карим тамоми олам учун фақат бир насиҳатдир.

145- бет

- Оллоҳ уларни яхши кўради ва улар Оллоҳни яхши кўрадилар.
- Мен рашкиман, Саъд ҳам рашкчи, аммо Оллоҳ ҳар иккаламииздан ҳам рашкчироқдир.
- Эй парвардигорим, улар (бутлар) кўп одамларни йўлдан оздириди-

лар.

4. Вақтики улар (Яъқубнинг ўғиллари) оталари буюрган жойдан кирдилар...

146- бет

1. Вақтики Юсуфнинг олдига кирдилар, у биродарини ўзига тортди ва мен аканг бўламан ва булар қилиб турган ишларидан хафа бўлмадеи.

2. Вақтики уларнинг юкларини ҳозирладилар, сув ичадиган идишни укасининг юки ичига солиб қўйди.

147- бет

1. Шундан сўнг бир жарчи орқаларидан «эй карвон, сизлар бешак ўғридирсизлар»— деб чақириди.

2. Ўгри эр ва ўгри хотин ҳар иккаласининг қўлини кесингиз.

3. Магарам, кимики ўғирликка қулоқ солса унга равшан бир юлдуз орқасидан тушиб қувладай.

4. Ўғриларнинг энг ёмони намоз ўғрисидир.

5. Улар (Яъқубнинг ўғиллари) уларга юзланиб туриб «нима нарса йўқатдинглар»,— деб сўрадилар.

6. Кимики уни топиб берса унга бир тuya ошлиқ бўлгай ва мен бу ваъданни устидан чиқишига кафилдирман.

7. (Ўлчов) идишни топдингизларми?

148- бет

1. Бизлар ўгри эмасмиз.

2. Золимларни биз ана шундай жазолаймиз.

3. Ундан кейин ўлчов идишни укасининг юкини ичидан чиқарди.

4. Сизлар албатта, ўғридирсизлар.

5. Ана шундай қилиб Юсуфга (укасини) яқинлаштириб бердик.

6. Ва ҳар бир илмлик одамнинг устидан тагин бир илмлик одам бордир.

7. Улар дедиларки, агар бу ўғирлаган бўлса бунинг бир акаси ҳам илгари ўғирлик қилган эди.

8. Юсуф бу ишни ўз ичидаги махфий тутди ва уларга изҳор қилмади.

149- бет

1. Эй Азизи Миср, бунинг қариган отаси бор, шунинг учун унинг ўрнига бизларнинг биримизни олгин.

2. Унда биз золимлардан бўлиб қоламиз.

3. ...То отам менга рухсат бермагунча ёки Оллоҳ менга ҳукмини чиқармагунча. Ва у ҳукм чиқарувчиларнинг энг яхшисидур.

1. Энди (менинг учун) сабр қилмоқ яхшидур. Шояд Оллоқ уларни ҳаммасини биргаликда менга қайтарса, ҳақиқатда у илмлик җикматлик зотдир.

1. (Яъқуб) деди: «Балким сизларнинг нафсларингиз бир ишни сизларга маъқуллатиб олган».

2. Энди (менинг учун) сабр қилмоқ яхшидур. Шояд Оллоқ уларнинг ҳаммасини биргаликда менга қайтарса, ҳақиқатда у илмлик, җикматлик зотдир.

1. Эй Яъқуб, нима нарса кўзингни кўр қилди?

2. Агар бу қамчин билан мени олдинроқ урган бўлганингда эди мен Юсуфни эслаб умримни зойиъ қилмаган бўлардим.

1. Худо ҳаққи сен Юсуфни доим эслайсан, ўзингни жуда ҳам қийнайсан ёки ҳалок бўлгувчилардан бўласан.

2. Ҳақиқат шуки, мен ўз бетоқатлигимни ва хафалигимни Худогагина арз қилмоқдаман.

3. Эй хайри эъсони кўп зот, ва эй яхшилиги доим бўлган зот, то ўзинг билан учрашганимча исломда мустаҳкам қил.

4. Эй бор Худоё, менинг райҳонимни ўзимга қайтариб бер, кейин хоҳлаганингни қил.

5. Мен ўз бетоқатлигимни ва хафалигимни худогагина арз қилмоқдаман.

6. Эй афсус Юсуфга.

7. Эй ўғилларим, боринглар Юсуфни ва унинг укасини қидиринглар.

8. Ва Оллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманглар, ҳақиқатда Оллоҳнинг раҳматидан фақатгина кофиirlар ноумид бўладилар.

1. Эй Азизи Миср, бизларга ва аҳли аёлларимизга очлик зарари етди, ва биз озгина, арзимайдиган мол келтирдик. Бизларга дон ўлчовини яхшила ва бизларга садақа қил.

1. Дўзахийлар жаннат аҳлига нидо қилиб ёлборар эканлар, «бизларга сувдан ёки Оллоҳ таолонинг берган неъматларидан бир оз ташланглар» деб.
2. Оллоҳ у икки неъматни кофирларга ҳаром қилгандир.
3. Ва бизларга садақа қил, Оллоҳ таоло садақа берувчиларга албатта, мукофот беради.
4. Оллоҳ таоло садақа берувчиларга албатта, мукофот беради.

1. Таассуфлар бўлсин бир жамоанинг фироқига
Улар йўл кўрсатадурган чироқлар эди ва ҳимоя қиласидиган қаљалар эди.
Сафардаю шаҳарда, базмдаю размда
Қанча-қанча тунлар тагийр топди то уларга ўлим келгунча.
Қалблар айттан ҳар бир ҳамд
Ва кўзлар кўриб турган ҳар бир шайъ

(Таржима тахминий бўлди)

1. Мени қаттиқ ҳибсга олдилар ва сўрдилар, сўнг менга яхшилик қилиб озод қилдилар.

1. Улар дедиларки: «Оё, сен тагин Юсуф бўлмагин?»
2. У дедики: «Ҳа, мен Юсуфмен ва бу менинг укам».
3. Ҳақиқатда Оллоҳ бизга катта яхшилик қилди, ва кимда-ким ёмонликдан сақланса ва сабр қилса унинг ажри Оллоҳнинг ўзида, чунки Оллоҳ яхши амал қилгувчиларнинг ажрини зойиб қилмайди.
4. Эй биродарларим, сизлар мени қудуққа ташламадингизлар, балки мени таҳтга ўлтиргиздинглар. Эй биродарларим, сизлар мени ғурбатга ташламадинглар, балки мени подшоҳ қилдинглар.
5. Худо ҳаққи, Оллоҳ сени азиз қилиб биздан юқори қилибдир ва бизлар эсак аниқ хато қилгувчилардирмиз.

1. Юсуф деди: «Сизларга ҳеч итоб йўқдур бугун».
2. Оллоҳ сизларни магфират қиласиди, чунки У раҳмадилларнинг раҳмадилрогидир.

1. Уларнинг оталари (Яъқуб) дедилар: «Мен Юсуфни ҳидини сезаяпман, агар мени ақлдан озган деб таъна қиласангиз».
2. Худо ҳаққи, сиз ўша эски адашганлигингиздасиз. (Оят тамом). Яъни Юсуфни яхши кўришда давом қиласангиз. Дебдулларки, бунинг маъноси «сиз эски сўзингизда давом қиласангиз», демакдир.
3. Вақтики элчи етиб келди. Юсуфнинг кўйлагини Яъқубнинг юзига отди ва унинг кўзи бирданига очилиб кўрадиган бўлиб қолди.
4. Эй отамиз, бизни гуноҳларимизни Худодан сўра, бизлар бешак хато қилгувчилардирмиз.
5. Яъқуб дедики: «Мен тезда сизлар учун парвардигоримдан сизларнинг гуноҳларингизни кечиришини сўрайман».

1. Улар кечанинг озгина қисмида истироҳат қилар эдилар ва саҳарлари улар гуноҳларини кечиришини Оллоҳдан сўрап эдилар.
2. Ва Юсуф ота-онасини таҳтнинг юқорисига ўлтурғузди ва акалари эса сажда қилиб ерга йиқилдилар.

1. Ва Юсуф деди: «Эй отагинам, мана бу илгари кўрган тушимнинг таъбиридир».
2. Уни парвардигорим рост қилиб кўрсатди.
3. Оллоҳ менга яхшиликлар қилдики, мени зиндан чиқарди.
4. Сизларга бугун ҳеч бир итоб йўқдир.
5. Ва сизларни саҳродан келтириди.
6. Шайтон мен билан акаларим ўтрамизга низо солгандан кейин.
7. Албатта, менинг парвардигорим хоҳлаган нарсасини бажаришда хўб тадбир билан иш кўргувчидир.
8. Албатта, У ҳамма нарсани билувчи кўп ҳикматли бир зотдир.

1. Пайғамбарларнинг гўшти ерга ҳаромдир.

1. Ҳамду сано ул Оллоҳга бўлсинким, У қулни сабр баракотидин подшоҳ қилибдир ва подшоҳни шаҳват фалокатидин қул қилибдир.
2. Қани ёшлигинг, қани гўзаллигинг? (У хотин) деди: «Сенинг муҳаббатингда йўқ қилдим».

3. Деди: «Қани молу мулкинг?». Деди: «Сени хабарингни келтирғанларга ғифо қылдим».

4. Сүңг деди: «Нима нарса күзингни күрмас қылди?». Деди: «Сенинг ҳажрингда қайгириб күп йигламоқдин бўлди».

165— бет

1. У ғоятда тадбирлик, ғоятда хабардор.
2. Эй Юсуф, бу кўйлак ўрнига кўйлак бўлди.

167- бет

1. Эй парвардигорим, Сен менга подшоҳлик ато қилдинг ва тушларни таъбир қилиш илмини ўргатдинг.

168- бет

1. Албатта, бизлар оламлар парвардигорининг элчисидурмиз.
2. Бани Исройлни биз билан бирга юборгин,— деб.
3. Биз сени болалигингда ўз ичимида тарбия қилмадикми? Ва сен умрингнинг бир қанча йилларида бизнинг ичимида турдинг.
4. Сен қилган қилимшигнинг қилдинг.
5. Парвардигорим менга подшоҳлик берди ва мени мурсал пайғамбарлардан қилди.

169- бет

1. Бу албатта билгувчи жодугардур.
2. Бу ўзининг сехри билан сизларни ватанларингиздан чиқармоқчи, сизлар нима дейсизлар?
3. Улар унга ва унинг биродарига муҳлат бер ва шаҳарларга одам тўплагучиларни юбор дедилар.
4. Агар бизлар ғолиб чиқсан бизларга ҳақ бериладими?
5. У деди: Ори ва албатта сизлар менга яқин одамлардан бўлиб қоласизлар.
6. Эй Мусо, сиз иккингизнинг оллоҳингиз ким?
7. У, яъни Мусо, деди: Бизнинг парвардигоримиз шундай зотки, у ҳар бир нарсага яратилиш шаклини берди ва сўнг унга тўғри йўлни кўрсатди.

170- бет

1. (Мусо) деди: «Сизларга ваъда қилинган кун сизлар ясаниб чиқадиган ид кунларингиздур ва эрталаб одамлар йигиладурган кундур».

2. Улар дедилар: «Фиръавн номи билан қасам ичамизки, бизлар албатта ғолиб чиқувчилармиз».
3. Биз дедик: «Құркма, сен албатта устун чиқасан».
4. Ва ташла құлигдаги нарсани, у сеҳргарларнинг ясаган нарса-ларини ютиб юборади.

171- бет

1. Жодугарлар сажда қилиб йиқилдилар ва оламлар парвардигорига имон келтирдик, дедилар.
 1. ...Мусо ва Хорунларнинг парвардигорига.
 2. Фиръавн деди: «Мен сизларга изн бермасдан туриб унга имон келтирдиларингизми?»
 4. У сизларга жодугарларни ўргаттан катталарингиздур.
 5. Мен сизларнинг құл оёқларингизни орқа томонидан албатта кесарман ва сизларни хурмо даражтанинг шохига албатта осаман.
 6. Улар дедилар: «Бизларга келган равшан оялтардан ҳаргиз сени ортиқ, күрмасмиз».
 7. Ниманики ҳукм қымлоқчи бўлсанг ҳукм қил, ҳақиқатда сен фақат бу дунёда ҳукм қилаласан.
 8. Албатта биз имон келтирдик парвардигоримизга, токи У бизларнинг хатоларимизни ва сен мажбур қилиб қилдирган сехрни кечирсин.
 9. Ва Худо яхшироқдур ва боқйироқдур.

172- бет

1. Эй парвардигорим, жаннатда ўзингнинг наздингда менга бир уй қуриб қўй, ва мени Фиръавндан ва унинг ишидан ва золим қавмдан қутқар.
2. Эй Ҳамон, менинг учун олов ёқиб лойни пишир ва ундан баланд бир тепалик бино қил, шояд мен Мусонинг Худосини кўрсам ва албатта мен уни ёлғончилардан деб гумон қиласман.
3. Мен сизлар учун мендан бошқа худони билмайман.
4. Кейин юбордик биз уларга сел балосини, чигиртка балосини, бит балосини ва қурбақа балосини ва қон балосини. Буларнинг ҳаммаси ошкора мўъжизалар эди.

173- бет

1. Эй Оллоҳ, чигиртканни ҳалок қил, Эй Оллоҳ, унинг йўлини тўс, Ё Оллоҳ, унинг катталарини ўлдир ва кичикларини ҳалок қил, тухумларини буз, палағда қил ва бизнинг ҳаёт-мамотимиз бўлиб турган ризқимизни еб қўяётган оғзидан тут.
2. Оллоҳ, таоло мингта уммат яратган, ундан олти юзтаси денгизда ва тўрт юзтаси қурғоқликда.

1. То бақалар тун қоронгусидек дengиздан чиқдилар.

1. Икки гурӯҳ бир-бiriни кўрганларида Мусонинг ҳамроҳлари бизлар тутилдик, дедилар.

2. Йўқ-йўқ, ҳаргиз ундай эмас, парвардигорим менинг билан, У тезда менга тўғри йўлни кўрсатажак.

3. Бас дарё икки бўлак бўлиб ёрилди, ва унинг ҳар бир тарафи буюк тоғдек эди.

4. Сизлардан бирорта одам жаҳаннам қирғогига келтирилмай қолмас.

5. Шундан сўнг Худодан қўрқанларни қутқарамиз ва золимларни эса тиз чўккан ҳолда у ерда қолдирамиз.

1. Эй Оллоҳнинг бандалари, боқинглар, Оллоҳ таоло батаҳқиқ сизларни душманларингизни дengизда ҳалок қилди.

2. Бани Истроил имон келтирган Зотдан бошқа бирорта маъбуд йўқ эканлигига энди ишондим.

3. Оддин ҳақиқатда осий эдинг ва фисқи фасод ишлар билан шугулланучилардан эдинг.

4. Фиръави дengиз қирғогига катта хўқиздек отиб ташланган эди.

5. Сендан кейингиларга ибрат бўлсин учун бугун сенинг баданингга нахжот берамиз.

6. Ва биз уларнинг ҳаммасини гарқ қилдик.

1. Бани Истроил дедилар: «Эй Мусо, уларнинг бутлари бўлгандек бизларга ҳам бир бут ясаб бер».

2. Булар албатта ҳалок бўлучилардур.

3. (Эй худо!) Санамлар ихтиёри билан қилган гуноҳларимизни кечир!

4. Уларнинг золимлари уларга айтилган сўзни бошқа сўзга ўзгартириб юборишиди.

1. Бани Истроил дедилар: «Эй Мусо, модомики у золимлар ўша шаҳарда эканлар биз унга асло кирмасмиз».

2. Агар улар ўша шаҳардан чиқсалар, унда биз киражакмиз.

3. Бор сен ва парвардигоринг иккаланг жанг қилинглар, бизлар эса бу ерда ўтирамиз.
4. Мен фақат ўзимга ва акамга эгаман, фосиқлар билан бизнинг ўтрамизни бир-биримиздан жудо қилгин.
5. Оллоҳ таолодан фармон бўлдиким, бу шаҳар уларга қирқ йилгача ҳаром қилинди. Унгача улар ер юзида саргардан бўлиб юрадилар.
6. Ё Оллоҳ, ўз фазлинг билан бизга ризқ бер.
7. Ва эндиридик сизлар учун осмондан мани деб атолган ширин кулчаларни ва салва деб атоладиган беданага ўхшаш қушларни.
8. Бас биз унга айтдик: «Ҳассанг билан тошни ургил» деб. У урди ва тошдан ўн икки кўз булоқ ўйнаб чиқди.
9. Ҳар бир фирмка ўзининг ичадиган жойини билиб олди.

180- бет

1. Ва булатни биз уларинг устига соябон қилиб қўйдик.
2. Агар бани Истроил бўлмагандан эди таом пиширилмаган бўлар эди.
3. Сўра биз учун парвардигорингдан ерда унадиган нарсалардан чиқорсин: кўкатларидан ва таррасидан ва бугдойидан ва нуҳатидан ва пиёзидан. Мусо дедики: «Яхши нарсани ундан паст нарсага алмаштирасизларми?»

181- бет

1. Куч қудрат ва қувват фақат Оллоҳнинг ёрдами билан бўлади.
2. Ёдингдами эй Муҳаммад, Биз Баний Истроил қавмининг устида Тур тогини соябон каби кўтариб турдик, агар Бизнинг буйруқларимизга итоат қилмасантиз устингизга ташлаб юборамиз,— деб.

A

Абушқа — қари, кекса, чол, қария.
Авло — яхшироқ, афзалроқ.
Авон — замон, вақт
Авоқибат — оқибатлар, натижалар, якунлар.
Адим — тери.
Адиз — улуг, буюк, баланд, юксак.
Адоқ — дарёнинг қўйилиш жойи.
Ади — Ямандаги шаҳар номи.
Адовий — дорилар, дори-дармонлар.
Аёқчи — соқий, май қуювчи.
АЗИН — бошқа, ўзга.
АЗОҚ — оёқ.
АЗОҚ ОЛТИНДА — оёқ остида.
АЗРИЛМОҚ — айрилмоқ, бўлинмоқ.
АЗРОИЛ — жонни оловучи фаришта номи.
АЗГОСИ АҲЛАМ — алоқ-чалоқ, туш.
АЙВА — беҳзи.
АЙН — кўз, кўз қорачиги.
АЙРОҚ — йироқ, узоқ.
АЛ — ҳийла, алдов.
АЛАЙҲИЛ-ЛАЪНА — унга лаънатлар бўлсин.
АЛАЙҲИННА — уларнинг (аёлларнинг) одига.
АЛВОҲ — лавҳлар.
АЛИН — пешона, ўркач.
АЛПОГОУТ — ботир, қаҳрамон, кўркмас.
АЛГУЧЫ — оловучи.

Ам(м) — амаки.
Амома — салла, дастор.
Аморий I — түя, филга ортилган кажава.
Аморий II — бошқа, ўзга.
Амрулсун — тинчлансин.
Амуд — гурзи.
Амул — вазмин, ўзини босиб олган, босик.
Амурд — нок.
Анбар — хушбўй модда, анбар.
Анбиё — набийлар, пайгамбарлар.
Ангдимоқ — эсламоқ, ёдга келтирмоқ.
Андоза — ўлчов, қолип, ҳад, меъёр.
Аидом — қад-қомат, тан, бўй, бадан.
Анутмоқ — тайёрламоқ, ҳозирламоқ.
Арён — айрон.
Аритмоқ — тозаламоқ, покламоқ.
Арту — шилиб, тозалаб.
Ариғ — соф, тоза, покиза.
Анима — уни ҳам.
Ано — оғир меҳнат, машаққат.
«Анталлази ҳаммат» — унга мояил бўлган сенмисан.
Ануб — тайёрланиб, ақлни пешлаб.
Ариғламоқ — танламоқ, сарала-моқ.
Ариғсиз — нопок, ифлос.
Арш — осмоннинг зич юксак қавати.
Аршун — аршин (ўлчов бирлиги), 65,2 смдан 112 смгacha тенг бўлган.
Арқиши — карвон, савдо карвони.
Арқиши улуғи — карвонбоши.
Арқиши ҳалқи — савдогарлар.
Аргамчи — арқон.
Асиғ — фойда, наф.
Асиғсиз — бефойда, фойдасиз.

¹ Лугат ва изоҳлар муаллифи Ҳ. Дадабоев.

Асмо — исмлар, номлар, аташ, ном қўйиш.

Асиг қилмас — наф, фойда келтирмас.

Асмо илми — исм қўйиш илми.

Асо — ҳасса, таёқ.

Асралмоқ — сақламоқ, яширмоқ, эҳтиётламоқ.

Ахоҳум — уларнинг биродари, дўсти.

Ахсурмак — аксируммоқ, акса урмоқ.

Ачигма-сассигма — аччиғи, сассиги.

Ашну — аввал, ...гана, қадар.

Ашоқ — паст.

Аяту — қовурга.

Ақзон — қозонлар.

Ақиқ — қизил рангли қимматбаҳо тош.

Ақрон — сайдёра.

Ақрунлук — секинлик, аста-секинлик.

Ақтачи — бош отбоқар.

Ағи — ипак мато.

Ағлоқ — авлоқ, пана, яширин (жой).

Ағри — юқ.

Ағин — ёмон.

Аҳсанава масвоя — аёлнинг эркакка мурожаати; мени яхши сақлади.

Аҳсанти масвоя — эркак кишининг аёлга мурожаати: мени яхши сақлади.

Аҳсан-ул-қисас — қиссаларнинг энг яхшиси.

шисида тўртинчи қат кўқда осилиб турувчи ибодатхона.)

Байт ул-муқаддас — Фаластиндаги машҳур шаҳар, Уршалим ва Кудуси Шариф деб ҳам айтилган.

Байъ — олди-сотти, харид.

Байъат — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим.

Байъи иттифоқ — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим, қ. байъат.

Байъ қилмоқ — харид қилмоқ.

Бал фаолаҳу — у қилди.

Бани Исроил — яхудийлар.

Барқ I — бино, иморат.

Барқ II — мол-дунё, борлиқ.

Башорат бермоқ — хушхабар келтирмоқ, башорат қилмоқ.

Баъдаҳу — ундан сўнг.

Бақир — мис.

Бақлан қўзи — ёш, семиз қўзи.

Баҳман — Шамсия йили ҳисобидағи ойларнинг ўн биринчиси, (22 январь — 21 февраль кунларига тўғри келади).

Багирсоқ — меҳрибон, раҳмдил, оқ, кўнгил.

Безарламоқ — юз ўғирмоқ.

Берга — хивич, хипчин.

Бизоат — мол-дунё, мол ва асбоб.

Бикр — тоза, соф, бокира қиз.

Бинно қилмоқ — яратмоқ, қурмоқ, асос солмоқ.

Бирагу — кимдир, бирор кимса.

Бир йўли — бир марта, бир карра.

Бирламоқ — битта, якка деб билмоқ.

Битик — хат, мактуб, нома.

Битикичи — котиб, мириза, хат ёзувчи.

Битмазмиз — қулоқ тутмасмиз.

Бовурчи — сарой ошпази, баковул (манساب номи)

Бодия — чўл, дашт, биёбон, саҳро.

Болига — балоғатга етган қиз.

Борлаган — бор деб билган, борлигига ишонган.

Б

Бавл — пешоб, најас (ахлат).

Бавл қилмоқ — сиймоқ, ёзилмоқ.

Бадиз — тасвир.

Байт ул-аҳзон — гамхона, кулфатлар макони.

Байт ул-маъмур — обод уй (ривоятларга кўра, Каъбанинг қар-

Ботил — бузук, бузилган, ноңақ, асоссиз.
Бош — яра.
Богдош — оёкни чалиштириб ўтириш.
Бүйракланмоқ — юрак олдириб қўймоқ, кўркмоқ.
Булдурччи — қуш номи; бедана.
Берун — ташқари.
Булнамак — асир қилмоқ, қўлга туширмоқ.
Буллади — асир қилди.
Булнамиш — асир, тутқун қилган.
Булун — асир, тутқун.
Булуңг — тараф, томон.
Буроқ — афсонавий учар от, диний эътиқодга кўра гўё Мұҳаммад алаҳис-салом, Меъроҳ туни унга миниб Маккадан Қудусга ва у ердан аршга кўтарилган эмиш.
Бурч — қарз.
Бурҳон — далил, ҳужжат, гувоҳ.
Бус — туман.
Бусуб — писиб, пистирма қилиб.
Бусуг — пистирма.
Бутмамак — ишонмаслик.
Бутмасмусен? — ишонмайсанми?
Бутроқ — тўйи — титилиб кетган кийим, куйлак.
Бухл — баҳиллик, қизғанчиқлик.
Бучак — бурчак, тараф.
Бушуб — ачиги келиб, газабланниб.
Бушуг — ҳирс, шаҳвоний туйғу.
Бушуқди — хафа бўлди.
Бугра — эрқак тия.
Бўз — бўй, қад.
Бўзун — халқ.
Бўйнагу — кўзга кўринган киши, номдор.
Бўлак — туҳфа, тортиқ, совға.
Бўрлоқ — токзор, узумзор.
Бўқагу — ўғрилар бўйнига солинадиган сиртмоқ, киshan.
Бўқов — киshan.
Бўгуз — дон.

Васнаъ ал-фулка — қайиқни ясангин.
Вақф қилмоқ — бағишламоқ, назр этмоқ.
Ваҳй — худодан пайгамбарларга юборилган хабар ва илҳом.
Вилдон — хизматкор, юргурдақ.
Вилоят — ўлка, мамлакат.
Вирд — намоздан ташқари вақти-вақти билан тақрорланадиган қисқа дую.
Вожиб — фарз, бажарилиши мажбурий, зарурий бўлган иш.
Воғий — тугал, тўлиқ, етарли, комил.

Г

Ганж — бойлик, хазина.
Гила — гина, хафагарчилик.
Гилим — ерга тўшаладиган палос.
Гов — мўтабар, эътиборли, шоншуҳратли.

Д

Дайён — ҳисобчи (худо сифати), жазаловчи.
Дайёр — истиқомат қилувчи; монах; уй эгаси.
Дарҳост — талаб, илтимос.
Дастур — расм, одат, йўсин.
Даф — доира, ногора.
Даъват — ҷақириқ, ҷақириш, таклиф.
Дер — узок вақт, муддат.
Дигар — ўзга, бошқа, гайр.
Додак — жория, хизматкор.
Доий — дуогўй.
Доҳил — даҳлдор, тегишли.
Ауруд — дую, салом, олқиши, мадҳ, сано.
Ауқди — урди.
Ауоб — узум шарбати, шинни.

Еграги — яхшироги, ажойиброги, афзали.

Ел эсанди — ел эсди, шамол турди.

Ема — ва, ҳам, шунингдек.

Етагу — еттовлон.

Етилди — тўхтади, тинди.

Етти яшаб — етти яшар.

Етуралинг — амалга оширамиз, қиласиз.

Ё — ёй, камон.

Ёбон — чўл, биёбон.

Ёвумас эрди — яқинлашмас эрди.

Ёзи — чўл, текислик.

Ёзиламоқ — ёзилмоқ, бўшалмоқ.

Ёзмас — хато қилмас, нишонга бешато урап.

Ёй — ёз.

Ёнсанг — қайтсанг, воз кечсанг.

Ёрдиси — ёрти, ярми.

Ёрин — эртага, эртанги кун.

Ёриндаси кун — эртасига, эртанги кун.

Ёриқ — совут, зирҳ.

Ёрлиқамоқ — фармонламоқ, буйруқ қилмоқ, илтимос қилмоқ.

Ёрлиғ — фармон, буйрук.

Ёсмуқ — дуккакли ўсимлик, ясмиқ.

Ёғи — душман, хасм.

Жаброил — худо билан пайғамбар ўртасида хабар етказувчи фаришта.

Жавиқмоқ — шуҳрат қозонмоқ.

Жазаъ — бетоқатлик, доду фарёд.

Жавоби дигар — бошқача жавоб.

Жамоза, жаммоза — чопқир түя.

Жараб — қипик.

Жарда — сарик от.

Жарда — сехгар, жодугар.

Живор — яқин ер, ён, атроф.

Жизя — солиқнинг бир тури.

Жовидона — мудом, доимий равишда.

Жувол — тўрва, халта.

Жувонмард — олийжаноб, очик қўлли, сахий.

Забиҳ — қурбонга сўйилган мол.

Заиф — қувватсиз, кучсиз, ожиз.

Закар — эр кишининг олати.

Замзам — Маккада Каъба яқинидаги мусулмонлар муқаддас ҳисоблайдиган қудук.

Замҳарир — совук, қаҳратон.

Зиллат — хорлик, тутанлик, пастлиқ.

Зойил — йўқ бўлувчи, йўқолувчи, фони, сўнувчи.

Зокир — зикр айтувчи, ибодатга машғул бўлувчи, ҳамд-сано айтuvchi.

Зулфиқор — Ҳазрати Алига Мұхаммад пайғамбар тортиқ қилған қилич.

Зумурра, зумра — I. жамоат, гурӯҳ, тўдә; 2. хил, жинс.

Зухра — Чўлпон юлдузи (Венера сайёраси).

Ибрий — яхудий.

Иброний — қ. ибрий.

Иброний, ибрий тили — қадимги яхудий тили.

Ивуқ — кийик.

Игашмак — ўжарлик қилиш, ўжар бўлиш.

Игланмак — хасталанмоқ; жойлашмоқ.

Иглиқ — касалманд, бетоб.

Игсиз — соғ-саломат.

Идрис — исломиятдан илгари ўтган пайғамбар.

Ижобат — қабул қилиш, рози бўлиш, мъқуллаш.

Изи — худо, тангри, оллоҳ.

Изи қазоси — оллоҳнинг ҳукми; ажал, ўлим.

Изи азза ва жалла — Оллох қудратли ва улуг.

Измоқ — озод қилмоқ, қўйиб юбормоқ; юбормоқ, жўнатмоқ.

Изнамак — изидан бормоқ, қидирмоқ.

Изнатди — бажарди, ижро этди.

Изурмоқ — жўнатмоқ, юбормоқ.

Ийд — байрам, ҳайит.

Ийдгоҳ — байрам тантаналари ўтказиладиган жой.

Икагу — икковлон, иккаласи.

Икиндуқ намози — пешин намози.

Икирар-икирар — иккитадан-иккитадан.

Илқо — учрашув, мулоқот.

Илҳон — куйлаш, куй, овоз.

Имлоқ — улуғ, буюк.

Иморат — обод қилиши, ободонлаштириш.

Инади — юришмади, бузилди.

Инган — ургочи туя.

Ингирчоқ — гижирловчи эгар.

Инмагиз — (ерга) тушмагин.

Инмоқ — тушмоқ, пастга тушмоқ.

Инод — жарлик, қасдма-қасдлик.

Иноғ — маслаҳатчи, иноқ. (рутбаними).

Интиқлао оғарди — аста-секинлик билан айта бошлади.

Инқиёд — тебе бўлиш, бўйсуниш.

Инқиёд қилмоқ — риоя, амал қилмоқ.

Исор — инъом, бағишлоғ, сочиш.

Истиғфор — афв, кечирим сўраш; тавба қилиш.

Исурмак — маст, кайф бўлмоқ.

Исфаҳон — Эрондаги шаҳар.

Итиғ — ўтқир, кескир.

Ишорат — 1. кўрсатма, амр, фрмон. 2. имо-ишора, белги; рамз.

Ия — эга, соҳиб.

Иқола(т) — савдодан айниш.

И

Ииг, ег — яхши.

Иигда — жийда.

Иигитлиг — ёшлиқ, навқиронлик.

Ииграк — яхширок, маъқулроқ.

Иизиг — ёмон ҳид.

Иизиглиг — сассиқ, бадбўй.

Иизламоқ — ҳидламоқ, ҳидлаб кўрмоқ.

Иизланмоқ — ҳидланмоқ.

Иилқи қора — қорамол.

Иинмак — ахтармоқ, қидирмоқ, истамоқ.

Иип — ип; арқон.

Иилор — мушк, анбар.

Иирланмоқ — куйламоқ, сўзламоқ.

Иитик — ўтқир, кескир.

Иитуруб — йўқотиб.

Иигилмадинг эрса — ташламасанг, бас қилмасанг.

Иигоч — тахминан 9 км келадиган масофа бирлиги.

Иул — булоқ, жилға, ариқ.

Иулук — ажратиб олиш учун тўланадиган пул, гаров.

Иумақ — ювиш, тозалаш, поклаш.

Иўл кесмоқ — йўлтўсарлик қилмоқ.

Иўллуг — омадли, омад қулиб боқкан.

Иўл сақлагучи — соқчи, қоровула, кузатувчи.

Иўлчиламоқ — йўл кўрсатмоқ.

Иўқиз — қашшоқ, бечора.

Иўқурмоқ — қориштирумоқ, араплаштирумоқ.

К

Кайд — макр, ҳийла, найранг.

Кайдиҳим ҳозо — бу макрларни.

Калаз — чумчук.

Калим — кийим, куйлак.

Калима — сўз, гап, жумла.

Ками, кеми — кема, қайиқ.

Каркас — ўлимтиклар билан кун кечириувчи йиртқич қуш.

Каромат — мурувват, сахийлик, олиҳимматлилик.

Кароҳият — нафрят.

- Каттон** — зигир поясидан түқилған мато.
- Каъба** — Макка шаҳридаги зиёратгоҳ, муқаддас сайлгоҳ.
- Кез** — мустаҳкам, асосли.
- Кезик** — навбат, кетма-кетлик.
- Кезин** — кейин, сўнг.
- Кенд** — шаҳар.
- Кенд қўбордилар** — шаҳар (қишилак) бунёд этдилар.
- Кертувмак** — ишонмоқ.
- Кесак** — парча.
- Кеталинг** — кетамиз.
- Кивурмак** — киргизмоқ, киритмоқ.
- Киз** — мушк сақланадиган халта, идиши.
- Кизламак** — беркитмоқ, яширмоқ, яшириб қўймоқ.
- Кизлавчи** — беркитилган, яширин.
- Кизмоқ** — киймоқ.
- Кикурмак** — киргизмоқ, олиб кирмоқ.
- Ким эрса** — кимдир, бирор кимса.
- Килим** — жулдур кийим, ёпинчиқ.
- Килим қиб** — кийим кийиб.
- Кив** — мушк, хушбўй модда.
- Кив йипор** — мушк, анбар.
- Кириш** — ёй или, гириш.
- Кирпич** — гишт, кирпич.
- Кири солди** — кейинга қолдириди.
- Киршани** — оппоқ, оқ.
- Колбат** — бадан, жисм, жасад.
- Колобок** — парвона.
- Кофур** — камфора (оқ хушбўй модда).
- Коҳил** — дангаса, ялқов.
- Коҳин** — авлиё, ғойибдан хабар берувчи, исломда келажак ҳақида ёлғон сўзловчилар сифатида талқин қилинади.
- Куб** — хум.
- Кувавмак** — 1. ишонмоқ; 2. хурсанд, шод бўлмоқ.
- Куга** — күёвга.
- Кузазмак** — асрамоқ, сақламоқ.
- Кузак** — күёв.
- Кузармоқ** — 1. яқинлашмоқ (куз ҳақида); 2. қутқармоқ, асрамоқ.
- Куймак** — кутмоқ.
- Кумруг, кувруг** — ногора.
- Кунг** — жория, хизматкор.
- Кунгур** — дарвеш.
- Кукиламак** — рашк қилмоқ.
- Курси** — тахт, курси.
- Куруд** — Миррих (Марс).
- Куса(й)мак** — соғинмоқ; истамоқ, хоҳламоқ.
- Кусар эрди** — хоҳлар эрди, истар эрди.
- Кэнду** — ўз, ўзи (олмош).
- Кўтарчин, кўгарчун** — кабутар.
- Кўкuz** — кўкъс.
- Кўлук** — улов, юқ ташувчи ҳайвон.
- Кўмоч** — қўрга қўмиб пиширилган нон.
- Кўнглунг эмрулгай** — кўнглинг таскин топгай.
- Кўви** — тўғри, ростгўй.
- Кўнилик** — ростгўйлик, ҳақиқат.
- Кўничи** — тўғри, садоқатли.
- Кўнулмас** — тўғри бўлмайдиган, тўғриланмайдиган.
- Кўнувч** — рашкли.
- Кўкартак** — ларзага келтургудек.
- Кўримчи, кўрумчи** — авлиё.
- Кўрумчи мунахжим** — олдиндан башорат қилувчи, юлдузчи.
- Кўрсаорман** — кўришни орзу қиласман, истайман.
- Кўшиш** — гайрат, тиришиш.

Λ

- Лавҳул** — маҳфуз — пешонада ёзилган нарса, лавҳ.
- ЛАЪИН** — лаънати.
- Ливотат** — жинсий алоқа.
- Луъльуъ** — гавҳар.

Мавло — худо, оллоҳ, ҳомий, соҳиб.

Малиҳ — ширин, мазали, лаззатли.

Малак ул-мавт — ажал фариштаси, Азроил.

Мамуқ — пахта.

Мав I — оғирлик бирлиги.

Мав II — таъқиқ.

Маягим — қадам.

Манжаниқ — палахмон, тош отадиган қадимий уруш куроли.

Манзилат — мартаба, даражা, тутган ўрин, мақом.

Мансух бўлмоқ — бекор, йўқ қилинмоқ.

Маозаллоҳ — худо паноҳ берсин, худо сақласин.

Маркаб — улов, от, туя, эшак каби миниладиган ҳайвон.

Масҳ — хунук қабиҳ суратга кириш, ўзгариш.

Махдум — жаноб, улуғ мартабали зот.

Махлұқот — яратилган жонзоттар, махлұқлар.

Машриқ — күнчиқар, кунтуғар, шарқ.

Машрӯъ — диний қонунга мувоғик, шариатга биноан, шаръий.

Маъзул — озод, бекор, холи.

Маъсият — шариатга хилоф йўсинда иш тутиш, гуноҳ.

Магриб — кунботар, кунботиш, гарб.

Мекоил — фаришта.

Менг — хол.

Менгзамоқ — ўҳшамоқ, мос келмоқ.

Менгизлик — юзли, чеҳрали.

Меъроҳ туни — Муҳаммад пайғамбарнинг арши аълого кўтарилиган туни.

Мини — мия.

Мисоқ — аҳду паймон, қасамёд, ваъда.

Мисқол — оғирлик ўлчови (таксминан 4,68 гр)

Мангламоқ — қадам ташламоқ, сайд қилмоқ.

Муаббир — туш таъбир қилувчи.

Муаккил — вакил қилинган.

Мубориз — қаҳрамон, ботир, паҳлавон.

Муваҳҳид — ягона худога эътиқод қилувчи.

Мужда — суюнчли хабар, хушхабар.

Мужода — баҳс, баҳслашув.

Мужоҳада — саъӣ, гайрат.

Музд — мукофот, ҳақ.

Муйнуз — шоҳ, мунгуз.

Мулкат — подшоҳлик, ҳукмронлик.

Мунажжим — илми нужум билан шуғуланувчи шахс.

Мунгушмоқ — қайғурмоқ, ғамаламга ботмоқ.

Мункар била Накир — ривоятга кўра, ўлиқ кўмилгандан кейин унинг тепасига келиб, ҳаётлигига қилган савоб ва гуноҳ ишларини сўроқ қилувчи икки фаришта номи.

Мунодий — жарчи, хабарчи, ҳабар берувчи, нидо қилувчи.

Мунодий қилмоқ — нидо қилмоқ, чақирмоқ, жар солмоқ.

Муножот — худодан нажот, мадад тилаб қилинадиган яширин ибодат.

Мунтахий — охирга, ниҳояга етувчи.

Мумалот — мумалалар, борди келдилар.

Мурассаль — қимматбаҳо тошлар билан безтилган.

Муртад(д) — диндан қайтган, диндан озган.

Мусаббиг — сабабчи, оллоҳ.

Мусаллам — тобе бўлган, бўйсунган, таслим бўлган.

Мусаллат — голиб бўлган, назоратчи.

Мусаллат қилайын — жазо бериш учун юборайын.
Мусалло — масжид, намозгоҳ, нағоз ўқиладиган жой, жойнамоз.
Мусаххар — бўйсундирилган, ҳукми остига киритилган.
Мустажоб — қабул бўлиш.
Мустақим — тўғри, пок, ҳалол.
Мұсқаф — Қуръони шариф.
Мұтаассиғ — бирор нарсага қаттиқ берилувчи, ихлос қўйувчи.
Мұтадайір — ҳайратда қолган, ҳайрон бўлиб қолган.
Мұтраб — чолгучи.
Мұтраба — чолгучи, созанда аёл.
Мұфассир — шарҳловчи, шарҳ қилювчи.
Мұхавиос — хунаса.
Мұхлас — ихлосли, ихлосга эга.
Мұшир — маслаҳатчи, кенгащчи.
Мұшоқада — кўздан кечириш, томоша қилиш, кузатиш.
Мұшғық — шафқатли, марҳаматли, меҳрибон.
Мұтамад — ишончли, ихлосманд.
Мұттағикот — оғир шароит.
Мұқірр — бўйинга олган, икрор бўлган.
Мұқри — қироат қилувчи, қори.
Мұхаққиқ — аниқловчи, таҳқиқ қилувчи.
Мұқиб — ошиқ, дўст.
Мұжожир — ҳижрат қилган, ўз ватанидан узоқда юрганлар.
Мұхосиб — ҳисобчи.

Н

Набот — гиёҳ, ўт.
Навқиса — бойликка янги стишган, нокас.
Навмид — умидсиз, ноумид.
Навҳа — йиги-сиги, нола.
Назир — ўҳшаш, монанд.
Наззора — қараш, назар солиш, томоша қилиш.
Налук — нега, нима учун.

Намози дигар — бир кунда ўқиладиган беш вақт намознинг учинчиси, аср намози.
Намоз қазоси — ўқишлиши шарт бўлган намознинг ўтиб кетиши.
Насб — қўйиш, бунёд этиш, тиклаш.
Насиб — баҳра, улуш, ҳисса.
Насх — арабча ёзувнинг бир тури.
Нағиф — карнай.
Нағоз — ўтиш, бажарилиш, таъсир.
Наузы биллоғи — Оллоҳ сақласин.
Нахуд — нўхат.
Наъл — ковуш; пояфзал.
Наққош — наққош, суратчи, нақш қилувчи.
Нағну — биз.
Не йитурдингиз? — нима йўқотдингиз?
Ниёз — илтижо, ялиниш.
Нисор — сочиш, чочқи.
Новадон — тарнов, нов.
Нозир — назорат қилувчи, назоратчи.
Нойиб — ўринбосар, нойиб.
Номустақим — нотўғри, нопок, ҳаром.
Носир — ёрдам, кўмак берувчи.
Нофила — авлод.
Ноҳид — Зухра юлдузи, Чўлпон.
Нубувват — пайғамбарлик, авлиёлики.
Нукта — нозик ва терак маъноли сўз, ибора, ҳазил.
Нурсрат — зафар, ғалаба, ютуқ.
Нуҳ — исломиятдан илгари ўтган афсонавий пайғамбар номи.

О

Обид — тоат, ибодат қилувчи, сингинувчи.
Овуч — ҳовуч, кафт.
Одам — Одам Атө.
Одий — душман, ёмон киши. Од

Қавмига мансуб кишилар.
Озиглик — жасур, мард, ботир.
Озод битиги, озодлиқ битиги — құллікдан озод бўлганликни тасдиқловчи гувоҳнома.
Олами сифлий — фоний дунё, бу дунё.
Оллиида — олдида, ҳузурида.
Олтиида — остида, тагида.
Ом — омма, барча, халқ.
Онгди — эслади, ёдига тушди.
Онгсизин — тўсатдан, бирдан.
Орзу — Уторид (Меркурий).
Ормиш эрди, узуди — чарчаган эди, ухлади.
«ОСОР» — «Ёдномалар» (китоб номи).
Ос, тайин(г), киш — оқсусар, ол-махон, қундузнинг бир тури.
Охир уз-замон — қиёмат, охир замон.
Ошибич — Лойдан ясалган кўзача.
Ошлиқ — озиқ-овқат, егулик галла, дон.
Ошчи — ошпаз ошчи.
Оксаколлик — иззат-эҳтиромли, хурматли.
От — тўр, тузоқ.
Оғди — кўтарилди, етди.
Огин — соқов, гунг.
Оғир баҳо — қимматбаҳо, нархи баланд.
Оғир баҳолиг — қимматбаҳо.
Оғиринча — оғирлигича.
Оғирламамишсан — иззат-ҳурмат қилмабсан.
Оғирламоқ — мукофотламоқ, баҳоламоқ; ҳурмат, эҳтиром, тақалуф кўрсатмоқ.
Оғирлиқ — ҳурмат-эҳтиром, иззат-икром.
Оғлагу — нозик, юмшоқ.
Оғир черик — оғир қуроллар билан қуролланган кўшин.
Оғоз — бошланиш, киришиш.
Оғри — дирхам, ақча.
Оғуш — насл, наасаб, авлод.
Оғуқмоқ — заҳарланмоқ.

Рабби лотазар — эй тангрим, йўқ қилгин!
Ражо — орзу, умид.
Ражулият — мардлик, жасурлик, эраилик.
Разияллоҳу анҳо — худо ундан рози бўлсин.
Разияллоҳу анҳумо — унинг иккаласидан худо рози бўлсин.
Раяят, раъият — фуқаро, халқ, омма.
Рафиъ — юксак, баланд, буюк.
Раҳмат бўлмоқ — қазо қилмоқ, дунёдан ўтмоқ.
Ризвон — саккиз жаннатнинг бири, розилик ва мамнуният жаннати.
Ризо — розилик, бўйсуниш, кўниш.
Ришват — пора.
Риҳлат — дунёдан ўтиш, ўлиш, кўчиш.
Ровий — ривоят қилувчи, нақл қи-лувчи, қиссачи.
Роий — раҳбар, раҳнамо, бошлик.
Роҳат — ҳузур, лаззат, дам.
Русто руста — деҳқон, қишлоқда яшовчи.
Рухом — мармар тош.
Рўзгор — турмуш, ҳаёт, тириклик, толе, баҳт.
Рўзи — ризқ, насиба.

Сабон — 1. қўш билан ер ҳайдаш.
 2. Омоч.
Савмаъа — христианлар ибодатхонаси; монастир.
Савоб — хайрли, яхши иш.
Садақа, Садқа — хайр-эҳсон, қурбон.
Сазая — катта, баҳайбат, очкӯз.
Сакандир — Зуҳал (Сатурн)
Салавот — раҳматлар, дуолар.

- Салот** — намоз, ибодат.
- Самад** — абадий, Оллоҳ сифатла-ридан бири.
- Самузкенд** — Самарқанд.
- Сандувоч** — булбул.
- Сарандиб** — Цейлон.
- Сарв** — 1. Тик ўсадиган тўғриқо-мат дарахт. 2. Қадди-қомати келишган, гўзал аёл.
- Сарзаниш** — маломат, озор.
- Саро** — дунё.
- Сарпич** — ёғочдан ясалган чеълак.
- Сарҳ** — қаср, кўшк.
- Сарҳанг** — саркарда, қўмондон.
- Сақит** — Зуҳра (Венера)
- Сақиш, соқиш** — сон, саноқ; ҳи-соб-китоб.
- Сақишиз** — ҳисобсиз, беҳисоб, саноқсиз.
- Сақлаб ётмоқ** — қўриқламоқ, эх-тиёт қилмоқ.
- Сақлагучи** — соқчи, қоровул, қў-риқчи.
- Сақф** — шифт, том, осмон, фа-лак.
- Сақфини ўртди** — томини, шиф-тини ёпди.
- Сарроқ** — идиш.
- Саҳба** — қизил май, олий сифат-ли май.
- Саҳл** — енгил, осон, қийин эмас.
- Севинчламак** — суюнмоқ, хур-санд бўлмоқ.
- Сибит** — авлод, бўғин.
- Сидра** — кедр, диний эътиқодга кўра етгинчи осмондаги бир дарахт.
- Сидрат ул-мунтаҳо** — диний ри-воятга кўра жаннат ва етгин-чи қат осмонда ўсувчи дарахт.
- Сидилар** — буздилар, синдириди-лар.
- Сизлог** — тиш оғриғи.
- Сизмоқ** — чизмоқ, ёзмоқ, битмоқ.
- Сикка урмоқ** — (пул) зарб қилмоқ.
- Симоъ** — 1. Эшитиш, тинглаш, қу-лоқ солиш; 2. Хониш, сайраш, қуйлаш.
- Симоъ қилурда** — хониш қилиш-да.
- Сингак** — пашша, чивин.
- Сингар** — томон, тараф.
- Синдурмайин** — рад этмай, қай-тармай.
- Синоъат** — қасб, ҳунар.
- Сирот** — кўприк, дўзах устига қу-рилган ингичка қил кўприк.
- Сирча** — шиша.
- Сифлий** — паст, тубан.
- Сича** — қуш номи.
- Сиқамоқ** — ишонмоқ, инонмоқ.
- Сичак** — чумчук.
- Сожид** — сажда қилувчи, таъзим қилувчи.
- Сотигчи** — сотувчи, савдогар.
- Софий** — соф, тоза, пок.
- Сокииди** — ўйлади; хаёл сурди, ўйга толди.
- Сулаҳо** — билимдонлар, ўқимиш-лилар, соғлом фикрли кишилар. (Солихнинг кўплиги)
- Сорғи** — тарози, тарози палласи.
- Соқинич** — фикр, хаёл.
- Сунгу** — найза.
- Сундуси Румий** — Европа ипак кийимлиги.
- Суннат** — равиш, одат, Муҳаммад пайгамбарнинг йўли ва қилган ишлари.
- Сунъ** — хайрли иш.
- Сур** — сурнай.
- Сусуб** — тортиб, ўлчаб.
- Суфра** — дастурхон.
- Суторгол** — ҳукмдорнинг яқин ки-шиларига берадиган тортиғи.
- Суҳуф** — бетлар, саҳифалар.
- Сўйди** — еди.
- Сўклуб** — пишириб.
- Сўклимоқ** — қовурмоқ.
- Сўклиуниш** — қовурилган, қовур-ма.
- Сўкулма** — қовурма, қовурдок.
- Сўгалгуси** — нурсизланади.
- Сўған** — пиёз.

- Тааммул** — 1. Сабр, бардош. 2. Үйлаб иш қилиш, мулоҳаза билан иш юритиш.
- Тааммул қилғил** — яхшилаб үйлагин, мулоҳаза қилгин.
- Таба** — ...га, ...томонга.
- Табан бўлдилар** — остин-устин бўлдилар.
- Таббоҳ** — ошпаз, ошли.
- Табл** — ногора.
- Табор** — болта.
- Табуг** — 1. хизмат, хизмат қилиш. 2. сажда қилиш.
- Табугчи** — 1. Хизматкор, жория. 2. Сажда қилувчи.
- Таваққуф** — тўхташ, тўхтаб туриш, тўхтов.
- Таввон, тавон** — тоқат, қувват.
- Тавозуъ** — одоблик, ўзни паст тутиш, ўзни кичик тутиш, камтарлик.
- Тавоф** — бирор нарсанинг атрофии кезиш, айланиш, зиёрат.
- Тавочи** — ҳукмдор буйруқларини тегишли жойларга етказувчи амалдор.
- Тазарруъ** — тавба қилиш, ялиниш, ёлбориши.
- Такбир** — улуғлаш, «Оллоҳу акбар» иборасини айтиш.
- Такя қилмоқ** — ёнбошламоқ, ёс蒂ққа суюнмоқ.
- Талашламоқ** — тешмоқ.
- Талбис** — алдаш, ҳийла, найранг, бирор нарсани ўзга рангли қилиб кўрсатиш.
- Тамассук** — 1. бирор нарсани маҳкам ушлаш, чанг солиш; 2. ҳужжат, шаҳодатнома.
- Тамаъ** — истак, ҳоҳиши.
- Тамут** — дўзах, жаҳанинам.
- Танаъум** — неъматланиш, баҳраманд бўлиш.
- Тангмоқ** — боғламоқ, ўрамоқ.
- Тангсуқ** — ажойиб, тансиқ.
- Танлиғ** — мавжудот, тирик жон.
- Танур** — тандир.
- Тануқ** — гувоҳ, белги, нишона.
- Тапуғ** — хизмат.
- Тар I** — тор.
- Тар, тер II** — ёлланма меҳнат.
- Тарамоқ** — сепмоқ, тикмоқ, эмоқ.
- Тарилди** — қочиб кетди, тарқалиб кетди.
- Таригчиллик** — дехқончилик.
- Тасарруф** — бошқариш, эгалик қилиш, ҳуқуқ, ихтиёр.
- Тасниф** — ёзиш, асар яратиш.
- Татрӯ, тетрӯ** — тўғри.
- Тафвиз** — топшириш, ишни ўзга кишига юклаш.
- Таъвил** — сўзни ўз маъносидан бошқа маънога буриш, йўйиш, шарҳлаш.
- Таъвили сухуф** — китоблар шарҳи, баёни.
- Тақа** — нагал, этик тақаси.
- Тақаддус** — муқаддас, соғ, пок.
- Тақтөъ** — қисмларга, қаватларга бўлиш.
- Тагайюр** — ўзгариш, бошқа тусга кириш.
- Таҳийёт** — саломлар.
- Таҳийят** — салом.
- Таҳдил** — ибодат қилиш.
- Тебундилар, тепундилар** — талпиндилар, жунбушга келдилар, ҳамла қилдилар.
- Тевачи** — туячи, туякаш.
- Тегра** — теварак, атроф.
- Тезгимоқ, тизгимоқ** — айланмоқ, чарх урмоқ, кезмоқ, сайдироқ, қилмоқ.
- Текма** — ҳар қайси, ҳар бир.
- Телим** — кўп, зиёд.
- Теринг** — чуқур.
- Терк** — тез, дарҳол.
- Теркрак** — тезроқ, один.
- Тижорат** — савдо-сотик, олди-сотити.
- Тикмоқ** — экмоқ, қадамоқ.
- Тикчи** — этиқдўз.
- Тилку** — тулки.
- Тил олгучи** — душман томондан тил (асир) олиб келувчи.

Тилтог — баҳона, асос, сабаб.
Тиргүк — тирговуч.
Тирилмак — яшамоқ, ҳаёт кечирмоқ.
Тиши — 1. хотин, аёл; 2. Ургочи.
Тилға — тиланчи, гадо.
Тирғоқ — тирнок, чангал, панжа.
Тобиз — топишмоқ.
Тожул-умаро — амирлар, беклар улуги.
Този — арабий.
Тонг — ҳайрат, таажжуб; ажойиб, гаройибот.
Тонглай — эрта билан, эрталаб.
Тонг ўрқади — тонг отди.
Тублуг — зотли.
Туб, туз — тик, тўғри.
Туйлук, тулуқ — тукли.
Тўймадилар — сезмадилар.
Тулак — босиқ, камтар.
Тулангай — чайқалгай.
Тунак — ётоқхона; зиндон, қамоқчона.
Тунарда — зулматта чўмишда, қоронгилашишда.
Тунглук — тўйнук.
Тура — қўргон, қалья, истеҳком.
Турушсунлар — жанг қилсингилар.
Тус — пат.
Туруқди — тўхтади.
Тутуғ — гаров тўлови.
Тұч — бронза.
Тұғмоқ — тугилмоқ, дунёга келмоқ.
Тұгурмоқ — тугилмоқ, таваллуд топмоқ.
Тұнлуқи таңгсүқ — матоси ажо-йиб (борлиқ ажойиб рангда, демоқчи).
Тұпуз — тўқмоқ.
Тұра — қонун-қоидა; расм, одат.
Тұритмоқ — яратмоқ, бунёд этмоқ.
Тұрқа — ипак.
Тұқиди — урди.
Тұқуш куни — жанг куни.
Тұғ тұз әмрүлди — чанг-тўзон тинди.

У

Ув — уй, жой.
Уват — уят.
Угутмоқ — янчмоқ, майдаламоқ.
Уд, уй — сигир.
Ужб — манманлик, ўзига зеб қўйиш, мағрутланиш.
Ужмоҳ — жанинат.
Уз — ишбилармонлик, омадилик.
Уза — устига.
Узамади — ўсмади, кўтарилемади.
Узимоқ — ухламоқ.
Узиюр эди — ухламоқда эди.
Уйлуқ — бел, бўкса.
Уқак — бурж.
Укуш — кўп, зиёд.
Улуш — ҳар доим, тинмасдан.
Улавий — олий, юксак, юқори.
Ул йўлдин ургуламас — шу сабабдан болаламас.
Улав — олий, буюк.
Улут душман — зўр душман.
Улут мулк — катта, буюк мулк, давлат.
Умам — қавм, гурӯҳ, уммат.
Уманч — ишонч, умид.
Умасига тегди — ишончи бекор бўлди.
Уммат — пайғамбар йўлидан борувчилар.
Умуд, амуд — устун, тик таянч ёғоч.
Умур — ишлар, ҳодисалар, мушкилот.
Унгур — тўннинг этаги.
Уноқ — чопқи.
Урагут — аёл, хотин.
Уркумоқ — чўчимоқ, қўрқиб қочмоқ, ҳуркмоқ.
Урламоқ — қичқирмоқ, наъра тортмоқ.
Урунг — ок.
Усрук — масть.
Уфтанмоқ — уялмоқ, андиша қилмоқ.
Ухруж — тарк эт (уйни), чиқ.

Үчүз — арzon.

Үчүзлик — арzonчилик.

Ушоқ — 1. Кичик, майда-чуйда;
2. Кичик, ёш бола.

Ушр — ўндан бир йилда бир марта экинларга солинадиган солиқ.

Ушра — ҳажнинг бир қисми.

Үюғ — қоронгулик, зулмат.

Үқало — ақллilar, оқиллар.

Үқбо — охират, нариги дунё.

Үг — хода, күнок.

Үгон — Оллоҳ, тангри, худо.

Ухуд түкүши — 625 йилда Ухуд тоги этагида бўлган маккалик ва мадиналиклар ўртасидаги жанг.

Ф

Фараҳ — шодлик, кўнгилхушлик.

Фарж — ёриқ.

Фариза — бажарилиши фарз бўлган ишлар, масалан: рўза, нағоз ва ҳ.

Х

Хайлу — хашам, бола-чақа ва таниш-билишлар

Халифаи вофий — ўз сўзида турувчи, ўз мавқеига мувофиқ халифа

Халойиқ — ҳалқ, одамлар.

Хамр — май, шароб

Харбуз — тарвуз

Харж — сарф, чиқим

Хидмат — хизмат, иш, юмуш

Харож (Хирож) — 1. Ер солиги;
2. Бирор кимсанинг тасарруфи-даги йирик ерлар.

Хозин — хазиначи.

Хос — маҳсус, алоҳида, яқин, тегишли.

Хос вазир — энг яқин, алоҳида ўрин тутувчи вазир

Хуллат — дўстлик, самимият.

Ч

Чанок — ёғоч идиш, товоқ

Черик — қўшин

Чизон — чаён

Чичала — жим-жилоқ

Чиқир — ҷарх (ип йигиручи асбоб)

Чигай — йўқсила, қашшоқ, камбағал

Чов — 1. Хабар; 2. Шон-шуҳрат, довруг, донг.

Чуз — алвон рангли хитой парчаси

Чугз — узун, кокил

Чўғи — қичқириш, қаттиқ овоз чиқариш

Ш

Шак — гумон, шуҳба

Шар — милга тенг келувчи узунлик ўлчови

Шаристон — мустақам қалъаси бор бўлган катта шаҳар

Шукр — миннатдорчилик, раҳмат, ташаккур

Шуқрана — миннатдорчилик юзасидан суюнчи бермоқ.

Шукр тариқи — миннатдорчилик юзасидан

Э

Эв — ўй

Эв илакида — ўй олдида

Эвлук — хотин, аёл

Эңүді — айлантириди, тескари қил-
ди

Эңкізиси — уй қизи

Эгни — елка

Этірді — қамал қылды

Эғирмак — қуршаб олмоқ, ўрамоқ

Эзгу — яхши

Эзгу дуо қыл — яхши дуо қыл-
моқ

Экпиду — нешин

Эквиду намози — пешин намози

Эктуламак — боқмоқ, тарбияла-
моқ, вояга етказмоқ, озиқ-овқат
ем-хашап бермоқ.

Элатмак — олиб бормоқ, залтмоқ.

Эл күн — халқ

Элтумас — оқызіб кетмас

Эмгак — машаққат, қийинчилик

Эмгаямак — машаққат тортмоқ,
мехнат қылмоқ.

Энгсалау бошладилар — энсасига
ура бошладилар

Энғи күсаб — юзи, яноги сарғайиб

Эраз — киши, одам

Эрнак — бармоқ

Эсбарламоқ — илтижо қылмоқ

Эсрутмак — масть қылмоқ

Эссиз — ёвуз, ёмон, бемаъни

Этмак — нон

Эшкак — әшак

Ю

Юклук — ҳомилали

Юклук тишилар — ҳомиладор
аёллар

Юлдұз — сайдера

Юлдур — илдиз

Юлгун — бута

Юмоқ — ювмоқ

Юмғақ — юмалоқ — дұмалоқ

Юнгуд — енгил

Юртүг — тешик

Я .

Ялавоч — худонинг элчиси, пай-
ғамбар

Ялавочлиқ — пайғамбарлик

Ялавочлиқ мұлки — пайғамбарлик
мавқеи

Ялчиқ — ой

Янаша — ёнаша-ёнма-ён

Явашан — ёнма-ён юрган

Янут — заз, жағоб

Янут бердимиз — жағоб қайтар-
дик.

Явчук — бўқса

Ялқиб — нафратланиб

Ярасик — кўршапалак

Ярмоқ — пул, ақча

Яшиқ — дубулға, жез қалпоқ

Якан — фил

Яшиқ — Қүёш, Шамс

Ү

Үвса — сикса

Үг — эс, ҳуш

Үга — оқыл, билимдон, доно

Үгдү — ҳамд, сано, мақтов..

Үгдумоқ — мақтамоқ, ҳамд, сано
айтмоқ

Үгинги — ҳушига

Үгмак — мақтамоқ, ҳамд, сано
айтмоқ

Үгсуз, үгсус — етим

Үзурмақ — жүнатмоқ, юбормоқ

Үйла — ўшандоқ, ўшандай

Үксук — кам, оз

Үксуқлук — зиён, зарар, камчилик

Үкуз — буқа, ҳұқыз

Үкча — товоң, оёқнинг товоң қис-
ми

Үлак — ўлік, мурда

Үнгай — сайдера номи, Муштариј
(юпитер)

Үнгалди — ўз ҳолига келди

Үнгин — бегдна, бошқа, ўзга

Үнгуб — йўниб, қазиб

Үнгурка — пұшт
Үркәмоқ — қолмоқ, бүлмоқ, их-
тиёр этмоқ
Үриади — ўрнашди, жойлашди
Үртди — беркитди, яшири, түсди,
әпди
Үртуглу — берк, ёпик
Үртуглуг — ўртуклук — яширин,
сирли, мағфий, ёпиқ.
Үрум — йиртиқ, жулдур кийим-
кечак
Усанма — четда турма, қочма
Ұтачи — табиб
Ұтру — қаршисида, юзма-юз
Ұфка — газаб
Ұфқаламақ — ғазабланмоқ, аччи-
ги келмоқ
Ұқимоқ — чорламоқ, чақирмоқ
Ұглон-ушоқ — кичик, ёш болалар
Ұқымоқ — атамоқ, чақирмоқ
Ұграмоқ — 1. Йўл олмоқ, жўна-
моқ; 2. Киришмоқ, қўл урмоқ,
биор инши мўлжалламоқ.
Ұгур — вақт, пайт
Ұчашибмоқ — душманлашмоқ, ўча-
кишмоқ

Қ

Қабз қилмоқ — жонини олмоқ
Қава, қова — пақир, челяк
Қавий — кучли
Қавл — сўз, гап
Қадаш — қариндош
Қадашлиғ — қариндошли
Қазо — 1. Тақдир, қисмат, 2. Үлим
Қазои намоз — намоз вақтининг
үтиб кетиши
Қазгач — ишлаб топиш
Қазгу — қайгу
Қазгулуг — қайгули, ғамли, алам-
ли
Қайра — яна, тагин, қайта
Қалинг — қалин, сеп
Қаллош — камбағал, қашшоқ
Қамуг — ҳамма, барча

Қанғли — арава
Қанит тўқиб — қанот қоқиб
Қап — қоп, қанор, меш
Қапуг — эшик, дарвоза
Қаранфул — қалампирмунчоқ
Қарагу — кўр, сўқир
Қари — қўл учидан тирсаккача
бўлган ўлчов бирлиги
Қарим — ўра, чуқурлик
Қаринча — қалдирғоч
Қарт — қари, кекса
Қарт киши — қари, чол
Қарат үс-самонина — саксонлар
қишлоғи
Қат — қават
Қатарот — кўз ёшлари
Қатламоқ — бардам бўлмоқ
Қагув — қовун.
Қидва — пешво, раҳбар
Қиёмат — охират куни
Қизлиқ — қимматчилик, очарчи-
лик, қаҳатчилик
Қиз-қирқин — жориялар
Қил — бир турли қуш номи, қил
Қила — дейилган, айтилган
Қилода — бўйинга боғланадиган
тасма бўйинбог
Қип — қийноқ, азоб, жазо
Қинарлар — қийнарлар, азоб бе-
рарлар
Қисмат — тақдир
Қисрақ — ёш байтал
Қисас — қиссалар
Қоб қавсайи (қоба қавсайи) — 1.
Икки қош оралиғи, 2. Жуда яқин
Қоз — гоз
Қалоғлиғ — совутли
Қониъ — қанот ҳосил қилган
Қорабош — қул, хизматкор
Қотилемак — муюмила қилмоқ,
аралашмоқ
Қотиглиқ — мاشақдат, қийинчи-
лиқ
Қатламоқ — ҳаракат қилмоқ, ти-
ришмоқ
Қофила — карвон, сафарга чиққан
кишилар тўдаси
Қубла — бўса

Кубош — экинзорларда ўрнатила-
диган күрикчи
Кузи — күйи, паст
Құзурұқ — қуйруқ, дум
Қула — зальфарон (ранг)
Қулагуз — йүл күрсатувчи
Қулланғутек — қул бүлгүдек
Қуловуз — йүл күрсатувчи, йүлчи,
 қулагуз
Құмартғу — васият, тузук
Қурбат — яқынлик, етишиш
Қурт — бўри
Қуртқа (куртга) — кампир
Қуруди — қотиб қолди
Қуршаниб — белни боғлаб
Қураъ — шартли белги, чек, қуръя
Қуръа солмоқ — чек ташламоқ,
 фол очмоқ
Қуставтиния — Константинополь,
 Истанбул
Қушлуқ оши — эрталабки овқат,
 кун чиққандан сүнг ейилади-
 ган овқат, нонушта
Қуъуш — бўзчи дастгоҳининг бир
 қисми
Қуғу — оққуш
Қўбормоқ — бунёд этмоқ, қурмоқ
Қўбсаб — соз чалиб
Қўзмоқ I — ижозат этмоқ, рухсат
 бермоқ
Қўзмоқ II — қўймоқ, жойлаштири-
 моқ
Қўл — дарёнинг қуриган ўзани
Қўлди — илтимос қилдим, сўра-
 дим
Қўмимоқ — зерикмоқ, чарчамоқ
Қўлмақ — илтижо, илтимос қил-
 моқ, сўрамоқ
Қўндаглаб — йўргаклаб
Қўнгармоқ — бузмоқ; қўпормоқ.
Қўч — қўчкор

F

Ғайб — 1. Ҳеч ким билмаган жой,
 маконсизлик, 2. Сир

Ғайб илми — гойибни билиш, қў-
 ринмаган нарсани кўра билиш,
 сир билиш
Ғаним — душман, рақиб
Ғанимат — 1. Қулай фурсат, им-
 коният, 2. Бойлик, мол-дунё.
Ғанин — манқа — манқалаб сўз-
 ловчи
Ғариблик — мусофирилик, бечора-
 лик, иложсизлик

X

Ҳаблуллоқ — Оллоҳнинг ипи
Ҳавво — Момо Ҳаво
Ҳадя — Совға, тортиқ, инъом
Ҳаж — Исломда беш фарздан би-
 ри (Маккага бориб Каъбатулло-
 ни зиёрат қилиш)
Ҳаж ўтамоқ — Маккага бориб,
 Каъбатуллони зиёрат қилмоқ
Ҳазор — минг
Ҳазрат — улуг, мўътабар (зот)
Ҳайбат — кўрқинч, хавф, виқор
Ҳай — тириклик, жон
Ҳай ато қилмоқ — жон ато қил-
 моқ, тирилтирмоқ
Ҳамиятлик — ориятли
Ҳамал — 1 қўёш йили ҳисобида
 биринчи ой номи (март) 2. Қўй
Ҳасад — ёмон қараш, кўра олмас-
 лик, ичқоралик
Ҳақ — худо, оллоҳ
Ҳақ итоби — Оллоҳнинг қаҳри
Ҳибор — оқил, билимдон
Ҳижоб — парда, ниқоб, ёпинчик
Ҳижобсиз — пардасиз, ниқобсиз
Ҳижоз — Арабистон ярим ороли-
 даги Макка ва Мадина шаҳар-
 лари жойлашган територия но-
 ми
Ҳимоят — ҳимоя, паноҳ
Ҳирфа — қасб, ҳунар

Хожиб — эшикоғаси, дарбозабон-
лар бошлиғи

Хомила заъифа — ҳомиладор аёл

Хотиф — ғойибдан овоз берувчи,
чақи्रувчи

Худхуд — сассиқпопишак

Хо ужрака — улушингни, ҳиссанг-
ни ол

Хури ин — оқ баданли, шаҳло күз-
ли аёл.

Оятларнинг қайси рақамдаги сураларга
таллуқли эканлиги 2-китобда тұлғы бері-
лады.

МУНДАРИЖА

Сўз боши	5
Муқаддима	9
Вал-қавму самовати вал-арзи	12
Сифати ас-самовати	12
Сифати ал — аразина	13
Қиссан Одам сафий алайҳис — салом	15
Қиссан Қобил ва Ҳобил	29
Қиссан Шис алайҳис — салом	33
Ҳикоят	34
Қиссан Идрис алайҳис — салом бу турур	35
Қиссан Нуҳ Набий алайҳис — салом	39
Қиссан Авж Ибн Унук	46
Қиссан Ҳуд алайҳис — салом	47
Қиссан Солиҳ яловоч алайҳис — салом	51
Қиссан Иброҳим алайҳис — салом Маа Намруд алайҳил — лаъна	59
Намруднинг кўкка оғған сўзлари	68
Қиссан Иброҳим алайҳис — салом Маа Зул-Арш Ал Малик	70
Қиссан Исмоил алайҳис — салом	73
Қиссан Забиҳи Исмоил алайҳис — салом	76
Қиссан Бинои Каъба	80
Қиссан Валодати Исҳоқ алайҳис — салом	82
Иброҳим Илкинда тирилган қушлар сўзи	84
Қиссан Вафоти Иброҳим ва Сора Салаватуллоҳи Алайҳим	85
Қиссан Лут Ан-Набий алайҳис — салом	86
Қиссан Яъқуб алайҳис — салом	93
Қиссан Юсуф Сиддиқ Алайҳис — салом	99
Байт	101
Байт. Баҳорийёт. Мавлоно Носируддин Рабгузий	103
Байт	114
Шеър	116
Латифа	117

Байт	118
Байт	119
Шеър	121
Ғазал	122
Ҳикоят	125
Ғазал	126
Латифа	127
Ҳикоят	139
Одамийнинг нафси қилган ишни етмиш шайтон қилмаслар. Қола аш-шоири	139
Турккий	156
Юсуф пайғамбар алайҳис — салом Зулайҳога қовушқан сўзлари	163
Шеър	166
Жодулярнинг ёлғон сўзлари	170
Ойсанинг қиссаси	171
Чугуртка қиссаси	173
Мусо алайҳис — салом Шомға борған қиссаси	177
Одийлар . сифати	178
Яна ёнинда қолғон қисса	179
Тавротнинг қиссаси	180
Оят, ҳадис ва арабча шеърларнинг таржимаси	182
Лугатлар	217

Литературно-художественное издание

Носируддин Бурхонуддин Рабгузий

«ҚИСАСИ РАБГУЗИЙ»

На узбекском языке

Художник *A. Мамажанов*

Ташкент, издательство «Езувчи»

Ағабий-бйации нишр

Носируддин Бурхонуддин Рабгузий

«ҚИСАСИ РАБГУЗИЙ»

Мухаррир: *Е. Раҳимова*. Расмлар мұхаррири: *A. Мамажонов*.
Техник мұхаррир: *У. Ким Мусақдих*; *Ш. Ҳасанов*

ИБ № 5

Босмахонага берилди 2.10.90. Босишига рухсат этилди 20.11.90. Формати
60×90 $\frac{1}{16}$. Офсет қоғози «Балтика» гарнитура. Офсет босма. Шартли
босма л. 15.0. Шартли кр. оттиск 15.25 Нашр л. 14.78. Тиражи 200000 1— завод
(1—150000) Заказ 1399. Бақоси 5 с. Шартнома 4—90

«Езувчи» нашриёти. 700129. Тошкент. Навоий кӯчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Матбуот давлат комитети «Матбуот» матбада корхонасида
босилди. Навоий кӯчаси, 30.

Рабгузий, Носируддин Бурхонуддин.

«Қисаси Рабгузий» (Масъул мұҳаррир Н. А. Асильова; Сүз боши Э. Фозиловники). К. I.— Т.: Езувчи, 1990.—240 б.: расм.

Сарл. олдида: ҮзССР ФА, Х. Сулеймонов номидаги құлөзмалар ин-ти.

Рабгузий, Носируддин Бурхонуддин.
Повесть Рабгузий.

Ұз 1

«ЕЗУВЧИ» нашриёти 1991 йилда қуийдаги
китобларни нашр этади:

Н. Рабғузий «ҚИССАСИ РАБҒУЗИЙ» II китоб.

Сулаймон Бокирғоний. Шеърлар ва достон

«ХАЛҚ КИТОБЛАРИ» сериясидан.

«ИБРОҲИМ АДҲАМ» қиссаси.

«ҚИССАИ МАШРАБ».

«ҲАЗРAT АЛИ ҲАҚИДА ТҮРТ ҚИССА».

*Талаб ва таклифларингизни нашриётга
ва «Ўзкитоб» (Ташкент шаҳри, Навоий
кўчаси, 30) га ўйллашингизни сўраймиз.*